

Федоренко Валентин Григорович, головний редактор, перший віце-президент Спілки будівельників України, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, почесний доктор Одеської державної академії будівництва та архітектури, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Амоша Олександр Іванович, директор інституту Економіки промисловості НАН України, д-р екон. наук, професор, академік НАН України

Андрощук Генадій Олександрович, головний консультант Верховної Ради України, к-т екон. наук, доцент

Бакуменко Валерій Данилович, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління, д-р наук з державного управління, професор

Бандур Семен Іванович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Бондаренко Ольга Олександрівна, професор кафедри фінансів, проректор з науково-педагогічної роботи Київського національного університету технологій та дизайну, к.т.н., доцент

Воротін Валерій Євгенович, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, д-р наук з державного управління, професор

Гайдуцький Андрій Павлович, заступник керівника управління платіжних систем УКР СІБ банку, д-р екон. наук

Гайдуцький Павло Іванович, Радник Президента України, д-р екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Гнебіденко Іван Федорович, професор кафедри економіки і фінансів ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Грищенко Іван Михайлович, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор

Гудинський Олексій Дмитрович, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Денисенко Микола Павлович, професор кафедри економіки і фінансів ІПК ДСЗУ, академік УТА, д-р екон. наук, професор

Киричук Олександр Васильович, завідувач кафедри психології ІПК ДСЗУ, доктор педагогічних наук, професор

Корецький Микола Христофорович, в. о. ректора, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Національного університету водного господарства та природокористування, д-р наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Кривобороденко Геннадій Павлович, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Криклій Артур Станіславович, завідувач кафедри фінансів Хмельницького економічного університету, доктор економічних наук, професор, дійсний член АЕН України

Кузьмін Олег Євгенович, директор навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка", д-р екон. наук, професор, заслужений працівник народної освіти України

Кучменко Еліонора Миколаївна, професор кафедри соціології та соціально-гуманітарних дисциплін ІПК ДСЗУ, доктор історичних наук, професор

Мищенко Катерина Семенівна, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, кандидат наук з державного управління, доцент

Могильний Олексій Миколайович, ректор ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук

Момир Джурович, президент Академії наук та мистецтв Чорногорії

Мордвінов Олександр Григорович, завідувач кафедри, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), д-р наук з державного управління, професор

Онищенко Володимир Олександрович, ректор Полтавського національного технічного університету, д-р екон. наук, професор

Патика Наталія Іванівна, проректор з науково-педагогічної роботи ІПК ДСЗУ, к-т екон. наук, доцент

Поважний Олександр Станіславович, ректор Донецького державного університету управління, д-р екон. наук, професор

Раднш Ярослав Федорович, професор кафедри управління охороною здоров'я НАДУ при Президентові України, д-р наук з державного управління, професор

Розпутенко Іван Васильович, завідувач кафедри економічної політики НАДУ при Президентові України, д-р наук з державного управління, професор

Саблук Петро Трохимович, Почесний директор ННЦ "Інститут аграрної економіки", д-р екон. наук, професор, академік УААН, заслужений діяч науки і техніки України

Сорока Микола Петрович, д-р наук з державного управління, професор, народний депутат України

Тимошенко Іван Іванович, ректор Європейського університету, професор

Федоренко Станіслав Валентинович, доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік Академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чапка Мирослав, ректор Вищої школи економіки та адміністрації в м. Битом (Польща), д-р екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України

Шаров Юрій Павлович, перший заступник директора ДРІДУ НАДУ при Президентові України, д-р наук з державного управління, професор

Журнал засновано у січні 2003 року.
Виходить щомісяця.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

*(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2),
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2)*

Свідоцтво КВ № 9144,
від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, а/с 61

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

economy.in.ua

Засновники:

*Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості
України,*

*ТОВ "Редакція журналу
"Економіка та держава"*

Видавець:

*ТОВ "Редакція журналу
"Економіка та держава"*

Відділ інформації

Стаднік С. Б.

Відділ реклами

Чурсіна А. М.

Коректор

Строганова Г. М.

Комп'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою ІПКДЗЗУ 19.12.13 р.

Підписано до друку 19.12.13 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 29,5.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1912/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 12/2013

Економічна
наука

<u>Веремчук Д. В.</u> Стратегія проведення податкової реформи в Україні	6
<u>Федоренко І. А., Мордовцев О. С.</u> Формування індикативного плану соціально-економічного розвитку	10
<u>Лановська Г. І., Демяненко І. В.</u> Методичні аспекти дослідження фінансового посередництва	15
<u>Клименко О. В.</u> Теоретико-методичні основи фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів	20
<u>Білошкурська Н. В.</u> Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства: принципи побудови, функції, структура	24
<u>Семенов А. Г., Васильєв В. О.</u> Аналіз джерел фінансування інвестицій у сучасних умовах розвитку економічної системи України	30
<u>Богуш Л. Г.</u> Соціальні пріоритети сталого розвитку України: критерії формування, політика реалізації	34
<u>Вяткіна Т. Г.</u> Розроблення організаційно-економічного механізму оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства	40
<u>Транченко О. М.</u> Прогнозування банкрутства в контексті забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства	44
<u>Хімченко А. М., Махнович О. О.</u> Активізація та розвиток інноваційних процесів в країнах світу: ретроспектива та сучасний стан	47
<u>Хомутенко В. П., Хомутенко А. В.</u> Аудит місцевих бюджетів як запорука фінансової безпеки регіону	52
<u>Письменний Б. В., Касілов І. І., Письменна О. Б.</u> Проблеми раціонального використання енергоресурсів в Україні	56
<u>Луцька Н. І.</u> Інтеграційні процеси у сфері економіки та їх підтримка з боку української держави	59
<u>Стеценко С. П.</u> Система показників для моніторингу економічної безпеки регіону	62
<u>Тимощенко К. С.</u> Функціональне навантаження механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва	66
<u>Сиволап Т. Г.</u> Аналіз ефективності формування та використання фінансової реструктуризації промислового комплексу в регіоні	71
<u>Пугачевська К. С.</u> Зовнішня торгівля як детермінанта економічного розвитку в умовах світогосподарських зв'язків	76
<u>Бахматюк О. Р.</u> Структурно-інституційні аспекти інвестиційної інфраструктури регіону	80
<u>Севрук І. М.</u> Антикризовий маркетинг міжнародних роздрібних FMCG-мереж в Україні	83
<u>Жидик О. І.</u> Роздрібна торгівля: суть та еволюція поглядів	87
<u>Унтмоале Ю. В.</u> Держава як ініціатор формування конкурентного порядку	90
<u>Самойленко А. О.</u> Міжнародний рух людських ресурсів у контексті державного регулювання	96
<u>Пашко Д. В.</u> Розробка універсальної системи регулювання розвитку регіонального ринку продовольства	101

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 12/2013

Державне
управління

<u>Поліщук В. В.</u> Актуальні питання організації зовнішнього державного фінансового контролю: світовий досвід та сучасний стан в Україні	104
<u>Орлова Н. С., Мохова Ю. А.</u> Стратегічні напрями розвитку іпотечного кредитування в Україні	107
<u>Семененко В. В.</u> Державне управління розвитком молокопродуктового підкомплексу АПК України	110
<u>Узунов Ф. В.</u> Активізація інституціональних перетворень у реальному секторі з метою реалізації державно-приватного партнерства	115
<u>Узунов В. В.</u> Стратегічні напрями інноваційного розвитку регіонів України	118
<u>Омельчук В. О.</u> Формування національної системи житлово-будівельних заощаджень в Україні	122
<u>Ірхіна С. В.</u> Оцінка конкурентних переваг житлового будівництва в контексті побудови доступного житла в Україні	126
<u>Бакай Д. О.</u> Громадський контроль за діяльністю органів виконавчої влади при здійсненні державного контролю в нафтогазовому секторі України	129
<u>Оверчук Л. П.</u> Напрями удосконалення механізмів державного регулювання експертизи виробів медичного призначення в контексті управління наданням гуманітарної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій	133
<u>Герасименко І. А.</u> Вплив громадських організацій на дієвість стратегічного планування в органах державної влади	138
<u>Ричко О. В.</u> Гуманізація державного управління в Україні: проблеми та перспективи	141

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложении») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 12/2013

Economy

<u>Veremchuk D.</u>	
THE STRATEGY OF TAX REFORM IN UKRAINE	6
<u>Fedorenko I., Mordovtsev A.</u>	
FORMATION OF THE INDICATIVE PLAN FOR REGIONAL SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT	10
<u>Lanovska G., Demyanenko I.</u>	
METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF FINANCIAL INTERMEDIATION	15
<u>Klymenko O.</u>	
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE FINANCIAL ASSESSMENT OF CORPORATE SECURITIES	20
<u>Biloshkurska N.</u>	
THE ECONOMIC-ORGANIZED MECHANISM OF FORMING ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY: PRINCIPLES, FUNCTIONS AND STRUCTURE	24
<u>Semenov A., Vasilev V.</u>	
THE ANALYSIS OF SOURCES OF INVESTMENT FINANCING IN MODERN CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE	30
<u>Bogush L.</u>	
SOCIAL PRIORITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE: THE CRITERIA OF FORMATION, POLITICS OF IMPLEMENTATION	34
<u>Viatkina T.</u>	
MECHANISM DESIGN DEVELOPMENT OF EVALUATION FARM RESOURCE POTENTIAL	40
<u>Tranchenko A.</u>	
BANKRUPTCY PREDICTION IN THE CONTEXT OF THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURE	44
<u>Khimchenko A., Makhnovych E.</u>	
ACTIVIZATION AND DEVELOPMENT OF INNOVATIVE PROCESSES IN THE WORLD COUNTRIES: A RETROSPECTIVE SHOW AND A CURRENT STATE	47
<u>Khomutenko V., Khomutenko A.</u>	
AUDIT OF LOCAL BUDGETS AS A GUARANTEE OF FINANCIAL SECURITY OF THE REGION	52
<u>Pys'mennyj B., Kasilov I., Pys'menna O.</u>	
PROBLEMS OF RATIONAL USE OF ENERGY RESOURCES IN UKRAINE	56
<u>Lutska N.</u>	
INTEGRATION PROCESSES IN THE ECONOMIC SPHERE AND THEIR SUPPORT BY THE UKRAINIAN STATE	59
<u>Stetsenko S.</u>	
SYSTEM FOR MONITORING OF ECONOMIC SECURITY AREA	62
<u>Tymoschenko K.</u>	
FUNCTIONAL LOAD OF FINANCIAL SAFETY MACHINERY OF THE ENTERPRISE	66
<u>Sivolap T.</u>	
FEATURES OF EVALUATION OF TERMS OF FORMING AND DEVELOPMENT OF FINANCIAL RESTRUCTURING OF INDUSTRIAL COMPLEX ARE IN REGION	71
<u>Pugachevska K.</u>	
FOREIGN TRADE AS A DETERMINANT OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN A GLOBAL ECONOMY RELATIONS	76
<u>Bakhmatyuk O.</u>	
STRUCTURAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS OF REGIONAL INVESTMENT INFRASTRUCTURE	80
<u>Sevruk I.</u>	
ANTI-CRISIS MARKETING OF INTERNATIONAL FMCG RETAILERS IN UKRAINE	83
<u>Zhydyk O.</u>	
RETAIL: NATURE AND EVOLUTION OF VIEWS	87
<u>Untmoale Y.</u>	
THE STATE AS THE INITIATOR OF A COMPETITIVE ORDER FORMATION	90
<u>Samoylenko A.</u>	
INTERNATIONAL MOVEMENT OF HUMAN RESOURCES IN THE CONTEXT OF STATE REGULATION	96
<u>Pashko D.</u>	
IMPLEMENTATION OF A CONTROL SYSTEM OF REGIONAL FOOD MARKET	101

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 12/2013

*Public
administration*

<u>Polischuk V.</u> PRESSING QUESTIONS OF ORGANIZATION OF EXTERNAL STATE FINANCIAL CONTROL: WORLD EXPERIENCE AND MODERN CONSISTING IS OF UKRAINE	104
<u>Orlova N., Mokhova J.</u> STRATEGIC DIRECTION OF MORTGAGE IN UKRAINE	107
<u>Semenenko V.</u> THE GOVERNMENT DEVELOPMENT MOLOKOPRODUKTOVOHO SUBCOMPLEX AIC UKRAINE	110
<u>Uzunov F.</u> INTENSIFICATION OF INSTITUTIONAL REFORMS IN THE COAL INDUSTRY FOR THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP	115
<u>Uzunov V.</u> STRATEGIC DIRECTIONS OF INNOVATIVE REGIONS' DEVELOPMENT IN UKRAINE	118
<u>Omelchuk V.</u> FORMATION OF THE NATIONAL CONTRACTUAL SAVINGS FOR HOUSING IN UKRAINE	122
<u>Irkhina S.</u> ASSESSMENT OF THE COMPETITIVE ADVANTAGES OF HOUSING IN THE CONTEXT OF BUILDING AFFORDABLE HOUSING IN UKRAINE.....	126
<u>Bakay D.</u> CIVIL CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF THE BODIES OF EXECUTIVE POWER DURING THE ESTABLISHMENT OF THE STATE CONTROL IN OIL-AND-GAS SECTOR OF UKRAINE.....	129
<u>Overchuk L.</u> AREAS OF IMPROVEMENT OF MECHANISMS OF STATE REGULATION OF EXPERT MEDICAL PRODUCTS IN THE CONTEXT OF THE DELIVERY OF HUMANITARIAN AID IN EMERGENCY SITUATIONS	133
<u>Gerasymenko I.</u> IMPACT PUBLIC ORGANIZATIONS ON THE EFFECTIVENESS OF STRATEGIC PLANNING IN GOVERNMENT	138
<u>Rychko O.</u> HUMANIZATION GOVERNMENT IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS	141

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

Д. В. Веремчук,

к. е. н., доцент кафедри обліку та аудиту,

*в. о. завідувача кафедри обліку та аудиту, Севастопольський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)*

СТРАТЕГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

D. Veremchuk,

PhD, Associate Professor, Head of the chair of accounting and audit,

the Sevastopol Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

THE STRATEGY OF TAX REFORM IN UKRAINE

У статті досліджено стан і проблеми проведення податкових реформувань в Україні. Запропоновано концептуальні напрями трансформації податкової політики України до європейських стандартів. Обґрунтовано процес реалізації стратегії податкової реформи в Україні, а також визначено способи та інструменти її реалізації.

The article examines the status and problems of tax reforms in Ukraine. The conceptual directions of transformation of the tax policy of Ukraine to European standards. Substantiates the implementation strategy of tax reform in Ukraine, and also the methods and tools for its implementation.

*Ключові слова: податки, оподаткування, податкова система, податкова політика, податкова реформа.
Key words: taxes, tax, tax system, tax policy, tax reform.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі економічного розвитку України задовольнити постійно зростаючі суспільні потреби неможливо без науково обґрунтованої системи вилучення частини вартості національного продукту у вигляді податків. Для здійснення структурних змін в усіх підсистемах суспільства, реальних соціально-економічних перетворень, збалансування інтересів різних верств населення і підприємницьких структур, а також становлення ринкових відносин та інтегрування України у європейський економічний простір, необхідна адекватна податкова політика, цивілізованої якості. Така податкова політика не виникає сама собою, її формування є окремою науково-практичною проблемою, яка потребує особливого вивчення, творчого і комплексного підходу до осмислення як чинної вітчизняної податкової моделі, так і здобутого у Європі практичного досвіду у сфері оподаткування. Комплексно сформулювати та ефективно реалізувати в Україні програму заходів щодо вирішення найважливіших проблем національної податкової політики можливо за рахунок здійснення трансформаційних перетворень, які визначатимуть вплив на ефективність податкових реформувань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність проведення податкової реформи в Україні зумовлює підвищення уваги вітчизняних науковців та органів законодавчої і виконавчої державної влади до проблем оподаткування, дослідження можливостей застосування в Україні ефективних інструментів податкової політики, що використовуються у європейських країнах, та механізмів їх адаптації до умов нашої країни. Особливо необхідно відмітити праці О.Д. Василика [1], О.М. Десятнюк [2], Ю.Б. Іванова [3], А.І. Крисоватого [4], А.М. Соколовської [5] та інших, які усебічно досліджують напрями удосконалення податкової системи і податкової політики України в контексті економічної інтеграції, зокрема євроінтеграції. На законодавчому рівні доробок основних аспектів податкової реформи в Україні втілений у проєкті Стратегії податкової реформи [6], Стратегії реформування податкової системи [7], Податковому кодексі України [8].

Відаючи належне вищенаведеним напрацюванням, слід відмітити, що у сучасній вітчизняній податковій практиці існує ряд невирішених проблем, що потребують подальших наукових досліджень з метою визначен-

ня ефективної стратегії податкової реформи з урахуванням концептуальних напрямів трансформації податкової політики України в умовах європейської інтеграції.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою цієї роботи є розвиток науково-методичних підходів та практичних механізмів щодо розробки і реалізації стратегії податкової реформи в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стратегія податкової реформи за умов проєвропейського вибору України повинна відбивати характер і специфіку напрямів трансформації податкової політики в контексті майбутньої інтеграції до ЄС, накреслений шлях розвитку оподаткування в державі у довгостроковій перспективі на основі зосередження зусиль компетентних органів державної влади на певних стратегічних пріоритетах.

Існуючий в Україні сучасний стан національного оподаткування, який не в певній мірі відповідає європейським стандартам, визначає мету подальшого її реформування. На наш погляд, метою податкової реформи в Україні у контексті майбутньої інтеграції нашої країни до ЄС є побудова сучасної податкової політики європейської демократичної держави, що забезпечує стабільність елементів податків і умов оподаткування, рівність усіх платників податків перед законом, досягнення стратегічних і тактичних завдань сталого соціального-економічного розвитку на засадах фіскальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості, гнучкості та наближеності до європейських стандартів. Зазначена мета податкової реформи ставиться під взаємодією декількох визначальних факторів.

З одного боку, податкова політика завжди знаходиться у межах певної економічної політики, яка свідомо в тій чи іншій мірі підпорядковує собі усі найбільш істотні сфери суспільних відносин. З іншого боку, формування, розвиток і дія податків не може виходити за рамки об'єктивно існуючих правил, принципів і закономірностей побудови та функціонування податкових систем. Інакше кажучи, податки, володіючи своєю внутрішньою логікою, в той же час використовуються державою для досягнення конкретних цілей. Головна проблема при цьому полягає в тому, щоб використання податків як знаряддя податкової політики не вступало в протиріччя з природою, логікою податку [5, с. 234—235].

Виходячи із мети перед податковою реформою ставляться завдання для її ефективного досягнення. Оскільки будь-яка економічна реформа — процес керований, то в ньому обов'язкового зіставлення поставлених завдань з отриманими результатами з використанням певних способів і інструментів. Ступінь досягнення поставлених тактичних завдань і є оцінкою ефективності реалізації податкової реформи в країні.

Необхідно погодитися з більшістю науковцями, що до теперішнього часу в Україні в цілому закінчено формування основ сучасної податкової політики держави з ринковою економікою. Податкова система сьогодні базується на загальноприйнятих у сучасній світовій практиці основних видах податків з врахуванням специфіки української економіки. Система оподаткування України розвивається поступово, зміни, які відбулися за роки незалежності, були позитивними: кількість податків було зменшено, податкові ставки знижено, зменшилась також кількість податкових пільг, водночас розширилась база оподаткування, значно поліпшилось надходження податків [4, с. 302]. У той же час, мета і завдання сучасної податкової реформи повинні чітко визначатися новими пріоритетами податкової політики України, виходячи із концептуальних напрямів її трансформації. Останні повинні бути обумовлені не тільки внутрішніми причинами, а й зовнішніми факторами, зокрема подальшим наближенням вітчизняної податкової моделі

до вимог ЄС з урахуванням майбутньої перспективи поглиблення економічної інтеграції в Європі.

Суттєвою передумовою реформування оподаткування в Україні повинно стати вивчення європейського досвіду здійснення податкових перетворень. Перспективи членства в ЄС зробили величезний вплив на процес і характер податкової реформи в цих країнах, особливо останніми роками. Завдання зближення їх систем фінансів з тими, які існують в ЄС, особливо в контексті переговорів про приєднання, вилилася в імперативні цільові показники і терміни та стала одним з найпотужніших каталізаторів реформ. У той же час, податкові системи держав-членів ЄС мають свої особливості, які пов'язані з пріоритетами національної економічної політики, бюджетними відносинами між різними органами влади та іншими факторами [3, с. 211].

Розглянемо основні концептуальні напрями трансформації вітчизняної податкової політики до європейських стандартів, а також способи і інструменти їх реалізації під час здійснення податкової реформи в Україні.

1. Поступове зниження податкового навантаження на економіку за рахунок розширення бази оподаткування і зміни ставок основних податків.

Результати статичних і аналітичних досліджень свідчать, що рівень повного податкового навантаження в Україні (37,2 % ВВП) є вищим, ніж в середньому по ЄС-27 (35,8 %), а в "нових" державах-членах ЄС є нижчим, а саме 32,4 %. Враховуючи об'єктивність процесу трансформації податкової політики України до вимог ЄС виникає необхідність зниження рівня оподаткування вітчизняної економіки. Таке завдання повинно бути досягнуте, перш за все, за рахунок розширення бази оподаткування (збільшення обсягів доходів і доданої вартості), а також зниження ставок основних бюджетотворюючих податків, зокрема ПДВ і податку на прибуток підприємств з одночасним збільшенням ставок акцизного податку, ресурсних і екологічних платежів.

2. Остаточне приведення складу і структури чинної системи податків у відповідність з практикою європейських країн.

Одним із найважливіших способів досягнення мети податкової реформи в Україні в умовах інтеграційних процесів повинна стати зміна складу системи податків. При цьому, підходи до реформування різні. Одні пропонують провести корекції нині діючих податків. Інші — зовсім змінити моделі податків. Проблема може вирішуватись тим чи іншим шляхом, але вона не дасть якісних результатів, якщо оподаткування не буде справедливим. Адже нині одні сплачують непосильні податки, інші ухиляються від їх сплати.

На сьогодні фінансова наука й практика утвердилися у думці, що найефективнішою є податкова система з невеликою кількістю податків, але яка охоплює усі основні об'єкти оподаткування [5, с. 187—188]. Отже, податкова політика України не може обмежуватися лише введенням нових видів податків, які наповнені старим змістом. Основою системи податків в Україні повинні стати податки, які становлять фундамент податкових систем більшості країн Європи, який сформований під впливом гармонізаційних дій з боку інституцій ЄС.

Прийняття з 2011 р. Податкового кодексу України [8] наблизило чинну систему податків до європейських стандартів та є позитивним моментом у здійсненні податкового реформування в Україні. Так, вжиті заходи з вилучення із складу податків як таких, що за своєю економічною сутністю мають неподатковий характер (державне мито; єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон), а також які є неефективними для місцевих бюджетів у частині забезпечення незначних, але досить обтяжливих в адмініструванні (2 місцевих податків (комунального податку і податку з реклами) і 10 місцевих зборів). Запроваджений податок на нерухоме майно, який має стати серйозним

джерелом доходів вітчизняних місцевих бюджетів, а європейські принципи його стягнення стимулюватимуть ефективне використання об'єктів нерухомого майна. Крім того, проведені з урахуванням вимог ЄС заміни курортного збору на туристичний збір та збору за забруднення навколишнього природного середовища на екологічний податок. Однак невирішеним питання, яке не узгоджується з вимогами ЄС, залишається віднесення до об'єктів акцизного оподаткування природного газу, електричної та теплової енергії і водночас скасування збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію і збору у вигляді цільової надбавки до затвердженого тарифу на природний газ.

3. Зміна пропорцій в оподаткуванні факторів виробництва і споживання, а саме перенесення податкового навантаження з праці і капіталу на споживання, ресурсні платежі та екологічний податок.

Необхідно зазначити, що зниження законодавчо закріплених ставок основних податків (ПДВ, податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб) не призвело до ефективних змін у рівнях оподаткування капіталу і споживання в Україні. Відбулося збільшення рівнів ефективних ставок податків на працю, капітал і споживання. У результаті ефективна ставка податків на споживання в Україні встановилася практично на рівні ЄС-27, а ставки податків на працю і капітал є нижчими, ніж в європейській країнах. Така ситуація не узгоджується з практикою держав-членів ЄС, а отже вимагає перенесення податкового навантаження з праці і капіталу на споживання, ресурсне і екологічне оподаткування.

Аналіз останніх тенденцій показав, що перетворення податкової системи окремих європейських країн відбувається у напрямі перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва, передусім праці, на природні ресурси і екологічні податки. Відповідні податкові реформи, в ході яких відбувається узгоджена різновекторна зміна ставок екологічних податків і податків на працю, проведені у Данії, Італії, Нідерландах, Німеччині, Норвегії, Великобританії, Фінляндії, Швеції та Швейцарії. Втрати бюджету від зниження рівня оподаткування праці та капіталу компенсувалися шляхом підвищення податкового навантаження на природні ресурси [7]. Враховуючи це, а також те, що в Україні при значних запасах природних ресурсів рівень стягнення екологічних і ресурсних платежів незначний, необхідно передбачити збільшення ставок цих податків, розширення бази екологічного податку в результаті включення до неї викидів в атмосферу, що здійснюються повітряними суднами, а також збільшення розміру податку за розміщення відходів з метою розв'язання проблеми їх накопичення та переробки.

4. Забезпечення справедливості в оподаткуванні шляхом перерозподілу доходів від багатих до бідних.

Податок на доходи фізичних осіб є досить важливим у податковій системі України. Одними з характерних особливостей є його значне соціальне значення, масштабність кількості платників податку, достатньо високий розмір загальних надходжень до бюджету. У той же час, існуюча пропорційна система оподаткування доходів громадян, що не узгоджується з практикою більшості європейських країн, в яких застосовуються прогресивні технології оподаткування, не забезпечує соціальну справедливість і ефективність вирівнювання доходів між різними верствами населення. Для вирішення цього питання, на наш погляд, необхідно запровадити малопрогресивну шкалу оподаткування трудових доходів фізичних осіб. Так, за діючою стандартною ставкою податку на доходи фізичних осіб (15%) можна оподатковувати низький рівень заробітної плати населення (до 5 мінімальних заробітних плат); за підвищеною ставкою 17% — доходи середніх прошарків населення

(від 5 до 20 мінімальних заробітних плат); надвисокі трудові доходи (більше 20 мінімальних заробітних плат) можна запропонувати обкласти податком на доходи фізичних осіб за ставкою 19%. Такий підхід наблизить вітчизняний механізм оподаткування доходів громадян до практики європейських країн, а також підвищить ефективність стягнення податків на працю в Україні.

Також для комплексного забезпечення соціальної справедливості системи індивідуального оподаткування доходів громадян в Україні, її удосконалення крім зміни ставок необхідно здійснювати шляхом: 1) удосконалення системи податкових соціальних пільг; 2) наближення чинного порядку надання податкового кредиту (знижок з доходу) практиці європейських країн; 3) наближення ставок оподаткування доходів резидентів та нерезидентів; 4) підвищення ефективності оподаткування доходів, отриманих самозайнятими особами; 5) удосконалення системи оподаткування доходів від операцій з продажу нерухомого майна, спадщини, вигравів, призів, подарунків тощо.

5. Підвищення регулюючого потенціалу окремих податків.

Враховуючи високі регулюючі можливості окремих прямих і непрямих податків, що впроваджені у європейській податковій системі, напрямками трансформації податкової політики України в контексті забезпечення і підвищення ролі податків у регулюванні соціально-економічних процесів повинні стати: 1) запровадження системи акцизного оподаткування європейського зразка з метою зниження рівня споживання алкогольних напоїв і тютюнових виробів; 2) зміцнення конкурентних позицій вітчизняних підприємств шляхом зниження оподаткування, що впливає на збільшення собівартості виробленої продукції; 3) створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій, активізації інноваційно-інвестиційної діяльності з одночасним розробленням і застосуванням інструментів податкового регулювання для стимулювання економічної активності підприємств; 4) скорочення податкових пільг приватним підприємствам та надання пільг працюючим громадянам виключно з урахуванням рівня їх оподаткованого доходу незалежно від професійної або галузевої ознаки.

6. Врегулювання проблем застосування спеціальних режимів оподаткування з вимогами ЄС.

Окрім розширення податкової бази, необхідні гнучкі механізми перерозподілу податкового навантаження задля забезпечення нейтральності, простоти виконання та усунення дискримінації платників податків. Найбільш ефективні для цього альтернативні режими оподаткування чи ставки, які встановлюються залежно від розміру доходу чи іншої податкової бази, наприклад, знижені ставки податку на окремі види діяльності чи суми доходу, а також можливість застосування спрощеної системи оподаткування.

Практика показує, що цілісність податкової системи України порушується внаслідок співіснування в ній загальної та спрощеної систем оподаткування доходів приватних підприємців і юридичних осіб. У державах-членах ЄС замість спрощеної системи оподаткування малого бізнесу застосовуються такі форми державної підтримки, як звільнення деяких видів підприємств від необхідності ведення звітності про результати провадження господарської діяльності та запровадження спрощеної системи бухгалтерського обліку і звітності, а також спеціальних режимів обкладення ПДВ для деяких типів підприємств, передусім сільськогосподарських підприємств. Щодо приватних підприємців, то в країнах Західної Європи існує практика зменшення ставки податку на доходи фізичних осіб від підприємницької діяльності замість існування окремої спрощеної системи оподаткування їх доходів [7].

Але враховуючи соціальну напруженість питання спрощеної системи оподаткування в Україні, вважаємо завчасне її скасування. Потрібно застосувати системний підхід до комплексного вирішення проблематики подальшого функціонування системи спрощеного оподаткування.

7. Удосконалення механізму стягнення внесків на соціальне страхування.

Для досягнення мети податкової реформи в контексті євроінтеграції необхідно вжити також заходи щодо реформування системи сплати внесків на соціальне страхування, які не входять до складу податкової системи, однак впливають на загальний рівень оподаткування економіки і зокрема на працю. Так, запровадження з 2011 р. єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування стало суттєвим кроком наближеності до європейської практики. У той же час для подальшої узгодженості вітчизняної практики європейським стандартам необхідно здійснити поетапне зниження ставки єдиного соціального внеску з урахуванням темпів зростання обсягу надходжень у результаті підвищення рівня заробітної плати, а також поступову зміну пропорції розподілу страхованих внесків між роботодавцями і найманими працівниками у результаті підвищення ставки єдиного соціального внеску для найманих працівників і зниження її для роботодавців.

8. Реформування податкової служби, системи адміністрування податків і податкового контролю.

Порівнюючи практику організації діяльності податкових служб в європейських країнах і Україні можна стверджувати, що в нашій державі існує значне відхилення від основних принципів функціонування податкових органів у цих країнах, що, безумовно гальмує розвиток економіки в Україні [3, с. 365]. Це вимагає вжиття обґрунтованих заходів реформування системи органів ДПС України, підвищення ефективності їх діяльності, не справляючи негативного впливу на розвиток підприємництва. Основними напрямками модернізації вітчизняної податкової служби до вимог ЄС повинні стати: 1) реорганізація структури податкової служби в умовах обмеженості фінансових та трудових ресурсів; 2) підвищення рівня інформаційного забезпечення та автоматизації роботи органів ДПС; 3) підвищення рівня інформованості платників податків за рахунок розвитку довідково-консультативної роботи податкової служби; 4) створення ефективно-ї системи інформаційної взаємодії між органами ДПС і іншими органами влади, а також податковими службами європейських країн.

Важливим напрямом податкової реформи повинні стати заходи щодо підвищення ефективності податкового адміністрування і податкового контролю, у т. ч. шляхом гармонійного поєднання інтересів держави та платників податків; упорядкування правил і вдосконалення процедури проведення перевірок платників податків, їх планування та аналітичне супроводження; забезпечення адміністративної простоти, економічності і стабільності процесу нарахування і сплати податків, а також уніфікація та спрощення податкової звітності, зокрема зменшення обсягу та періодичності її подання. Це не тільки є потенційним резервом для подальшого зниження податкового тягаря в Україні, але і необхідним в цілях забезпечення рівності конкурентного режиму для сумлінних платників податків.

ВИСНОВКИ

Отже, комплексно сформувати та ефективно реалізувати в Україні програму заходів щодо вирішення проблем податкової політики можливо за рахунок здійснення трансформаційних перетворень, які визначатимуть ефективність податкових реформувань.

Однак позитивний ефект від проведення вітчизняної податкової реформи можливий тільки у випадку її синхронізації з іншими економічними перетвореннями в Україні, зокрема бюджетної системи, соціальної політики, інвестиційної стратегії. Проведення запропонованих заходів податкових реформувань повинно забезпечити справедливий підхід держави до громадян і підприємств усіх форм власності та спиратися на принципи сучасної демократичної європейської країни.

Література:

1. Василик О.Д. Податкова система України [Текст]: навч. посібн. / О.Д. Василик. — К.: ВАТ "Поліграфкнига", 2004. — 478 с.
2. Десятнюк О.М. Прагматика реформування податкової системи в умовах ризиків [Текст] / О.М. Десятнюк // Вісник економічної науки України. — 2008. — № 1. — С. 22—26.
3. Іванов Ю.Б. Проблеми розвитку податкової політики та оподаткування [Текст]: монографія / Ю.Б. Іванов — Х: ВД "ІНЖЕК", 2007. — 448 с.
4. Крисоватий А.І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні [Текст]: монографія / А.І. Крисоватий. — Тернопіль: Kart-blansh, 2005. — 371 с.
5. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення: монографія [Текст] / А.М. Соколовська. — К.: Знання-Прес, 2004. — 454 с.
6. Проект Стратегії податкової реформи [Електронний ресурс] / Секретаріат Президента України. — Режим доступу: <http://eurorukh.org.ua/files/strategy-ukraine.PDF>. — 01.09.2013. — Назва з екрану.
7. Про затвердження стратегії реформування податкової системи [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 № 1612-р. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. — 01.09.2013. — Назва з екрану.
8. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. — 01.09.2013. — Назва з екрану.

References:

1. Vasylyk, O.D. (2004), Podatkova systema Ukrainy [The tax system of Ukraine], VAT "Polihrafknyha", Kyiv, Ukraine.
2. Desiatniuk, O.M. (2008), "Pragmatics of tax reform in terms of risk", Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, vol. 1, pp. 22—26.
3. Ivanov, Yu.B. (2007), Problemy rozvytku podatkovoї polityky ta opodatkuvannia [Problems of tax policy and taxation], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.
4. Krysovatyj, A.I. (2005), Teoretyko-orhanizatsijni dominanty ta praktyka realizatsii podatkovoї polityky v Ukraini [Theoretical and organizational dominance and practice of tax policy in Ukraine], Kart-blansh, Ternopil', Ukraine.
5. Sokolovs'ka, A.M. (2004), Podatkova systema derzhavy: teoriia i praktyka stanovlennia: monohrafiia [The tax system of the State: Theory and Practice of becoming], Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine.
6. Project Tax Reform Strategy (2006), "Secretariat of the President of Ukraine", available at: <http://euro-ruk.org.ua/files/strategy-ukraine.PDF> (Accessed 1 September 2013).
7. On approving the strategy of tax reform (2009), "Cabinet of Ministers of Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (Accessed 1 September 2013).
8. Tax Code of Ukraine (2010), "Code of Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (Accessed 1 September 2013).

Стаття надійшла до редакції 03.09.2013 р.

*І. А. Федоренко,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
О. С. Мордовцев,
асистент, асистент кафедри фінансів,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"*

ФОРМУВАННЯ ІНДИКАТИВНОГО ПЛАНУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

*I. Fedorenko,
Doctor of Economic Sciences, professor of the Finance Department,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
A. Mordovtsev,
Assistant, assistant of the Finance Department,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

FORMATION OF THE INDICATIVE PLAN FOR REGIONAL SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті визначено суть, цілі індикативного планування і основні етапи формування індикативного плану адміністративно-територіальної одиниці. Запропоновано застосовувати демократично-прагматичний метод, що припускає участь усіх зацікавлених суб'єктів планового процесу із залученням вчених, експертів і фахівців. Обґрунтовано роль моніторингу соціально-економічного розвитку, що дозволяє здійснити аналіз, інтегральну оцінку і прогноз стану та тенденцій розвитку територій регіону, визначити порогові значення індикаторів мети, що формують індикативний план. Подана характеристика організаційного, фінансово-економічного, адміністративного, інституційного і нормативно-правового, інформаційного механізмів реалізації індикативних планів.

The article defines the essence, the objectives of the indicative planning and the main stages of the indicative plan formation. It has been suggested to apply democratic and pragmatic method, supposing the participation of all the concerned stakeholders in the planning process, involving scientific experts and specialists. The role of the monitoring of the social and economic development, allowing to carry out the analysis, integrated assessment and forecast of the state and trends of the regional areas development, to determine the threshold limit values of the aim indicators, forming the indicative plan has been substantiated. A brief description of the organizational, financial, economic, administrative, institutional, legal, regulatory and informational mechanisms of the indicative plans implementation has been given.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, індикативне планування, індикативний план, моніторинг, механізми реалізації плану.

Key words: social and economic development, strategy, indicative planning, indicative plan, monitoring, mechanisms of the plan implementation.

ВСТУП

Ідеї індикативного планування (ІП) знайшли широке застосування вже на початку минулого століття. У двадцяті роки російським ученим-економістом Н. Кондратьєвим був розроблений варіант п'ятирічного індикативного плану розвитку сільського господарства на базі генетичного аналізу великих циклів і динаміки кон'єктури. У 30-х роках у Німеччині запропонований план ВТБ, головною метою якого була боротьба з безробіттям і забезпечення роботою населення. У Франції та США певний внесок у розвиток ІП зробили роботи Ф. Перру, К. Ландауера, Дж. Міда, які визначили суть індикативного планування і його антикризову спрямованість. Після Другої світової війни найбільш розвинена система ІП склалася у Франції, Італії, Японії, Нідер-

ландах, Мексиці, Індії. Пізніші спроби його впровадження були здійснені в Південній Кореї, Малайзії, Тайвані та інших країнах. Досить детальний огляд, присвячений досвіду і проблемам використання механізмів ІП у країнах Європи, Азії та Америки, наведений у роботах А.Н. Петрова [1], О.А. Андрюшкевич [2]. Виділяють чотири основні моделі планування: європейську (Франція, Швеція), азійську (Японія, Південна Корея), північноамериканську (США, Канада), ІП у перехідних економіках (Китай, Македонія, Росія, Казахстан, Узбекистан та ін.).

Усе більшого значення набуває регіональне (територіальне) індикативне планування як найперспективніше з точки зору більш детального розроблення планових завдань і системи індикаторів мети та здійснення

ефективного контролю ходу виконання програм соціально-економічного розвитку (СЕР) з боку територіальних, місцевих органів самоврядування і регіональної влади. В той же час, на думку авторів, в Україні практично відсутня єдина система регіонального стратегічного індикативного планування.

У [3, 4] визначено сутність, принципи, суб'єкти, цілі і завдання, основні етапи регіонального індикативного планування, обґрунтовано необхідність і запропоновані пропозиції щодо вдосконалення методологічного та нормативно-правового забезпечення процесу індикативного планування в регіонах України. Різноманітність підходів до формування моделей індикативного планування зумовила необхідність розробки методик формування індикативних планів регіонального СЕР.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Узагальнення теоретичних і методичних розробок стосовно індикативного планування дозволило авторам визначити сутність територіального індикативного планування, яка полягає в тому, що в умовах єдності і боротьби протилежностей інтересів держави, приватного бізнесу і співтовариства з'являється можливість згладити ці протиріччя, реалізуючи скоординовані, взаємовигідні і прийнятні для усіх учасників індикативні плани, які формуються згідно з науково обґрунтованими (за результатами моніторингу СЕР) пріоритетами і цілями стратегічного і стійкого розвитку територій регіонів, із залученням дієвих механізмів державного регулювання, державно-приватного партнерства у системі ефективного управління регіональним розвитком [3]. Основною метою індикативного планування СЕР є формування і реалізація комплексу аналітично-прогнозних документів, планів і програм, що забезпечують скоординовану діяльність усіх учасників планового процесу, спрямовану на виконання поставлених цілей і завдань СЕР, створення сприятливих умов для життя і діяльності усіх господарюючих і соціальних суб'єктів, стійкого і безпечного розвитку суспільства.

Формування індикативного плану на короткостроковий і середньостроковий період можливо тільки за наявності затвердженої концепції і стратегії розвитку адміністративно-територіальної одиниці (АТО), які визначають цілі і пріоритети розвитку на довгостроковий період, а також систему дій з досягнення цих цілей. Результати теоретичних досліджень і практичний досвід стратегічного планування дозволяє зробити висновок про необхідність ієрархічного підходу до класифікації цілей і завдань стратегічного розвитку АТО. У роботі [5] виділяють п'ять узагальнених груп стратегічних цілей, реалізація яких дозволяє забезпечити стійке СЕР. Перша група стратегічних цілей стосується підвищення рівня і якості життя населення. Друга група стратегічних цілей спрямована на зростання економічного потенціалу АТО. Третя група стратегічних цілей визначає розвиток людського капіталу. Четверта група стратегічних цілей пов'язана із забезпеченням безпеки життя населення. П'ята група стратегічних цілей спрямована на поліпшення (відновлення) місця існування і захист довкілля.

Сформульовані стратегічні цілі і пріоритети СЕР трансформуються в конкретні планові завдання на короткостроковий, середньостроковий періоди часу, які повинні вирішувати насущні потреби суб'єктів планового процесу, що сприятиме активній участі господарюючих і соціальних суб'єктів. У той же час, рішення планових завдань по досягненню поставлених цілей неможливе без оптимального залучення і ефективного використання фінансових, матеріальних, трудових, природних і інших ресурсів АТО.

Концепція і стратегія АТО — це базис, на основі якого розробляються:

- індикативні плани;
- проекти бюджетів різного рівня;

— програми економічного і соціального розвитку регіону і його АТО, що визначають комплекс послідовних програмних заходів і їх фінансове забезпечення;

- цільові програми;
- угоди між регіональними і місцевими органами влади відносно питань реалізації планів і програм;
- галузеві і регіональні програми, включаючи програми подолання депресивності і розвитку окремих територій;
- бюджетні плани містоутворюючих і інших великих підприємств АТО.

Після затвердження стратегії розвитку складається індикативний план, що є комплексним документом, в якому представлені індикатори цілі, що визначають основні напрями соціально-економічного розвитку АТО, механізми досягнення цілей, учасники планового процесу і необхідні матеріальні і фінансові ресурси. Індикативний план деталізує головні цілі, завдання стратегії в середньостроковому і короткостроковому періодах часу і є основою при розробці місцевого бюджету і програм СЕР.

В індикативний план необхідно включати індикатори мети трьох типів: прогнозні, директивні і розрахункові. Порогові значення прогнозних індикаторів відбираються за підсумками моніторингу СЕР відповідно до затверджених стратегічних цілей і завдань. Директивні показники-індикатори виробничої діяльності державних підприємств стверджують в галузевих планах на рівні уряду. До розрахункових індикаторів слід віднести показники, які регулює держава або регіональна влада. Це в першу чергу ціни і тарифи, на окремі види соціально значимих товарів і послуг (у тому числі комунальних), які необхідно постійно контролювати щоб уникнути обвалу цін і росту соціальної напруженості.

На рисунку 1 представлено схему формування індикативного плану АТО. Структура індикативного плану залежить від вибору індикаторів цілі, які є орієнтирами при розробці і реалізації програмних заходів у рамках програм СЕР.

Реалізація організаційно-підготовчого етапу індикативного планування можлива тільки при створенні певних умов, які залежать від політичних і економічних чинників, стану інституційно-правового і інформаційного забезпечення, рівня готовності місцевих органів влади і суб'єктів планового процесу вирішувати насущні проблеми СЕР.

Практика засвідчує, що основна ініціатива виходить від регіональної влади, яка зобов'язує районні і міські адміністрації розробляти плани і програми СЕР на основі деякого шаблону, запропонованого "згори" без якого-небудь обговорення і узгодження з представниками бізнес-структур і населення. В результаті господарюючі і соціальні суб'єкти практично відстороняються від участі в плановому процесі

Рівень і якість планів і програм в першу чергу залежить від професійного рівня колективу розробників. Відсутність належної кваліфікації і професійної підготовки у більшості представників місцевої влади призводить до нерозуміння реальної обстановки і небажання вирішувати насущні проблеми суспільства. У сучасних умовах необхідно застосовувати демократично-прагматичний метод, що припускає участь усіх зацікавлених суб'єктів (інститути влади, господарюючі суб'єкти, соціальні суб'єкти) із залученням учених, експертів і фахівців, що сприяє досягненню консенсусу інтересів учасників планового процесу і підвищенню ефективності планування і управління. Отже, на першому етапі підготовки індикативних планів і програм СЕР необхідно при управлінні економіки місцевої держадміністрації створити Раду з питань планування, до якої повинні увійти представники законодавчої і виконавчої влади, бізнесу, науково-дослідних і навчальних інститутів, політичних партій і громадських організацій. У Положеннях про порядок розробки планів (програма) необхід-

Рис. 1. Структура індикативного плану СЕР АТО

но сформулювати першочергові завдання, встановити терміни виконання окремих етапів, визначити склад розробників і основних учасників планового процесу, встановити розміри і джерела фінансування робіт (кошти місцевого і регіонального бюджету, цільове фінансування окремих програмних заходів, кошти вітчизняних і зарубіжних інвесторів, господарюючих суб'єктів, зацікавлених в реалізації стратегії розвитку на довгостроковий період). Крім того, в Положенні мають бути представлена методика проходження документу від моменту підготовки до його затвердження.

Другий етап індикативного планування припускає використання моніторингу соціально-економічного розвитку, який, по суті, являє собою інформаційну систему, що дозволяє на основі накопичуваної інформації провести аналіз, інтегральну оцінку і прогноз стану і тенденцій розвитку СЕР АТО в системі регіону. Основою банку даних інформаційної системи регіонального моніторингу СЕР є офіційна статистична інформація, яку можна розглядати як достовірну і об'єктивну. Про-

те, виникає потреба у зборі додаткової інформації, джерелами якої можуть служити звіти управлінь і відділів місцевих органів виконавчої влади, державних служб і інших бюджетних установ. Крім того, у банк даних рекомендується включити мікроекономічні показники фінансово-господарської діяльності госпрозрахункових великих (містоутворюючих) підприємств і організацій, результати незалежних досліджень (у тому числі наукових), анкетування і опитувань, виконані за замовленням Ради з планування.

При попередній обробці інформації, що поступає, слід враховувати, що вона може бути представлена у вигляді як кількісних, так і якісних показників. Якісна інформація часто є продуктом соціологічних опитувань або експертних оцінок, тобто містить суб'єктивну складову, що, в певних випадках, ставить під сумнів достовірність отриманих результатів. Якісні показники необхідно зіставляти з відповідними кількісними показниками, що дозволить виключати з розгляду дані, такі, що викликають певні сумніви в їх достовірності.

Накопичена інформація має бути піддана ретельній обробці з використанням сучасних інформаційних технологій. На першій стадії необхідно провести порівняльний аналіз стану і рівня соціально-економічного розвитку АТО. Важливо відмітити, що результати аналізу, спільно з даними про величину ресурсного і природного потенціалу, інвестиційної привабливості, інформація про історичні аспекти розвитку території — це основа для формування паспорта АТО, який повинен періодично оновлюватися у міру зміни соціально-економічної і політичної ситуації, причому в подальших версіях рекомендується ввести розділ: "хід виконання індикативних планів і програм розвитку".

Далі проводиться інтегральна оцінка сукупності індикаторів, що характеризують певні напрями розвитку, з метою позиціонування АТО в системі регіону. Основні методи побудови інтегрального індикатора представлені в роботах [6, 7]. За підсумками аналізу і оцінки формуються індикатори стану, які відображають рівень і тенденції СЕР АТО, і є основою для здійснення наступного етапу моніторингу СЕР — науково обгрунтованого прогнозу тенденції розвитку і визначення індикаторів мети. Зазвичай індикатори мети розподіляють за групами, що відображають найбільш загальні тенденції розвитку АТО (наприклад, розвиток людських ресурсів, якості життя, соціально-трудова сфера, сталий економічний розвиток, залучення інвестиційних ресурсів, екологічна безпека т.д.). Важливо відмітити, що до цього дня серед економістів, бізнесменів і учених немає єдиної думки щодо складу індикаторів. Практично в кожній роботі, присвяченій розробці індикативних планів, пропонується свій набір індикаторів, які відображають якнайповніше основні цілі і завдання планування. Остаточне рішення з вибору індикаторів цілі, які враховують особливості і специфіку розвитку АТО, повинні приймати експерти, що входять до Ради з планування.

При виборі кожного індикатора цілі необхідно враховувати перспективи отримання достовірного прогнозу на основі ретроспективної бази цих індикаторів стану, оскільки переважання, у ряді випадків, випадкової складової не дає можливості провести коректну оцінку тимчасового ряду. Проблеми, пов'язані з обмеженістю і достовірністю інформації, еволюцією соціально-економічних процесів, незадовільним рівнем інституційно-правового забезпечення прогнозування, не дозволяють створити єдину методичку регіонального соціально-економічного прогнозування. В результаті постійно розширюється інструментарій прогнозування, що налічує близько двох сотень методів прогнозування. Але тільки при правильному виборі моделі прогнозування можливий достовірний результат. Це зумовлює ускладнення математичного і інформаційного забезпечення прогнозування, вимагає залучення висококваліфікованих фахівців. Таким чином, процес визначення прогнозованих порогових значень індикаторів цілі є найбільш трудомістким і відповідальним, оскільки від його результатів залежить якість індикативного плану.

Без ефективного використання механізмів реалізації планів, вони так і залишаться "документом про наміри". Аналіз регіональних стратегій дозволив виділити основні напрями регулювання планових процесів: організаційний, фінансово-економічний, адміністративний, інституційний і нормативно-правовий, інформаційний.

Основою організаційного механізму реалізації планів є система програмно-планових документів з управління розвитком регіону і його АТО. Основними складовими організаційного механізму є:

- угода щодо регіонального розвитку (укладатиметься між Кабінетом Міністрів України та обласною радою), що дає змогу узгоджувати пріоритети розвитку регіону з державними пріоритетами, концентрувати державні та місцеві ресурси для їх виконання;

- розробка державних та регіональних цільових програм розвитку окремих територій та сфер економі-

чної діяльності, які будуть спрямовані на цільове розв'язання системних проблем;

- розробка галузевих цільових програм, які направлені на вирішення комплексу проблем в конкретно визначених галузях;

- формування щорічних програм соціально-економічного розвитку регіону, міст, районів, підприємств та організацій, галузей згідно із стратегічними напрямами соціально-економічного розвитку;

- координація планів і програм АТО і регіону;

- контроль процесів реалізації бюджету, планів і програм, їх коригування згідно з темпами і можливостями досягнення стратегічних цілей та динамікою ресурсного забезпечення (природного, матеріального, фінансово-інвестиційного, кадрового тощо).

Виконання плану фінансуватимуться за рахунок коштів державного, обласного та місцевих бюджетів, коштів підприємств, населення, мобілізації ресурсів фондового ринку, а також з інших джерел. Таким чином, фінансово-економічне забезпечення виконання плану буде здійснюватися за рахунок:

- ефективною бюджетною, податковою та грошово-кредитною політикою;

- державного бюджетного фінансування;

- поширення державно-приватного партнерства;

- підтримки власного виробника промислової продукції, надання фінансово-кредитної підтримки суб'єктам підприємницької діяльності;

- динамічного розвитку страхового і фондового ринку, насамперед ринку корпоративних цінних паперів та їх похідних;

- доходів місцевих бюджетів;

- інвестиції в основний капітал;

- прямих іноземних інвестицій;

- власних коштів підприємств, організацій та установ;
- грантів, кредитів міжнародних організацій.

У цілому ж, мобілізацію фінансово-кредитних ресурсів можна забезпечити за рахунок впровадження наступних програмних заходів:

- розширення практики цільового банківського та бюджетного кредитування галузей і виробництв, визначених пріоритетними,

- надання пільгових кредитів тим господарюючим суб'єктам, які мають перспективи швидкого обороту капіталу та гарантованого збуту продукції;

- подальшого зміцнення та розвитку ринку капіталів, забезпечення його спроможності до перерозподілу інвестиційних потоків, акумульованих капіталів та інвестиційного кредитування;

- розвитку та формування механізмів підвищення фінансової стійкості інституційних інвесторів, страхових товариств, пенсійних фондів, ризикового страхування тощо.

Для реалізації індикативного плану регіональних АТО необхідно, щоб на рівні держави було прийнято нормативно-правові акти, які передбачатимуть:

- регламентацію податкової і бюджетної політики, чітке визначення переліку та розміру граничних ставок місцевих податків і зборів;

- структурну перебудову;

- зростання інвестиційної та інноваційної активності;

- регламентацію соціального захисту і сфери зайнятості;

- розмежування функцій та повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- впровадження правового режиму користування майном, що перебуває у спільній власності територіальних громад, удосконалення механізму управління таким майном; розмежування земель державної і комунальної власності;

- впровадження механізму концентрації та оптимізації державних ресурсів, що спрямовуються у регіони як поточне фінансування державних установ;

— впровадження механізму підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у зміцненні їх фінансової бази шляхом закріплення за місцевими бюджетами частки загальнодержавних надходжень; розширення повноважень органів місцевого самоврядування у затвердженні та виконанні бюджету;

— реформування системи адміністративно-територіальних одиниць.

Адміністративні регулятори залишилися від директивного планування економіки. Проте повністю відмовитися від них не можна. Поки залишається політична, економічна і соціальна нестабільність держава вимушена вводити адміністративні методи контролю і регулювання СЕР. Адміністративне регулювання у світовій практиці в умовах ринкової економіки визнається необхідним в тих областях, де повна економічна свобода одних суб'єктів ринкових стосунків обертається тяжкими наслідками для інших або суспільства в цілому. До адміністративних методів відносяться: прямий контроль держави над монополюваними ринками відповідно до антитимонопольних законів, встановлення квот, митних зборів на імпорт або експорт продукції в цілях захисту вітчизняних товаровиробників; введенням жорстких ставок акцизних податків, ліцензування; регулювання цін, зарплати, умов праці і екології, пряма фінансова підтримка підприємств, застосування державних замовлень, санкцій (неустойки, штрафи, пеня) тощо.

Інституційними інструментами активної взаємодії влади, бізнесу і соціальних суб'єктів при розробці і реалізації індикативних планів і програм СЕР повинні стати регіональні комітети економічних реформ, ради з планування, агентства і центри, різні фонди тощо.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням ролі і значення науки в управлінні соціально-економічними процесами. Пріоритетним завданням науково-методичного і інформаційного супроводу планового процесу слід вважати:

— розробку методології стратегічного індикативного планування, наукове обґрунтування інноваційної, промислової, інвестиційної та соціальної політики;

— моделювання і прогнозування тенденцій регіонального і галузевого розвитку;

— надання науково-методичної допомоги посадовцям місцевих органів влади, комітетам і раді з планування при розробці, реалізації програм СЕР;

— організація регіональної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державного управління і місцевого самоврядування;

— вдосконалення системи інформаційного забезпечення регіонального управління, розвиток регіонального моніторингу СЕР;

— можливість участі в розробці стратегії і програм СЕР шляхом прямого діалогу в мережі Інтернет;

— надання населенню інформації про діяльність місцевих органів влади, підсумки виконання програм СЕР;

— створення єдиного електронного документообігу;

— інформатизацію суспільної соціально-економічної сфери і підвищенню якості обслуговування населення.

ВИСНОВОК

Індикативне планування є дієвим механізмом реалізації стратегічних цілей розвитку регіонів України, покликане вирішувати пріоритетні проблеми СЕР, сприяти зростанню рівня життя населення і ефективності регіонального управління. Індикативний план деталізує головні цілі та завдання стратегії регіонального розвитку в середньостроковому та короткостроковому періодах часу, є основою при розробці місцевого бюджету і програм СЕР АТО. Запропоновано застосовувати демократично-прагматичний метод, що припускає участь усіх зацікавлених суб'єктів планового процесу із залученням учених, експертів і фахівців. Якість індикативного плану в першу чергу залежить від професійного рівня колективу розробників, активності зацікавлених учасників пла-

нового процесу (влада, бізнес, населення), що сприяє досягненню консенсусу інтересів усіх суб'єктів і підвищенню ефективності планування і управління. Необхідно створити єдину інформаційну систему регіонального моніторингу СЕР, покликану підвищити якість результатів аналізу, оцінки, прогнозів і уніфікувати плановий процес. Успіхи індикативного планування неможливі без ефективного використання організаційних, фінансово-економічних, адміністративних, інституційних і нормативно-правових, інформаційних механізмів реалізації індикативних планів регіонального СЕР.

Література:

1. Петров А.Н. Индикативное планирование: теория и пути совершенствования: Монография / [А.Н. Петров, Л.Г. Демидова, С.М. Климов, Г.З. Щербаковский, Н.Г. Ананов]. — СПб: Знание, 2000. — 96 с.

2. Андришкевич О.А. Индикативное планирование в экономиках разного типа [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/199716#a24#a24>

3. Мордовцев О.С. Методология территориального индикативного планирования / О.С. Мордовцев // Бюллетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2013. — № 1 (6). — С. 223—229.

4. Мордовцев О.С. Сутьність та цілі індикативного планування соціально-економічного розвитку регіону / О.С. Мордовцев // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2013. — № 1 (64). — С. 197—202.

5. Псарев В.И. Методика формирования и анализа комплексных программ социально-экономического развития муниципальных образований / В.И. Псарев, Т.В. Псарёва, Н.В. Сушенцева, И.А. Гончаров. Под общ. Ред. В.И. Псарёва, Н.В. Сушенцевой. — Новосибирск, 2010. — 511 с.

6. Андренко Е.А. Интегральная оценка уровня социально-экономического развития муниципальных образований на примере Харьковского региона / Е.А. Андренко // Коммунальное хозяйство міст: наук.-техн. зб. — К.: Техніка, 2008. — Вип. 82. — С. 68—75.

7. Андренко Е.А. Комплексная оценка жилищных условий населения регионов Украины / Е.А. Андренко, С.М. Мордовцев // Коммунальное хозяйство міст: наук.-техн. зб. — К.: Техніка, 2012. — Вип. 102. — С. 46—55.

References:

1. Petrov, A.N., Demidova, L.G., Klimov, S.M. and Shherbakovskij, G.Z. (2000) "Indikativnoe planirovanie: teorija i puti sovershenstvovanija" [Indicative planning: theory and ways of improvement], SPb: Znanie, Russia, Sankt-Peterburg.

2. Andriushkevich, O.A. (2012) "Indicative planning in the economies of different types", available at: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/199716#a24#a24> (Accessed 26 May January 2013)

3. Mordovtsev, O.S. (2013) "Methodology of territorial indicative planning", messenger of the international Nobel economic forum, vol. 1 (6), pp. 223—229.

4. Mordovtsev, O.S. (2013) "Essence and tasks of the indicative planning of socio-economic development of region", Visnyk Chernihiv's'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, vol. 1 (64), pp. 197—202.

5. Psarev, V.I. (2010) "Metodika formirovanija i analiza kompleksnyh programm social'no-jekonomicheskogo razvitiya municipal'nyh obrazovanij" [Technique of formation and analysis of complex programs of social-economic development of municipalities], Russia, Novosibirsk.

6. Andrenko, E.A. (2008) "The integral estimation of the level of socio-economic development of municipalities on the example of the Kharkiv region", Kommunal'ne gospodarstvo mist: nauk.-tehn. zb, vol. 82, pp. 68—75.

7. Andrenko, E.A. and Mordovcev, S.M. (2012) "Complex assessment of housing conditions of the population of the regions of Ukraine", Kommunal'ne gospodarstvo mist: nauk.-tehn. zb, Tehnika, vol. 102, pp. 46—55.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

УДК 336:001.8

Г. І. Лановська,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, Київський національний університет харчових технологій

І. В. Демяненко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, Київський національний університет харчових технологій

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

G. Lanovska,

Ph.D., Associate Professor of Finance, Kyiv National University of Food Technologies

I. Demyanenko,

Ph.D., Associate Professor of Finance, Kyiv National University of Food Technologies

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF FINANCIAL INTERMEDIATION

У статті наведено методичні підходи щодо оцінки фінансового посередництва на грошовому ринку, запропоновані показники оцінки ефективності фінансового посередництва та індикатори фінансової стійкості та ліквідності комерційних банків як фінансових посередників та індикатори стійкості рівноваги на грошово-кредитному ринку.

The article presents a methodological approach to assess the financial intermediary in the money market, the proposed indicators for assessing the efficiency of financial intermediation and indicators of financial stability and liquidity of commercial banks as financial intermediaries, and the indicators of stability of equilibrium in the money market.

Ключові слова: фінансові посередники, банки, фінансові установи, фінансова архітектура посередництва, грошово-кредитний ринок.

Keywords: financial intermediaries, banks, financial institutions, financial intermediation architecture, monetary market.

ВСТУП

Фінансові посередники відіграють важливу роль у функціонуванні грошового ринку, а через нього — у розвитку ринкової економіки, їх економічне призначення полягає в забезпеченні базовим суб'єктам грошового ринку максимально сприятливих умов для їх успішного функціонування. Тобто функціонально фінансові посередники спрямовані не всередину фінансової сфери, не на самих себе, а зовні, на реальну економіку, на підвищення ефективності діяльності її суб'єктів.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Усі фінансові посередники функціонують на єдиному грошовому ринку з одним і тим же об'єктом — грошовими коштами, однаково відчутно впливають на кон'юнктуру цього ринку, можуть не тільки конкурувати між собою, а й взаємодіяти у вирішенні багатьох економічних та фінансових завдань. Вітчизняний грошовий ринок формується в умовах трансформаційних процесів в економіці країни, а механізм його функціонування визначає потенційні можливості впливу на економіку.

Тому дослідження фінансового посередництва як самостійного економічного явища має важливе теоретичне і практичне значення, особливо в сучасних умовах України, коли тільки формується грошовий ринок, його інфраструктура і механізм регулювання.

АНАЛІЗ ОСТАНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам фінансового посередництва на фінансовому ринку була приділена увага в працях Александер Г., Бейлі В., Білуха М., Боді З., Єріна А., Корнеєва В., Кохановський В., Кушнарєнко Н., Лудченко А., Мерґон Р., Полетаєв О., Ходаківська В., Шарп У., Шейко В. та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій в сфері дослідження фінансового посередництва, однак питання щодо оцінювання послуг фінансових посередників на фінансовому ринку України в наукових працях висвітлено недостатньо, що вимагає розробки науково-методичних основ визначення та оцінки таких послуг. Отже, актуальним є

вдосконалення методичних підходів оцінювання рівня розвитку фінансових посередників на фінансовому ринку. Саме цим аспектам присвячена дана стаття.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою нашого дослідження є вдосконалення методичних аспектів оцінювання рівня розвитку фінансових посередників через систему показників.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансова інфраструктура в ринковій економіці достатньо складне, розгалужене і багатоаспектне явище. Вона розглядається в двох зрізах — організаційному і інструментальному. Інструментальна фінансова інфраструктура являє собою сукупність фінансових інструментів, що використовуються суб'єктами організаційної інфраструктури у їх діяльності. Організаційна фінансова інфраструктура представляє собою сукупність відповідних управлінських структур, що забезпечують функціонування фінансів як в окремих сегментах фінансової системи, так і поза нею. У свою чергу, вона включає три складові: управлінську, інституціональну і обслуговуючу. Особливе місце посідає інституціональна фінансова інфраструктура як сукупність фінансових інституцій, які функціонують на фінансовому ринку і ринку фінансових послуг, виконуючи функції з мобілізації, переміщення та інвестування ресурсів, що являють собою фінансовий сектор.

Фінансові інституції виконують функції фінансових посередників. Необхідно поділити на дві групи, оскільки вони виконують принципово різні функції і належать до різних структурних елементів механізму фінансового ринку. Так, перший рівень фінансових посередників — це інституціональні інвестори, які є посередниками безпосередньо між інвесторами — фізичними та юридичними особами та емітентами. Другий рівень — це фінансові посередники, до яких відносять професійних учасників фінансового ринку. Завдання фінансових посередників першого рівня полягає в тому, щоб акумулювати тимчасово вільні фінансові ресурси фізичних та юридичних осіб, як правило, в невеликих

Таблиця 1. Показники фінансової архітектури посередництва

Показник співвідношення активів банків та ринкової капіталізації	$K_{\phi.a.1} = \frac{\sum Ab.}{PKan},$ де Аб. – активи банків
Показник співвідношення активів банків та небанківських фінансових установ (НФУ)	$K_{\phi.a.2} = \frac{\sum Ab.}{НФУ},$ де НФУ – активи небанківських фінансових установ

обсягах, і перетворити їх на потужні інвестиції для емітентів — суб'єктів господарювання, місцевих органів самоврядування та уповноважених державних органів [3, с. 231].

Необхідно зазначити, що рівень розвитку фінансових посередників є одним із важливих напрямів дослідження розвитку фінансової системи як окремих країн, так і світової фінансової системи. У зв'язку з цим дослідженню даного питання приділяється досить серйозна увага з боку фахівців Світового банку. При цьому аналіз впливу проводився на декількох рівнях: шляхом порівняння значень та динаміки показників за значними вибірками країн, галузей та окремих підприємств. Важливе значення мають також і дослідження взаємозв'язку між розвитком фінансової системи та інституційним середовищем, включаючи тип законодавчої системи, її орієнтацію на забезпечення прав інвесторів, забезпечення контрактного права тощо. Зазначені дослідження довели, що показники розвитку фінансової системи в цілому та фінансових посередників зокрема не просто корелюють із довгостроковими темпами економічного зростання, але і що зв'язок між ними має стійкий причинно-наслідковий характер. Крім того, були отримані важливі дані щодо механізмів впливу фінансових інститутів на економіку. Так, у межах теорії економічного розвитку фундаментальне значення має процес нагромадження капіталу. Як свідчить світовий досвід та зокрема підтверджують дані по Україні, інвестиції у виробництво на діючих підприємствах в основному фінансуються за рахунок власних фінансових ресурсів — прибутку та амортизаційних відрахувань. Водночас, оскільки в значній кількості країн, зокрема і в економічно розвинутих країнах, ключова роль у зовнішньому фінансуванні інвестицій належить банкам. Банківська система є провідною складовою фінансової системи, яка має суттєвий вплив на розвиток економіки. Процес аналізу фінансової складової зводиться до обговорення проблем та перспектив функціонування банківської системи, що також є характерним і для України.

Прихильники "банківського" підходу вважають, що їх першорядне значення визначається проведенням банками цілеспрямованого аналізу кредитування бізнесу та значними можливостями контролю діяльності менеджерів. З іншого боку, цілий ряд дослідників вважають більш важливою частиною фінансової системи ринок капіталу. Ця точка зору аргументується важливістю ринку як унікального джерела загальнодоступних сигналів щодо інвестиційної привабливості тих чи інших галузей та фірм. Емпірично доведено значний позитивний внесок сформованих ринком оцінок у підвищенні ефективності економіки [3, с. 139].

Рівень розвитку фінансових посередників та фінансового ринку визначається через аналіз таких показників:

Коефіцієнт фінансового розвитку ($K_{\phi.p.}$), що визначається як сума внутрішніх кредитів (за винятком міжбанківських кредитів) та ринкової капіталізації у відсотках до валового внутрішнього продукту — розрахований таким чином показник об'єднує показники розвитку банківської системи і ринку капіталу країни.

$$K_{\phi.p.} = \frac{\sum K_{в.} + PKan}{ВВП} \quad (1),$$

де $K_{в.}$ — внутрішні кредити (за винятком міжбанківських кредитів);

PKан. — ринкова капіталізація;

ВВП — валовий внутрішній продукт.

Оцінка фінансової архітектури дозволяє визначити головний фінансовий інститут у структурі фінансового сектора, а отже, і модель фінансового ринку. Для цього пропонується розрахунок показників співвідношення активів банків та ринкової капіталізації; активів банків та небанківських фінансових показників; вимог банків та НФУ до приватного сектору та обсяги торгів на ринку капіталу (табл. 1).

Визначення розміру й ефективності фінансової системи дозволяє порівняти ефективність функціонування різних суб'єктів фінансового сектору та фінансових ринків між собою. Основними індикаторами є співвідношення обсягу торгів на фондовому ринку та чистого процентного доходу банків; співвідношення коефіцієнта оборотності фондового ринку та частки чистого процентного доходу банків в активах банків.

Подані показники в таблиці 2 можна об'єднати в групу показників ліквідності:

- коефіцієнт ліквідності, який досить часто називають показником "фінансової глибини", що характеризує розміри фінансово-посередницького сектора і визначається як його сумарні ліквідні пасиви, що включають у себе готівку та зобов'язання банків та небанківських установ у відсотках до ВВП.

- Слід зазначити, що в економічно розвинутих країнах даний показник знаходиться приблизно на рівні 2/3 від обсягу валового внутрішнього продукту, в той час як в країнах, де фінансовий ринок знаходиться на стадії становлення, знаходиться на рівні 1/4;

- коефіцієнт співвідношення активів банків та ВВП, що фактично характеризує загальний розмір банківської системи країни. Даний показник коливається в країнах з розвинутим фінансовим ринком залежно від того, який тип моделі сформувався — банкоцентричний чи ринково орієнтований.

Даний перелік показників доцільно доповнити уточненим показником ліквідності, а саме — показником ліквідності ринку капіталу, який розраховується як співвідношення обсягу торгів акціями та ринкової капіталізації, що більш жорстко характеризує ефективність функціонування саме ринку капіталу країни.

Подані показники в таблиці 3 можна об'єднати в групу, що характеризує рівень фінансової активності посередників, а саме:

- коефіцієнт, що характеризує співвідношення суми внутрішніх кредитів (за винятком міжбанківських кредитів) та обсягу торгів на ринку капіталу у відсотках до валового внутрішнього продукту;

- співвідношення вимог банків до приватного сектору та ВВП;

- співвідношення вимог небанківських фінансових інститутів до приватного сектору та ВВП;

- співвідношення активів центрального банку та ВВП;

- коефіцієнт концентрації банківського сектора, що характеризується співвідношенням активів трьох найбільших банків та загальних активів банків;

- коефіцієнт присутності іноземного капіталу в банківській системі країни, який, як правило, має тенденцію до зниження в країнах з високим рівнем ВВП на душу населення. На нашу думку, аналогічний коефіцієнт доцільно розраховувати і для інших фінансових посередників, оскільки вони можуть контролювати суттєві потоки заощаджень в економіці країни тощо.

Запропоновані показники дозволяють певною мірою визначити ефективність функціонування фінансових посередників у країні та їх вплив на економічне зростання. Водночас необхідно підкреслити, що для кожної країни не стільки важливим є конкретна фінансова архітектура, що характеризується співвідношенням ролі банківської системи чи ринку капіталу, скільки загальний рівень розвитку фінансових посередників.

Формуючи систему індикаторів, особливо на етапі ідеологічної побудови та початкового впровадження Системи, потрібно намагатись забезпечити якомога по-

Таблиця 2. Показники ефективності фінансового посередництва

коефіцієнт ліквідності "фінансової глибини"	$K_{\phi.1} = \frac{\sum \Pi л.}{ВВП}$, де $\Pi л.$ – пасиви ліквідні фінансових посередників (готівка та зобов'язання банків та небанківських установ у відсотках)
коефіцієнт співвідношення активів банків та ВВП	$K_{e.1} = \frac{\sum Аб.}{ВВП}$
коефіцієнт співвідношення активів НФУ та ВВП	$K_{e.2} = \frac{\sum НФУ}{ВВП}$
коефіцієнт співвідношення активів банків і НФУ та ВВП	$K_{e.3} = \frac{\sum Аб. + НФУ}{ВВП}$
коефіцієнт співвідношення ринкової капіталізації та ВВП	$K_{e.4} = \frac{\sum PKan}{ВВП}$
коефіцієнт співвідношення активів банків, НФУ, ринкової капіталізації та ВВП	$K_{e.5} = \frac{\sum Аб. + PKan + НФУ}{ВВП}$
коефіцієнт ліквідності ринку капіталу	$K_{e.6} = \frac{\sum Та. + PKan}{ВВП}$, де $Та.$ – обсяг торгів акціями
коефіцієнт прибутковості активів банків, %	$K_{e.7} = \frac{\sum ЧПб.}{Аб. \text{ сер.}}$, де $ЧПб.$ – чистий прибуток банків діючих на фінансовому ринку; $Аб. \text{ сер.}$ – активи загальні банків середньорічні

вне і якісне інформаційне охоплення характеристик стійкості фінансової системи.

Пропозиції щодо важливості включення того чи іншого індикатора до макропруденційного аналізу на певному етапі мають формулювати фахівці, що проводять постійний моніторинг і аналіз розвитку та фінансової стійкості основних складових елементів фінансової системи. Отже, первинним процесом макропруденційного аналізу стійкості фінансової системи має бути процес аналізу і моніторингу напрямів розвитку основних складових фінансової системи, що включає визначення як переліку індикаторів їх фінансової стійкості, так і їх гранично допустимих параметрів.

Визначення вразливих сторін фінансової системи, що відбувається після аналізу її компонентів, та обґрунтування допустимих значень тих чи інших параметрів, дає змогу окреслити область стійкого та безпечного розвитку фінансової системи.

При формуванні системи індикаторів фінансової стійкості необхідно:

- побудувати інформаційну базу, що складатиметься з показників, які використовуватимуться для розрахунку індикаторів стійкості фінансової системи та моніторингу фінансового стану секторів та ринків;

- провести інвентаризацію наявності показників, визначити періодичність та джерела їх отримання, формування інформаційної бази;

- визначення гранично допустимих значень індикаторів.

Враховуючи значну структурованість фінансової системи, розроблення системи індикаторів проводяться за окремими елементами фінансової системи. При формуванні системи індикаторів необхідно враховувати, що для розуміння процесів, які відбуваються в фінансовій системі, аналітики мають здійснювати постійний моніторинг та аналіз процесів у кожному з її елементів. З цією метою, для розрахунку індикаторів фінансової стійкості за кожною окремою однорідною групою інституцій (суб'єктів) фінансової системи повинні бути побудовані агреговані фінансові звіти про прибутки та збитки, а також баланси, що відображають запас активів і пасивів. Крім того, складання агрегованих за секторами форм фінансової звітності необхідне для майбутнього проведення стресування фінансової стійкості цих секторів та фінансової системи в цілому.

Індикатори фінансової стійкості наведені в таблиці 4. Моніторинг розвитку банківського сектору (як і інших структурних елементів фінансової системи) доцільно будувати за строковістю: щоденний, щотижневий, щомісячний, квартальний і річний. Періодичність моніторингу того чи іншого показника визначається виходячи з періодичності оновлення інформаційної бази та доцільності проведення моніторингу за тими чи іншими параметрами у відповідній строковості.

При цьому, щоденний моніторинг індикаторів, сформованих на підставі даних балансу банківської системи, можливо проводити тільки за окремими параметрами, що можуть нараховуватися та/або переоцінюватися з відповідною періодичністю.

Якщо у розрахунку індикатора щоденно може змінюватися лише один компонент, індикатор має відслідковуватись на щоденній основі.

Стан ліквідності банків. Відношення високоліквідних активів (кошти на коррахунках банків в НБУ та інших банках, у касі банків та кошти розміщені у державних цінних паперах) до загальних активів (у т.ч. по 20 найбільших банках). Розглядається як гарантований ліквідний актив, що може бути використаний у разі необхідності покриття передбачених і не передбачених потреб готівки.

Норматив миттєвої ліквідності (у т.ч. по 20 найбільших банках) характеризує здатність банків до задоволення зобов'язань до запитання.

Норматив поточної ліквідності (у т.ч. по 20 найбільших банках) характеризує збалансованість строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку.

Норматив короткострокової ліквідності (у т.ч. по 20 найбільших банках) характеризує здатність банків до задоволення поточних зобов'язань.

Розрахунковий обсяг відхилення залишків коштів на коррахунках банків у НБУ від встановленого нормативу обов'язкового резервування (у т.ч. по 20 найбільших банках) показує наявність надлишкової ліквідності чи дефіцит ліквідності в системі.

Частка кредитів, наданих НБУ, у загальній сумі зобов'язань банків (у т.ч. по 20 найбільших банках) характеризує залежність банків від підтримки НБУ.

Частка залучених на міжбанківському ринку коштів у поточних зобов'язаннях (у т.ч. по 20 найбільших банках) характеризує залежність банків від міжбанківського кредитного ринку.

Відношення прибутку до акціонерного капіталу (відношення чистих доходів до середнього уставного капіталу), у т.ч. по 20 найбільших банках оцінює ефективність використання банками свого капіталу. Відношення необхідно тлумачити разом з показниками адекватності капіталу, адже високе відношення могло б вказувати на високу прибутковість і (або) на невисоку капіталізацію, а невисоке відношення — на невисоку прибутковість і (або) високу капіталізацію.

Відношення великих ризиків потенційних збитків до капіталу Призначений для застосування на рівні окремого банку. МВФ пропонує декілька підходів:

1) визначається кількість банків, в яких зосереджені великі ризики потенційних збитків;

2) оцінка великих ризиків потенційних збитків у контексті надання кредитів найбільшим установам інших секторів економіки (чи галузям), оскільки їх банкрутство може спричинити ланцюгову реакцію. Можна оцінити цей ризик за п'ятьма найбільшими банками, як їх наражають п'ять найбільших установ в інших секторах економіки (фінансові небанківські, нефінансові, органи державного управління) до капіталу цих банків;

3) моніторинг взаємопов'язаного кредитування визначають, як відсоток загальних ризиків.

Розподіл позик за секторами та за видами економічної діяльності до загальної суми позик. Показує роз-

Таблиця 3. Показники активності фінансових установ

Показник співвідношення вимог банків до приватного сектору та ВВП	$K_{a.1} = \frac{\sum B\delta}{A\delta}$, де $B\delta$ – вимоги банків
Показник співвідношення активів 3-ох найбільших банків до загальних активів банків	$K_{a.2} = \frac{\sum A\delta_3}{A\delta}$, де $A\delta_3$ – активи 3-х найбільших банків
Показник співвідношення суми кредитів та обсягу торгів на фондовому ринку до ВВП	$K_{a.3} = \frac{\sum Kp.p. + Top}{ВВП}$, де $Kp.p.$ – обсяг кредитів на ринку; Top – обсяг торгів на ринку
Показник співвідношення обсягу банківських депозитів та ВВП	$K_{a.4} = \frac{\sum D\delta}{ВВП}$, де $D\delta$ – обсяг банківських депозитів
Показник співвідношення обсягу депозитів та кредитів	$K_{a.5} = \frac{\sum D\delta}{Kp.p.}$
«Спред» між ставками за кредитами та депозитами, %	$K_{a.6} = \frac{\sum СКp.p.}{СДб}$, де $СКp.p.$ – ставка за кредитами; $СДб$ – ставка за депозитами
Показник співвідношення валових премій страхових компаній та ВВП	$K_{a.7} = \frac{\sum ВПск}{ВВП}$, де $ВПск$ – обсяг валових премій страхових компаній
Показник співвідношення активів інвестиційних фондів та ВВП	$K_{a.8} = \frac{\sum Ai.\phi.}{ВВП}$, де $Ai.\phi.$ – активи інвестиційних фондів
Показник співвідношення активів пенсійних фондів та ВВП	$K_{a.9} = \frac{\sum An.\phi.}{ВВП}$, де $An.\phi.$ – активи пенсійних фондів
Показник співвідношення обсягу торгів на ринку капіталу до ВВП, %	$K_{a.10} = \frac{\sum Top}{ВВП}$

поділ позик за секторами резидентів і нерезидентів. Значна концентрація сукупного кредиту в економічних секторах певних резидентів чи певних видах діяльності може сигналізувати про значну вразливість банківського сектору до рівня активності, цін і прибутковості в таких секторах чи таких видах діяльності

Відношення позик під житлову нерухомість до загальної суми позик (у т.ч. по 20 найбільших банках). Ідентифікує ризик потенційних збитків банків, на який їх наражає сектор житлової нерухомості. Досвід показує, бум на ринку нерухомості характеризується швидким зростанням цін на нерухомість, якому передує бум у сфері банківського кредитування приватного сектору, можливо, підтримуваний експансіоністською монетарною політикою. Слідом за наступним зміцненням політики і (або) обвалом ринкових цін мали місце проблеми фінансового сектору — звичайно боржники мали труднощі з погашенням боргів. Ситуацію погіршує падіння вартості забезпечення житлової нерухомості, особливо у разі падіння вартості забезпечення нижче вартості позик. Доцільно також відстежувати безпеку потенційних ризиків шляхом, наприклад, відстеження цін на нерухомість.

Індикатори фінансової стійкості небанківських фінансових установ (табл. 5) відношення активів підприємств небанківського фінансового сектору до загальної суми активів фінансового сектору. Характеризує розмір

Таблиця 4. Індикатори фінансової стійкості та ліквідності банків як фінансових посередників

Показник співвідношення високоліквідних активів до загальних активів банку	$K_1 = \frac{\sum A\delta}{Aзaг}$, де $A\delta$ – високоліквідні активи (кошти на коррахунках банків в НБУ та інших банках, у касі банків та кошти розміщені у державних цінних паперах); $Aзaг$ – активи загальні
Норматив миттєвої ліквідності (у т.ч. по 20 найбільших банках)	$K_2 = \frac{\sum A\delta.}{ЗК}$, де $ЗК$ – залучені кошти банку. Нормативне значення > 20%
Норматив поточної ліквідності (у т.ч. по 20 найбільших банках)	$K_3 = \frac{\sum Aзaг}{ЗК}$, Нормативне значення > 40%
Норматив короткострокової ліквідності (у т.ч. по 20 найбільших банках)	$K_4 = \frac{\sum A\lambda.}{ЗК}$, де $A\lambda.$ – активи ліквідні. Нормативне значення > 20%
Частка кредитів, наданих НБУ (у т.ч. по 20 найбільших банках)	$K_5 = \frac{\sum Kp.НБУ}{ЗК}$, де $Kp.НБУ$ – кредити надані НБУ
Частка залучених на міжбанківському ринку коштів (у т.ч. по 20 найбільших банках)	$K_6 = \frac{\sum ЗК_{мкр}}{ЗК}$, де $ЗК_{мкр}$ – залучені кошти на міжбанківському ринку
Коефіцієнт прибутковості статутного капіталу (у т.ч. по 20 найбільших банках)	$K_7 = \frac{\sum ЧП}{СК}$, де $ЧП$ – чистий прибуток банку; $СК$ – статутний капітал банку
Показник відношення позик під житлову нерухомість (у т.ч. по 20 найбільших банках)	$K_8 = \frac{\sum ЗК_{жн}}{ЗК}$, де $ЗК_{жн}$ – залучені кошти під житлову нерухомість

і важливість сектору небанківських фінансових установ у фінансовій системі. Розраховується як відношення активів небанківських фінансових установ до загальних активів банків, небанківських фінансових установ, підприємств не фінансового сектору, домогосподарств, сектору державних фінансів і центрального банку.

Відношення активів страхових компаній до загальної суми активів фінансового сектору. Характеризує розмір і важливість сектору страхових компаній у фінансовій системі. Розраховується як відношення активів страхових компаній до загальних активів банків,

Таблиця 5. Індикатори фінансової стійкості небанківських фінансових установ як фінансових посередників

Показник співвідношення активів підприємств небанківського фінансового сектору до загальної суми активів фінансового сектору	$K_{a.c.1} = \frac{\sum An.c.}{Aзaг.\phi.c.}$, де $An.c.$ – активи підприємств небанківського сектору; $Aзaг.\phi.c.$ – активи загальні фінансового сектору
Показник відношення активів підприємств небанківського фінансового сектору до ВВП	$K_{a.c.2} = \frac{\sum An.c.}{ВВП}$
Показник відношення активів страхових компаній до ВВП	$K_{a.c.3} = \frac{\sum Ac.k.}{ВВП}$, де $Ac.k.$ – активи страхових компаній

небанківських фінансових установ, підприємств не фінансового сектору, домогосподарств, сектору державних фінансів і центрального банку.

Відношення активів підприємств небанківського фінансового сектору до ВВП. Оцінює розмір сектору небанківських фінансових установ відносно розмірів економіки.

Відношення активів страхових компаній до ВВП. Оцінює розмір сектору страхових компаній відносно розмірів економіки.

Аналіз індикаторів сектору небанківських фінансових установ може проводитись тільки на кварталній основі. Перелік індикаторів фінансової стійкості цього сектору потребує розширення, що можливе під час подальшого дослідження (після інвентаризації наявної статистичної інформації).

Індикатори стійкості рівноваги на грошово-кредитному ринку наведено в таблиці 6.

Аналіз грошово-кредитного ринку поділяється на аналіз кон'юнктури на ринку міжбанківського кредиту (за допомогою якого оцінюється ліквідність банківського сектору), аналіз ступеня насиченості економіки грошима, а також аналіз кон'юнктури на ринку кредитів і депозитів та аналіз розподілу грошей в економіці між інституційними секторами та за видами валют.

Метод оцінки кредитного ризику ґрунтується на аналізі показників стану кредитного портфеля банківських інститутів як за його структурою, так і динамікою. Цей аналіз може проводитись через:

— визначення впливу шоків на якість кредитного портфеля банківської системи;

— застосування методів регресійного аналізу для визначення взаємозв'язку між станом кредитного портфеля і макроекономічними показниками.

Визначення впливу факторів на стан кредитного портфеля складається з оцінки сум непередбачених втрат, що можуть виникнути внаслідок погіршення його якості. Втрати, що можуть виникнути покриваються шляхом формування резервів і включення цих втрат до ціни кредиту. Для їх підрахунку використовують стандартне відхилення і покривають формуванням додаткових резервів на покриття кредитного ризику. Розмір резерву на покриття кредитного ризику визначається як сума максимальних втрат за кредитним портфелем.

ВИСНОВКИ

Провідна роль фінансових посередників у фінансовій інфраструктурі держави визначає важливість завдань оцінювання рівня їх розвитку, який у свою чергу свідчить про розвиток фінансового ринку в цілому. Розвиток фінансового ринку є одним із факторів потенційного розвитку економіки країни в цілому. Державою введено ряд нормативних показників, що постійно вдосконалюються і дають можливість оцінювати, як установи банківського сектору, страховиків тощо. На ряду з ними доцільно застосовувати запропоновані показники макrorівня, що дасть можливість оцінити розвиток фінансового ринку в цілому.

Таблиця 6. Індикатори стійкості рівноваги на грошово-кредитному ринку

№ з/п	Назва індикатора	Пояснення
1	Динаміка середньозваженого відсотка за кредитами/депозитами на міжбанківському кредитному ринку (у т.ч. по 20 найбільших банках)	Оцінка зміни кон'юнктури на міжбанківському кредитному ринку
2	Оборот по кредитах і депозитах, залучених/розміщених на міжбанківському кредитному ринку (у т.ч. окремо по НБУ та 20 найбільших банках)	Оцінка інтенсивності кредитно-депозитної діяльності на міжбанківському кредитному ринку за звітний період
3	Відношення обсягів розміщених ресурсів до залучених на міжбанківському кредитному ринку (у т.ч. по 20 найбільших банках)	Характеризує «напрямок» зовнішньоекономічних відносин банківської системи. В розрізі банків відображає залежність і впливовість банку від/на кон'юнктури міжбанківського кредитного ринку
4	Різниця між максимальною та мінімальною відсотковими ставками на міжбанківському кредитному ринку	Характеризує рівень прийнятого фінансовою системою ризику
5	Швидкість обертання грошової маси (монетизація економіки)	Характеризує ступінь насиченості економіки грошовими ресурсами. Розраховується як середнє значення грошової маси за останні 12 місяців (або чотири квартали) по відносно ВВП за останні 12 місяців (або чотири квартали)
6	Швидкість обертання готівки (монетизація економіки готівкою)	Характеризує ступінь довіри населення до фінансової системи. Розраховується як середнє значення готівки в обігу за останні 12 місяців (або чотири квартали) по відносно ВВП за останні 12 місяців (або чотири квартали)
7	Частка готівки в структурі грошової маси	Характеризує ступінь довіри населення до фінансової системи
8	Частка коштів в іноземній валюті в структурі грошової маси	Показує рівень офіційної доларизації економіки
9	Частка депозитів населення у грошовій масі	Показує коливання ступеня довіри населення до фінансових інститутів
10	Частка депозитів фізичних осіб в іноземній валюті в загальному	Характеризує рівень довіри суб'єктів економіки до національної валюти

Оцінювання послуг фінансових посередників є важливим для визначення ключових властивостей послуги, ступеня задоволення споживачів і комплексного впливу послуг, що надаються, на фінансовий стан посередника. Результати оцінювання слугують підґрунтям для прийняття управлінських рішень і заходів корекції поточної політики надання фінансових послуг посередником, визначення доцільності зміни набору послуг, що надаються.

Література:

1. Зимовець В.В. Фінансове посередництво: навч. посібник. / В.В. Зимовець, С.П. Зубик. — К.: КНЕУ, 2006. — 288 с.
2. Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика: навч. посібник / В.П. Ходаківська, В.В. Беляєв. — К.: ЦУА, 2002. — 616 с.
3. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія / І.О. Школьник. — Суми: ВВП "Мрія-1" ЛТД, УАБС НБУ, 2008. — 348 с.
4. Шульга І.П. Фінансове посередництво: сутність, функції та механізм здійснення / І.П. Шульга // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. — 2008. — № 2 (4). — С. 78—90. (Серія економіка і менеджмент).

References:

1. Zymovets', V.V. (2006), Finansove poserednytstvo [Financial intermediation], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Khodakiv's'ka, V.P. (2002), Rynok finansovykh posluh: teoriia i praktyka [Market of financial services: theory and practice], TsUL, Kyiv, Ukraine.
3. Shkol'nyk, I.O. (2008), Finansovyy rynok Ukrainy: suchasnyj stan i stratehiia rozvytku [The financial market in Ukraine: the current state and strategy of development], VVP "Mriia-1" LTD, UABS NBU, Sumy, Ukraine.
4. Shul'ha, I.P. (2008), "Financial intermediation: the nature, function and mechanism of implementation", Visnyk Skhidnoevropejs'koho universytetu ekonomiky i menedzhmentu, vol. 2, no. 4, pp. 78—90.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

*О. В. Клименко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Київський інститут бізнесу та інформаційних технологій, м. Запоріжжя*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ОЦІНЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

*О. Klymenko,
candidate of economic sciences, associate professor of department of Finance
Kyiv Institute of Business and Information Technology*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE FINANCIAL ASSESSMENT OF CORPORATE SECURITIES

У статті визначено основні фактори фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів, обґрунтовано базові принципи, що лежать в основі цього оцінювання за умов сучасного етапу розвитку економіки України. Ці теоретичні напрацювання дають можливість подальшої розробки нових підходів, методик, стандартів та аналітичних інструментів фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів.

The article determines the main factors of the financial assessment of corporate financial securities, founds the basic principles of this assessment at the current stage of development of Ukraine's economy.

The basic principles of financial assessment of Ukrainian corporate securities include: the interrelation of security ownership of shareholders, issuers rights and interests of potential investors and financial assessment; the financial assessment of corporate securities corresponding with the state financial policies; the financial assessment corresponding with the types of economic behavior of security holders and potential buyers; the increase of reflexivity in phases of recession and economic recovery.

The article reveals these principles with real data described the relations of corporate governance, general financial policy, market processes and financial assessment of Ukrainian corporate securities.

Ключові слова: фінансове оцінювання, корпоративні цінні папери, принципи, умови господарювання, економіка.

Key words: financial assessment, corporate securities, principles, economic conditions, economy.

ВСТУП

Ринкові перетворення економіки України зумовили становлення і розвиток якісно нових для суспільно-економічних відносин, організаційно локалізованих на різних ринках — нерухомості, землі, нематеріальних активів, фінансових інструментів, консалтингових послуг тощо. Кожен з цих ринків формує власні потреби в адекватному фінансовому оцінюванні товарів (робіт, послуг).

У сфері фінансового оцінювання вітчизняна господарська практика й економічна наука знаходиться в процесі розвитку. Відбувається адаптація світових стандартів, підходів і методик оцінювання до конкретних умов сучасного етапу розвитку національної економіки, удосконалюються нормативна база та інструменти державного регулювання, оціночної діяльності, освоюються нові високоорганізовані об'єкти фінансового оці-

нювання. До складу останніх відносяться корпоративні цінні папери.

Фінансове оцінювання корпоративних цінних паперів покликане стати дієвим інструментом оздоровлення в активізації відносин, що склалися на цьому ринку. Його потребують усі учасники ринку — емітенти, інвестори, посередники, консультанти. Без адекватного фінансового оцінювання неможливе вдосконалення обліку та оподаткування операцій з корпоративними цінними паперами. У свою чергу, розробка нових підходів, методик, стандартів та інструментів фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів потребує визначення основних факторів і обґрунтування базових принципів у відповідності з умовами сучасного етапу ринкових перетворень економіки України та процесу інтеграції країни у глобальне світове господарство.

Завдання статті полягає у визначенні основних факторів фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів, обґрунтуванні базових принципів, що лежать в основі цього оцінювання за умов сучасного етапу розвитку економіки України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найбільш загальною теоретичною та методологічною базою процесу фінансового оцінювання є набір оціночних принципів, сформульованих вітчизняними та зарубіжними вченими й практиками. Ці принципи випливають з трактування загальноекономічних законів теорії оцінювання. Вибір і формулювання принципів виходять з того, що вони повинні відображати усі взаємозв'язки характеристик об'єктів і суб'єктів ринку оцінюваного майна та ціноутворюючих факторів ринкового середовища, в результаті яких формується вартість.

Можна виділити такі універсальні принципи оцінювання [1].

Принцип заміщення.

Він є одним з основних при використанні трьох підходів до оцінювання: витратного, порівняльного й дохідного. У відповідності з цим принципом, з точки зору типового покупця, максимальна вартість об'єкта (майна) не перевищує найменшої ціни, за якою були придбані аналогічні об'єкти з еквівалентною корисністю. Цей принцип можна визначити з позиції принципу альтернативності капіталовкладення.

Поняття альтернативності сприяє кращому розумінню порівняльного підходу, який відображає прагнення типового покупця максимізувати придбану корисність з наданих йому ринком альтернатив. При використанні витратного підходу у відповідності з принципом заміщення вартість готового об'єкта не повинна перевищувати альтернативних витрат на створення об'єкта рівної корисності (за умови рівності попиту й пропозиції). При використанні прибуткового підходу у відповідності з принципом заміщення ставка дисконтування визначається як альтернативна вартість вкладеного капіталу, а величина отриманих доходів зрівнюється з доходами від альтернативних джерел, від використання яких інвестор відмовився, вклавши свої кошти в цей об'єкт оцінювання.

Принцип очікування визначає сьогодишню вартість як функцію очікуваних переваг (вигод), які отримає власник об'єкта в майбутньому. На принципі очікування заснований дохідний підхід. Інвестора ретроспективні доходи цікавлять лише настільки, наскільки вони допоможуть визначити динаміку майбутніх доходів.

Принцип змін свідчить про те, що ринкове середовище й економіка в цілому перебувають у стані постійної зміни. Відповідно до принципу зміни стан об'єктів характеризується життєвими циклами, які поділяються на чотири етапи: етап виведення на ринок; етап розвитку; етап стабілізації; етап занепаду. Кожен з цих етапів має свою специфіку, яка повинна бути відображена у фінансовому оцінюванні. Прогноз щодо ціноутворюючих факторів формує прогностичне значення доходів і цін (або їх зміни) на основі висновку про стан попиту й пропозиції в майбутньому.

Принцип попиту та пропозиції. У відповідності з цим принципом ціни формуються на основі взаємодії попиту й пропозиції. Якщо попит і пропозиція перебувають у рівновазі, то ціни залишаються стабільними. Якщо попит перевищує пропозицію, то ціни на об'єкти оцінювання можуть перевищити їх вартість, і навпаки. У довгостроковому аспекті попит і пропозиція є відносно ефективними факторами у визначенні напрямку зміни цін. Але в короткі проміжки часу фактори попиту та пропозиції можуть і не мати можливості ефективно працювати. Ринкові викривлення можуть бути наслідком монопольного становища власників або дії системи контролю.

Принцип конкуренції. Конкуренція виникає за наявності на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, які мають можливість вільно виходити на ринок і залишати його. Якщо галузь, в якій діє підприємство, приносить надлишковий прибуток, то у вільній ринковій економіці в цю галузь намагаються проникнути й інші підприємці. Це збільшить пропозицію в майбутньому й знизить норму прибутку. Підприємства можуть одержувати надприбуток лише у результаті свого монополістичного становища, і по мірі заострення конкуренції їх доходи будуть помітно скорочуватися. Звідси випливає, що при оцінюванні вартості підприємств необхідно враховувати рівень конкурентної боротьби в цій галузі в даний час і в майбутньому [2]. Зміст принципу конкуренції зводиться до такого: якщо очікується заострення конкурентної боротьби, то при прогнозуванні майбутніх прибутків цей фактор можна врахувати або за рахунок прямого зменшення потоків доходів, або шляхом збільшення факторів ризику, що знову ж знизить поточну вартість майбутніх доходів.

Принцип вкладу. Відповідно до цього принципу вартість оцінюваного об'єкта визначається внеском кожного фактора у формування доходу. Включення будь-якого додаткового активу в сукупність наявних активів економічно доцільно й призводить до збільшення його вартості, якщо отримуваний приріст вартості більше витрат на придбання цього активу.

Принцип балансу. За цим принципом максимальна вартість об'єкта оцінювання досягається при об'єктивно обумовленій пропорційності його різних елементів. Додавання елемента в систему, що приводить до порушення пропорційності, призводить до зниження вартості.

Принцип відповідності. Згідно з цим принципом всі характеристики об'єкта — призначення, склад, якість тощо, повинні знаходитися у відповідності й відповідати певним ринковим стандартам. Якщо об'єкт відповідає ринковим стандартам, то ціна на нього буде коливатися навколо середньоринкового значення вартості, якщо ж об'єкт не відповідає вимогам ринку, то це, як правило, відбивається через більш низьку ціну.

Принцип економічної величини. За цим принципом для кожного виду об'єктів оцінювання існують оптимальні розміри. Так, вартість пакета цінних паперів визначається тим, наскільки він відповідає величині контрольного пакета.

Принцип економічного поділу. Попит на ринку, можливості розвитку бізнесу та інші фактори визначають альтернативні способи використання цього об'єкта оцінювання. При розгляді альтернатив розвитку може виникнути питання про економічний поділ майнових прав на власність, якщо таке дасть можливість збільшити загальну вартість. Економічний поділ має місце, якщо права на об'єкт можна розділити на два або більше майнових інтересів, у результаті чого загальна вартість об'єкта зростає [3]. Принцип економічного поділу свідчить, що майнові права слід розділити й з'єднати таким чином, щоб збільшити загальну вартість об'єкта.

Принцип найкращого й найбільш ефективного використання. В оціночному процесі цей принцип має визначальне значення, оскільки він відображає основну мету раціонального покупця — отримання максимальної корисності при реалізації права власності. Визначення вартості об'єкта оцінювання здійснюється на основі аналізу, що дає можливість визначити його найкраще й найбільш ефективно використання, що забезпечує власнику максимальну вартість.

Ці принципи у фінансовій літературі й практиці оцінювання вважаються загально визначеними й застосованими до різних об'єктів оцінювання. При цьому часто в залежності від тих чи інших цілей оцінювання зазначена сукупність ознак доповнюється і класифікується за різними підставами.

Так, у деяких роботах, присвячених оцінюванню вартості підприємств принципи оцінювання поділяють на такі групи:

- принципи користувача підприємством;
- принципи, пов'язані з експлуатацією майна;
- принципи, пов'язані із зовнішнім ринковим середовищем;
- принцип найкращого і найбільш ефективного використання майнового комплексу підприємства [4, 5].

У групі принципів користувача підприємством об'єднані принципи корисності, заміщення та очікування. Крім розглянутих вище принципів корисності й заміщення до складу оціночних принципів вводиться принцип очікування (передбачення), який, на їх думку, означає очікування майбутнього прибутку або інших вигод, які можуть бути отримані в майбутньому від використання майна підприємства, а також розміру грошових коштів від його перепродажу. Відзначимо, що цей принцип є основою застосування дохідного підходу.

Принципи, пов'язані з ринковим середовищем, включають принципи: залежності, відповідності, взаємозв'язку між попитом і пропозицією, конкуренції, зміни вартості. Тут додатково введені принципи залежності і зміни вартості. Принцип залежності пов'язаний з тим, що вартість підприємства залежить від безлічі факторів, у свою чергу, і саме оцінюване підприємство впливає на вартість об'єктів нерухомості та інших підприємств, що знаходяться в цьому регіоні. Принцип зміни передбачає врахування тієї обставини, що ситуація на ринку постійно змінюється: з'являються нові підприємства, змінюється профіль діючих; змінюються також економічна, соціальна, технічна та політична ситуації, тому згідно з цим принципом оцінювання повинне відбуватися на конкретну дату.

Принципи, пов'язані з експлуатацією майна, охоплюють принципи залишкової продуктивності, внеску, зростання або зменшення віддачі, збалансованості, економічної (оптимальної) величини й економічного поділу й об'єднання прав власності. До складу цієї групи принципів, поряд з уже розглянутими принципами, автори включають принципи залишкової продуктивності, а також зростання і зменшення віддачі. Принцип залишкової продуктивності означає, що кожен фактор має бути оплачений з доходів, створюваних цим видом діяльності. Залишкова продуктивність пов'язана з тим, що об'єкт дає можливість користувачеві витягати максимум доходу або нести мінімум витрат. Принцип зростання і зменшення віддачі свідчить, що по мірі додавання ресурсів до основних факторів виробництва, чистий прибуток має тенденцію збільшуватися зростаючими темпами до певного моменту, після якого загальна віддача хоча і зростає, але меншими темпами. Це уповільнення відбувається до тих пір, поки приріст вартості не стає менший за приріст витрат на додані ресурси.

Принцип найкращого й найбільш ефективного використання виділяється особливо як основний принцип оцінювання.

Розглянуті принципи в узагальненому вигляді універсальні й застосовні до усіх видів об'єктів оцінювання. Їх зміст може змінюватися залежно від специфіки об'єкта.

Разом з тим слід підкреслити, що синергетична парадигма зумовлює потребу у переосмисленні базових принципів фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів [6]. Обґрунтування комплексу цих принципів передбачає системний облік основних чинників цього процесу, суперечливого характеру взаємодії фіктивного й дійсного капіталу корпорацій, рефлексивності як фундаментальної функціональної характеристики фіктивного капіталу, а також існуючих інституційних обмежень фінансового оцінювання корпоратив-

них цінних паперів, що склалися на сучасному етапі розвитку економіки країни.

Узагальнення зазначених вище параметрів у рамках синергетичної парадигми дає можливість обґрунтувати комплекс базових принципів фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів:

- взаємозв'язок між захищеністю власності акціонерів, прав емітентів, інтересів потенційних інвесторів та фінансовим оцінюванням;
- відповідність фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів фінансовій політиці держави;
- відповідність фінансового оцінювання типам економічної поведінки власників цінних паперів та їх потенційних покупців;
- наростання рефлексивності у фазах рецесії і підйому економіки.

Принцип взаємозв'язку між захищеністю власності акціонерів, прав емітентів, інтересів потенційних інвесторів та фінансового оцінювання обумовлює адекватність фінансового оцінювання в умовах формування стабільної, прозорої та ефективної системи захисту прав власності, довіри емітентів, акціонерів, інвесторів до держави та її фінансових інститутів, рівності (недискримінації) прав усіх суб'єктів власності, що беруть участь у ринкових взаємовідносинах.

Захист прав власності є дієвим інструментом узгодження економічних інтересів усіх учасників фондового ринку, забезпечує дотримання правил і норм у фондових угодах. Відсутність дієвих механізмів у цій сфері пояснює, чому в Україні будь-які закони й контрактні положення починають діяти не в автоматичному режимі, як належить формальним інститутам, а залежно від того, чи є у зацікавлених сторін достатньо ресурсів, щоб запустити їх у дію або, навпаки, заблокувати їх застосування. Без надійного і цивілізованого захисту прав власності неможливе ефективне використання таких інститутів ринкової економіки, як фінансове оцінювання [7].

Дотримання зазначеного принципу відповідає і міжнародним нормам, виробленим світовим співтовариством у другій половині ХХ століття. У контексті процесів глобалізації світової економіки ефективний захист прав власності на національному рівні означає формування сприятливих умов для інтеграції економіки України у міжнародну фінансову систему (фінансові ринки), становлення фінансового оцінювання як підсистеми єдиного світового фінансового простору.

Слід зазначити, що при проведенні економічних реформ часто не враховується, що прийняття законів і норм саме по собі не вирішує проблеми організації нової соціально-економічної системи. Інститути, що зумовлюють ефективність цієї системи, включають в себе, крім формального права, велику кількість неформальних правил, звичаїв і традицій [8]. Тому, розглядаючи умови формування фінансового оцінювання українських корпоративних цінних паперів, необхідно враховувати не лише існуючі соціально-економічні й політичні обставини, а й попередній період розвитку суспільства, його історію, традиції, психологію і відмінні властивості суспільної самосвідомості, що формують особливості економічної поведінки учасників ринку.

Накопичений досвід реформ показує, що поведінка економічних суб'єктів формується виходячи з особистих і групових інтересів, сформованих порядків, національних особливостей ділових відносин і не завжди легко адаптується до здійснюваної владними органами реформаторської діяльності й чинної законодавчо-нормативної бази [9]. Це визначає значимість врахування такого принципу фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів, як відповідність фінансового оцінювання типам економічної поведінки власників цінних паперів та їх потенційних покупців.

Відповідно до положень теорії поведінкових фінансів, що пов'язують соціокультурні стандарти індивідуумів, їх психологію і прийняття фінансових рішень, фінансове оцінювання корпоративних цінних паперів не може бути правильними, якщо воно не побудоване на глибокому розумінні економічної поведінки їх власників та потенційних інвесторів.

Історія існування української економіки змінила психологію і поведінку більшості учасників ринку. Після ряду економічних криз інвестори стали надавати не виправдане велике значення ризику, пов'язаному з вкладенням коштів у цінні папери українських корпорацій.

Практика засвідчує, що час початку рецесії і підйому надзвичайно важливе для очікувань інвесторів. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що саме у фазах рецесії і підйому економіки відбувається посилення рефлексивності. У періоди спаду котирування цінних паперів знижуються, а в періоди підйому істотно зростають. Невизначеність самого процесу фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів динамічно наростає при відхиленнях від ринкової рівноваги як у разі зростання, так і у випадку рецесії. Тому ми вважаємо за необхідне в якості одного з принципів фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів виділити наростання рефлексивності у фазах рецесії і підйому економіки.

ВИСНОВКИ

Синергетична парадигма зумовлює потребу у переосмисленні базових принципів фінансового оцінювання українських корпоративних цінних паперів. Обґрунтування комплексу принципів передбачає системне врахування основних чинників цього процесу, суперечливого характеру взаємодії фіктивного і дійсного капіталу корпорацій, рефлексивності як фундаментальної функціональної характеристики фіктивного капіталу, а також існуючих інституційних обмежень фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів, що склалися на сучасному етапі розвитку економіки України.

Узагальнення зазначених вище параметрів у рамках синергетичної парадигми дає можливість обґрунтувати комплекс базових принципів фінансового оцінювання українських корпоративних цінних паперів:

— взаємозв'язок між захищеністю власності акціонерів, прав емітентів, інтересів потенційних інвесторів та фінансовим оцінюванням;

— відповідність фінансового оцінювання корпоративних цінних паперів фінансовій політиці держави;

— відповідність фінансового оцінювання типам економічної поведінки власників цінних паперів та їх потенційних покупців;

— наростання рефлексивності у фазах рецесії і підйому економіки.

Ці принципи розкриваються в статті й ілюструються фактичними даними, що характеризують взаємозв'язок корпоративного управління, загальної фінансової політики, ринкових процесів та фінансового оцінювання українських корпоративних цінних паперів.

Література:

1. Каминский Л.В., Страхов Ю.И. Анализ практики оценки недвижимости. Учебно-практическое пособие. / Л.В. Каминский, Ю.И. Страхов. — М.: Международная академия оценки и консалтинга. — 2004. — 466 с.

2. Ершова Н.Ю. Щодо питання аналізу та оцінки фінансової діяльності підприємства в сучасних умовах / Ершова Н.Ю. // Вестник. — Х., 2011. — № 30. — С. 153—161.

3. Мних О. Б. Ідентифікація та оцінка чинників формування вартості акціонерних товариств: теоретико-

прикладні аспекти / О.Б. Мних // Вісник. — Львів, 2007. — № 580. — С. 81—97.

4. Глинська Г.Я. Оцінка вартості підприємства при злитті / Г.Я. Глинська // Вісник. — Львів, 2007. — № 606: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — С. 141—146.

5. Верхоглядова Н.І. Оцінка вартості підприємства в умовах інфляції / Н.І. Верхоглядова // Строительство, материало ведение, машиностроение. — Д., 2010. — Вып. 56: Сер.: Инновационные технологии жизненного цикла объектов жилищно-гражданского, промышленного и транспортного назначения. — С. 85—91.

6. Московенко О.М. Прояви та оцінка ефекту синергії в об'єднаннях підприємств / О.М. Московенко // Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції "Актуальні питання сучасної економіки". — Умань, 2011. — Ч. 2. — С. 24—26.

7. Яворська О.С. Захист прав власників цінних паперів / О.С. Яворська // Проблеми толкования и реализации законодательства в Украине и задачи адвокатуры. — Симферополь, 2003. — С. 49—59.

8. Савельєв Є.В. Проблеми реформування економіки України з позиції нової економіки / Є.В. Савельєв // Проблеми развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. — Донецк, 2006. — Ч.1. — С. 43—47.

9. Скопенко Н.С. Стратегічна поведінка суб'єктів господарювання в сучасних умовах / Н.С. Скопенко // Стратегія підприємства: адаптація організації до впливу світових суспільно-економічних процесів. — К., 2011. — С. 164—166.

References:

1. Kaminsky, L.V. and Strakhov, Yu.Y. (2004), *Analiz praktyky otsenky nedvizhymosti* [Analysis of the practice of real estate appraisal], *Mezhdunarodnaia akademyia otsenky y konsal'tynha*, Moscow, Russia.

2. Yershova, N.Yu. (2011), "On the issue of analysis and assessment of financial activity in modern terms", *Vestnyk*. — Kharkiv, vol. 30, pp. 153—161.

3. Mnykh, O.B. (2007), "Identification and evaluation of cost factors in the formation of joint stock companies: theoretical and applied aspects", *Visnyk*. — L'viv, vol. 580, pp. 81—97.

4. Glinska, G.Ya. (2007), "Valuation enterprise value of the merger", *Visnyk*. — L'viv, vol. 606, pp. 141—146.

5. Verkhohliadova, N.I. (2010), "Valuation enterprise value in terms of inflation", *Stroytel'stvo, materiyalovedeniye, mashynostroeniye. Seriya: Ynnovatsyonnye tekhnolohyy zhyznennoho tsykla ob'ektov zhylyshchno-hrazhdanskoho, promyshlennoho y transportnoho naznacheniya*, vol. 56, pp. 85—91.

6. Moskovento, O.M. (2011), "Manifestations and evaluation of synergy associations of enterprises", *Materialy III Vseukrains'koi naukovoї konferentsii* [Proceedings of the III All-Ukrainian Conference] *Aktual'ni pytannia suchasnoi ekonomiky* [Actual problems of modern economics] — Uman, vol. 2, pp. 24—26.

7. Yavorska, O.S. (2003), "Protecting the rights of holders of securities", *Problemy tolkovaniya y realizatsyy zakonodatel'stva v Ukrayne y zadachy advokatury*, pp. 49—59.

8. Savelyev, Ye.V. (2006), "Problems of reforming Ukraine's economy from the perspective of the new economy", *Problemy razvytiya vneshneekonomicheskyykh svyazey y pryvlecheniya ynostrannykh ynvestytsiy: rehyonal'nyy aspekt*, vol. 1, pp. 43—47.

9. Skopenko, N.S. (2011), "Strategic behavior of entities in the present conditions", *Stratehiia pidpryemstva: adaptatsiia orhanizatsij do vplyvu svitovykh suspil'no-ekonomichnykh protsesiv*, pp. 164—166.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2013 р.

*Н. В. Білошкурська,
к. е. н., викладач кафедри економіки та менеджменту,
Уманська філія ПВНЗ "Європейський університет"*

ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ, ФУНКЦІЇ, СТРУКТУРА

*N. Biloshkurska,
PhD in Economics, lecturer, Department of Economics and Management, European University, Uman Branch*

THE ECONOMIC-ORGANIZED MECHANISM OF FORMING ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY:
PRINCIPLES, FUNCTIONS AND STRUCTURE

У статті досліджено теоретичні аспекти побудови економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємства. Визначено головну мету його функціонування, економіко-організаційні заходи, суб'єкти, об'єкти, принципи побудови, функції. Автором запропоновано вдосконалену структуру економіко-організаційного механізму економічної безпеки агропромислового підприємства, яка включає в себе блок тактичного та стратегічного забезпечення функціональних складових економічної безпеки, економічний і організаційний блоки, доцільність поєднання яких полягає у синхронізації механізму зі складовими економічної безпеки.

In this article investigated theoretical aspects of building economic-organized mechanism of forming enterprise economic security. Determined the main purpose of its functioning, economic and organizational measures, subjects, objects, principles and functions. Improved structure of economic-organized mechanism of forming enterprise economic security proposed by the author. This structure consists of tactical and strategic support functional components of economic security block, economic block and organizational block. Feasibility of combining these blocks is the synchronization mechanism with constituents of economic security.

Ключові слова: економіко-організаційний механізм, економічна безпека, підприємство, принципи, функції, структура, блок, забезпечення.

Key words: economic-organized mechanism, economic security, enterprise, function, structure, block, providing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах невизначеності та мінливості зовнішнього середовища, конкурентної боротьби, кон'юнктурних коливань економіки, подолання наслідків світової фінансової кризи, для успішного і довготривалого функціонування підприємства на ринку, вирішального значення набуває становлення та розвиток економіко-організаційного механізму формування його економічної безпеки. Саме він є одним з найбільш важливих елементів стратегічного розвитку підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Вчені-економісти поняття "механізм" здебільшого не вживають окремо, а досліджують економічний, гос-

подарський, правовий, ринковий, фінансовий, організаційний механізм в макроекономіці. В економіці підприємства, зазвичай, використовують поняття — "організаційно-економічний", "організаційно-господарський", "організаційно-фінансовий", "організаційно-правовий", "економіко-правовий", "фінансово-економічний", "економіко-організаційний" механізм. До наведеного переліку варто додати також поняття "механізм управління", "механізм забезпечення", "механізм регулювання" і "механізм формування", що широко вживаються в теоретичних дослідженнях економічної безпеки підприємства такими науковцями, як Амбросов В., Гавриляк О., Гарафонов О., Козаченко А., Коробчинський О., Пойда-Носик Н., Хорунжий М., Шевченко І. та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства та необхідність подальших досліджень щодо пошуку шляхів її вирішення зумовили вибір теми і мети дослідження. Головна мета статті поля-

гає у визначенні принципів побудови, функцій та вдосконаленні структури економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Поняття "економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства" синтезує в собі поняття "економічний механізм", "організаційний механізм" та "механізм формування".

Економічний механізм АПК Амбросов В. і Мареніч Т. розглядають як сукупність методів, форм, інструментів впливу на економічну й соціальну стабілізацію сільського господарства та агропромислового комплексу в цілому через систему державної підтримки — фінансово-бюджетну, кредитну, цінову, податкову, страхову, інвестиційну, інноваційну, інформаційну, кадрову, — яка заснована на інституціональній базі [1, с. 61—62].

Хорунжий М.Й. вважає, що господарський механізм виражає економічні, юридичні, політичні, морально-етичні та інші відносини управління і його цільовим призначенням є створення системи умов для ефективного виробництва, розподілу, обміну, споживання (нагромадження). Складовим елементом господарського механізму є економічний механізм, під яким науковець розуміє сукупність методів і форм управління виробництвом на основі використання економічних законів і категорій, метою якого є вплив сукупності методів і засобів економічного характеру на зростання виробництва і підвищення його ефективності [2, с. 334].

Тобто, економічний механізм розглядається в економічній теорії як сукупність методів, форм, інструментів, через які чиниться вплив на виробничу діяльність господарюючих суб'єктів на основі використання економічних законів і категорій для підвищення їх ефективності.

Найбільш узагальнено поняття "організаційний механізм" розглядається як система методів, способів, прийомів формування і регулювання відносин об'єктів з внутрішнім і зовнішнім середовищем [3, с. 25].

Гавриляк О. розуміє організаційний механізм як перелік деяких складових елементів, які в сукупності створюють організаційну основу певних явищ і процесів; сукупність усіх правил і норм, що циркулюють всередині організації, а також усі господарські процеси, здійснювані організацією для досягнення основної мети діяльності; всі організаційні та розпорядчі взаємозалежні дії, які в сукупності забезпечують виконання досягнення поставлених цілей [4]. Тобто, організаційний механізм розглядається з позиції організаційних та управлінських дій, створення організаційної структури, взаємозв'язків між її елементами, процесами для досягнення основної мети шляхом забезпечення досягнення поставлених цілей тощо.

У переважній більшості наукових праць поняття "механізм формування економічної безпеки підприємства" ототожнюється з поняттями "механізм забезпечення економічної безпеки підприємства" та "механізм управління економічною безпекою підприємства". В економічній теорії сформувався декілька підходів до визначення сутності та предметної площини економічного терміну "механізм забезпечення економічної безпеки підприємства". Розглянемо основні з них. Так, у праці [5] даний механізм визначають як набір засобів, організація їх використання і контролю для досягнення високого рівня економічної безпеки підприємства.

Левковець Н.П. вважає, що механізм забезпечення економічної безпеки підприємства є сукупністю нормативно-правових актів, методів, заходів, завдяки яким відбувається дія суб'єкта на об'єкт для створення безпеки та протидії загрозам [6, с. 336].

Шевченко І.А. трактує механізм забезпечення економічної безпеки підприємства як набір засобів і методів, що, в поєднанні з системою управління та контролю, забезпечують її високий рівень [7, с. 131].

У праці [8] механізм забезпечення економічної безпеки розглядається як ефективне використання корпоративних ресурсів підприємства для забезпечення його економічної безпеки. До таких ресурсів автори відносять капітал, персонал, інформацію, технології, техніку та ресурс прав [8, с. 103].

На думку Міщенко С.П., механізм формування економічної безпеки підприємства є взаємопов'язаною сукупністю структур, засобів, методів і заходів, які формують безпеку бізнесу [9, с. 192]. Доповненням до цього визначення може бути підхід Коробчинського О.А., який розглядає механізм управління економічною безпекою як комплекс управлінських, страхових, правових, економічних, охоронних, режимних та інших засобів щодо захисту бізнесу від втрат [10, с. 42].

Тому, розглянувши наведені вище визначення, автор вважає, що найбільш повним є підхід колективу авторів на чолі з Козаченко Г.В., які механізм забезпечення економічної безпеки пропонують розглядати з урахуваннями галузевих особливостей підприємства, як сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових, мотиваційних шляхів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого забезпечується одержання необхідного обсягу прибутку для перебування в стані економічної безпеки [11, с. 11].

Пойда-Носик Н. пропонує розмежовувати поняття "механізм забезпечення" і "механізм управління". При цьому, на думку науковця, "механізм управління" можна розглядати як спосіб впливу суб'єкту на об'єкт за допомогою різних засобів, а "механізм забезпечення" — сукупність заходів щодо створення надійних умов гарантування захисту від небезпеки [12].

У наведених визначеннях механізм формування розглядається в основному з позиції забезпечення економічної безпеки підприємства, що є його безпосереднім призначенням. Для більшої об'єктивності визначення механізму формування економічної безпеки слід доповнити "економікою" та "організацією". При цьому економіку механізму можна розглядати як його "скелет", а організацію — "кровообіг", які мають бути внутрішньо стійкими і перебувати у взаємодії із зовнішнім середовищем.

Отже, економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства можна визначити як поєднання мети, цілей, завдань, принципів, методів, функцій, засобів, що дозволяє діагностувати, прогнозувати і контролювати стан економічної безпеки для прийняття адаптивних рішень щодо розвитку підприємства.

При цьому у структурі механізму мають поєднуватися економіко-організаційна та забезпечувальна складові щодо організації, планування, контролю для досягнення найвищого рівня його захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Ведучи мову про розробку і впровадження економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємств, насамперед необхідно визначити його мету, заходи, суб'єкти, об'єкти, принципи, функції та структуру.

Є підстави вважати, що метою економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки є забезпечення її необхідного рівня задля досягнення підприємством своїх тактичних і стратегічних цілей. Досягнення поставленої мети здійснюється завдяки вирішенню основних економіко-організаційних заходів: планування мети, завдань, функцій, принципів економічної безпеки; організація служби економічної безпеки на підприємстві;

формування бюджету служби економічної безпеки; фінансове забезпечення економічної безпеки; контроль за дотриманням планових показників і аналіз відхилень; діагностика стану економічної безпеки тощо.

З приводу теоретичного обґрунтування об'єкта економіко-організаційного механізму у вітчизняній науці сформувалося два напрями. Прихильники першого, зокрема колектив авторів на чолі з Ортинським В.А. [13, с. 87] та Зацеркляний М.М. і Мельников О.Ф., об'єктом економіко-організаційного механізму вважають стабільний економічний стан підприємства, як нинішній, так і майбутній [14, с. 27]. Щодо другого напрямку наукових досліджень сутнісної площини досліджуваного поняття, то Іванюта Т.М. та Заїчковський А.О. [15, с. 24], а також Донець Л.І. та Ващенко Н.В. вважають, що об'єктом безпеки є все те, на що спрямована діяльність щодо забезпечення безпеки: види операційної діяльності, майно і ресурси підприємства, персонал, керівництво, акціонери, які володіють комерційною таємницею [5, с. 60].

У зв'язку з цим, виникають значні протиріччя у поглядах вчених-економістів, що займаються дослідженням проблем економічної безпеки підприємства. Ми приєднуємося до другого напрямку щодо визначення об'єкта економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємства, оскільки стабільність економічного стану будь-якого суб'єкта господарської діяльності слід розглядати, радше, як ціль, мету, завдання тактичного або стратегічного характеру, а ніяк не об'єкт економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємства.

Стосовно визначення суб'єкта економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємства у поглядах науковців немає істотних розбіжностей. Суб'єкти механізму поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішніми суб'єктами є відповідальні особи, служби, підрозділи, що забезпечують його роботу. Зовнішніми є суб'єкти, які не підпорядковуються керівництву підприємства, але при цьому істотно впливають на стан його економічної безпеки. До них відносять: органи державної влади всіх рівнів, науково-освітні заклади, конкуренти, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, кримінальні структури тощо.

Провівши аналіз наявних джерел наукової літератури, автор вважає, що основними принципами побудови економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємства виступають наступні (рис. 1).

Наведений перелік на рисунку 1 не є вичерпним. До визначених принципів можна додати й інші, але при цьому слід враховувати, щоб між ними не було протиріч. Тому що наявність невідповідності або конфліктності принципів, на яких базується побудова та функціонування економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки, породжує несумісність його складових, і, в кінцевому рахунку, призведе до невиконання основної мети.

Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства має виконувати такі функції:

- аналіз загроз економічній безпеці внутрішнього та зовнішнього походження;
- формування та класифікація економічних інтересів підприємства;

Рис. 1. Принципи побудови економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємств

Джерело: узагальнено автором особисто.

- формування необхідного ресурсного потенціалу для забезпечення економічної безпеки підприємства;
- прогнозування, планування (тактичне і стратегічне) економічної безпеки;
- планування (тактичне і стратегічне) виробничо-господарської діяльності підприємства;
- функціональний аналіз рівня економічної безпеки підприємства;
- оцінка стану та діагностика досягнутого рівня економічної безпеки тощо.

Провівши аналіз мети, економіко-організаційних заходів, суб'єктів, об'єктів, принципів побудови та функцій економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємства, слід перейти до дослідження його структури. Серед існуючих структур, найбільш оптимальною в контексті сутності поняття "економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки підприємства", є модель механізму управління економічним розвитком підприємства, запропонована Прохоровою В.В. у монографії [16], узагальнення і адаптація якої в контексті формування економічної безпеки підприємства, дає структуру, зображену та на рисунку 2.

З даних, наведених на рисунку 2, видно, що за допомогою економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємства відбувається вплив суб'єктів управління формуванням економічної безпеки (підприємство, управлінський персонал або бізнес-процес) на об'єкт (економічні відносини, що впливають на рівень економічної безпеки).

Управлінський персонал підприємства встановлює цілі, з урахуванням яких системний аналітик формулює завдання і критерії (кількісний аналіз цілей) для функціональних менеджерів, які на підставі принципів управління виконують функції планування, організації, стимулювання, аналізу та контролю [16, с. 383]. Прохорова В.В. також пропонує синтезувати в структурі загального механізму шість локальних: механізм адаптації, механізм діагностики, механізм ідентифікації загроз, механізм прогнозування проблем формування економічної безпеки, механізм управління цілями економічної безпеки, механізм прийняття рішень з формування економічної безпеки [16, с. 381]. При цьому ключовим визначається механізм адаптації, що включає діагностику ринкового середовища, синтез адаптивних моделей, прийняття адаптивних рішень і аналіз адаптивних стратегій.

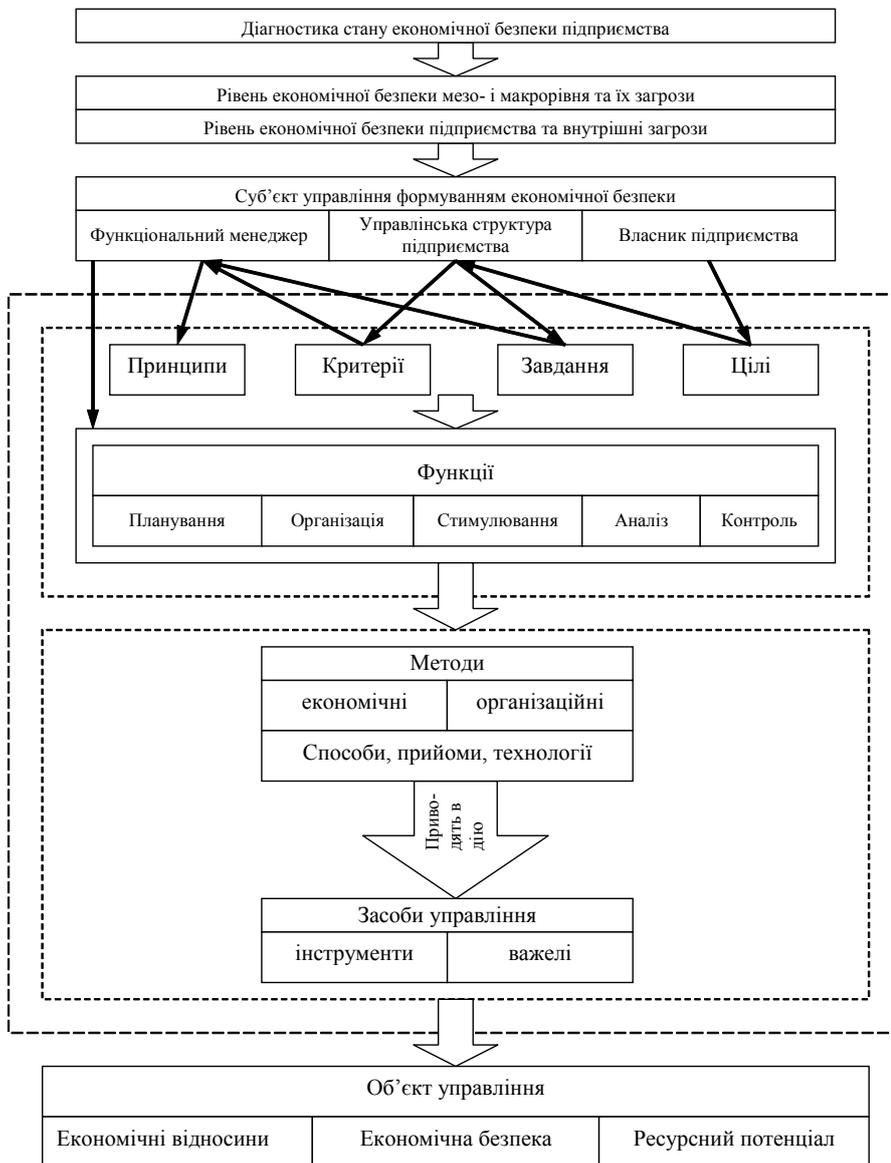

Рис. 2. Структурні складові економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємств

Джерело: узагальнено та адаптовано автором на основі [16, с. 3 81].

У сучасних умовах господарювання будь-яке підприємство для виживання та збереження конкурентних переваг повинно постійно коригувати свою діяльність з урахуванням вимог зовнішнього середовища, оскільки зміна зовнішніх факторів може призвести до виникнення дисбалансу між підприємством та середовищем [17, с.38]. У зв'язку з цим, воно повинно володіти здатністю своєчасно проводити адекватні зміни за допомогою методів адаптації.

Переходячи на вищі стадії розвитку або ж, навпаки, потрапляючи у кризові становища, підприємства потребують зміни цілей, стратегій та способів їх реалізації. Дослідження та врахування теоретичних і практичних процесів циклічності розвитку підприємств дозволить керівникам приймати обґрунтовані управлінські рішення у майбутньому [18, с.1].

До структури економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємств доцільно ввести забезпечувальний блок, через який відбувається вплив механізму на функціональні складові економічної безпеки через тактичне і стратегічне забезпечення (на рисунку 3 запропоновано такий механізм для агропромислового підприємства).

Крім того, на рисунку 3 показано вплив економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки через тактичне і стратегічне забезпечення ресурсної, фінансової та інноваційної функціональних складових економічної безпеки. Саме у цьому полягає відмінність структури досліджуваного механізму, порівняно з існуючими.

Запропоновану структуру економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки агропромислового підприємства умовно поділено на три блоки: економічний, організаційний та забезпечувальний. У межах економічного блоку реалізуються такі функції економіко-організаційного механізму: ідентифікація загроз, оцінка стану економічної безпеки, діагностика рівня економічної безпеки, планування і прогнозування, аналіз відхилень від плану. На організаційний блок покладено створення на підприємстві служби економічної безпеки, формування мети, цілей, завдань, принципів, збір необхідної інформації, реалізація розроблених заходів, контроль за дотриманням планових показників. Проте переважна більшість науковців розглядають механізм формування економічної безпеки у контексті забезпечувального блоку, без поєднання з економічним та організаційним.

Набір засобів, методів, принципів, функцій, які становлять економічний та організаційний блоки, у поєднанні із забезпечувальним блоком, дозволяють отримати найвищий рівень економічної безпеки агропромислового підприємства, що є предметом синхронізації економіко-організаційного механізму її формування та функціональних складових. Синхронізацію можна розглядати як процес забезпечення відповідності дій механізму та реакції з боку економічної безпеки щодо отримання

очікуваного результату.

Тактичне забезпечення ресурсної складової економічної безпеки полягає у ефективному та раціональному використанні ресурсного потенціалу підприємства, що включає ресурсозбереження, високу віддачу (продуктивність) ресурсів та її позитивну динаміку, екологічність тощо. Дія тактичного забезпечення для фінансової складової економічної безпеки проявляється у постійному підтриманні ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості підприємства вище нормативного рівня, а у разі порушення стійкості фінансового стану — у подоланні кризових процесів. При цьому, тактичне забезпечення інноваційної складової економічної безпеки агропромислового підприємства полягає в адаптації виробничої діяльності до нововведень.

Отже, тактичне забезпечення економічної безпеки агропромислових підприємств є постійним процесом моніторингу та оцінювання фактичного стану функціонування її ресурсної, фінансової та інноваційної складових з використанням інтегрального показника діагностики рівня економічної безпеки як важливого діагностичного методичного підходу. На основі результатів оцінювання приймаються тактичні уп-

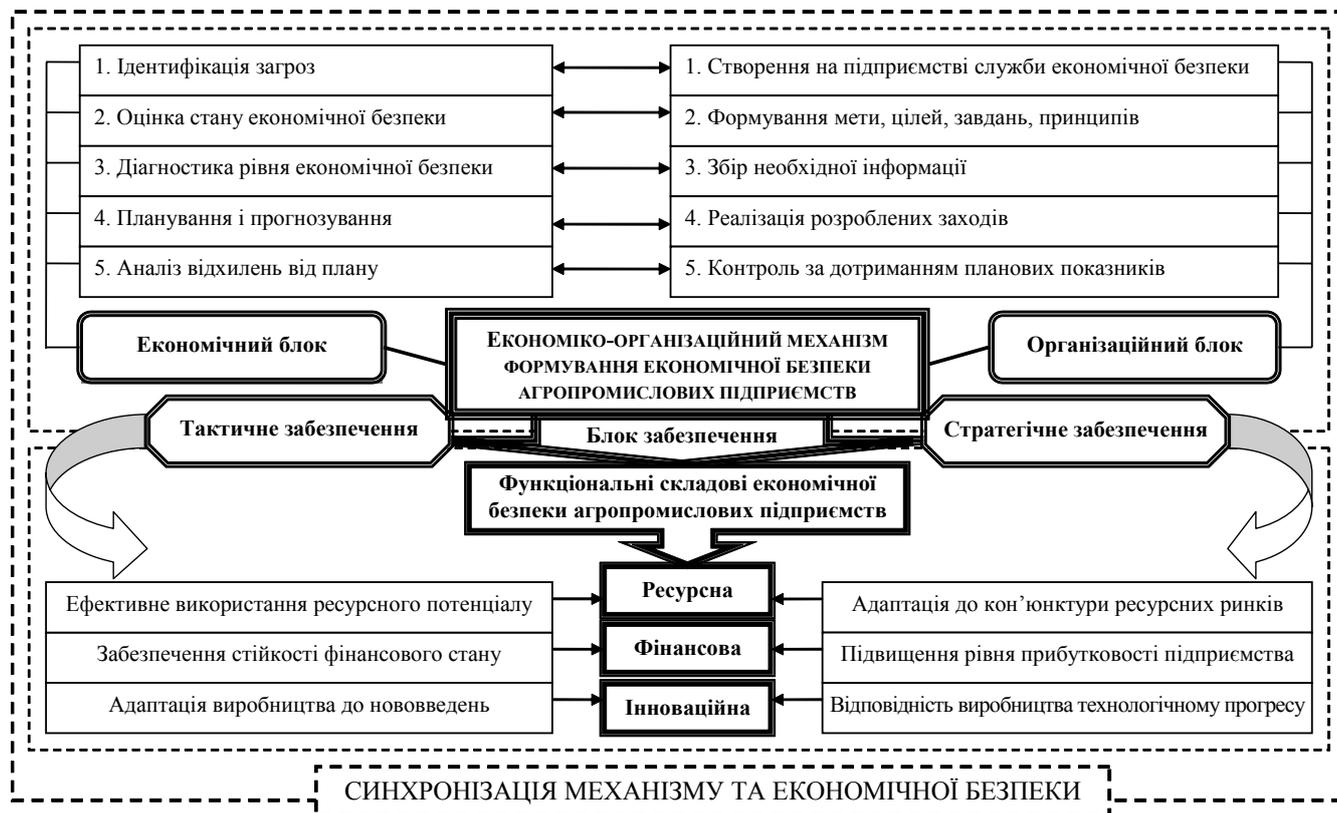

Рис. 3. Структура економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки агропромислових підприємств

Джерело: [19, с. 11].

равлінські рішення та розробляються сценарії (програми) їх реалізації на рівні управлінського персоналу підприємства.

Метою стратегічного забезпечення економічної безпеки підприємств є адаптація підприємства до кон'юнктури ресурсних ринків, підвищення його рівня прибутковості, відповідності техніко-технологічної бази технологічному прогресу тощо. Є підстави вважати, що стратегічне забезпечення фінансової складової економічної безпеки полягає у підвищенні рівня прибутковості підприємства та забезпеченні максимального прибутку, за інших рівних умов, на перспективу, шляхом підтримання фінансової безпеки. Стратегічне забезпечення інноваційної складової економічної безпеки відображає відповідність розвитку підприємства технологічному прогресу, яка полягає, насамперед, в інтенсифікації виробничо-господарської діяльності для підвищення якості товару та задоволення потреб споживачів тощо.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, підприємство як відкрита економічна система функціонує в умовах невизначеності та ризику, залучає ресурси для здійснення виробничо-господарської діяльності, виходить на ринки збуту з метою отримання прибутку. У зв'язку з цим, важливого значення набуває процес забезпечення економічної безпеки на рівні підприємства, у тому числі розробка економіко-організаційного механізму її формування. Головна мета функціонування такого механізму полягає у забезпеченні високого рівня економічної безпеки для досягнення підприємством тактичних і стратегічних цілей.

Автором запропоновано вдосконалену структуру економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємства, яка, крім блоку тактич-

ного та стратегічного забезпечення функціональних складових економічної безпеки, включає в себе економічний блок (реалізація заходів щодо ідентифікації загроз, оцінки стану економічної безпеки, діагностики її рівня, планування і прогнозування, аналізу відхилень від плану), який тісно взаємодіє з організаційним блоком (створення на підприємстві служби економічної безпеки, формування мети, цілей, завдань, принципів, збір необхідної інформації, реалізації розроблених заходів, контроль за дотриманням планових показників). Доцільність поєднання блоків полягає у синхронізації механізму зі складовими економічної безпеки для оптимізації організаційної структури управління підприємства.

Література:

1. Амбросов В. Механізми ефективного функціонування агроформувань / В. Амбросов, Т. Мареніч // Економіка України. — 2006. — № 6 (535). — С. 60—66.
2. Хорунжий М.І. Організація агропромислового комплексу: [підручник] / М.І. Хорунжий. — К.: КНЕУ, 2001. — 382 с.
3. Гарафонова О.І. Концептуальні підходи до організаційного механізму реструктуризації інтегрованих корпоративних структур / О.І. Гарафонова // II Міжнародна періодична науково-практична конференція "Альянс наук: учений — ученому": [збірник наукових праць]. — Том 1. — Дніпропетровськ: НАУ "Ера", 2005. — С. 24—27.
4. Гавриляк О. Організаційний механізм управління діяльністю підприємства / Ольга Гавриляк // Електронний науковий вісник "Керівник.info" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html>. — Назва з екрану.
5. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: [навчальний посібник] / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 240 с.

6. Левковець Н.П. Принципи забезпечення економічної безпеки підприємства / Н.П. Левковець // Науковий журнал "Управління проектами, системний аналіз і логістика". — 2008. — № 5. — С. 333—336.

7. Шевченко І.А. Особливості формування механізму забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств / І.А. Шевченко // Стратегія економічного розвитку України. — 2009. — Вип. 24—25. — С. 128—134.

8. Гончаренко А.П. Управление безопасностью: [учебное пособие] / А.П. Гончаренко, Куценко Е.С. — М.: КНОРУС, 2005. — 272 с.

9. Мищенко С.Г. Економіко-статистичний аналіз факторів економічної безпеки регіону / С.Г. Мищенко // Вестник Донецького університета. — Серія В "Економіка і право". — 1999. — № 1. — С. 70—76.

10. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 4(94). — С. 41—45.

11. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: [монография] / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. — К.: Либра, 2003. — 280 с.

12. Пойда-Носик Н. Визначення сутності механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва / Ніна Пойда-Носик // Інтернет-конференція 20-21 жовтня 2011. Тернопільський інститут агропромислового виробництва НААН України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://conftiapv.at.ua/publ/konf_20_21_zhovtnja_2011_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/viznachennja_sutnosti_mekhanizmu_zabezpechennja_finsanovoji_bezpeki_sub_ektiv_pidpriemnictva/23-1-0-1153. — Назва з екрана.

13. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: [навч. пос. для студ. вищ. навч. закл.] / [В.Д. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]. — К.: Правова єдність, 2009. — 544 с.

14. Зацеркляний М.М. Основи економічної безпеки: [навчальний посібник] / М.М. Зацеркляний, О.Ф. Мельников. — К.: КНТ, 2009. — 337 с.

15. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 256 с.

16. Прохорова В.В. Економічний розвиток підприємств: теоретико-методологічний підхід: [монографія] / В.В. Прохорова. — Харків: УкрДАЗТ, 2010. — 523 с.

17. Крисько Ж.Л. Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації / Ж.Л. Крисько // Галицький економічний вісник. — 2009. — № 2. — С. 38—42.

18. Корягіна С. В. Економічна оцінка та планування життєвого циклу розвитку підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / С.В. Корягіна; Нац. ун-т "Львівська політехніка". — Львів, 2004. — 21 с.

19. Білошкурська Н. В. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки агропромислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Білошкурська Наталія Володимирівна; ПВНЗ "Європ. ун-т". — К., 2012. — 20 с.

References:

1. Ambrosov, V. (2006), "Mechanisms of the effective functioning of agricultural enterprises", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6(535), pp. 60—66.

2. Khorunzhyj, M.J. (2001), *Orhanizatsiia ahro-promyslovoho kompleksu* [The organization of agro-industrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Harafonova, O.I. (2005), "Conceptual approaches to organizational restructuring mechanism integrated corporate structures", *II mizhnarodna periodychna*

naukovo-praktychna konferentsiia [Second periodic international scientific and practical conference], *Al'jans nauk: uchenyj — uchenomu* [Alliance of Science: Scientist — for Scientist], NAU "Era", Dnipropetrovs'k, Ukraine, pp. 24—27.

4. Havryliak, O. (2012), "Organizational management mechanism of the enterprise", *Elektronnyj naukovyj visnyk "Kerivnyk.info"*, available at: <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html>, (Accessed 31 Aug 2013).

5. Donets', L.I. and Vaschenko, N.V. (2008), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva* [Economic security of enterprise], *Tsentr uchbovoi literatury*, Kyiv, Ukraine.

6. Levkovets', N.P. (2008), "Principles providing economic security of enterprise", *Naukovyj zhurnal "Upravlinnia proektamy, systemnyj analiz i lohistyka"*, — vol. 5, pp. 333—336.

7. Shevchenko, I.L. (2009), "Features of the formation of a mechanism to ensure the economic security of metallurgical enterprises", *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, vol. 24—25, pp. 128—134.

8. Honcharenko, L.P. and Kutsenko E.S. (2005), *Upravlenye bezopasnost'iu* [Security management], KNORUS, Moscow, Russia.

9. Mischenko, S.H. (1999), "Economic and statistical analysis of the factors of economic security in the region" / *Vestnik Doneckogo universiteta. Serija "Jekonomika i pravo"*, vol. № 1, pp. 70—76.

10. Korobchyns'kyj, O.L. (2009) "Method of formation the system of enterprise economic security", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4(94), pp. 41—45.

11. Kozachenko, A.V., Ponomarev, V.P. and Liashenko, A.V. (2003), *Jekonomicheskaja bezopasnost' predpriatija: sushhnost' i mehanizm obespechenija* [The economic security of the enterprise: the nature and mechanism for ensuring], Lybra, Kyiv, Ukraine.

12. Poida-Nosyk, N. (2001), "Defining the essence of a mechanism to ensure the financial security business entities", *Internet-konferentsiia 20—21 zhovtnia 2011*, available at: http://conftiapv.at.ua/publ/konf_20_21_zhovtnja_2011_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/viznachennja_sutnosti_mekhanizmu_zabezpechennja_finsanovoji_bezpeki_sub_ektiv_pidpriemnictva/23-1-0-1153, (Accessed 31 Aug 2013).

13. Ortyns'kyj, V.L., Kernyts'kyj, I.S. and Zhyvko, Z.B. (2009), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstv, orhanizatsij ta ustanov* [The economic security of enterprises, organizations and establishments], *Pravova iednist'*, Kyiv, Ukraine.

14. Zatserklianyj, M.M. and Mel'nykov, O.F. (2009), *Osnovy ekonomichnoi bezpeky* [Fundamentals of economic security], KNT, Kyiv, Ukraine.

15. Ivaniuta, T.M. and Zaichkovs'kyj, A.O. (2009), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva* [The economic security of enterprise], *Tsentr uchbovoi literatury*, Kyiv, Ukraine.

16. Prokhorova, V.V. (2010), *Ekonomichnyj rozvytok pidpriemstv: teoretyko-metodolohichnyj pidkhid* [The economic development of enterprises: theoretical and methodological approach], *UkrDAZT*, Kharkiv, Ukraine.

17. Krysko, Zh. L. (2009), "Adaptation of enterprise to the external environment through the mechanism of restructuring", *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 2, pp. 38—42.

18. Koriahina, S.V. (2004), "Economic estimation and planning of the life cycle of the enterprise development", *Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, organization and management of enterprises*, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine.

19. Biloshkurs'ka, N.V. (2012), "The economic-organized mechanism of forming agro-industrial enterprises' economic security", *Abstract of Ph.D. Thesis, Economy and management of enterprises (by economic activity)*, *European University*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2013 р.

А. Г. Семенов,

д. е. н., професор, професор кафедри економічної теорії, Донецький національний університет

В. О. Васильєв,

аспірант, Донецький національний університет

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

A. Semenov,

the Doctor of Economics, the professor, the professor of department of Economic theory of Donetsk national university

V. Vasilev,

the post-graduate student of of department of Economic theory of Donetsk national university

THE ANALYSIS OF SOURCES OF INVESTMENT FINANCING IN MODERN CONDITIONS OF
DEVELOPMENT OF ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE

У статті досліджено джерела фінансування інвестиційних процесів, проаналізовано обсяги фінансування інвестицій за рахунок державних вкладень, власних фінансових ресурсів інвесторів, позикових коштів, іноземних інвестицій та інших форм фінансування.

In article are investigated sources of financing of investment processes, analysed the amounts of financing of investments at the expense of the state investments, own resources of investors, borrowed funds, foreign investments and other forms of financing.

*Ключові слова: інвестиції, інвестиційні процеси, джерела фінансування інвестицій.
Key words: investments, investment processes, sources of financing of investments.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальний характер сучасної міжнародної економіки став можливим перш за все завдяки технологічному прогресу, який призвів до різкого скорочення транспортних і комунікаційних витрат, значного зниження витрат на обробку, збереження і використання інформації та лібералізації торгівлі та інвестиційних режимів, що сприяло обмеженню політики протекціонізму, а розвиток світової торгівлі і світовий рух капіталів більш вільним. У зв'язку з цим глобалізація міжнародних фінансових ринків, усуваючи обмеження вільної міграції грошово-кредитних ресурсів, сприяє більш ефективному їх використанню, в тому числі і в якості прямих іноземних інвестицій [1, с. 167; 2, с. 18; 3, с. 15]. В умовах стрімкого розвитку нових технологій інвестиції є найважливішим засобом забезпечення прогресивних структурних зрушень в економіці, поліпшення якісних показників діяльності на мікро-, мезо- і макрорівнях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню джерел фінансування інвестицій приділено багато уваги в роботах наступних вчених: Ванькович Д.В., Ватаманюк З.Г, Веретеннікова І.І., Вихров А.В., Воцесавська В.В., Гуменюк Д.О., Дашчишак Н.Б., Захарін С.В., Зозуля Т.О., Мелкумов Я.С., Овсійчук М.Ф., Пересада О.А., Пономаренко В.С., Попков В.П., Сергеев І.В., Семенов В.П., Сидельнікова А.Б., Стирський М.В., Ястремська О.М.

НЕВИРІШЕНА ЧАСТИНА ПРОБЛЕМИ

Через сучасні особливості інвестиційних процесів (нерівномірність охоплення інвестиціями економіки різних країн світу; недостатній обсяг інвестицій у країни, що розвиваються; зміщення центру уваги міжнародного інвестування у сферу послуг) питання джерел фінансування інвестицій стає вельми актуальним. Виникає необхідність теоретичного дослідження та аналізу сучасних особливостей джерел фінансування інвестицій.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз джерел фінансування інвестицій із урахуванням сучасних особливостей розвитку інвестиційних процесів в умовах інтенсивного розвитку економічної системи світу та України.

ВИКЛАДЕННЯ МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз стану міжнародного інвестиційного процесу свідчить про:

— взаємозв'язок між розвитком міжнародних інвестицій та глобалізацією економіки. З одного боку, лібералізація інвестиційних режимів і більш вільний рух капіталів є одним з важливих факторів глобалізації міжнародної економіки. З іншого боку, глобалізація міжнародних фінансових ринків, усунування обмеження міграції грошово-кредитних ресурсів сприяє більш ефективному їх використанню, в

тому числі, і прямих іноземних інвестицій;

— розвиток міжнародних інвестицій, що має своїм результатом значне підвищення ефективності економічного розвитку багатьох країн світу. Про це свідчить збільшення обсягу світової торгівлі за останніх 50 років в 17 разів (а світового ВВП — у 6 разів) [2, с. 18];

— вплив прямих іноземних інвестицій на формування сучасної світової економіки, полегшуючи країнам доступ до ринків і фінансових ресурсів, досвіду управління бізнесом. Вони також впливають на масштаби і напрями структурних зрушень усередині окремих країн і регіонів коли ТНК, що їх застосовують, фактично сприяють здійсненню процесу економічної перебудови в країнах базування й приймаючих країнах шляхом створення нових галузей чи видів діяльності [1, с. 170].

Задля регулювання інвестиційного процесу з метою його більш позитивного впливу на розвиток міжнародного бізнесу слід прийняти до уваги наступні пропозиції:

— розвиток вже існуючих міжнародних інвестиційних потоків між найбільш економічно розвиненими країнами;

— активізація зовнішнього інвестування країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою з метою ефективного використання потенціалу їх фінансових ринків, які мають певну привабливість для іноземних інвесторів завдяки внутрішнім змінам на цих ринках (демократичним реформам, лібералізації торгівлі тощо), а також зовнішнім, загальносвітовим макроекономічним чинникам (зниженню відсоткових ставок на ринках розвинених країн і пошуку інвесторами нових ринків з вигіднішими умовами інвестування; тенденції перенесення виробництва в країни, що розвиваються, наближаючи його до ринків збуту);

— створення кожною країною сприятливого інвестиційного клімату, що передбачає соціально-політичну стабільність, наявність економіко-правового середовища, яке відповідало б міжнародним стандартам, формування цивілізованих ринкових відносин тощо;

— розробка прийнятими країнами такого механізму організації свого зовнішнього інвестування, який би обов'язково враховував інтереси як іноземних інвесторів, так і вітчизняних виробників [1, с. 170].

Наведені пропозиції сприятимуть подальшому розвитку інвестиційного процесу і активізації міжнародного бізнесу.

Стабілізація і розвиток економіки України значною мірою залежать від того, наскільки ефективною є інвестиційна діяльність. У цьому велику роль відіграє держава, яка за допомогою методів економічного регулювання може цілеспрямовано впливати не тільки на формування внутрішніх та приплив зовнішніх інвестицій, а й створити умови для їх спрямування в реальний сектор економіки. Розв'язання проблеми інвестування надасть змогу забезпечити прогресивну реструктуризацію на всіх рівнях, перехід до високорозвиненої економіки, тобто до інноваційного розвитку [4, с. 65].

Згідно із Законом України "Про інвестиційну діяльність" інвестування здійснюється наступними суб'єктами:

— громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності;

— органами державної влади та органами влади Автономної Республіки Крим за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних фондів і позичкових коштів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позичкових коштів;

— органами місцевого самоврядування;

— іноземними громадянами, юридичними особами та державами;

— громадянами та юридичними особами України, іноземних держав в межах спільного інвестування [5, ст. 2].

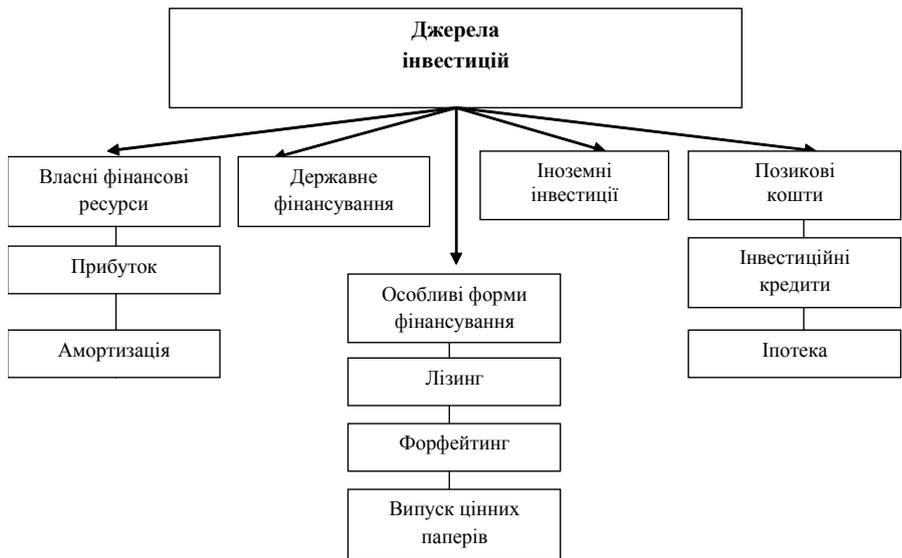

Рис. 1. Джерела фінансування інвестицій

Ринкові відносини в інвестиційній діяльності насамперед стосуються її джерел (державне фінансування, власні фінансові ресурси інвесторів, позикові кошти, залучення іноземних інвестицій та інші особливі форми фінансування (лізинг, форфейтинг, випуск цінних паперів)) (рис. 1).

Найефективнішою формою реалізації інвестиційних проектів в умовах ринкової економіки визначається державна підтримка як державна гарантія.

Серед принципів державного бюджетного фінансування слід виділити: цільовий характер використання бюджетних коштів; одержання максимального ефекту (економічного та соціального) при мінімальних витратах; надання бюджетних коштів організаціям за результатами виконання плану та з урахуванням ефективності використання раніше виділених асигнувань. Фінансування може здійснюватися шляхом оплати певних витрат (об'єктів) підприємств і галузей у цілому, надання дотацій, субсидій, компенсацій.

Державне фінансування інвестиційних процесів протягом 2006—2012 рр. було незначним. Середній показник фінансування інвестицій за рахунок держави складає 10,1% загального обсягу. Тенденція зростання фінансування у 2006—2008 рр. була призупинена світовою фінансовою кризою. Зростання обсягів державного фінансування інвестицій розпочалося із 2009 року: у 2009 році обсяги фінансування склали 14275,3 млн грн. (7,1%), у 2010 році — 17319,9 (9,2%), у 2011 році — 27195,9 млн грн. або 10,4% загального обсягу [6].

За рахунок коштів державного бюджету у 2006 році було профінансовано 5,5% загального обсягу, у 2007 році — 5,6%, у 2008 — 5,0%, у 2009 — 4,4%, у 2010 — 6,3%, у 2011 році — 7,5%, у 2012 році — 6,3% (рис. 2).

За рахунок коштів місцевих бюджетів було здійснено фінансування 4,3% загального обсягу інвестицій у 2006 році, у 2007 році — 3,9%, у 2008 — 4,2%, у 2009 — 2,7%, у 2010 — 2,9%, у 2011 році — 2,9%, у 2012 році — 3,2% тобто половина обсягів фінансування із державного бюджету (рис. 2).

Динаміка фінансування державою інвестиційної діяльності має неоднозначний характер: значні фінансові ресурси надходять із місцевих бюджетів (половина обсягів фінансування із державного бюджету). При значному збільшенні обсягів фінансування із державного бюджету, обсяги фінансування із місцевих бюджетів значно не збільшились.

Найнадійнішою формою фінансування інвестицій є самофінансування, тобто використання власних коштів (чистого прибутку та амортизаційних відрахувань). Із прибутку формується цільові фонди та фонд нагромадження, що використовуються на придбання та оновлення основних засобів, сплату відсотків, фінансування НІОКР та ін. Амортизаційні відрахування — важливе джерело фінансування інвестицій, що забезпечує розширене відтворення. Самофінансування інвестицій запобігає банкрутству та постійній необхідності позикових коштів, що надає суб'єкту господарювання певні конкурентні переваги.

За рахунок власних коштів підприємств та організацій в середньому у 2006 — 2012 рр. було профінансовано 57,3%

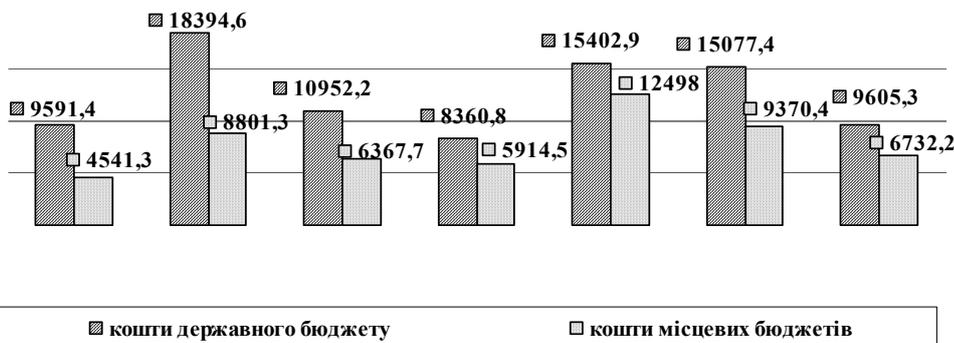

Рис. 2. Державне фінансування інвестицій у 2006—2012 рр., млн грн.

Джерело: [6].

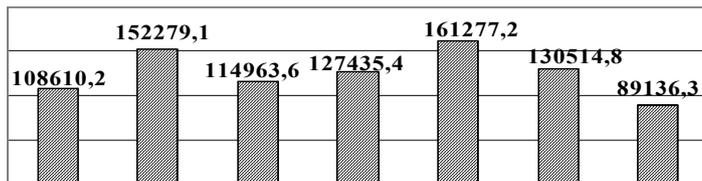

Рис. 3. Обсяги самофінансування інвестицій 2006—2012 рр., млн грн.

Джерело: [6].

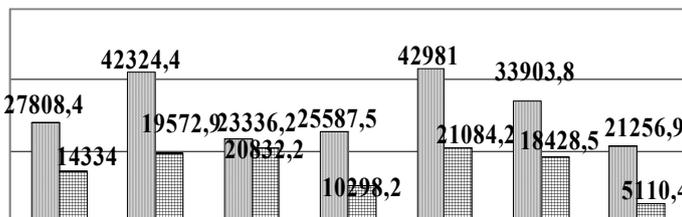

Рис. 4. Обсяг фінансування інвестицій за рахунок позикових коштів у 2006—2012 рр., млн грн.

Джерело: [6].

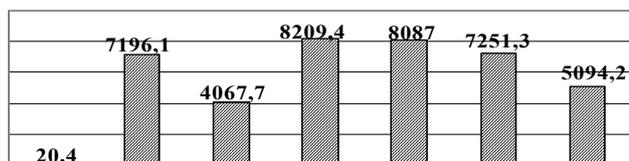

Рис. 5. Обсяги іноземних інвестицій в економіку України у 2006—2012 рр., млн грн.

Джерело: [6].

загального обсягу інвестицій. У 2006 році власні кошти підприємств та організацій в загальному обсязі фінансування інвестицій склали 57,8%, у 2007 — 56,3%, у 2008 — 56,7%, у 2009 — 63,3%, у 2010 — 55,7%, у 2011 — 54,0%, у 2012 році — 59,2% (рис. 3).

Розповсюдженою формою фінансування інвестицій є позикові кошти (інвестиційне банківське кредитування та іпотека). Інвестиційний банківський кредит може бути наданий у формі термінового кредиту, контокорентного кредиту, облікового кредиту, факторингу, акцептного кредиту. Іпотечне кредитування припускає дотримання основних

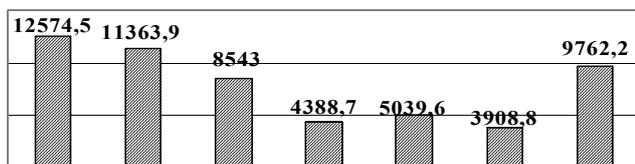

Рис. 6. Інші джерела фінансування інвестицій у 2006—2012 рр., млн грн.

Джерело: [6].

умов: предмет іпотеки — нерухоме майно; договір про іпотеку підлягає обов'язковій державній реєстрації в Єдиному реєстрі прав на нерухоме майно [7, с. 22].

У середньому за період 2006—2012 рр. обсяг фінансування за рахунок позикових коштів склав 24,6% загального обсягу. У 2006 році 15,5% інвестицій було профінансовано за рахунок надання кредитів банками та інших позик, 4,1% за рахунок іпотечно-кредитування, у 2007 році — 16,6% та 9,7%, у 2008 році — 17,3% та 9,1%, у 2009 році — 14,2% та 6,8%, у 2010 році — 13,7% та 13,8%, у 2011 році — 17,9% та 9,4% відповідно (рис. 4).

Велике значення у розвитку інвестиційних процесів кожної країни відіграють іноземні інвестиції. Згідно із Законом України "Про режим іноземного інвестування" № 93/96-ВР від 19 березня 1996 року під іноземними інвестиціями розуміють: "усі цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту" [8, ст. 1].

Іноземні інвестори мають право здійснювати інвестиції в наступних формах: участь іноземних інвесторів у підприємствах України; створення підприємств, які повністю належать іноземним інвесторам; придбання діючих підприємств; придбання рухомого та нерухомого майна (земельні ділянки, будинки, обладнання, транспорт і т. д.) [9].

У середньому обсяг іноземних інвестицій склав 3,4% загального обсягу фінансування інвестицій в період 2006—2012 рр. Стабільне зростання із 2006 по 2009 роки характеризувалося значним зростанням обсягів іноземного інвестування, але у 2010 році обсяги скоротились у 2,02 рази. Відновлення іноземного інвестування у 2011 році (обсяги збільшились у 1,77 р. у порівнянні із 2010 роком) і склали 7196,1 млн грн., але не досягли рівня 2009 року (рис. 5).

Існують також інші форми фінансування інвестицій: лізинг, форфейтинг та випуск цінних паперів. Під лізингом розуміють довгострокову оренду на строк від 3 до 20 і більше років машин і устаткування, придбаних орендодавцем для орендаря з метою їх виробничого використання при збереженні права власності на них за орендодавцем на весь строк договору [7, с. 23].

Лізинг з'явився на початку 1950-х рр. у США, а з 1960-х рр. — у країнах Західної Європи. Його виникнення обумовлене потребою в інвестиціях в умовах НТП і неможливістю їх повного задоволення за рахунок традиційних методів фінансування — використання власних, позикових і інших коштів. Так, у Японії на умовах лізингу в цей час фінансується до 25% загального обсягу інвестицій. На європейському ринку лізингові операції проводяться вже більш 30 років, і сьогодні їх частка становить 15% загального обсягу інвестицій. У Російській Федерації лізингові операції стали здійснюватися з 1990 р., а в міру створення нормативної бази лізинг у нашій країні одержує усе більш широке поширення [7, с. 22—23].

Форфейтинг є формою трансформації комерційного кредиту в банківський; застосовується він у тому випадку, коли в покупця немає достатніх коштів для придбання будь-якої продукції. Кожна зі сторін, що бере участь в угоді, має свою мету, яка визначається розміром одержуваного доходу, й знаходить висвітлення в контракті, що укладається. У ньому домовляються про всі умови й зобов'язання сторін.

Емісія цінних паперів (акцій, облігацій, векселів і ін.) — найважливіший механізм залучення позикових коштів (капіталу), значна частина яких може використовуватися для інвестування. Цей інструментарій інвестування реалізується на фондовому ринку [7, с. 24].

Поряд з акціями для залучення додаткових фінансових ресурсів акціонерні товариства можуть випускати облігації. Облігація означає "зобов'язання", тобто зобов'язання перед її власником по виплаті певного доходу, установлюваного у формі відсотків, і погашенню її вартості після закінчення встановленого строку. Випуск облігацій здійснюється за рішенням ради директорів (наглядової ради), і лише в тому випадку, якщо повністю оплачений статутний капітал суспільства [7, с. 25].

Із 2007 року спостерігається постійне збільшення обсягів інших джерел фінансування і в середньому вони складають 4,5% загального обсягу фінансування (рис. 6).

Отже, після аналізу структури джерел фінансування, можна зробити висновок, що найбільша питома вага обсягів джерел інвестицій припадає на власні кошти підприємств (самофінансування) — в середньому за сім років цей показник склав 57,6% загального обсягу інвестицій, найменша питома вага припадає на іноземне інвестування — 3,4% в середньому за сім років (табл. 1).

В Україні існує ряд об'єктивних передумов для залучення інвестицій:

— Україна — один із найбільших ринків в Європі, який характеризується великим, з точки зору природних і людських ресурсів, потенціалом, що, в свою чергу, значно підвищує інтерес до неї з боку світових ТНК, яким для збільшення своїх капіталів необхідно шукати нові ринки збуту;

— має доступ до стратегічних ринків ЄС (одного з найбільших світових ринків), Росії (найбільш динамічного світового ринку) та Середнього Сходу;

— наявність перспективних галузей як гірничодобувна, сільське господарство, хімічна промисловість та металургія, що є інвестиційно-привабливими та можуть бути використані для залучення іноземних коштів [10, 11].

ВИСНОВКИ

Ринкові відносини в інвестиційній діяльності насамперед стосуються її джерел: найефективнішою формою реалізації інвестиційних проектів в умовах ринкової економіки визначається державна підтримка у якості державних гарантій, найнадійнішою формою фінансування інвестицій є самофінансування, розповсюдженою формою фінансування інвестицій є позикові кошти. Велике значення у розвитку інвестиційних процесів кожної країни відіграють іноземні інвестиції. Існують також інші форми фінансування інвестицій: лізинг, форфейтинг та випуск цінних паперів.

Сучасна структура джерел фінансування інвестицій в Україні має наступний вигляд: найбільша питома вага припадає на власні кошти підприємств (в середньому 57,6%), далі — позикові кошти (в середньому 24,6%), державні кошти (в тому числі кошти місцевих бюджетів) — 9,2%, інші форми фінансування — 5,6% та іноземне інвестування — 3,4%. Така структура джерел фінансування є не найефективнішою: слід переглянути політику залучення іноземних інвестицій, приділити увагу розвитку таких джерел інвестицій, як лізинг, форфейтинг та цінні папери, надати державним органам влади обов'язків із фінансування інвестиційної діяльності вітчизняних суб'єктів господарської діяльності.

Література:

1. Ринейська А.С. Міжнародні інвестиції за умов економічної глобалізації / А.С. Ринейська // Економіка і регіон. — 2009. — № 3 (22). — С. 166—171.
 2. Дацій О.І. Розвиток теорій і концепцій іноземного інвестування / О.І. Дацій // Фондовый рынок. — 2007. — № 45. — С. 18—23.
 3. Чайка В. Іноземні інвестиції як фактор глобалізації світової економіки / В. Чайка // Інвестиції: практика та досвід. — 2007. — № 2. — С. 15—19.
 4. Калуга І. Деякі аспекти формування національного інвестиційного потенціалу України // Предпринимательство, хозяйство и право. — 2001. — № 11. — С. 65—68.

Таблиця 1. Структура джерел фінансування інвестицій 2006—2012 рр., %

Рік	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006
Джерело фінансування							
Самофінансування	59,2	54,0	55,7	63,3	56,7	56,5	57,8
Позикові кошти	24,4	27,3	27,5	21,0	26,4	26,3	19,6
Державні кошти	9,5	10,4	9,2	7,1	9,2	9,5	9,8
Інші форми фінансування	6,9	5,2	5,3	4,1	4,4	4,2	9,1
Іноземні джерела	-	3,1	2,3	4,5	3,3	3,5	3,7
Всього	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: [6].

5. Закон України "Про інвестиційну діяльність" № 1560-XII від 18 вересня 1991 року. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/>

6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Инвестиционный менеджмент: [учебное пособие]. — М.: КНОРУС, 2005. — 296 с.

8. Закон України "Про режим іноземного інвестування" № 93/96-ВР від 19 березня 1996 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр>.

9. Матвійчук А.О. Іноземні інвестиції та їх значення для інноваційного розвитку підприємств України / А.О. Матвійчук [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Etp/2009_22/Matviychuk.pdf

10. Косов В. Проблемы повышения инвестиционной активности в Украинской экономике / В. Косов // Проблемы теории и практики управления. — 2001. — № 5. — С. 6—11.

11. Олександренко І.В. Особливості іноземного інвестування в Україні / І.В. Олександренко // Держава та регіони. — 2008. — № 5. — С. 43—47.

References:

1. Rynejs'ka, L.S. (2009), "The international investments in the conditions of economic globalisation", *Ekonomika i rehion*, vol. 3(22), pp. 166—171.
 2. Datsij, O.I. (2007), "Development of theories and concepts of foreign investment", *Fondovyj rynok*, vol. 45, pp. 18—23.
 3. Chajka, V. (2007), "Foreign investments as the factor of globalisation of economies", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 15—19.
 4. Kaluha, I. (2001), "Some aspects of forming of a national investment potential of Ukraine", *Predprynymatel'stvo, khoziajstvo u pravo*, vol. 11, pp. 65—68.
 5. Zakon Ukrainy "Pro investytsijnu diial'nist'" (1991) № 1560-XII from 18 of september, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/>
 6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 7. Ynvestytsyonnyj menedzhment (2005), KNORUS, Moscow, Russia, 2005.
 8. Zakon Ukrainy "Pro rezhym inozemnoho investuvannia" (1996) № 93/96-VR from 19 of march, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр>.
 9. Matviychuk, A.O. (2009), "Foreign investments and their value for innovative developments of the enterprises of Ukraine", available at: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Etp/2009_22/Matviychuk.pdf
 10. Kosov, V. (2001), "Problems of increase of investment activity in the Ukrainian economy", *Problemy teoryy u praktyky upravleniya*, vol. 5, pp. 6—11.
 11. Oleksandrenko, I.V. (2008), "Features of foreign investment in Ukraine", *Derzhava ta rehiony*, vol. 5, pp. 43—47.
 Стаття надійшла до редакції 02.09.2013 р.

Л. Г. Богуш,

к. е. н., с. н. с., пр. н. с. ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України, м. Київ

СОЦІАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ, ПОЛІТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

L. Bogush,

Ph.D. in Economics, Senior Researcher,

Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

SOCIAL PRIORITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE: THE CRITERIA OF FORMATION, POLITICS OF IMPLEMENTATION

Узагальнено фактори та умови посилення людиноцентричності економічного розвитку й державної політики країн, що господарюють у глобалізованому світі на засадах індустріалізованого наукоємного матеріального і нематеріального виробництва з послідовно зростаючою часткою сфери послуг. Визначено критерії формування та основні принципи реалізації соціальних пріоритетів суспільно-економічного розвитку, зорієнтованого на прогрес, модернізацію та підвищення конкурентоспроможності національного господарства в поєднанні з оптимізацією структури та ствердженням позитивних демографічних, культурних і громадянських тенденцій функціонування соціуму в умовах сталих ресурсозберігаючих взаємодій людської спільноти і довкілля. Обґрунтовано соціальні пріоритети суспільно-економічного розвитку України, комплексна реалізація яких засобами та механізмами державних і неформальних інститутів сприятиме пом'якшенню його загроз та усталенню завдяки підвищенню ефективності відтворення, використання і вдосконалення соціогуманітарного потенціалу на основі поліпшення якості людських ресурсів, забезпечення прийняттого рівня життя та соціальної солідарності.

Factors and conditions of increasing of orientation on human development of economic growth and government policy of countries, that operating in the globalized world on industrialized high-tech material and non-material production basis with consistently rising services sector share, are summarized. The criteria of formation and the basic principles of implementation of social priorities of socio-economic development, that oriented to progress, modernization and increasing of competitiveness of the national economy in conjunction with the optimization of structure and strengthening of positive demographic, cultural and civil society trends in the functioning of society at a sustainable resource saving interactions of human community and the environment, are determined. Social priorities of socio-economic development of Ukraine, integrated implementation of which by means and mechanisms of the state, public and informal institutions will mitigate it's threats and contribute to the sustainability due to increased efficiency of reproduction, use and development of socio-humanitarian potential, based on improving the quality of human resources, providing reasonable standard of living and social solidarity, are proved.

Ключові слова: сталий розвиток; соціальні пріоритети; соціогуманітарний потенціал; державна соціальна політика; соціальні стандарти і гарантії.

Key words: sustainable development; social priorities; social and humanitarian potential; government social policy; social standards and guarantees.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Посилення людиноцентричності економічного розвитку та державної політики як вагомого регулятора сукупності сфер життєдіяльності соціуму в сучасному світі пов'язують із зростанням ролі людського і загалом соціального капіталу в процесі суспільного відтворення та нагальною необхідністю його усталення, що передусім проявляється через тісний зв'язок між достатністю і якістю трудоресурсного потенціалу, рівнем і мобільністю освітньо-кваліфікаційних характеристик зайнятих, ефективністю механізмів балансування суспільства у стані злагоди, соціальної солідарності, комплексного ресурсозбереження, з одного боку, та рівнем конкурентоспро-

можності і темпами модернізації державних й наддержавних утворень та їх господарств, з іншого. Перманентне коригування зазначених характеристик за сукупністю їх граничних й оптимальних показників вимагає послідовних заходів щодо продовження тривалості активного працездатного життя, наукоємної актуалізації освітніх і галузевих технологічних стандартів, організації всеосяжного процесу просвіти і безперервного підвищення кваліфікації, оптимізації середовища природного відтворення населення, підвищення рівня та поширення обґрунтованих стереотипів його толерантності й екобезпечної поведінки, налагодження процесів соціального діалогу в межах інститутів громадянського суспільства.

Висвітлені умови та орієнтири окреслюють перспективи сталого відтворення вагової частини ресурсного потенціалу, власне економічних, соціальних та суспільно-політичних інститутів як розвинутих держав, так і країн з перехідною економікою, що визначає обов'язковість їх комплексного врахування в процесі формування і реалізації соціально-економічної політики України (попри об'єктивні обмеження, пов'язані з недостатністю фінансування; фрагментарним розвитком механізмів: трипартизму — в забезпеченні належного рівня життя та ефективної зайнятості; державно-приватного партнерства — в діяльності із задоволення суспільно необхідних потреб; громадянського впливу на унормування стандартів життєдіяльності та управління соціумом).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Численні фахові праці з проблематики формування і реалізації соціальних пріоритетів та орієнтирів суспільно-економічного розвитку (зокрема в межах поточного і стратегічного управління процесами відтворення, використання й удосконалення соціогуманітарного компонента економічного потенціалу країн з перехідною економікою, капіталізації його складових на мікро-, мезо- та макрорівнях організації суспільства і господарства), зокрема доводять, що:

— вихідними факторами розвитку макросоціальної системи слугують технологічні та інституційні трансформаційні зрушення, тоді як ефективність її технологічного забезпечення та кожного із зазначених інститутів у цілому вирішальною мірою визначає ступінь досягнення сталої позитивної траєкторії суспільного прогресу. При цьому вихідний склад домінуючих соціальних суб'єктів зумовлює подальше формування інституційної та організаційно-поведінкової структури соціуму [1, с. 47, 53];

— першопрчина стрімкого розвитку системи соціального забезпечення, швидкого нарощування інвестицій у виконання цих функцій та освіту в провідних країнах світу з 2-ї половини ХХ ст. (як і становлення теорій та поширення ідей держави добробуту, соціальної держави та соціально орієнтованої ринкової економіки з властивими їм характеристиками якості життя, громадянської свідомості, соціальної захищеності) полягає передусім у необхідності широкої легітимізації реалізованих моделей суспільно-економічного розвитку, сприяння переходу до масової індустрії високих технологій [2, с. 7—9, 12];

— спектр благ, що відносять до суспільно необхідних, визначається як соціальними гарантіями та унормованими стандартами їх реалізації, так і напрямками діяльності держави щодо забезпечення й усталення інституціонально-правового фундаменту господарювання, компенсації недоліків вільного ринку [2, с. 7—9, 12];

— неефективність ринку в сфері виробництва суспільно необхідних благ є ключовим фактором формування бюджетного сектору економіки, за участю якого створюється змішана суспільно-економічна підсистема із задоволення індивідуальних, колективних, загально-суспільних потреб. Результативність її пов'язана з перманентною оптимізацією в контексті поточних цілей спільнот і країн співвідношення в їх економіці суспільних благ державного і приватного секторів, причому позитивний досвід розв'язання цієї проблеми засвідчує необхідність вагової участі держави в фінансуванні освіти, в тому числі вищої, охорони здоров'я, соціального забезпечення, зокрема адресної соціальної допомоги сім'ям з дітьми [3, с. 14];

— основною ціллю і критерієм суспільного виробництва та прогресу, в тому числі засобом і мотивацією до розумного (тобто суспільно корисного) збільшення доходів є гуманітарний (людський) розвиток, оскільки зміст та кількісно-якісні характеристики зазначених

процесів набувають загальносуспільної цінності та ефективності лише за позитивного впливу на добробут пересічного індивіда й населення в цілому [4, с. 11; 5]. Важливою категорією людського розвитку є вибір, тобто існування широких можливостей для реалізації індивідом здібностей за вільного визначення власних суспільно прийнятних цілей та максимального заохочення відповідної діяльності з боку держави [5], що відображає один з провідних критеріїв її розбудови за принципами соціальної держави;

— реаліями України як держави з перехідною економікою з ознаками нестабільності, недостатньої диверсифікованості, завищеної ресурсоемності та орієнтації на експорт сировини і напівфабрикатів є: несформованість у суспільстві замкненого ланцюга його інноваційної модернізації, коли певний рівень життєдіяльності, інноваційної культури та освіти населення, а також функціонування безперервної системи освіти та підвищення кваліфікації в поєднанні із збалансованим розвитком фундаментальної науки і прикладних НДДКР є водночас результатом і чинником впровадження та вдосконалення адміністративних, фіскальних, корпоративних механізмів стимулювання інноваційного розвитку виробництва, нарощування попиту на технологічні, управлінські й маркетингові нововведення у відповідь на потребу підтримання конкурентоспроможності на регіональних, національному, міжнародному ринках товарів і послуг; швидке та загрозливе у контексті перспектив усталення суспільно-економічного розвитку майнове розшарування населення, що провокує подальше погіршення медико-демографічної ситуації, негативно впливає на індикатори позицій України в світовій економіці [6, с. 28];

— спостерігається суттєве протиріччя між отриманими в спадок від планової економіки достатньо високим культурно-освітнім та професійно-кваліфікаційним рівнем і потенціалом населення, а також достатньо структурованою системою освіти, з одного боку, та набагато нижчою порівняно з розвинутими країнами продуктивністю праці, незадовільною сформованістю умов і стимулів ефективного використання зазначеного потенціалу [6, с. 28; 7, с. 57, 59; 8, с. 6; 9, с. 4—5].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Зважаючи на цей аналіз, подальшого уточнення й дослідження потребує система соціальних пріоритетів суспільно-економічного розвитку України, реалізація яких засобами та механізмами державних і неформальних інститутів сприятиме пом'якшенню його загроз та усталенню завдяки підвищенню ефективності відтворення, використання і вдосконалення сукупності соціогуманітарних ресурсів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Критерії формування та основні принципи реалізації соціальних пріоритетів суспільно-економічного розвитку країн світу, зорієнтованих на прогрес, модернізацію та підвищення конкурентоспроможності господарства в поєднанні з оптимізацією структури та ствердженням позитивних демографічних, культурних і громадянських тенденцій функціонування соціуму в умовах сталих ресурсозберігаючих взаємодій людської спільноти і довкілля, є близькими, незважаючи на рівень економічного розвитку. До основних критеріїв, що зумовлюють відбір та ієрархію сукупності соціальних пріоритетів сталого розвитку, доцільно віднести:

— трактовку поняття соціогуманітарного потенціалу, його структуру, рівень, механізми і перспективи капіталізації (у складові соціального капіталу суспільного виробництва — людську, інтелектуальну, інноваційну, комунікативну, організаційну, інтерфейсну) в конкретно-історичних умовах [10];

— зміст теорій людського розвитку, держави добробуту та соціально орієнтованої економіки, що окрес-

люють мету, напрями, механізми і засоби забезпечення рівня людиноцентризму, прийнятого для реалізації суспільного договору (або конституційної угоди як основи утворення і існування держави) в усіх сферах життєдіяльності країни та соціуму;

— сукупність цілей певної держави і громади в сфері розв'язання системних і нагальних, загальногосподарських і галузевих, спільних для всієї країни і територіальних проблем соціально-економічного розвитку, в тому числі пов'язаних з інтеграцією в міжнародні ринки товарів і послуг, гуманітарні й суспільно-політичні структури;

— принципи і механізми державної політики з регулювання процесів людського розвитку, а також відтворення, використання й удосконалення соціального капіталу на загальнонаціональному, регіональному та локальному рівнях (тобто в межах економічного і соціогуманітарного просторів відповідного масштабу).

Серед загальних принципів реалізації соціальних пріоритетів слід відмітити:

— їх комплексність як сутнісно інтегрованої цілісності, невзаємозамінність елементів якої підвищує результативність планування і витрачання ресурсів, забезпечуючи множинні потенційовані ефекти від активних програм використання й удосконалення продуктивного соціогуманітарного потенціалу в сполученні з діяльністю в сфері соціального захисту населення;

— унормування і стандартизацію державних соціальних гарантій, що окреслюють зміст суспільного договору, визначають умови і стимули соціальної солідарності, забезпечуючи єдиний підхід до розробки і реалізації відповідних сегментів державної політики, цільових заходів і програм;

— збалансованість визначення та пропорційність виконання пріоритетів у конкретно-історичних умовах як запоруку послідовності й ефективності державної політики зі створення сприятливих умов життєдіяльності, багатогранного розвитку і реалізації продуктивного потенціалу населення, вдосконалення загальних умов суспільного відтворення, пов'язаних з функціонуванням ланок соціальної сфери та результатами капіталізації професійно-кваліфікаційного, інноваційного, рентогенеруючого та комунікативного потенціалу людських ресурсів;

— диференційований підхід до регулювання процесів суспільно-економічного розвитку з урахуванням соціально-демографічної, господарської та екологічної специфіки адміністративно-територіальних утворень.

Отже, визначення супідрядних цільових комплексів соціальних пріоритетів передусім ґрунтується на структурі соціогуманітарного потенціалу суспільства, серед найбільших складових якого доцільно виокремити:

а) базові, представлені:

— потенціалом природного відтворення та здоров'я індивіду, територіальних спільнот різного рангу, населення країни в цілому;

— трудовим потенціалом працівника та сукупної робочої сили, що включає енергетичний потенціал, або здатність до праці, яка поєднує психофізичні (фізичне, психічне здоров'я) й інтелектуальні якості (когнітивні та творчі), а також соціально-психологічний потенціал, що визначається комунікативним і культурним рівнем та соціальною активністю (моральним рівнем, потребою в досягненні) [11, с. 12];

б) похідні, представлені:

— культурно-духовним та освітньо-інноваційним потенціалом — відповідними нематеріальними та уречевленими результатами реалізації трудового потенціалу, що функціонують незалежно від їх творця: 1) увійшовши до систем культури і релігії, а також культурно-духовної (в тому числі образно-символічної) спадщини локальних і регіональних територіальних спільнот, населення країни, людства в цілому; 2) отримавши оформлення у вигляді різноманітної документації за резуль-

татами досліджень і розробок у всіх сферах знань, фахових, науково-популярних та художніх праць, усних, друкованих та електронних інформаційних джерел і баз даних; 3) падаючи під авторське та суміжні права, засвідчені патентами, ліцензіями і т. п. документацією в сфері охорони інтелектуальної власності; 4) створюючи різні аспекти (зокрема професійні) іміджу та репутації індивіду, територіальних, а також низки функціональних спільнот (сім'ї, трудового колективу, суб'єкта господарювання, громадської організації тощо);

— потенціалом системи соціальних інститутів та статусів, різнорівневих мереж формальних і неформальних міжособистісних, професійних, суспільних зв'язків, а також позитивних соціальних взаємодій, генерованим загальносуспільними, груповими та індивідуальними цінностями й нормами життєдіяльності, відносин і взаємодій у поєднанні із гарантуванням та реалізацією законодавчо закріплених прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Мобілізація та підвищення якості відтворення соціогуманітарного потенціалу суспільства (у параметрах і факторах діяльності таких його найкрупніших інститутів, як економіка, громада, системи соціальної стратифікації і функціональних асоціацій) у підсумку дозволяє збалансувати економічні та суто виробничі, а також антропогенно- й техногенно-екологічні аспекти усіх напрямів і видів господарювання та життєдіяльності, які є похідними від культурно-духовних, морально-етичних та освітньо-кваліфікаційних настанов територіальних і функціональних людських спільнот, оскільки обґрунтовує напрями і механізми узгодження основних підходів до забезпечення сталого розвитку — науково-технічного (або технократичного), біосфероцентричного (або екологічного) та центристського (або парадигмального) [12]. Саме в процесах формування і реалізації соціогуманітарного потенціалу національних і регіональних економік можливо забезпечити послідовне вирішення масштабного завдання з переходу до квазісталої взаємодії біосфери та цивілізації шляхом:

— інноваційної трансформації технологічних укладів на основі НТП як рушія розвитку економічних і соціоприродних систем, зорієнтованого на зменшення енергоємності ВВП, мінімізацію природно-ресурсної витратності виробничих процесів, поступову відмову від ресурсовитратного способу життя;

— узгодження характеристик виробничо-галузевої та соціально-економічної ефективності національного господарства;

— трансформації концепції розвитку в напрямі домінування його результативних характеристик, пов'язаних не стільки з кількісними показниками, скільки з якісним станом суспільного прогресу, а також оптимізацією етичних аспектів відносин у системах "економіка — соціум" та "суспільство — природа";

— виховання в пересічному індивіді, територіальних спільнотах, населенні в цілому парадигми неруйнівної (здоров'язберігаючої, соціально толерантної, екобезпечної) поведінки в поєднанні з потребою в освіті впродовж життя.

До провідних критеріїв сталого розвитку соціогуманітарного потенціалу держави слід насамперед віднести:

— рівень реалізації нормативно-правових гарантій і стандартів у сфері соціального забезпечення населення;

— спрямованість на послідовне підвищення рівня життя та задоволення потреб, а також узгодження інтересів усього спектра соціальних груп, у тому числі на основі солідарних механізмів організації доступу до життєво та суспільно необхідних благ;

— ефективність механізмів збалансування попиту і пропозиції на ринку праці в сегментах їх формування і реалізації (сукупності суспільних поглядів щодо освітньо-професійних орієнтирів, продуктивної зайня-

тості та кар'єри; національній системі освіти, професійної підготовки та підвищення кваліфікації; інституціях, що здійснюють методичний супровід та визначення державного замовлення на підготовку фахівців і кваліфікованих робітників; державній службі зайнятості; інститутах трипартизму й державно-приватного партнерства);

— досягнення належної комплексності в організації ергономічного середовища життєдіяльності;

— забезпечення максимально можливої тривалості здорового, економічно та суспільно активного життя населення обох статей, а також рівня виношування вагітності й виживання дітей першого року життя, в тому числі на засадах послідовної профілактики серед осіб усіх вікових категорій соціально небезпечної й інфекційної захворюваності, невиробничого й виробничого травматизму та інших негативних наслідків дії зовнішніх причин;

— оптимізацію ресурсоемності, обсягів і структури джерел фінансування, поліпшення інвестиційної привабливості ланок соціального призначення, що надають загальносуспільні, суспільно необхідні та приватні послуги;

— ефективність механізмів етичного коригування відносин у системах "економіка — соціум" та "суспільство — природа", передусім в аспектах ресурсоефективності способу життя, якості середовища життєдіяльності та медико-демографічної безпеки країни і регіональних громад;

— рівень поширеності в масах основ здоров'язберігаючої поведінки та безпечної життєдіяльності;

— ефективність та легітимність формальних і неформальних інститутів коригування державної соціально-економічної стратегії і політики, а також профілактики асоціальних проявів.

Поряд з цим діяльність з формування і реалізації соціальних пріоритетів суспільно-економічного розвитку України має власну специфіку, що полягає в необхідності вирішення проблем, пов'язаних з недостатньою автономізацією (в світовому масштабі) її господарства в умовах потужного впливу глобальної фінансово-економічної нестабільності, численними дисбалансами споживчого ринку, недоліками в інституціональній структурі соціуму та управління, стихійністю процесів ствердження ринкової економіки та масштабами її тіньового сектору на фоні неефективності й ситуативності механізмів забезпечення соціальної орієнтації економіки та соціальної відповідальності підприємництва, а також фрагментарності й незадовільної послідовності заходів, спрямованих на підвищення рівня життя населення, пом'якшення і профілактику загроз людському, інтелектуальному та професійному потенціалу суспільства.

Враховання зазначених особливостей у контексті поширеної трактовки гуманітарного розвитку (як моделі суспільного розвитку, зорієнтованої на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму в цілому, створення гідних умов для реалізації інтелектуальних, культурних і творчих можливостей зазначених суб'єктів суспільного відтворення) передбачає:

— у вимірі загальносуспільному (власне соціальному) — створення пересічному індивіду (як головному ресурсу і продуктивній силі суспільства) умов для реалізації спектра його можливостей, передусім — засобами відповідної державної політики — можливостей в освіті, професійній реалізації, адресних охороні здоров'я та соціальному захисті;

— у вимірі економічному — ствердження інноваційності як домінуючої моделі економічної поведінки, спроможної забезпечити стале зростання у ВВП частки інтелектуального продукту;

— у вимірі політичному — досягнення найвищих ступенів свободи особистості водночас із забезпеченням

(вмотивуванням та впровадженням механізмів реалізації) її готовності брати відповідальність за рівень і якість життя власні, своєї родини, територіальної громади, країни в цілому [13].

Базовими серед супідрядних підсистем пріоритетів усталення розвитку та підвищення ефективності використання соціогуманітарного потенціалу України є діяльність щодо: виконання державних гарантій і стандартів соціального забезпечення населення; розвитку сфери його продуктивної зайнятості та реалізації інноваційного потенціалу в програмах і заходах з підвищення конкурентоспроможності та модернізації національної економіки; убезпечення середовища життєдіяльності.

Оптимізації процесів розвитку держав з перехідною економікою сприяє часова градація заходів з реалізації стандартизованих соціальних гарантій на основі чинних на певному етапі орієнтирів, досягнення яких контролюється і коригується моніторингом відповідної системи індикаторів — вимірювачів рівня і якості життя, територіальних і міжрегіональних відмінностей, раннього попередження несприятливих соціально-економічних тенденцій [14].

Необхідність подальшої світоінтеграції та підвищення конкурентоспроможності економіки України посилює увагу до розбудови організаційно-економічних засад забезпечення прогресу і стабільності на основі дотримання прав і свобод людини, ствердження інститутів громадянського суспільства. Ці орієнтири і низка вимог щодо ефективної їх реалізації, визначені зокрема ст. 1-31 Європейської соціальної хартії та ст. 7-52 Європейського кодексу соціального забезпечення, мають знайти відображення в нормативно-правовій базі, механізмах і програмах соціального забезпечення та захисту населення з питань:

— досягнення рівня гідної оплати праці зайнятих, що відповідатиме обсягам соціального прожиткового мінімуму для працівників та членів сімей на їх утриманні, а також різних категорій пенсіонерів, з наданням першочергової уваги основній масі "бюджетних" ланок (освіті, культурі, охороні здоров'я, соціальному забезпеченню, житлово-комунальному господарству, міському пасажирському транспорту), а також найманим працівникам у сільському господарстві;

— завершення процесу унормування системи категорій достатнього життєвого рівня як базових щодо оцінки та визначення перспектив суспільного розвитку (соціального і фізіологічного прожиткових мінімумів, соціальних гарантій, стандартів і нормативів, мінімального погодинного рівня оплати праці, сукупності соціальних виплат тощо), а також методик розрахунку та індексації відповідних показників для різних соціальних груп;

— реалізації активних заходів у сфері забезпечення продуктивної зайнятості суб'єктів малого підприємництва і безробітних працездатного віку;

— посилення контролю за виконанням колективних договорів між працівниками і роботодавцями на підприємствах усіх форм власності, санітарно-гігієнічними умовами та безпекою праці, а також дотриманням гендерної рівності в аспектах оплати праці, реалізації права на працювляштування і звільнення;

— відродження практики професійної підготовки та підвищення кваліфікації на виробництві, фіскального стимулювання роботодавців до ведення цієї діяльності та формування замовлень для служб зайнятості та закладів професійної освіти на навчання і перепідготовку працівників;

— впровадження вироблених у країнах з розвинутою ринковою економікою фінансових механізмів (окрім державного замовлення, це — довгострокові освітні кредити і ваучери, гранти та стипендії державних структур, національних й міжнародних неприбут-

кових і громадських організацій тощо) забезпечення доступу до першої вищої освіти осіб з середнього класу та малозабезпечених;

— забезпечення функціонування служб, які методами соціальної роботи сприяють розвитку та підвищенню добробуту вразливих груп населення, їх адаптації до соціального середовища;

— всебічного поліпшення якості природно-антропогенного середовища життєдіяльності як найбільш важомого фактору покращення стану здоров'я населення (насамперед в аспектах: підвищення рівня природно-техногенної безпеки господарювання та інших сфер життєдіяльності систем розселення; розвитку безпечного для довкілля і споживача комунального господарства, у тому числі налагодження ефективних територіальних систем питного водопостачання і каналізації за будови, складування та утилізації промислових і побутових відходів; контролю за якістю виробництва та безпекою споживання продовольчих і побутових товарів та послуг);

— реформування суспільної охорони здоров'я в напрямках чіткого окреслення державних гарантій та створення умов для довготривалої стабілізації її фінансової бази на засадах унормування обов'язкового і добровільного рівнів організації, впровадження ефективних механізмів антиінфляційного захисту і цільового використання ресурсів;

— створення інфраструктурних та організаційних умов для поширення здорового способу життя;

— сприяння соціальної інтеграції інвалідів шляхом усунення перешкод їх життєдіяльності, пересуванню, економічній та соціальній активності, в тому числі в межах заходів з квотування професійної підготовки і працевлаштування, необхідної модернізації житлового фонду, транспорту, закладів загальної і професійної освіти, культури і рекреації;

— формування фонду соціального житла, запровадження ефективних адміністративних, економічних та фіскальних важелів встановлення обґрунтованих цін на житло економ-класу;

— пільгового забезпечення житлом громадян з низькими доходами, молодих сімей і сімей з дітьми, військовослужбовців, працівників низових ланок бюджетної сфери через механізми надання соціального житла, пайової участі регіональних і місцевих органів влади у програмах житлового будівництва з відшкодуванням 30—40% його вартості, державних гарантій іпотечного та іншого довгострокового кредитування будівництва або купівлі житла для вразливих категорій населення (в тому числі жителів депресивних регіонів);

— збереження і розвитку мережі державних та комунальних закладів дошкільної освіти, культурного й естетичного виховання дітей і молоді, стимулювання становлення неприбуткових недержавних організацій цього профілю;

— профілактики асоціальної поведінки та безпритульності дітей і молоді, інших категорій осіб, які живуть або можуть опинитися в ситуації соціального відчуження чи бідності.

На сучасному етапі основну увагу в сфері соціального забезпечення вітчизняні владні структури передусім концентрують на заходах щодо:

— посилення адресності соціального забезпечення, працевлаштування та сприяння самозайнятості малозабезпечених верств й інших вразливих груп населення;

— реформування систем пенсійного забезпечення та суспільної охорони здоров'я в напрямках чіткого окреслення зазначених державних гарантій та фінансової бази цих ланок на засадах унормування обов'язкового і добровільного рівнів їх організації, відповідного урізноманітнення джерел надходження коштів;

— реорганізації первинної медико-санітарної допомоги на засадах загальної лікарської практики/ сімейної медицини як засобу конкретизації обсягів її фінансування та наближення до споживача незалежно від місця проживання, а також модернізації структури фінансування суспільної охорони здоров'я;

— реалізації принципів Болонської декларації, що окреслюють загальноєвропейські стандарти організації системи та забезпечення якості загальної і професійної освіти;

— реформування організаційно-економічного механізму надання житлово-комунальних послуг шляхом формування їх ринку та налагодження безпосереднього зв'язку виробників і споживачів з метою поліпшення якості обслуговування, підвищення рентабельності ЖКГ, створення резерву ресурсів для його модернізації.

На переконання Президента України [15], соціально-складова поточного етапу реформування, розпочатого в 2010 р., передбачає неухильне підвищення добробуту людей, серйозне поліпшення функціонування системи охорони здоров'я, забезпечення максимальної доступності інформаційних ресурсів (освітніх, наукових, бібліотечних та музейних) для кожного індивіда та закладу системи освіти, а також формування суспільної єдності та єдиного гуманітарного простору. Основою конкурентоспроможності економіки і держави на міжнародній арені, її національної безпеки визнаються ефективна реалізація людського потенціалу та відродження попиту на результати НДДКР, а також консолідація нації, здатної зберігати та розвивати свою соціокультурну ідентичність й самобутність; до магістральних шляхів побудови інформаційного суспільства віднесені сучасні технології та доступність освіти. Визнавши громадські організації повноцінними учасниками процесу вирішення соціально-економічних та соціокультурних питань, а цілісну культурну політику — умовою формування єдиного інформаційного та гуманітарного просторів, до кола важливих завдань державної політики був включений подальший розвиток спектра і компетенцій інститутів громадянського суспільства.

Водночас доволі декларативним є твердження про те, що саме консолідація у вказаних напрямках зусиль держави, національних громадських, а також міжнародних організацій, благодійників покликана сформувати в Україні єдиний гуманітарний, культурний та інформаційний простір, оскільки значна частина пріоритетів насправді є занедбаними самою державою сферами її діяльності, стосовно яких решта загаданих суб'єктів істотного інтересу досі не виявляла, зважаючи на економічну складність та соціально-гостроту зобов'язань і заходів, тоді як держава і надалі зорієнтована на економію фінансових ресурсів.

У цілому розглянутий підхід (попри позитиви у конкретизації пріоритетів і цілей розвитку) в умовах невизначеності в ближчі роки глобальної та національної фінансово-економічної ситуації не забезпечує раціонального відтворення вітчизняного соціогуманітарного потенціалу, оскільки на практиці відбувається фрагментарна ліквідація найгостріших недоліків і прорахунків соціальної політики періоду незалежної української державності, а перспективи використання соціогуманітарних ресурсів послідовно погіршуються несприятливими тенденціями в медико-демографічній і міграційній ситуації, а також у сфері реалізації довготривалих стратегій інноваційного розвитку і реструктуризації національної економіки.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на роль соціогуманітарного потенціалу в економічному розвитку держав, що господарюють на

засадах індустріалізованого матеріального і нематеріального виробництва з послідовно зростаючою часткою сфери послуг, управління аспектами суспільно-економічного життя, пов'язаними із якістю людських ресурсів, забезпеченням прийнятним рівнем життя та соціальної солідарності, є вагомим складовою державної політики. До пріоритетних у сучасних умовах її напрямів належать:

— подальше змістове наповнення комплексу соціальних гарантій і стандартів, удосконалення нормативно-правової бази і механізмів їх фінансового забезпечення із залученням державних і недержавних джерел надходжень та оптимізацією структури зобов'язань бюджетів різних рівнів;

— реалізація програм і заходів за пріоритетними напрямами розвитку середовища відтворення соціогуманітарного потенціалу, серед яких:

— підвищення ефективності системи соціального захисту населення на засадах індивідуалізації підходу до споживачів соціальних піл'єг і допомоги та забезпечення їх належної адресності;

— зростання рівня житлової забезпеченості населення як чинник стимулювання процесів формування середнього класу та суттєвого пом'якшення соціальної нерівності;

— вдосконалення механізму фінансування діяльності з надання населенню послуг професійної освіти;

— поліпшення доступності та якості первинної і спеціалізованої медичної допомоги в системах розселення;

— систематизація та кардинальне підвищення ефективності механізмів коригування якості природно-антропогенного середовища життєдіяльності, захисту прав людини і споживача;

— сприяння вертикальній соціальній і територіальній мобільності населення, його професійній та економічній активізації, реалізації інноваційного і рентагенеруючого потенціалу.

Література:

1. Мартынов А. Как оценить итоги трансформации социального макроса? / А. Мартынов // Общество и экономика. — 2009. — № 2. — С. 42—58.
2. Эльянов А. Государство и развитие / А.Я. Эльянов // Мировая экономика и международные отношения. — 2003. — № 1. — С. 3—14.
3. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення бюджетних установ в умовах реорганізації сфери виробництва суспільних благ / І.В. Зятковський // Фінанси України. — 2006. — № 1. — С. 13—23.
4. Лібанова Е.М. Ринок праці та соціальний захист / Е.М. Лібанова, О.М. Палій. — К.: Основи, 2004. — 491 с.
5. Мехедова Т.М. Людський капітал: концепція, напрямки розвитку [Електронний ресурс] / Т.М. Мехедова // Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11380
6. Радіонова І. Економічне зростання з участю людського капіталу / І. Радіонова // Економіка України. — 2009. — № 1. — С. 19—30.
7. Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі / Н. Гражевська // Економіка України. — 2008. — № 9. — С. 54—63.
8. Попова В. Конкурентоспроможність економіки України: джерела формування та соціальні наслідки / В. Попова // Економіка України. — 2008. — № 8. — С. 4—13.
9. Тарнавська Н. Новітні прояви конкуренції в суспільстві, яке базується на знаннях / Н. Тарнавська // Економіка України. — 2008. — № 2. — С. 4—16.
10. Богуш А.Г. Соціальний капітал і соціогуманітарний простір: методологія визначення, взаємозв'язки, вектори розвитку / А.Г. Богуш // Економіка та держава. — 2010. — № 4. — С. 15—20.

11. Римашевская Н.М. Формирование качества трудовых ресурсов России / Н.М. Римашевская // Народонаселение. — 2003. — № 2. — С. 6—14.

12. Горбань О.В. Стратегема сталого розвитку суспільства (соціально-філософський аналіз) [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03. "Соціальна філософія та філософія історії" / О.В. Горбань. — Сімферополь, 2004. — Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philosophy_psychology&id=968&start=1

13. Концепція гуманітарного розвитку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/konsep.htm>.

14. Богуш А.Г. Якість життя в параметрах та індикаторах соціальних процесів / А.Г. Богуш // Економіка та держава. — 2013. — № 11. — С. 59—63.

15. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/17307.html>

References:

1. Martynov, A. (2009), "How to evaluate the results of the macro social transformation?", *Obshchestvo i jekonomika*, vol. 2, pp. 42—58.
2. Jel'janov, A. Ja. (2003), "State and development", *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*, vol. 1, pp. 3—14.
3. Ziatkovs'kyj, I. V. (2006), "Financial support of budgetary institutions in terms of restructuring the production of public goods", *Finansy Ukrainy*, vol. 1, pp. 13—23.
4. Libanova, E. M. and Palij, O. M. (2004), *Rynok pratsi ta sotsial'nyj zakhyst* [Labour market and social protection], *Osnovy*, Kyiv, Ukraine.
5. Mekhedova, T. M., "Human capital: Concept, directions of development", available at: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11380 (Accessed 20 Nov 2013).
6. Radionova, I. (2009), "Economic growth involving human capital", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 19—30.
7. Hrazhevs'ka, N. (2008), "Ensuring the competitiveness of the national economy in the post-industrial global dimension", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 54—63.
8. Popova, V. (2008), "The competitiveness of Ukraine's economy: sources of formation and social consequences", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 4—13.
9. Tarnavs'ka, N. (2008), "The latest manifestation of competition in a society that is based on knowledge", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 4—16.
10. Bohush, L. H. (2010), "Social Capital and Socio-humanitarian space: methodology of definition, relationships, vectors of development", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 15—20.
11. Rimashevskaja, N. M. (2003), "Formation of quality of labor resources of Russia", *Narodonaselenie*, vol. 2, pp. 6—14.
12. Horban', O. V. (2004), "StratHEMA of sustainable development of society (social and philosophical analysis)", Abstract of Ph.D. dissertation, *Social Philosophy and Philosophy of History*, Tavrichesky National University named after V. I. Vernadsky, Simferopol', Ukraine.
13. "The concept of humanitarian development of Ukraine", available at: <http://old.niss.gov.ua/Table/konsep.htm> (Accessed 20 Nov 2013).
14. Bohush, L. H. (2013), "Quality of life in parameters and indicators of social processes", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 59—63.
15. Official website of the President of Ukraine Viktor Yanukovich (2010), "President of Ukraine Viktor Yanukovich Address to the Ukrainian people", available at: <http://www.president.gov.ua/news/17307.html> (Accessed 20 Nov 2013).

Стаття надійшла до редакції 20.11.2013 р.

Т. Г. Вяткіна,

к. е. н., докторант кафедри економіки підприємства і управління трудовими ресурсами
Луганського національного аграрного університету

РОЗРОБЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ОЦІНКИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

T. Viatkina,

Ph.D., doctorant of Department of economics and HR management Lugansk National Agrarian University

MECHANISM DESIGN DEVELOPMENT OF EVALUATION FARM RESOURCE POTENTIAL

У статті розкривається теоретична сутність ресурсного потенціалу як економічної категорії та методи його оцінки в умовах функціонування сільськогосподарського підприємства. Розглядається методика визначення його сумарної величини в розрізі етапів життєвого циклу підприємства. Для проведення оцінювання ресурсного потенціалу використовують методи оцінювання, що дають змогу проводити аналіз цільового стану функціонування підприємства за складовими елементами ресурсного потенціалу. З метою зіставлення результатів господарської діяльності протягом певного періоду пропонується використовувати комплексний інтегральний показник оцінки ресурсного потенціалу. Інтегральний показник враховує результати використання основних фондів, оборотних засобів, трудових ресурсів, інвестицій. Запропонована модель організаційно-економічного механізму оцінювання ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства.

The article reveals the theoretical essence of the resource potential as an economic category, and methods of assessment in farms. We consider a method of determining its total value in terms of the stages of the life cycle of the enterprise. For evaluating of resource potential, methods are used allow to analyze the operation of the target company by the elements of resource potential. For the purpose of comparing the economic performance during a period it is proposed to use a complex integral indicator assessment of resource potential. The integral indicator takes into account the results of fixed assets, working capital, labor and investment. The model of mechanism design for evaluation of the effectiveness of resource potential business is proposed.

Ключові слова: ресурсний потенціал, ефективність ресурсного потенціалу, організаційно-економічний механізм оцінки ресурсного потенціалу.

Key words: resources, efficiency of resources, mechanism design to evaluate resource potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання сільськогосподарських підприємств вирішення проблеми обмеженості ресурсів потребує дослідження та регулярного аналізу ресурсного потенціалу підприємства. Ефективність та раціональність його використання визначає успіх розвитку підприємства в майбутньому та дозволяє не тільки утримати та закріпити позиції в конкурентному середовищі, а й забезпечити вихід на нові перспективні ринки.

Категорія "ресурсний потенціал" містить у собі цілий комплекс ресурсів та можливостей для ефективної роботи господарюючого суб'єкта. В сучасній літературі не існує однозначного тлумачення та структурного складу поняття "ресурсний потенціал". Разом з тим, саме від ресурсного потенціалу залежить здатність підприємства до формування конкурентних переваг та підвищення конкурентоспроможності. У наукових дослідженнях усе більше уваги приділяється питанням пошуку можливостей довгострокового функціонування, використанню механізмів та інструментів забезпечення стійкості та стабільного розвитку підприємств. Джерелом створення таких можливостей є розроблення з використанням науково обґрунтованих методів організаційно-економічного механізму економічної оцінки ресурсного потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням оцінки та розвитку потенціалу підприємства приділяється достатньо уваги. У своїх працях такі

автори, як Н. Краснокутська, А. Артемова, А. Єфіфанова, І. Репіна, В. Спірін, І. Должанський характеризують потенціал в якості "сукупності природних умов і ресурсів, можливостей запасів і цінностей, що можуть бути використані для досягнення певних цілей" або "...реальну або ймовірну здатність виконувати цілеспрямовану роботу" [1, с. 7; 2, с. 13]. Зазначена характеристика досить узагальнено відображає наявність ресурсів та можливостей підприємства використовувати їх. Оскільки поняття "потенціал" є досить багатогранне, то і розкриття його носить всебічний характер. Безумовно, в одному визначенні неможливо охарактеризувати економічний, виробничий, інноваційний, інвестиційний, фінансовий, ресурсний, базовий, прихований, збитковий, пересічний та інші види категорії "потенціал". Тому є всі підстави більш ретельно вивчати кожен вид окремо. У нашому дослідженні предметом уваги є категорія "ресурсного потенціалу" і, зокрема умови формування організаційно-економічного механізму оцінювання ефективності його використання.

В умовах жорсткої конкурентної боротьби, стрімкого розвитку науково-технічного прогресу та нестабільності зовнішнього середовища суттєво ускладнюються процеси управління підприємством. Внаслідок цього змінюються технології та інструменти, за допомогою яких господарюючий суб'єкт може оцінювати поточний стан та розробляти дієві стратегії майбутнього розвитку. Одним із найважливіших таких інструментів є вибір

методів оцінки ефективності, використання яких дають змогу провести оцінювання ефективності результатів не лише діяльності підприємства, а й умов для її здійснення, необхідних для стабільного розвитку підприємства. Адаже успішне функціонування підприємства в значній мірі визначається тим, наскільки доцільно та результативно використовується в конкретних умовах ресурсний потенціал.

Слід зазначити, що серед науковців до цього часу не склалося єдиної думки щодо визначення ресурсного потенціалу. Одні вчені визначають ресурсний потенціал, виходячи із основної характеристики терміну "потенціал", що в цілому означає силу, міць, можливість. Серед них можна навести визначення Ю.О. Капітанець у відповідності до якого "ресурсний потенціал аграрного підприємства характеризується кількістю, якістю та структурою природних, матеріальних та трудових ресурсів [3].

О.М. Коваль формулює ресурсний потенціал як "можливий прояв дії або функції ресурсів, які поки що не використані" [4]. Г.М. Підлісецький до ресурсного потенціалу відносить "сукупність взаємопов'язаних ресурсів, зокрема, земельних, матеріально-технічних, трудових, фінансових" [5].

Інші дослідники пов'язують ресурсний потенціал з виробничими ресурсами. До цієї когорти науковців слід віднести таких: Л. Бердікова трактує "ресурсний потенціал" як "...характеристика наявності виробничих, фінансових та інвестиційних ресурсів, які можуть бути активізовані для ефективного функціонування в поточному періоді, а також резерви та можливості по мобілізації цих ресурсів, якими можна скористатися для забезпечення безперебійної економічно вигідної роботи в майбутньому" [6]. Таке визначення, на нашу думку, є цілком прийнятним, оскільки відображає наявність можливостей використання ресурсного потенціалу в теперішньому та майбутньому періодах.

О.В. Ульянченко розглядає ресурсний потенціал як "сукупність ресурсів певної кількості і якості, які необхідні для розширеного відтворення еколого-соціально-економічної системи, і які через свою абсолютну або відносну обмеженість задають межі поточного і майбутнього розвитку" [7].

М.С. Маршалок вбачає аграрний ресурсний потенціал як "максимально можливу кількість (сукупність) наявних виробничих ресурсів, які можуть бути використані для виробництва сільськогосподарської продукції, і визначається кількістю, якістю і внутрішньою структурою кожного ресурсу й характеризується відповідною системою показників, що відображають ці особливості ресурсів" [8].

У поєднанні перелічених науково-практичних досліджень науковців залишаються відкритими питання формування прикладних аспектів оціночного механізму визначення ефективності ресурсного потенціалу підприємства. Економічна безпека діяльності підприємства забезпечується завдяки наявності в достатній кількості та відповідній якості ресурсів за умови їх ефективного використання. Ключовою проблемою неефективної діяльності більшості підприємств є відсутність єдиного підходу до відбору критеріїв оцінки, уніфікації інструментарію та формування послідовності дій при оцінці ресурсного потенціалу підприємства. З огляду на це проблематика дослідження є актуальною.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття змісту поняття "ресурсний потенціал" з наступним визначенням основ побудови організаційно-економічного механізму оцінки його ефективності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз визначення терміну "ресурсний потенціал" у науковій літературі дозволив зробити висновок про те, що це система ресурсів з визначеною структурою взаємозв'язків, використання якої забезпечує реалізацію

наявних можливостей досягнення підприємством економічного ефекту відповідно до намченої стратегії та встановлених цілей. Під розвитком ресурсного потенціалу розуміють першочерговий напрям зміни структурних елементів потенціалу, що забезпечує найбільший внесок в підвищення результативності діяльності, забезпечення конкурентоспроможності підприємства та його стійкої економічної безпеки.

Дослідженню використання ресурсного потенціалу в сільському господарстві приділяли увагу ряд вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: В.Г. Андрійчук, Ю.В. Василенко, В.М. Гончаров, В.А. Свободін, В.Г. Ткаченко, В.Я. Месель-Веселяк, В.І. Шиян та ін. Ці автори відмічають, що ресурсний потенціал сільськогосподарського підприємства створює умови для виробництва продукції, і ефективність його залежить від кількісного та якісного співвідношення його складових елементів. На нашу думку, ресурсний потенціал сільськогосподарського підприємства слід розглядати як потенційну можливість та здатність підприємства використовувати наявні ресурси, здійснювати виробничо-господарську діяльність завдяки реалізації стратегічних цілей та завдань.

Організація системи оцінки ресурсного потенціалу будується на основі підсистеми принципів з притаманними їм властивостями зв'язків, що створюють умови для реалізації стратегічних цілей підприємства. Така підсистема включає принципи (фундаментальні істини) економічності, динамічної рівноваги чинників внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, взаємозалежності між елементами ресурсного потенціалу підприємства; еластичності — швидкості зміни ресурсного потенціалу, що залежить від самого потенціалу і визначається кутом підйому або спаду кривої зміни ресурсів у зоні еластичності, якщо кут маленький — то еластичність вважають незначною, і навпаки.

Відповідно до закону розвитку будь-яке підприємство прагне найбільшого сумарного ресурсного потенціалу на кожному з етапів життєвого циклу:

$$R_j = n \sum_{i=1}^n (R_{ij}) \quad (1),$$

$$\alpha_j = F_j(\alpha_{j+1}, \dots, \alpha_{j+n}) \quad (2),$$

$$\sum_{i=1}^n (\alpha_j \cdot R_j) \rightarrow R_{\max} \quad (3),$$

де R_j — ресурсний потенціал на етапі j життєвого циклу;

R_{ij} — елемент ресурсного потенціалу на етапі j життєвого циклу;

α_j — вплив коефіцієнта вагомості кожного попереднього етапу ресурсного потенціалу на наступний;

F_j — функція впливу;

R_{\max} — заплановані результати від конкретних видів діяльності.

Розвиток ресурсного потенціалу пов'язаний з використанням певних властивостей ресурсів, а саме: комплексності, взаємодоповнюваності та взаємозамінності. Комплексне використання ресурсів пов'язане з використанням природних ресурсів та спрямовується на їх ощадливе використання. Взаємодоповнюваність реалізується за умови, що один ресурс не може функціонувати без використання в певному обсязі інших ресурсів, спричинених технологічними особливостями використання. Скажімо використання трудових ресурсів без залучення у виробництво основних та оборотних фондів неможливе, як і відокремлене споживання двох останніх. Взаємозамінність ресурсів проявляється під час виробництва заданого обсягу продукції при різному співвідношенні будь-яких видів ресурсів, коли один і той самий ресурс може використовуватися для задоволення різних функціональних потреб. Оцінювання ресурсного потенціалу підприємства здійснюється з використанням комплексу аналітичних показників, які є взає-

мопов'язаними, охоплюють дослідження економічних процесів та явищ, враховують вплив різних чинників на діяльність підприємства.

Для проведення оцінювання ресурсного потенціалу використовують ряд методів оцінювання, що дають змогу проводити аналіз цільового стану функціонування підприємства за складовими елементами ресурсного потенціалу. Одним із найбільш поширених методів оцінювання є груповий, який об'єднує три складові: ресурсну, процесно-орієнтовану, витратну і використовується переважно для оцінки стану та характеру використання основних виробничих фондів підприємства. Для характеристики в розрізі ресурсної складової використовують показники забезпеченості підприємства основними фондами: фондovіддача, фондомісткість, рентабельність основних засобів, коефіцієнти оновлення, придатності та реальної вартості основних фондів у майні підприємства.

У розрізі процесно-орієнтованої складової розраховують показники, що відображають умови нормального перебігу виробничого процесу, а саме: своєчасне забезпечення робочих місць сировиною підтримання у робочому стані машин та устаткування та інші показники системи технічного обслуговування підприємства.

При аналізі витратної складової використовують показники фондovіддачі, рентабельності основних засобів, величину прибутку в розрахунку на 1 грн. основних засобів. Груповий метод дозволяє визначити ресурсний потенціал підприємства як суму фізичних значень складових елементів. Разом з тим цей метод не дає уявлення про величину його окремих елементів таких, як технологічна та інформаційна складові, що позбавляє тим самим можливості підвищення його ефективності за рахунок структурного маневрування.

Виробничий процес здійснюється ефективно завдяки поєднанню всіх складових ресурсного потенціалу, тому його оцінка здійснюється на підставі оцінювання його складових елементів. Процес оцінювання ефективності використання ресурсного потенціалу є необхідним етапом у дослідженні проблем, що мають місце в діяльності сільськогосподарських підприємств на основі виявлених локальних змін, установлених залежностей, а також показників, що мають особливо великий вплив на ефективність діяльності підприємств. Підтримання необхідної пропорційності між окремими елементами ресурсного потенціалу спрямоване на ефективне використання всього ресурсного потенціалу підприємства. Але ці пропорції змінюються досить часто на підприємстві і головне завдання полягає в їх оптимальному використанні.

Для проведення аналізу ефективності використання ресурсного потенціалу необхідно оцінити основні складові ресурсного потенціалу та спрогнозувати основні тенденції його розвитку. Показник ресурсного потенціалу повинен інтегрувати в собі всі впливові характеристики внутрішнього та зовнішнього середовища, а саме: виробничу, матеріально-технічну, трудову, фінансову, інвестиційну, інноваційну, ринкову складові потенціалу. Комплексна оцінка використовується для зіставлення результатів господарської діяльності протягом певного періоду. В результаті визначається узагальнений інтегральний показник, за допомогою якого можливо дати кількісну і якісну характеристику динаміки розвитку підприємства.

В якості інтегрального показника для оцінки рівня розвитку ресурсного потенціалу слід використовувати показники, що відображають ресурсні можливості та ті, що відображають результати діяльності. До складових елементів, які відображають ресурсний потенціал підприємства доцільно віднести: основні фонди, оборотні засоби, трудові ресурси, інвестиції, обсяги та структура яких впливають на результати виробництва продукції. Без характеристики та аналізу ефективності використання цих елементів неможлива виробничо-господарська діяльність. Крім цього, для визначення ринкового становища та рівня розвитку підприємства не-

обхідно взяти до уваги такі показники, як сума виручки від реалізації продукції та прибуток.

Для оцінки ефективності ресурсного потенціалу доцільно використовувати систему відносних показників, що відображають ефективність діяльності підприємства:

1. Показники ефективності використання матеріальних ресурсів: рентабельність основних фондів; рентабельність оборотних засобів; коефіцієнт обертання власного капіталу.

2. Показники фінансового стану: коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт фінансової незалежності; коефіцієнт залученого капіталу; ступінь забезпеченості запасів та витрат власними оборотними засобами.

3. Показники інвестиційної діяльності: рентабельність інвестицій; частка власних інвестицій.

4. Показники ефективності господарської діяльності: рентабельність власного капіталу; рентабельність необоротних активів; рентабельність оборотних активів; рентабельність діяльності.

Така система показників відображає результати різного характеру виробничо-господарської діяльності, а, отже, і значення їх у динаміці ведуть себе по-різному — одні зростають, інші — зменшуються, або одні відображають позитивну динаміку, інші — негативну. У зв'язку з цим виникає необхідність визначення інтегральної оцінки, яка комплексно буде описувати результати використання ресурсного потенціалу. З точки зору стратегічного управління ресурсним потенціалом необхідно зосередити увагу на тому, відповідають чи не відповідають управлінські рішення реальному стану господарювання сільськогосподарських підприємств. З цією метою формується модель економічної оцінки стану використання ресурсного потенціалу (рис. 1).

Під економічною оцінкою ресурсного потенціалу підприємства розуміють визначення його величини у вартісному виразі. При цьому вартісна оцінка ресурсного потенціалу підприємства дозволяє:

— установити структурні елементи потенціалу підприємства та їх питому вагу;

— визначити ступінь використання ресурсного потенціалу;

— визначити у вартісному виразі інтегральну величину ресурсного потенціалу підприємства.

З метою проведення оцінки ресурсного потенціалу підприємства необхідно здійснити діагностику наявних ресурсів, у ході якої аналізуються та оцінюються показники ефективності використання всіх наявних ресурсів підприємства, а саме: виробничої діяльності; використання необоротних активів; використання трудових ресурсів; використання матеріальних ресурсів; використання фінансових ресурсів; розрахунки з дебіторами та кредиторами.

Статистичний аналіз цих показників, у ретроспективному порівнянні покаже досягнутий рівень ефективності діяльності підприємства.

У процесі здійснення ретроспективного, оперативного, прогнозного та комплексного аналізу через визначення факторів впливу на ефективність діяльності підприємства встановлюються індикатори трансформаційних процесів відтворення ресурсів підприємства, а оцінка управління ефективністю використання ресурсів через моніторинг, експрес-діагностику та моделі "результати-витрати" дасть об'єктивне визначення ефективності використання ресурсного потенціалу в цілому.

ВИСНОВКИ

Наведений аналіз з питань оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу виявив такі особливості:

— розглядаючи сутність ресурсного потенціалу встановлено взаємозв'язок та взаємодію його структурних елементів, наділених емерджентними властивостями, тобто оціночний показник повинен відображати сукупну ефективність системи елементів ресурсного потенціалу;

— оскільки ресурсний потенціал є системою ресурсів з визначеною структурою, що характеризується співвідношенням та підпорядкуванням його елементів, то ефективність його використання залежить від ефективності окремих його складових та їх збалансованості, адже відставання одного елементу є стримуючим фактором для розвитку інших;

— у переважній більшості випадків оцінювання ресурсного потенціалу здійснюється в статичній, хоча процес розвитку неможливий без структурних змін, пов'язаних з динамікою кількісних та якісних перетворень, тому узагальнюючим показником розвитку ресурсного потенціалу має бути комплексна оцінка динамічних змін його структурних елементів;

— формування організаційно-економічного механізму оцінювання ресурсного потенціалу передбачає встановлення цілей та завдань стратегічного управління, проведення оцінки трансформаційних процесів формування та відтворення ресурсного потенціалу, здійснення комплексної оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства з використанням організаційного інструментарію управління.

Література:

1. Крaskокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування і оцінка: [навчальний посібник] / Н.С. Крaskокутська. — Київ: ЦНА, 2005. — 352 с.

2. Управління потенціалом підприємства: [навчальний посібник] / Должанський І.З. [та ін.]. — К.: ЦНА, 2006. — 362 с.

3. Капітанець Ю.О. Ефективність використання ресурсів аграрного виробництва [Електронний ресурс] / Ю.О. Капітанець // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. — Режим доступу: http://www.gov.ua/portal/sos_gum/sre/2011_7/59.pdf

4. Коваль О.М. Оптимізація ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс] / О.М. Коваль. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/cgem_biol/nvnau/2010_154_1/10kom.pdf

5. Підлісецький Г.М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектору / Г.М. Підлісецький, М.І. Толкач // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 65—66.

6. Бердникова Л.Ф. Ресурсний потенціал організації: поняття і структура [Електронний ресурс] / Л.Ф. Бердникова // Вектор науки ТГУ, 1 (15), 2011. — С. 201—203. — Режим доступу: <http://edu.tltsu.ru>

7. Ульянченко О.В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері: монографія / О.В. Ульянченко. — Х.: Харк. НАУ, 2006. — 357 с.

8. Маршалок М.С. Потенціал аграрного підприємства: наукові підходи до трактування [Електронний ресурс] / М.С. Маршалок. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_154_1/10mms.pdf

References:

1. Krasnokutska N.S. (2005), "Potential Company: formation and evaluation", Kyiv, Ukraine.

2. Dolzhansky I.Z. (2006), "Management of potential of the enterprise", Kyiv, Ukraine.

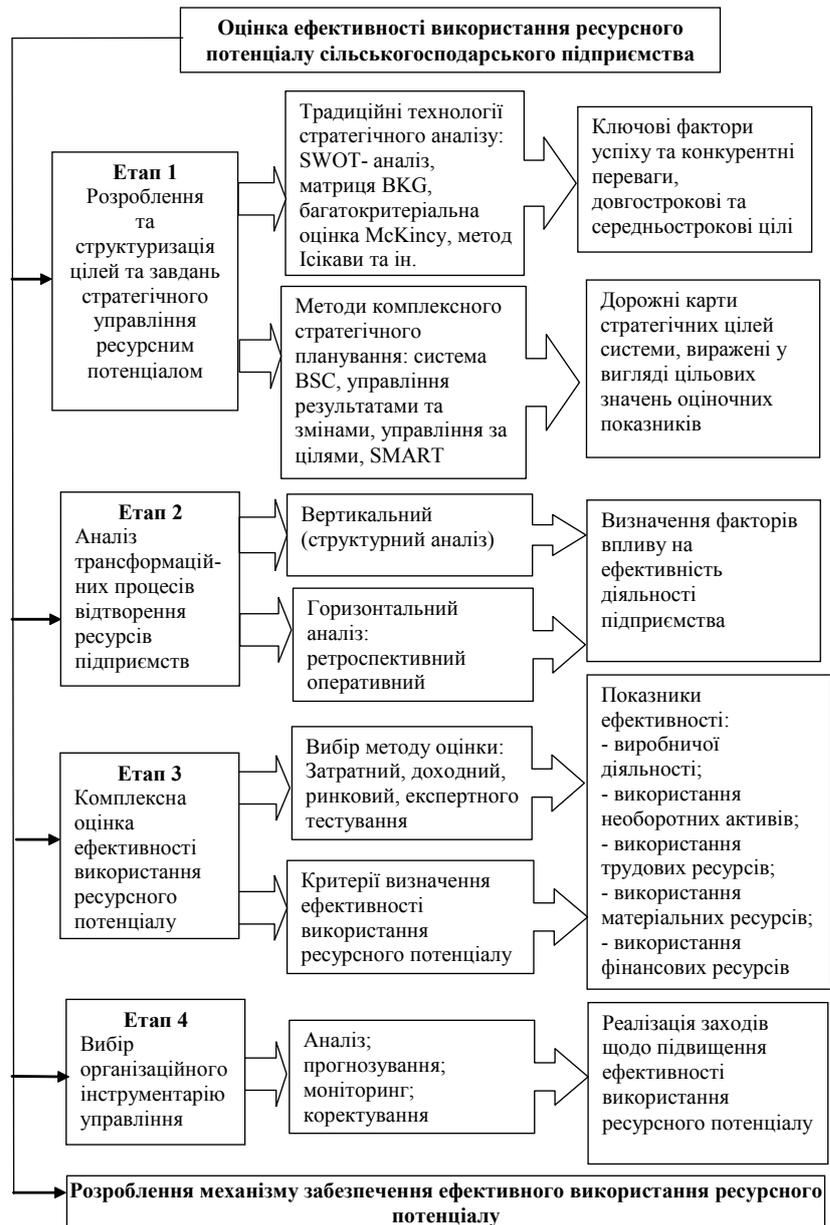

Рис. 1. Модель організаційно-економічного механізму оцінювання ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства

3. Kapitanets Y.A. (2011), "Resource efficiency of agricultural production", Sustainable economic development. Ukrainian Scientific Production Magazine, [Online], available at: http://www.gov.ua/portal/sos_gum/sre/2011_7/59.pdf

4. Koval A.M. (2010), "Optimizing the efficiency of resource potential agricultural enterprises of Ukraine", [Online], available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/cgem_biol/nvnau/2010_154_1/10kom.pdf

5. Pidlisetsky G.M. (2008), "Improving the efficiency of resource potential of the agricultural sector", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 65—66.

6. Berdnikova L.F. (2011), "Resource capacity organizations: concepts and structure", [Online], Vector nauki TGU, vol. 1 (15), pp. 201—203. Available at: <http://edu.tltsu.ru>.

7. Ulyanchenko O.V. (2006), "Forming and use of resource potential in agriculture", Monograph, NAU, Kharkiv, Ukraine.

8. Marshal M. (2010), "Potential agricultural enterprise: scientific approaches to the interpretation", [Online], available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_154_1/10mms.pdf

Стаття надійшла до редакції 15.08.2013 р.

*О. М. Транченко,
к. е. н., старший викладач кафедри фінансів і кредиту,
Уманський національний університет садівництва*

ПРОГНОЗУВАННЯ БАНКРУТСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

*A. Tranchenko,
PhD, Senior Lecturer Uman National University of Horticulture*

BANKRUPTCY PREDICTION IN THE CONTEXT OF THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURE

У статті розглядаються теоретико-методичні та практичні засади щодо прогнозування банкрутства. Запропоновано модель, яка попереджає настання процедури банкрутства сільськогосподарського товаровиробника для забезпечення конкурентних позицій сільського господарства.

The article examines the theoretical and methodological and practical principles on bankruptcy prediction. The model that prevents the onset of bankruptcy agricultural producers to ensure the competitive position of agriculture.

Ключові слова: прогнозування, банкрутство, сільське господарство, конкурентоспроможність, конкурентні позиції.

Key words: forecasting, bankruptcy, agriculture, competitiveness and competitive position.

ВСТУП

Формування та підвищення конкурентоспроможності сільського господарства в Україні належать до пріоритетних завдань національного економічного розвитку. Це визначається винятковим значенням аграрного підприємства у забезпеченні сталого розвитку аграрного ринку, здійсненні зовнішньоекономічних зв'язків, створення продовольчої безпеки держави. Актуальність вирішення проблеми конкурентоспроможності сільського господарства посилюється фактором вступу України до світової організації торгівлі. Тільки конкурентоспроможні підприємства можуть виробляти продовольчу продукцію у відповідності до вимог міжнародних стандартів та зможуть використати переваги міжнародного співробітництва у інвестуванні, кредитуванні, сертифікації, страхуванні, науково-технічному забезпеченні сільськогосподарського виробництва та реалізації продовольчих товарів.

Конкурентоспроможність сільського господарства в економічній аграрній науці відноситься до ключової категорії, що відображає ефективність формування та використання ресурсного потенціалу, спеціалізації, інвестиційно-інноваційних можливостей та резервів,

важелів управління та маркетингу в аграрних підприємствах усіх форм власності та організації виробництва. Її рівень визначається обсягами, асортиментом та якістю виробленої продукції, фінансово-економічним становищем суб'єкту господарювання. Для досягнення високого рівня конкурентоспроможності першочергове значення мають ефективна організація та висока культура виробництва; підприємницька ініціатива; рівноправний доступ до ресурсів; сприятлива цінова кон'юнктура, державна підтримка вітчизняного товаровиробника. При цьому важливе значення має врахування регіональних особливостей функціонування сільського господарства та формування ринку продовольчої продукції. Саме конкурентоспроможність визначає місце та роль аграрних підприємств у територіальному поділі як в регіоні, так і в країні та за її межами.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Дослідити та обґрунтувати теоретико-методичні та практичні засади щодо прогнозування банкрутства для забезпечення конкурентних позицій сільського господарства. Запропонувати напрями підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування та підвищення конкурентоспроможності сільського господарства досліджували відомі українські та зарубіжні економісти: В. Бойко, В. Беспалов, С. Вертіль [1], В. Геєць, О. Гудзинський, С. Кваша, М. Кропивко [2], П. Макаренко [3], М. Малік, В. Реутов [5] П. Саблук, Ю. Самойлик [6], В. Ситник, І. Топіха, О. Шпичак, М. Портер, П. Друкер, Ф. Котлер. В їх працях всебічно розглянуті проблеми формування конкурентного середовища і конкурентних відносин, державної підтримки товаровиробників, стратегії розвитку підприємств у тому або іншому конкурентному середовищі. Проте питання використання виробничих ресурсів, інвестиційно-інноваційного забезпечення, факторів спеціалізації, інновацій у підвищенні конкурентоспроможності з урахуванням регіональних особливостей функціонування сільського господарства висвітлені недостатньо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблема оцінки фінансового стану з точки зору економічних взаємин сьогодні більшою мірою актуальна в сфері діагностики неплатоспроможності потенційного партнера. Здатність клієнта обслуговувати свою поточну заборгованість викликає інтерес кредитних і страхових організацій. Державними структурами простежується ступінь погашення господарючими суб'єктами обов'язкових платежів до бюджету. Можливість зниження фінансової стійкості і платоспроможності аграрного підприємства в перспективі береться до уваги керівництвом аграрного підприємства при прийнятті управлінських рішень. Узагальнюючи результати аналізу прогнозних методик, необхідно відзначити різноманітність методів і моделей, застосовуваних з метою оцінки і прогнозування неспроможності або відновлення платоспроможності економічного суб'єкта.

На погляд автора, найбільш прийнятними і точними прогнозними моделями на сьогоднішній день залишаються моделі, розроблені на основі багатовимірної дискримінантного аналізу. При цьому існує можливість не тільки оцінки ймовірності банкрутства на поточний момент, а й розрахунок такої ймовірності на перспективу. Підтвердженням цьому слугують розробки Едварда Альтмана, що представляють актуальність в економічному середовищі США і на сьогоднішній день.

При розробці моделі прогнозу банкрутства з використанням дискримінантного аналізу необхідно враховувати певні особливості. Так, з метою проведеного аналізу рівень фінансового стану аграрного підприємства відіграє другорядну роль, у даному випадку результативним фактором є наявність процедури банкрутства. З цієї метою існує об'єктивна необхідність дослідження двох домірних груп підприємств, одна з яких представлена організаціями-банкрутами, інша — підприємствами. Дискримінантний аналіз у цьому випадку дозволяє встановити наявність рівня залежності між сукупністю обраних змінних і станом аграрного підприємства (банкрут — не банкрут) і виявити змінні, найбільш сильно характеризують досліджувані позиції [5; 6]. Подальший прогноз здійснюється виходячи з аналізу даних за декілька років попередують процедури банкрутства.

При дослідженні сільського господарства була використана вибірка сільськогосподарських підприємств Черкаської області, спеціалізацією яких є вирощування озимої пшениці, виробництво молока і м'яса великої рогатої худоби і свиней. У процесі формування вибірки особливе значення надавалося періоду банкрутства. Для дослідження сільського господарства були відібрані 56 сільськогосподарських підприємств: у 28 з них на період дослідження введено процедуру конкурсного виробництва, інші 28 є підприємствами з різним ступенем фінансового стану, де процедура банкрутства не

здійснювалася. З метою уникнення впливу тимчасового фактора були відібрані у сільському господарстві Черкаської області сільськогосподарські підприємства, в яких процедура банкрутства була ініційована в 2011 — 2012 рр. Відбір інформації для аналізу підприємств-банкрутів проводився на підставі останніх річних звітів, що передують процедурі банкрутства.

Таким чином, інформація по підприємствам, збанкрутованим у 2011 р. і що ініціювали дану процедуру, у 2012 р. в цілях проведеного аналізу була приведена у відповідність до критеріїв аналітичності та порівнянності. Згідно методології аналізу, результати дослідження сільського господарства повинні спочатку визначити ймовірність настання процедури протягом року, наступного за звітним. Слід відмітити, що для прогнозування банкрутства сільського господарства в Україні характерні певні труднощі. Це пояснюється тим, що настання процедури банкрутства сільського господарства на відміну від формування обставин економічної кризи в значній мірі піддається впливу факторів, що не мають математичного виразу. І якщо стан економічної кризи настає поступово, супроводжуючись погіршенням фінансової стійкості та платоспроможності, то банкрутство сільськогосподарських підприємств, як показує практика, може бути ініційоване практично на будь-якій стадії фінансового стану. Даний аспект ускладнює виявлення основних чинників, що визначають класифікацію.

При подібному збігу обставин для збільшення розділової здатності функції доцільним є включення у модель більшого числа змінних, що визначають класову приналежність суб'єкта дослідження сільського господарства. Однак не має сенсу перенасичувати функцію змінними з досить низьким рівнем значуваності. Для аналізу даних була використана сукупність з 23 змінних, що характеризують платоспроможність, фінансову стійкість, ділову активність, рентабельність і інші аспекти діяльності сільського господарства Черкаської області. Подальший покроковий дискримінантний аналіз з виключенням дозволив виявити шість найбільш значущих з точки зору поділу груп змінних: x_1 — коефіцієнт абсолютної ліквідності; x_2 — коефіцієнт рентабельності оборотних активів; x_3 — коефіцієнт рентабельності продажів; x_4 — коефіцієнт рентабельності виробництва; x_5 — коефіцієнт ділової активності оборотних активів; x_6 — коефіцієнт фондovідачі.

На підставі виявлених змінних була складена модель:

$$Z = -0,748x_1 + 15,288x_2 + 15,435x_3 - 7,667x_4 + 9,378x_5 - 0,375x_6.$$

Економічний аналіз отриманої функції виявив схильність до відсутності процедури банкрутства у сільськогосподарських підприємств, що мають мінімальний надлишок вільних грошових коштів на рахунках і високий рівень позначених показників рентабельності та оборотності оборотних активів. При цьому зростання рівня фондovідачі характеризує тенденцію виникнення банкрутства. Остання закономірність при своїй явній суперечливості має просте пояснення. При високому рівні зношеності основних засобів у багатьох сільськогосподарських підприємствах у силу ряду обставин відсутня можливість їх оновлення. Таким чином, в Черкаській області останнім часом спостерігається посилення тенденції оренди сільськогосподарської техніки на період збирання врожаю. У цьому випадку при зростанні кількості товарної продукції на 1 грн. залишкової вартості власних основних засобів фактично відбувається вимивання-оборотних активів підприємств через орендні платежі. Це негативно позначається на рівні фінансового стану сільського господарства і, як було позначено раніше, є однією з передумов процедури банкрутства.

При статистичному аналізі значимості змінних було виявлено, що найбільшу розділову здатність у моделі має коефіцієнт ділової активності оборотних активів. Сильну розділову функцію в моделі несуть по-

Таблиця 1. Результати прогнозу (однорічний період)*

Фактичний стан підприємств	Передбачені значення		Відсоток збігу, %
	Банкрот	Не банкрот	
Банкрот	25 (24)	3 (4)	89,29 (85,71)
Не банкрот	2 (2)	26 (26)	92,86 (92,86)
Всього	27 (26)	29 (30)	91,07 (89,29)

* Розраховано автором.

Таблиця 2. Результати прогнозу, (дворічний період)*

Фактичний стан підприємств	Банкрот	Не банкрот	Відсоток збігу, %
Банкрот	26 (23)	2 (5)	92,86 (82,14)
Не банкрот	11 (8)	17 (20)	60,71 (71,43)
Всього	37 (31)	19 (25)	76,79 (76,79)

* Розраховано автором.

Таблиця 3. Точність прогнозування, %*

Рік попередній банкрутства	Загальна прогнозована здатність моделі	Ймовірність банкрутства	Ймовірність відсутності банкрутства
1	91,07 (89,29)	89,29 (85,71)	92,86 (92,86)
2	76,79 (76,79)	92,86 (82,14)	60,71 (71,43)

* Розраховано автором.

казники рентабельності (x_2, x_3, x_4). Пробне почергове виключення даних змінних з моделі спричинило значне зниження розділової здатності. Слід зазначити, що наше рішення про включення в модель відразу трьох показників рентабельності крім дослідження їхніх приватних статистик було продиктовано досить низьким значенням коефіцієнта множинної кореляції і детермінації кожного з них. Так незважаючи на те, що методика розрахунку даних показників схожа, вплив кожної окремої змінної дублюється впливом інших у самому гіршому випадку не більше ніж на 15,7%. Це говорить про значну факторної ролі кожної з розглянутих змінних.

Розрахунок значень моделі з досліджуваної вибірки дозволив виявити наступну градацію значень: при $Z < 10,3$ підприємства схильні до банкрутства протягом найближчого року. Значення знаходяться в проміжку від 10,3 до 11,6 є зоною невизначеності. У цьому випадку мається однакова ймовірність обох результатів результату. При $Z > 11,6$ можна говорити про те, що в сільськогосподарських підприємствах протягом найближчого року не буде ініційована процедура банкрутства. Для визначення ступеня достовірності моделі нами була складена класифікаційна матриця (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, при застосуванні моделі можливі два типи помилок прогнозу: при прогнозуванні збереження платоспроможності сільськогосподарських підприємств і дійсно відбувається банкрутство; прогнозується банкрутство, а підприємство зберігає платоспроможність. В якості критеріального показника при складанні матриці використовувалося значення Z -рахунку, рівне 11,6. У дужках вказані результати класифікації при розділяючому значенні — 10,3. Виходячи з даних класифікаційної матриці, слід відзначити виникнення помилок першого роду в 10,7% випадків. Отже, з досить високою ймовірністю (89,3%) можна стверджувати, що при попаданні значення Z в позначений нами інтервал, підприємство в найближчий рік стане банкрутом. При цьому необхідно відзначити дуже високу ймовірність правильного передбачення уникнення банкрутства (92,9%). Відповідно модель має високий загальний продуктивний рівень (91,1%).

З таблиці 2 видно, що при прогнозі стану сільськогосподарських підприємств на дворічний період спостерігається дуже висока прогнозована здатність моделі

щодо підприємств-банкрутів, бо рівень збігу досліджуваних значень склав 92,7%. Також з досить високою ймовірністю (60,7%) можна стверджувати, що при попаданні Z інтервал (11,6; + беск.) банкрутства у дворічний проміжок часу не відбудеться.

Таким чином, загальна продуктивна здатність функції на період до двох років склала 76,8%. Результати оцінки точності прогнозу за допомогою розробленої моделі узагальнені в таблиці 3.

ВИСНОВКИ

Відмінною особливістю створеної моделі є її робота в українських умовах з урахуванням галузевої приналежності і рівня спеціалізації сільськогосподарських підприємств. Отримана модель здатна з точністю до 89,3% інформований про настання процедури банкрутства сільськогосподарського товаровиробника протягом найближчого року і з точністю до 92,7% протягом дворічного періоду. При цьому представлена модель характеризується високою загальною прогнозною точністю, складовою 91,1% при прогнозі стану підприємства на найближчий рік, і 76,8% — протягом двох найближчих років. Тестування функції на різних вибірках підприємств дозволить говорити про ступінь достовірності здійснення прогнозу неспроможності не тільки для сільського господарства Черкаської області, а й у цілому по Україні.

Література:

- Вертіть С.П. Загальні положення про поняття "конкуренція" та "конкурентоспроможність" [Текст] // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — №19 (жовт.). — С. 55—57.
- Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислової виробництва // Економіка АПК. — 2010. — № 11. — С. 3—13.
- Макаренко М.В. Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності регіонів [Текст] // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 8. — С. 259—264.
- Мохтешемі М.Дж. Вопросы повышения конкурентоспособности национальной экономики [Текст] // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — №14 (лип.). — С. 43—44.
- Реутов В.Є. Методика оцінки рівня трансформації регіональної конкурентоспроможності [Текст] // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — №24. — С. 50—54.
- Самойлик Ю.В. Методичні підходи до оцінки стратегічного потенціалу конкурентоспроможності підприємства // Економіка АПК. — 2012. — №3. — С. 72—78.

References:

- Vertil', S. P. (2012), "General provisions on the concept of "competition" and "competitive"", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 19, pp. 55—57.
- Kropyvko, M. F. (2010), "Conceptual approach to cluster organization and management of the development of agroindustrial production", Ekonomika APK, vol. 11, pp. 3—13.
- Makarenko, M. V. (2011), "Methodological approaches to the evaluation of regional competitiveness", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 8., pp. 259—264.
- Mokhteshemy, M. Dzh. (2012), "Issues of competitiveness of the national economy", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 14, pp. 43—44.
- Reutov, V. Ye. (2010), "Methods of assessment of the transformation of regional competitiveness", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 24, pp. 50—54.
- Samojlyk, Yu. V. (2012), "Methodological approaches to assessing the strategic potential competitiveness", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 72—78.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2013 р.

*А. М. Хімченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри "Економічна теорія", Донецький національний університет
О. О. Махнович,
аспірант кафедри "Економічна теорія", Донецький національний університет*

АКТИВІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В КРАЇНАХ СВІТУ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНИЙ СТАН

*A. Khimchenko,
Candidate of Economic Sciences, associate professor of department of Economic theory of Donetsk national university
E. Makhnovych,
the post-graduate student of department of Economic theory of Donetsk national university*

ACTIVIZATION AND DEVELOPMENT OF INNOVATIVE PROCESSES IN THE WORLD COUNTRIES:
A RETROSPECTIVE SHOW AND A CURRENT STATE

У статті досліджено іноземний досвід управління та активізації інноваційного розвитку, проаналізовано найбільш дієві заходи стимулювання інноваційних перетворень.

In article foreign experience of management and activization of innovative development is researched, the most effective events of stimulation of innovative transformations are analysed.

Ключові слова: інноваційний розвиток, управління інноваційним розвитком, активізація інноваційного розвитку, стимулювання інноваційного розвитку.

Key words: innovative development, management of innovative development, activization of innovative development, stimulation of innovative development.

ПОСТАНОВА ПРОБЛЕМИ

Інноваційний розвиток світової економіки активізує інноваційні процеси в усіх країнах світу. Нерівномірність розвитку інновацій у різних регіонах світу свідчить про існування бар'єрів при адаптації та запозиченні іноземного досвіду управління інноваційними процесами або відсутності власних ресурсів для поштовху інноваційного розвитку. Через це актуальності набуває питання дослідження досвіду розвитку, управління та активізації інноваційних процесів країнами-лідерами сфери інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання іноземного досвіду управління інноваційним розвитком у різних країнах світу досліджують такі вчені-економісти: А.М. Волков, Е.М. Галімов, О.О. Гаврилов, Н. Гапоненко, І.Я. Гришин, Дж. Грейдсон, О.О. Дагаєв, А.Р. Данієлов, Є.Ф. Денисов, В.С. Денисенко, Л.І. Євєнко, Н. Іванова, Т. Коно, Л.А. Конарева, А.Г. Куліков, О.О. Лебедева, Я. Монден, П.А. Недотко, В. Назаревський, К. О'Делл, Т. Пітерс, М.С. Рудакова, Л. Тоубі, Р. Уотермен, В.О. Фірсов, Н.В. Шелюбська, Р. Шонбергер.

НЕВИРШЕНА ЧАСТИНА ПРОБЛЕМИ

Через сучасні інтенсивні зміни у розвитку інноваційних процесів, питання світового досвіду управління інноваціями залишається завжди актуальним. Кожного року змінюється перелік країн-лідерів інноваційного розвитку, що представляють світу нові, вдосконалені, більш сучасні та досконалі підходи в управлінні інноваційними процесами, що має стати питанням дослідження та аналізу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз та дослідження іноземного досвіду управління, активізації та розвитку інноваційних процесів у країнах-лідерах сфери інновацій.

ВИКЛАДЕННЯ МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування та розвиток інноваційних процесів у країнах світу здійснювалося на засадах формування основних принципів та моделей інноваційного розвитку. Особливості здійснення інноваційних процесів кожної країни зумовили виникнення особливостей та недоліків розвитку інновацій. Також виокремлюються фактори успіху інноваційного розвитку, досвід форму-

вання яких слід розглядати та враховувати при побудові національної системи активізації інноваційних процесів (рис. 1).

У 2012 році в порівнянні із 2011 роком список 10 світових лідерів у сфері інновацій майже не змінився — перше місце залишилося за Швейцарією, у трійку лідерів входять Швеція та Сінгапур. Далі країни розташувалися у наступному порядку: Фінляндія, Великобританія, Нідерланди, Данія, Гонконг, Ірландія, США. Канада стала країною, що у 2012 році вийшла із 10-ки світових лідерів інновацій [1].

Регіональними лідерами в сфері інновацій у 2012 році стали такі країни: США в Північній Америці, Швейцарія в Європі, Ізраїль у Західній Азії й Північній Африці, Сінгапур у Південно-Східній Азії й Океанії, Індія в Південній і Центральній Азії, Чилі в Карибському басейні й Латинській Америці, Маврикій в Африці до півдня від Сахари. Кенія стала лідером серед країн, що мають низький рівень доходу. Естонія займає лідируючу позицію серед країн колишнього СРСР.

Розглянемо більш детально досвід здійснення інноваційних перетворень країнами-лідерами рейтингу глобального індексу інновацій.

1. Країна-лідер — Швейцарія. Із 1950-х років уряд Швейцарії реалізує програми, спрямовані на перехід держави до економіки, заснованої на знаннях (із 90-х років даний процес знаходиться під контролем структури державних відомств). Із 2000 року розпочалися зміни в області науки досліджень та технологічного сектору. Видатки в цих секторах щороку у 2004—2007 рр. були збільшені у середньому на 6%. У 2004 році почали діяти Національні центри компетенції в області наукових досліджень (National Centres of Competence in Research, NCCR), що згодом більше почали орієнтуватися на гуманітарні та соціальні науки.

Серед особливостей інноваційного розвитку Швейцарії слід виділити такі:

- мережі компетенції у складі університетів прикладних наук, підвищення цінності знань, заохочення діалогу між наукою й суспільством підкреслені як пріоритетні напрями розвитку науки й економіки;
- прями державні інвестиції не підлягають комерціалізації інноваційних розробок;
- інструменти інноваційної політики орієнтовані на прикладні наукові дослідження;
- інноваційні технології впроваджуються у промисловість шляхом існуючих форм підтримки фірм (стартап, переважно в умовах технопарків).

До проблем Швейцарської інноваційної системи відноситься дефіцит кваліфікованого персоналу.

Серед факторів успіху інноваційного розвитку Швейцарії варто виділити: послідовність здійснюваної інноваційної політики та міжнародну орієнтацію підприємств (значна підтримка національних інноваційних підприємств у міжнародних дослідницьких програмах).

2. Швеція. Для підвищення комерціалізації результатів НДКР у Швеції було створено систему організацій, головною метою яких став розвиток бізнесу: Інноваційний Міст (The Innovation Bridge), підтримує комерціалізацію результатів наукових досліджень і забезпечує обмежене фінансування на передпосівній стадії (pre-

Рис. 1. Процес формування та розвитку інноваційної системи в країнах світу

seed); Бізнес-Партнерство (ALMI Business Partner) підтримує створення бізнесу (не провідного НДКР); Промисловий Фонд (the Industrial Fund) є державним венчурним інвестором; і Агентство з інвестицій у Швецію (the Invest in Sweden Agency, ISA) сприяє припливу інвестицій. Більшість видатків на НДКР у Швеції здійснюється за рахунок підприємницького сектору, уряд проводить та фінансує тільки дослідження у сфері оборони (13% усього державного фінансування НДКР). Фундаментальні дослідження фінансуються переважно державою.

Серед особливостей інноваційного розвитку Швеції слід виділити такі:

- стабільна політична система, що сприяє становленню інноваційної системи;
- добре організована та ефективна робота державних інститутів при впровадженні інноваційних процесів;
- високий рівень кваліфікованості та оновлення персоналу в сфері інноваційних технологій та процесів;
- велика кількість університетів та студентів, що пропонують та впроваджують інновації, при цьому інноваційна ідея, відповідно до законодавства, належить дослідникові;
- університети орієнтовані не на чисті дослідження, а на впровадження досліджень на ринок, тобто мають підприємницький характер [2].

До проблем Шведської інноваційної системи відносяться: порівняно слабка й розпорошена національна система підтримки та стимулювання комерціалізації результатів НДКР (через створення нових підприємств); низький рівень наукомістких досліджень.

Ключовим фактором успіху інноваційного розвитку Швеції є тривалі масштабні вкладення в розвиток науки.

3. Сінгапур. Становлення інноваційної системи в Сінгапурі датується 1990-ми роками ХХ століття. У 1991 році національною радою з економічного розвитку була

створена національна рада з науки та технологій, що разом здійснюють інвестування в розробку продукції та послуг на базі генерованих ідей.

Серед особливостей інноваційного розвитку Сінгапуру слід виділити такі:

- імпорт зарубіжних вчених, як пріоритетний напрям розвитку та активізації інноваційних процесів в економіці;

- інновація, насамперед, пов'язана із людьми, що її генерують;

- програми, що спрямовані на розвиток та реалізацію інновацій фінансуються державою;

- значний розвиток прикладних досліджень у сферах біології, медицини, генетики, інформатики та ін.;

- стимулювання процесу створення малих та середніх фірм, що сприяє адаптації та розвитку інновацій.

До проблем інноваційної системи Сінгапуру відносять: відсутність можливості здійснення фундаментальних досліджень через нестачу кваліфікованого персоналу; нестача національних інтелектуальних кадрів, що зумовлено недостатньо високим рівнем освіти Сінгапуру, через що виникає необхідність залучення іноземних фахівців.

Головним фактором успіху інноваційного розвитку Сінгапуру — є інвестування в людський розумовий потенціал та імпорт людського капіталу [3].

4. Фінляндія. Перехід Фінляндії на інноваційний шлях розвитку здійснювався з середини 60-х до 80-х рр. завдяки інтенсивній взаємодії держави із приватним сектором. У 1980-х рр. був створений державний фонд Sitra з початку 2000 року він став головним інвестором у біотехнологіях.

Головною особливістю інноваційного розвитку Фінляндії є розвиток інноваційної інфраструктури, одним із найважливіших елементів якої є технопарки (на базі 20 університетів Фінляндії муніципальними органами влади створено 22 технопарки).

До проблем інноваційної системи Фінляндії відноситься незначна участь малих підприємств в інноваційному процесі.

До основних факторів успіху Фінляндії можна віднести: володіння державою частками в ключових фірмах; регулювання процентної ставки; державна підтримка приватного сектору; чергування державної кооперації й державної конкуренції з галуззю.

5. Великобританія. Стимулювання розвитку інноваційних процесів у Великобританії розпочалося із 2000 року. У 2003 році Міністерство торгівлі й промисловості Великобританії опублікувало стратегію уряду в сфері технологічного розвитку, в 2004 році була створена Рада з технологічних стратегій, яка здійснює інвестиції в створення нових технологій, підтримує їх розвиток і комерціалізацію. В 2008 році була сформульована цілісна інноваційна стратегія довгострокового розвитку Великобританії.

Серед особливостей інноваційного розвитку Великобританії слід виділити такі:

- існування великої кількості інноваційних центрів, що класифікуються на два типи: орієнтовані на розробку специфічної технології й просування її використання, що створюються у відповідь на потреби або можливості бізнесу (Printable Electronics Technology Centre, PETEC) та спрямовані на певні сектори економіки або ринку, що створюються задля збирання разом взаємодоповнюючих дисциплін науки, частини технологічного ланцюжка й т.п.;

- пропаганда регіонального розвитку інвестиційних процесів.

До проблем інноваційної системи Великобританії відносять: не інтегрованість інноваційних центрів у національну інноваційну систему та відсутність їх зв'язку із національними програмами розвитку; високий рівень інвестування в регіони призвів до розпорошення інноваційної діяльності та дублюванню інновацій.

Одним з основних факторів успіху інноваційної діяльності Великобританії стала орієнтація на приват-

ну ініціативу. Провідна роль інноваційного розвитку націлена на підвищення попиту на інновації.

6. Нідерланди. У 2003 році були задані напрями регіональної інноваційної політики Нідерландів. Міністерством економічних відносин було реалізовано програму "Шлях до інновацій: боротьба з Лісабонськими амбіціями", покликаною поліпшити інноваційний клімат, стимулювати компанії до ведення інноваційної діяльності та зосередити більшу кількість ресурсів у стратегічно важливі сфери.

Серед особливостей інноваційного розвитку Нідерландів слід виділити такі:

- переважне місце у розвитку інноваційних процесів займає регіональний рівень;

- активна участь у міжнародних програмах з інноваційного співробітництва, що координується міністерствами й агентствами;

- залучення підприємств малого та середнього бізнесу до участі в міжнародних інноваційних проектах.

До проблем інноваційної системи Нідерландів відноситься недостатня щільність науково-дослідної діяльності в компаніях та нестача, що збільшується, докторів наук з науково-технічних спеціальностей.

Основними факторами успіху в Нідерландах стала вибіркова підтримка провідних інноваційних регіонів, а також розвинутий науково-освітній комплекс, який містить у собі систему підтримки студентів, систему трансферу технологій у науковому секторі, розвинену мережу наукових університетів з державним фінансуванням.

7. Данія. Данія стала на шлях інноваційного розвитку на початку 1980-х років із запровадженням урядом програми технологічного розвитку, спрямованої на розвиток інформаційних технологій, що вважалися однією із пріоритетних областей. До початку ХХІ століття традиційна короткострокова стабілізаційна політика була замінена довгостроковою структурною політикою.

Серед особливостей інноваційного розвитку Данії слід виділити такі:

- фінансування університетів із державного бюджету;

- галузеві науково-дослідницькі інститути відіграють важливу роль в інноваційній системі;

- зв'язком між державними та приватними суб'єктами виступають GTS-Інститути ("Godkendt Teknologisk Service" — "затверджений технологічний поставальник послуг"), що реалізують свою діяльність за трьома основними напрямками: самостійний розвиток ноу-хау, участь у спільних проектах разом з державними науково-дослідними установами й приватними компаніями, а також комерційна діяльність;

- наявність наукових парків, співзасновників інноваційних інкубаторів.

До проблем інноваційної системи Данії відноситься: взаємодія між університетами й промисловістю в Данії розвинене слабкіше, чим у багатьох інших країнах; більша частина інноваційної активності зводиться до дрібних інновацій, спрямованих на поліпшення виробничого процесу на місцях.

Фактор успіху інноваційної системи Данії полягає у створенні умов для нових технологій за рахунок державного сектору.

8. Гонконг. Наприкінці 1960-х рр., Промисловою радою Гонконгу була розроблена концепція технологічного розвитку, в основі якої була покладена ідея про необхідність запозичення, удосконалювання й дифузії закордонних технологій, а не власних винаходів. У 1998 р. створюється Комісія з Інновацій та Технологій, головним завданням якої була розробка державної політики в області науково-технічного та інноваційного розвитку. У 1999 р. за рішенням уряду Гонконгу був організований Фонд інновацій і технологій Гонконгу, який був створений для фінансування конкретних проектів. Цього ж року у систему наукових і інноваційних фондів Гонконгу входять Фонд прикладних досліджень та Рада з професійного навчання. Особлива увага стала

приділятися програмам доведення досліджень до стадії комерціалізації. У 2006 році була прийнята Стратегія інноваційного розвитку задля реалізації якої у квітні 2006 р. у Гонконзі було створено 5 R&D центрів, основне завдання яких полягало у виконанні прикладних досліджень за наступними ключовими напрямками: автомобільні запчастини й системи додаткового устаткування, інформаційні й телекомунікаційні системи, логістика й технології керування процесом поставок, нанотехнології й нові матеріали, текстильні технології.

Серед особливостей інноваційного розвитку Гонконгу слід виділити такі:

— при реалізації масштабних інноваційних програм уряд Гонконгу значну роль відводить малому бізнесу;

— за рахунок злиття Гонконгської корпорації промислового комплексу, Гонконгської корпорації промислових технологічних центрів і Гонконгської компанії наукових парків була створена Гонконгська корпорація науково-технологічних парків, яка повинна надати необхідну інфраструктуру й повний спектр послуг виробникам інновацій для розвитку технологічного бізнесу на різних стадіях від start-up до створення й забезпечення місця для нього в одній із промислових зон.

До проблем інноваційної системи Гонконгу можна віднести однобічність розвитку (пріоритети розставлені на технічні та технологічні інновації).

Фактором успіху інноваційної системи Гонконгу стало запозичення закордонних технологій і грамотна патентна політика.

9. Ірландія. Центр підприємництва Ірландії (заснований у 1998 році) є відповідальним за інновації. У 2007 році Уряд Ірландії виділив 8,2 млрд євро на здійснення Стратегії науки, технологій й інновацій, яка передбачає поліпшення людського капіталу, фізичної інфраструктури, розвиток науки, технологій та інновацій за допомогою різних проектів.

Серед особливостей інноваційного розвитку Ірландії слід виділити такі:

— головним генератором інновацій є приватний сектор;

— основні умови інноваційного розвитку формуються державою.

Факторами успіху інноваційного розвитку Ірландії є: включення Ірландії у світову фінансову систему (значне зростання іноземних інвестицій в економіку країни); створення інноваційних "вогнищ" розвитку на основі участі країни в міжнародному русі технологій і різних формах міжнародної інформаційно-технологічної кооперації; підвищення якості людського капіталу за рахунок імміграції в країну кваліфікованих фахівців (в основному колишніх емігрантів).

10. США. З метою розвитку інноваційної діяльності в США в 1980 р. був прийнятий закон Стивенсона-Вайдлера "Про технологічні нововведення", що передбачає заходи щодо стимулювання промислових інновацій, а саме: створення й стимулювання спеціальних організацій у рамках апарата виконавчої влади; надання сприяння в обміні науковим і технічним персоналом між університетами, промисловістю й федеральними лабораторіями; заохочення приватних осіб і корпорацій, що вносять великий внесок у розвиток науки й техніки. У 1984 р. був прийнятий "Закон про кооперацію в сфері НДКР". Здійснення науково-технічної політики США базується на добре розвинутій інституціональній структурі. Основними важелями федерального уряду в стимулюванні НДКР є два великі міжвідомчі органи: Американський науковий фонд, що координує напрями фундаментальних досліджень та Американська наукова рада, що представляє інтереси промисловості й університетів у науково-технічній політиці. Найважливішу роль у здійсненні державних дослідницьких програм відіграють: Міністерство оборони та Національне керування по аеронавтиці й дослідженню космічного простору (НАСА). Інші міністерства й державні організації (Міністерство енергетики, Національний інститут охо-

рони здоров'я, Національне бюро стандартів і ін.) також сприяють у стимулюванні НДКР, але тільки в межах галузевих програм.

Серед особливостей інноваційного розвитку США слід виділити такі:

— тісна взаємодія держави й приватного бізнесу;

— з кінця 80-х і початку 90-х років особлива увага приділяється передачі федеральних технологій — технологічному трансферту;

— за допомогою великомасштабних цільових проектів здійснюється державне регулювання інноваційних процесів у напрямі стимулювання створення венчурних фірм і дослідних центрів дрібних і середніх інноваційних підприємств, у тому числі так званих фірм "спин-офф", що відділяються від університетів, державних дослідних центрів і спеціальних лабораторій великих промислових корпорацій, за допомогою цільового безкоштовного субсидування цих суб'єктів інноваційної діяльності Національним науковим фондом США: пільгове оподаткування винахідників інноваційної діяльності; пільгове кредитування й видача грантів дрібним фірмам — інноваторам і окремим винахідникам Національним науковим фондом, Інвестиційним фондом Міністерства енергетики США; безкоштовна видача ліцензій на комерційне використання винаходів, запатентованих у ході бюджетних досліджень; формування державної інноваційної інфраструктури й сприяння функціонуванню ринку інновацій; моніторинг і прогнозування інноваційних процесів у країні й за її межами, державна експертиза інноваційних проектів; надання суб'єктам інноваційної діяльності пільг по оплаті державних послуг; здійснення морального заохочення видатних учених та інноваторів (вручення державних нагород, присвоєння почесних звань, пропаганда досягнень та ін.); антимонопольне законодавство, що забезпечує розвиток внутрішньої й міжнародної конкурентоспроможності національних товаровиробників;

— наявність державної експертизи інноваційних проектів, оскільки окремим організаціям, що здійснюють нововведення, важко оцінити всі їх можливі ефекти в загальноекономічному масштабі [4, 5, 6].

Серед проблем виділяється недостатність фінансування малого інноваційного бізнесу.

Одним з факторів успішного розвитку американської інноваційної системи вважається послідовне створення умов і цілеспрямовані заходи щодо підтримки підприємництва.

Отже, проаналізувавши особливості становлення та розвитку інноваційних систем країн-лідерів інновацій, можна підсумувати, що всі інноваційні системи країн розвивалися під впливом факторів-перешкод та факторів-стимуляторів інноваційного розвитку, що були сформовані історично та були набуті в процесі здійснення інноваційних процесів. Заходи державної інноваційної політики регулюють вплив двох груп факторів інноваційного розвитку одна на одну. В свою чергу здійснюючи вплив на набуті фактори-перешкоди та фактори стимулятори інноваційного розвитку (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Формування та розвиток інноваційних процесів у країнах світу здійснювався на засадах формування основних принципів та моделей інноваційного розвитку. Особливості здійснення інноваційних процесів кожної країни зумовили виникнення особливостей та недоліків розвитку інновацій. Також виокремлюються фактори успіху інноваційного розвитку, досвід формування яких слід розглядати та враховувати при побудові національної системи активізації інноваційних процесів.

У 2012 році в порівнянні із 2011 роком список 10 світових лідерів у сфері інновацій майже не змінився — перше місце залишилося за Швейцарією, у трійку лідерів входять Швеція та Сінгапур. Далі країни розташувалися у наступному порядку: Фінляндія, Великобританія, Нідерланди, Данія, Гонконг, Ірландія, США.

Рис. 2. Розвиток інноваційних процесів у розрізі взаємовпливу "фактори — інноваційна політика"

Аналіз особливостей становлення та розвитку інноваційних систем країн-лідерів інновацій, свідчить про те, що всі інноваційні системи країн розвивалися під впливом факторів-перешкод та факторів-стимуляторів інноваційного розвитку, що були сформовані історично та були набуті в процесі здійснення інноваційних процесів. Заходи державної інноваційної політики регулюють вплив двох груп факторів інноваційного розвитку одна на одну. В свою чергу здійснюючи вплив на набуті фактори-перешкоди та фактори стимулятори інноваційного розвитку.

Література:

1. The Global Innovation Index 2012: Stronger Innovation Linkages for Global Growth / Soumitra Dousta, INSEAD. — P. 441.
2. Миндич Д. Тройная спираль по-шведски / Д. Миндич // Эксперт. — 2011. — № 35 (768) [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://expert.ru/expert/2011/35/trojnaaya-spiral-po-shvedskix/>
3. Миндич Д. Воровство — прекрасная стратегия / Д. Миндич, А. Никифорова, Т. Оганесян // Эксперт. — 2011. — № 46 (799) [Електроний ресурс] — Режим доступу: <http://expert.ru/expert/2011/46/vorovstvo--prekrasnaya-strategiya/>
4. Леонтьев Б. Как работает инновационная система США / Б. Леонтьев [Електроний ресурс]. — Режим доступу: — <http://www.logistika-prim.ru/5761.pdf>;
5. Пермякова А.А. Формирование инновационной системы в России: теоретические основы инновационных систем и опыт зарубежных стран / А.А. Пермякова // Качество, инновации, образование. — 2008. — № 9. — С. 29—32.
6. Сергеев В.М. Типология моделей инновационного развития / В.М. Сергеев, Е.С. Алексеенкова, В.Д. Нечаев // Политика. — № 4 (51). — 2008. — С. 6—22.

7. Рассихина В.Е. Теоретико-методологичні проблеми визначення інновацій на сучасному етапі розвитку економіки України / В.Е. Рассихина // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2009. — № 4. — Т. 3. — С. 124—129.
8. Друкер П.Ф. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво / П.Ф. Друкер: [Пер. з англ. В.С. Гуля]. — К.: "Україна", 1994. — 245 с.

References:

1. Soumitra Dousta, (2012), "The Global Innovation Index 2012: Stronger Innovation Linkages for Global Growth", INSEAD, p. 441.
2. Myndych, D. (2011), "Threefold spiral on sweden", Ekspert, vol. 35 (768), available at: <http://expert.ru/expert/2011/35/trojnaaya-spiral-po-shvedskix/>
3. Myndych, D. (2011), "Larceny — the best strategy", Ekspert, vol. 46 (799), available at: <http://expert.ru/expert/2011/46/vorovstvo--prekrasnaya-strategiya/>
4. Leont'ev, B. As the innovative system in the USA works, available at: — <http://www.logistika-prim.ru/5761.pdf>
5. Permiakova, A.A. (2008), "Forming of innovative system in Russia: theoretical bases of innovative systems and experience of foreign countries", Kachestvo, ynnovatsyy, obrazovanye, vol. 9, pp. 29—32.
6. Serheev, V.M. (2008), "Typology of models of innovative development", Polytyia, vol. 4 (51), pp. 6—22.
7. Rassykhina, V.Ye. (2009), "Teoretiko-methodological problems of determination of innovations at the present stage of development of economy of Ukraine", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 4, pp. 124—129.
8. Druker, P.F. (1994), "How to provide success in business: innovation and business", Ukraina, Kiev, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2013 р.

В. П. Хомутенко,

к. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет

А. В. Хомутенко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет

АУДИТ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ЗАПОРУКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

V. Khomutenko,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of Finance Department, Odessa National Economic University

A. Khomutenko,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Finance Department, Odessa National Economic University

AUDIT OF LOCAL BUDGETS AS A GUARANTEE OF FINANCIAL SECURITY OF THE REGION

У статті проаналізовано економіко-правові та інституціональні засади державного аудиту місцевих бюджетів та розроблено основні напрями їх вдосконалення з метою підвищення фінансової безпеки регіону.

The article analyzes the economic, legal and institutional foundations of the state audit of local budgets and developed key areas for improvement to enhance the financial security of the region.

Ключові слова: фінансова безпека, місцеві бюджети, державний фінансовий контроль, державний фінансовий аудит, аудит ефективності.

Key words: financial security, local budgets, the state financial control, public financial audit, performance audit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Наявність загроз фінансовій безпеці стримує розвиток економіки регіонів. Ідентифікація та зменшення рівня таких загроз є важливою задачею системи управління місцевими фінансами. Необхідною передумовою для ефективного і раціонального управління місцевими фінансами є вдосконалення економіко-правових та інституціональних засад як на етапах формування, розподілу, використання фінансових ресурсів, так і на етапі здійснення контролю.

Значення державного фінансового контролю посилюється обмеженістю фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні регіональних органів управління. З метою розробки обґрунтованих пропозицій щодо підвищення законності та ефективності використання коштів місцевих бюджетів [1] в практику діяльності Державної фінансової інспекції України впроваджено таку форму державного фінансового контролю, як державний фінансовий аудит.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми теорії та методології державного фінансового аудиту досліджували такі відомі вчені, як І.В. Басанцов, О.І. Барановський, Н.І. Дорош, І.К. Дрозд, В.Г. Мельничук, В.К. Симоненко, І.Б. Стефанюк та ін. Питанням створення та розвитку державного фінансового контролю використання коштів органів місцевого самоврядування присвячували свої праці: О.П. Гетманець, А.В. Гуцаленко, В.А. Дерій, В.С. Куйбіда, І.П. Лопушинський, А.О. Монаєнко, Д.С. Олійник, В.Ф. Піхоцький та ін. Проте аудит місцевих бюджетів досліджено на недостатньому рівні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у визначенні основних напрямів вдосконалення економіко-правових та інституціональних засад аудиту місцевих бюджетів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Рівень захищеності регіону від наявних і потенційних дестабілізуючих факторів, які перешкоджають реалізації регіональних фінансових інтересів визначає стан його фінансової безпеки [2]. Фінансова безпека країни в цілому та регіону, зокрема, характеризується збалансованістю та стійкістю бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, що забезпечують ефективне функціонування економіки [3].

Стійкість бюджетної системи є однією з визначальних умов розвитку регіону [4], економічний стан якого характеризується наявністю необхідних фінансових ресурсів для попередження й усунення фінансових загроз з метою уникнення соціального напруження [5]. Такі фінансові ресурси акумулюються в місцевих бюджетах.

Місцеві бюджети виступають фінансовою основою діяльності органів самоврядування. Ефективність їх виконання визначає добробут громадян та якість послуг, гарантованих державою. Значення місцевих бюджетів щороку зростає як за рахунок збільшення обсягів фінансових ресурсів (табл. 1), так і за рахунок їх ролі у розв'язанні соціально-економічних проблем регіонів.

Дані таблиці свідчать про щорічне зростання доходів та витратків місцевих бюджетів. Однак, витатки зростають більш випереджаючими темпами. Наприклад, приріст витратків у 2012 році у порівнянні з 2011 роком склав 24,2%, а доходів — 16,5%; у 2011 році у порівнянні з 2010 роком витатки зросли на 17,2%, а доходи на 7,5%. Таким чином, можемо говорити про зростання дефіциту місцевих бюджетів, який є основною діагностичною ознакою погіршення фінансового стану та фінансової безпеки регіонів.

Зауважимо, що найбільша частка витратків місцевих бюджетів припадає на захищені статті (у 2012 році — 76% 9). У

Таблиця 1. Обсяги місцевих бюджетів у 2000–2012 рр.

Роки	Доходи місцевих бюджетів, млрд грн.		Видатки місцевих бюджетів, млрд грн.		Частка у ВВП, %	
	без урахування трансфертів	з урахуванням трансфертів	без урахування трансфертів	з урахуванням трансфертів	доходів без урахування трансфертів	видатків без урахуванням трансфертів
2000	14,3	18,7	17,0	18,4	8,4	10,0
2001	17,7	25,0	22,3	24,9	8,7	10,9
2002	19,3	28,1	24,8	27,7	8,8	11,2
2003	22,6	34,3	31,4	33,8	8,4	11,7
2004	22,8	39,6	38,8	40,4	6,6	11,2
2005	30,3	53,7	52,1	53,5	6,9	11,8
2006	39,9	75,9	72,3	75,8	7,3	13,4
2007	58,3	107,1	96,4	104,8	8,2	13,6
2008	73,9	133,0	126,8	132,1	7,8	13,35
2009	71,0	133,2	127,1	134,0	7,8	13,93
2010	80,5	158,3	152,0	158,6	7,4	13,89
2011	86,5	181,3	178,1	180,8	6,6	13,76
2012	100,8	225,3	221,2	222,6	7,2	15,70

Джерело: складено автором за даними [6–10].

наслідок цього, на думку Стефанюка І.Б., "гальмується розвиток економічного потенціалу регіонів, не створюються додаткові робочі місця, не вдосконалюються транспортна й інженерна інфраструктура" [11]. Це, в свою чергу, також погіршує стан фінансової безпеки регіонів.

Необхідно звернути увагу на рівень перерозподілу ВВП через місцеві бюджети, який майже щороку зростає — з 10% у 2000 році до 15,7% у 2012 році, що свідчить про перевищення темпів росту доходів місцевих бюджетів над темпами росту ВВП та про погіршення боргової безпеки як окремих регіонів, так і держави в цілому.

Держава фінансово підтримує місцеві бюджети через трансферти — інструмент міжбюджетних взаємовідносин. Слід зауважити, що частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів складає більше 50% (зокрема, у 2012 році — 55,3%), що свідчить про неспроможність місцевих бюджетів до самофінансування та про посилення тенденції до централізації бюджетних ресурсів. Роль держави як гаранта діяльності органів місцевого самоврядування посилюється. Отже, питання здійснення державного управління міжбюджетних відносин постає надзвичайно гостро. Одним з основних інструментів державного управління виконання місцевих бюджетів є фінансовий контроль [12], необхідність проведення якого підтверджують проаналізовані дані.

Згідно вітчизняного законодавства відповідними повноваженнями зі здійснення контролю за надходженням та використанням коштів місцевих бюджетів наділено Міністерство фінансів України, Державну фінансову інспекцію України, органи Державного казначейства України, місцеві державні адміністрації.

Центральним органом виконавчої влади, уповноваженим Президентом України на реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю, є Державна фінансова інспекція [13], яка проводить державний фінансовий контроль у формі державного фінансового аудиту, перевірки державних закупівель та інспектування [1].

Визначальна особливість державного фінансового аудиту полягає у меті, за якою він проводиться, а саме: оцінка законності та ефективності використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю [1]. Тобто, державний фінансовий аудит є не фіскальною формою контролю та носить рекомендаційний характер, тим самим допомагає керівництву підконтрольного суб'єкта проаналізувати власні помилки та виявити проріхи у системі внутрішнього контролю. Проте беручи до уваги "традиції вітчизняного господарювання, фаховий рівень керівників та фінансову "культуру" не виключено, що значна частина рекомендацій за результатами аудитів може просто ігноруватись" [14]. Результати державного фінансового аудиту (кожного конкретного підконтрольного суб'єкту), на наш погляд, необхідно оприлюднювати на публічних слуханнях та у ЗМІ. Особливо важливим це є у зв'язку з переважною використанням централізованих фондів коштів, зокрема, місцевих бюджетів.

Зауважимо, що у правовому полі державного фінансового аудиту існує певна невідповідність. Так, Закон "Про

основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні" (ст. 3) [1] дублює положення Господарського кодексу України (ст. 363) [15], в якому зазначається, що державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю. Натомість, Постанова КМУ "Про затвердження Порядку проведення Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм" (ст. 1) [16] визначає державний фінансовий аудит виконання бюджетних програм як форму державного фінансового контролю і ототожнює його з аудитом ефективності.

Визначимось з вихідними поняттями. Так, державний фінансовий аудит є формою державного фінансового контролю, а його різновиди: державний фінансовий аудит бюджетних програм (аудит ефективності), державний фінансовий аудит виконання місцевих бюджетів, державний фінансовий аудит суб'єктів господарювання, державний фінансовий аудит бюджетних установ.

Аудит ефективності здійснюється відносно місцевих бюджетів у процесі виконання бюджетних програм з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів [16]. Державний фінансовий аудит виконання місцевих бюджетів проводиться з метою перевірки та аналізу фактичного виконання місцевого бюджету, ефективності використання комунальних коштів, майна та інших активів, достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю [17]. Суб'єкти господарювання, що отримують кошти з місцевого бюджету або використовують комунальне майно підлягають аудиту "діяльності суб'єктів господарювання" [18]. Основним завданням аудиту діяльності бюджетних установ є сприяння бюджетній установі у забезпеченні правильності ведення бухгалтерського обліку, законності використання бюджетних коштів, державного і комунального майна, складанні достовірної фінансової звітності та організації дієвого внутрішнього фінансового контролю [19].

Така кількість різновидів державного фінансового аудиту, які мають один об'єкт — місцевий бюджет, призводить до дублювання контрольних заходів. З метою вдосконалення організації державного аудиту Держфінінспекції необхідно усунути недоліки нормативно-правової бази та привести вітчизняну практику у відповідність до міжнародних стандартів аудиту (INTOSAI). Зазначимо, що стандарти розрізняють фінансовий аудит — перевірка правильності або відповідності та аудит ефективності [20]. Тобто, державний фінансовий аудит бюджетних програм та державний фінансовий аудит виконання місцевих бюджетів — це аудит ефективності, а державний фінансовий аудит суб'єктів господарювання та державний фінансовий аудит бюджетних установ — фінансовий аудит.

При здійсненні правового врегулювання державного аудиту Держфінінспекції варто встановити різну періодичність для фінансового аудиту та аудиту ефективності. Так, зокрема для того, щоб аудит ефективності місцевих бюджетів вирішував поставлені перед ним завдання необхідно охоплювати контролем період діяльності, який становить не менше ніж 2 роки. Це дозволить оцінити показники місцевого бюджету у динаміці, визначити характер причин, що впливають на ефективність виконання бю-

джетного процесу (разовий або триваючий). Таким чином, надані рекомендації будуть більш обґрунтованими та точними.

Державний аудит місцевих бюджетів, що проводиться Державною фінансовою інспекцією є формою внутрішнього державного фінансового контролю. Однак суспільству потрібна незалежна, неупереджена оцінка законності та ефективності виконання місцевих бюджетів, незаангажована інформація, тобто результати зовнішнього державного фінансового контролю (державного аудиту), який в Україні проводить Рахункова палата.

Органом, конституційно уповноваженим здійснювати контроль за використанням коштів Державного бюджету України, є Рахункова палата [21]. Отже, Рахункова палата повинна контролювати законність та ефективність використання коштів, які надаються з державного бюджету у місцеві у вигляді трансфертів. Підтвердження цього є стаття 16 Закону України "Про Рахункову палату", якою передбачено право Рахункової палати контролювати місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування "у тій частині їх діяльності, яка стосується використання коштів Державного бюджету України" [22]. Однак до повноважень Рахункової палати, закріплених Бюджетним кодексом України 2010 року (ст. 110) [23], не віднесено здійснення контролю за "використанням бюджетних коштів у частині фінансування повноважень місцевих державних адміністрацій та делегованих місцевому самоврядуванню повноважень органів виконавчої влади по доходах і видатках" [24]. Отже, з метою уникнення правових колізій вважаємо за необхідне внесення відповідної норми до вказаних нормативних актів.

Слід зазначити, що Стандарт Рахункової палати "Порядок підготовки і проведення перевірок та оформлення їх результатів" визначає, що Рахункова палата здійснює "зовнішній контроль у формі перевірки, ревізії, яка є одним із видів діяльності Рахункової палати" (п. 1.2) [25]. Однак, відомо, що за результатами перевірок, ревізій винних осіб притягують до відповідальності. Натомість, Законом "Про Рахункову палату України" не уповноважено Рахункову палату притягувати до відповідальності винних осіб [22]. Таким чином, цей орган зовнішнього державного контролю проводить контрольні заходи не фіскального характеру, які можна назвати "аудитом".

Рахункова палата "контролює ефективність управління коштами Державного бюджету" (п. 4 ст. 6), "перевіряє законність та ефективність використання фінансових ресурсів, що виділяються з Державного бюджету України на виконання загальнодержавних програм" (п.7 ст. 6) [22], тобто, по суті, проводить аудит ефективності та фінансовий аудит.

Зауважимо, що нормативно передбачено здійснення оцінки ефективності використання бюджетних коштів Рахунковою палатою та критерії такої ефективності: продуктивність, результативність й економічність [22]. Тож, на практиці Рахункова палата оцінює ефективність системи управління централізованими фондами коштів.

Рахункова палата як орган зовнішнього державного фінансового контролю повинна бути законодавчо уповноважена здійснювати аудит місцевих бюджетів, що вимагає міжнародна практика та вітчизняне сьогодення. "Внаслідок цього громадськість матиме змогу отримувати незалежну, об'єктивну, достовірну інформацію про стан забезпеченості доходами місцевих бюджетів, управління фінансами місцевих громад і результати діяльності органів місцевої влади" [11].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗБОК

Все вищевикладене свідчить про необхідність проведення державного фінансового контролю у формі аудиту за діяльністю органів місцевого самоврядування, яким державою делеговано значну частину повноважень (зокрема, у сфері освіти та охорони здоров'я) на виконання яких надаються бюджетні ресурси (у вигляді закріплених податків та міжбюджетних трансфертів). Державний аудит місцевих бюджетів забезпечує об'єктивну оцінку соціально-економічного розвитку регіону та формує орієнтовні напрями вдосконалення системи управління централізованими фондами коштів. Таким чином, державний аудит місцевих бюджетів є дієвим інструментом підвищення фінансової безпеки регіону.

Зовнішній державний аудит місцевих бюджетів Рахункової палати має набути пріоритетності над внутрішнім, що

здійснюється органами виконавчої влади. Рахункову палату необхідно законодавчо уповноважити як Вищий орган державного аудиту, який є організаційно та фінансово незалежним. Такий суспільний контроль за реалізацією пріоритетних напрямів економічного розвитку регіону повинен здійснюватись на постійній основі. Крім того, важливо налагодити взаємодію Рахункової палати та Держфінінспекції, створити єдину концепцію державного аудиту, що підвищить ефективність управління місцевими бюджетами.

Проведення внутрішнього державного аудиту Держфінінспекції необхідно нормативно врегулювати шляхом внесення відповідних змін у законодавство, що його регулює та прийняття Стандарту державного аудиту.

Інформація, яка збирається та аналізується органами державного аудиту повинна мати високий рівень прозорості (доступності, гласності, відкритості), що забезпечить законність та ефективність управління централізованими фінансовими ресурсами.

Підсумовуючи, варто зазначити, що з метою підвищення рівня фінансової безпеки регіонів необхідно сформувати ефективну систему державного фінансового контролю місцевих бюджетів взагалі та державного аудиту, зокрема, шляхом:

- приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних норм та стандартів;
- реформування організаційної структури, чіткого розмежування повноважень та завдань контролюючих органів;
- формування комплексного методичного забезпечення;
- створення інформаційної інфраструктури.

Література:

1. Закон України "Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні" від 26.01.1993 р. № 2939-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>.
2. Полевик Г.М. Фінансова безпека як основа соціально-економічного розвитку регіону / Г. М. Полевик [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2009_5_1/14.pdf
3. Наказ Міністерства економіки України "Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки" від 02.03.2007р. № 60 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980?catid=38738
4. Лисяк А.В. Проблеми розвитку і вдосконалення фінансової системи / А.В. Лисяк, М.К. Дяченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vddfa/2011_2/Lisyak.pdf
5. Медвідь М.М. Фінансова безпека регіонів України (на прикладі Харківської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 / Полтавський національний технічний ун-т ім. Юрія Кондратюка. — Полтава, 2008. — 20 с.
6. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2009 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2009_Monitoring_ukr.pdf
7. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2010_Monitoring_ukr.pdf
8. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2011 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf
9. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2012 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quarter%202012/KV_IV_2012_Monitoring_ukr.pdf
10. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897
11. Стефанюк І. Б. Об'єктивні засади проведення зовнішнього аудиту місцевих бюджетів / І. Б. Стефанюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16740472/Stefanuk.pdf>
12. Розпорядження КМУ "Просхвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю" від 24.05.2005р. № 158-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80>
13. Указ Президента України "Про Положення про Державну фінансову інспекцію України" від 23.04.2011 р. №

499/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/499/2011>

14. Любенко А. Сучасні вимоги до державного фінансового контролю в Україні // Економічний аналіз. — Вип. 6. — 2010 — С. 441—444.

15. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page10>

16. Постанова КМУ "Про затвердження Порядку проведення Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм" від 10.08.2004 р. № 1017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1017-2004-%D0%BF>

17. Постанова КМУ "Порядок проведення Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів" від 12.05.2007 р. № 698 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-2007-%D0%BF>

18. Постанова КМУ "Порядок проведення Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання" від 25.03.2006 р. № 361 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361-2006-%D0%BF>

19. Постанова КМУ "Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ" від 31.12.2004 р. № 1777 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1777-2004-%D0%BF>

20. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2006 р. / пер. з англ. О.В. Селезньов, О.Л. Ольховикова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.И. Юрківська, С.О. Куліков. — К.: СТАТУС, 2006. — 1152 с.

21. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>

22. Закон України "Про Рахункову палату" від 11.07.1996 р. № 315/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/315/96-%D0%B2%D1%80>

23. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

24. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. № 2542-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2542-14>

25. Постанова Колегії Рахункової палати "Про затвердження Стандарту Рахункової палати "Порядок підготовки і проведення перевірок та оформлення їх результатів" від 27 грудня 2004 року № 28-6 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0115-05>

References:

1. The Law of Ukraine "On the basic principles of public financial control in Ukraine" dated 26.01.1993 year № 2939-XII available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (Accessed 5 September 2013).

2. Polevyk, H. M. (2009), "Financial security as a basis for socio-economic development" available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2009_5_1/14.pdf (Accessed 5 September 2013).

3. Order of the Ministry of Economy of Ukraine "On Approving the method of calculating the level of economic security" of the year 02.03.2007 № 60 available at: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=-97980?catid=38738 (Accessed 5 September 2013).

4. Lysiak, L. V. (2011) "Problems of development and improvement of the financial system" available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vddfa/2011_2/Lisyak.pdf (Accessed 5 September 2013).

5. Medvid', M. M. (2008) "Financial security of Ukraine's regions (for example, Kharkiv region)", Ph.D. Thesis, The development of productive forces and regional economy, Poltava National Technical University named after. George Kondratyuka, Poltava, Ukraine.

6. Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution in 2009 available at: [http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-](http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2009_Monitoring_ukr.pdf)

[Monitor/KV_IV_2009_Monitoring_ukr.pdf](http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2009_Monitoring_ukr.pdf) (Accessed 5 September 2013).

7. Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution in 2010 available at: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2010_Monitoring_ukr.pdf (Accessed 5 September 2013).

8. Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution in 2011 available at: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf (Accessed 5 September 2013).

9. Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution in 2012 available at: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring_ukr.pdf (Accessed 5 September 2013).

10. Official site of the National Bank available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897 (Accessed 5 September 2013).

11. Stefaniuk, I. B. (2012) "Objective principles of external audit of local budgets" available at: <http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16740472/Stefanuk.pdf> (Accessed 5 September 2013).

12. Directive of the Cabinet Ministers of Ukraine "On Approval of the Concept of Development of Public Internal Financial Control" from 24.05.2005 year № 158-r available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80> (Accessed 5 September 2013).

13. Decree of the President of Ukraine "On the Regulation of the State Financial Inspection of Ukraine" dated 23.04.2011 year № 499/2011 available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/499/2011> (Accessed 5 September 2013).

14. Liubenko, A. (2010). "Current requirements for state financial control in Ukraine", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 6, pp. 441—444.

15. Economic Code of Ukraine of 16.01.2003 year № 436-IV available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page10> (Accessed 5 September 2013).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State Financial Inspection, its territorial bodies of state financial audit of budget programs" from 10.08.2004 year № 1017 available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1017-2004-%D0%BF> (Accessed 5 September 2013).

17. Cabinet of Ministers of Ukraine "Procedure for State Financial Inspection, its territorial bodies of state financial audit of local budgets" from 12.05.2007 year № 698 available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-2007-%D0%BF> (Accessed 5 September 2013).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine "Procedure for State Financial Inspection, its territorial bodies of state financial audit of entities" from 25.03.2006 year № 361 available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361-2006-%D0%BF> (Accessed 6 September 2013).

19. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the authorities of the State Control and Revision Office of state financial audit of budget institutions" from 31.12.2004 year № 1777 available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1777-2004-%D0%BF> (Accessed 6 September 2013).

20. Selez'nov, O.B., Ol'khovikova, O.L., Sharashydz T.Ts., Yurkiv's'ka, L.J., Kulikov, S.O. and Hyk, O.V. (2006) *Mizhnarodni standarty audytu, nadannia vpevnenosti ta etyky* [International Standards on Auditing, Assurance and Ethics], STATUS, Kyiv, Ukraine.

21. The Constitution of Ukraine of 28.06.1996 № year 254k/96-VR available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3> (Accessed 6 September 2013).

22. The Law of Ukraine "On the Accounting Chamber" from 11.07.1996 year № 315/96-VR available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/315/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 5 September 2013).

23. The Budget Code of Ukraine of 08.07.2010 year № 2456-VI available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Accessed 5 September 2013).

24. The Budget Code of Ukraine of 21.06.2001 year № 2542-III available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2542-14> (Accessed 5 September 2013).

25. Regulation of the Accounting Chamber "On Approval of Standard Accounting Chamber" Procedure for preparation and execution of audits and their results" dated 27 December 2004 № 28-6 available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0115-05> (Accessed 5 September 2013).

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013 р.

Б. В. Письменний,
к. т. н., начальник ЦНДЛ ДП "СхідГЗК".
І. І. Касілов,
к. е. н., ген. директор ТОВ "Восток-Руда"
О. Б. Письменна,
старший викладач, Обласний комунальний вищий навчальний заклад "
Інститут підприємництва "Стратегія", м. Жовті Води

ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

В. Pys'mennyj,
candidate of technical sciences, chief TsNDL DP "SkhidHZK",
I. Kasilov,
candidate of economic sciences, director general TOV "Vostok-Ruda",
О. Pys'menna,
post-graduate student, Kryvoriz'kyj national technical university

PROBLEMS OF RATIONAL USE OF ENERGY RESOURCES IN UKRAINE

У статті проаналізовано динаміку енергоємності валового внутрішнього продукту України за 2000—2011 роки, розглянуто обсяги фінансування державної цільової економічної програми енергоефективності та структуру споживання первинної енергії в Україні в 2011 та 2012 роках.

In article dynamics of power consumption of gross domestic product of Ukraine for 2000—2011 is analysed, the amounts of financing of the state target economic program of energy efficiency and structure of consumption of primary energy in Ukraine in 2011 and 2012 are considered.

Ключові слова: енергоємність валового внутрішнього продукту, енергоефективність, енергозбереження, відновлювальна енергія, первинна енергія

Key words: power consumption of gross domestic product, energy efficiency, energy saving, being restored energy, primary energy.

ВСТУП

Раціональне використання енергоресурсів є пріоритетним напрямом державної політики України. Актуальною проблемою на даний час є високий рівень енергоспоживання, що, враховуючи вичерпність паливно-енергетичних ресурсів, зумовлює необхідність розробки заходів їх раціонального споживання з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище. Першорядним інструментом довгострокового планування розвитку країни є впровадження енергетичної політики, що базується на підвищенні енергоефективності та енергозбереженні.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основною метою енергетичної стратегії України є створення умов для ефективного розвитку енергетики поряд із зменшенням техногенного навантаження на довкілля за рахунок раціонального споживання енергопродуктів та впровадження енергозберігаючих технологій, що дозволить забезпечити енергетичну безпеку держави, зміцнити позиції України як транзитної держави нафти і газу та скоротити зовнішню енергетичну залежність від країн-експортерів енергоресурсів [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням енергозбереження приділяється значна увага з боку зарубіжних та вітчизняних вчених. Теоретичні основи енергозбереження розглядали в своїх працях І.В. Гофман, В.І. Вейц, Е.Ф. Вайцеккер, А.А. Тайц, Д.Б. Вольфберг, А.З. Горщиків, Б.Н. Авілов-Карноухов, П.П. Ястребов, С.Д. Волобрінський, С.А. Прузнер, Г.С. Асланян.

Механізмам енергозбереження на підприємстві присвячені роботи Суходолі О.М., Лапка О.О., Надтоки Т.Б., Бакалін Ю.І., Сердюк Т.В., Буравльова Є. та ін.

Формування енергетичної політики держави та механізми енергозбереження в Україні проаналізовані в роботах О.І. Амоши, І.А. Башмакова, В.В. Микитенко, О.В. Овсієнко, С.П. Денісюка, В.А. Жовтянського, Д.В. Зеркалова, М.П. Ковалка, М.М. Кулика, В.Е. Ліра, В.Л. Пілюшенка, С.Ф. Поважного, Б.С. Стогнія, Д.К. Турченка, І.А. Франчука та ін.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Правова база з питань енергозбереження набула розвитку в Україні у другій половині 90-х років II сторіччя. Законодавство України про енергозбереження включає закони України та підзаконні нормативно-правові акти органів державної влади:

— Закон України "Про енергозбереження" (прийнятий 01.07.1994 № 74/94-ВР) визначає правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергозбереження для громадян та всіх підприємств, об'єднань та організацій, розташованих на території України. Поняття "енергозбереження" трактується як "діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів";

— Національна енергетична програма до 2010 року (прийнята постановою Верховної Ради України від 15.05.1996 № 191/96-ВР);

— Комплексна державна програма енергозбереження до 2010 року (прийнята постановою Верховної Ради України від 15.05.1996 № 191/96-ВР, постановою Кабінету Міністрів України від 10.07.1997 № 731, від 29.11.2000 № 1757);

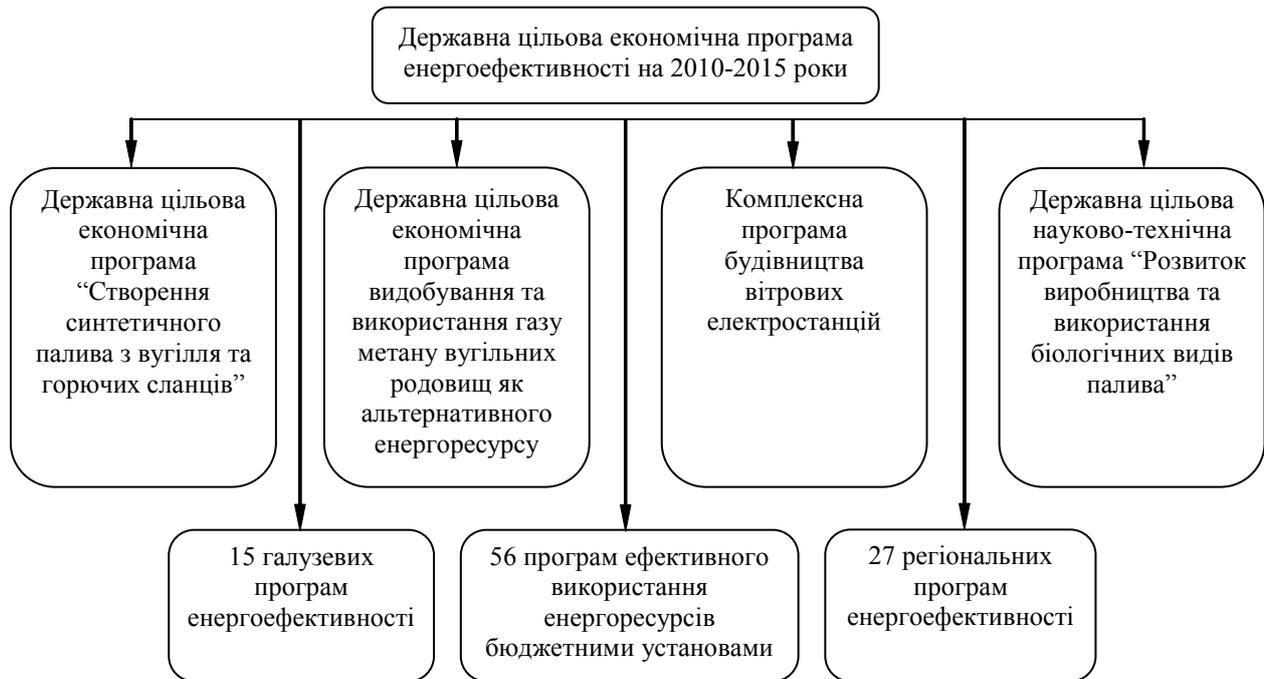

Рис. 1. Основні складові державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010–2015 роки

Джерело: [2].

— Енергетична стратегія України на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 145-р). Оновлено 24 липня на засіданні Кабінету Міністрів України;

— Концептуальні засади державної політики щодо забезпечення ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів (енергоефективності) (2008);

— Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. (2010);

— Державна цільова економічна програма енергоефективності на 2010–2015 рр., прийнята постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2010 № 243 та містить ряд складових (рис. 1).

Основною проблемою ефективного впровадження державної цільової програми є недостатність фінансуванням енергозберігаючих проектів, що зумовлено об'єктивними та суб'єктивними причинами. Фактичні обсяги фінансування програми з підвищення енергоефективності в 2011–2012 рр. були значно нижчими за планові [3]. Кошти, в розмірі 5,4 млрд грн., що були передбачені в початковому варіанті програми,

після її оновлення були скорочені до 910 млн грн. Однак обсяги фактичного фінансування склали близько 318 млн грн., що становило лише 6% від початково затвердженої суми (рис. 2). Кошти були спрямовані за такими заходами: 1058,0 тис. грн. — розроблення стандартів у сфері енергоефективності; 268793,5 тис. грн. — будівництво та реконструкція електричних мереж, вузлів та підстанцій для приєднання об'єктів, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел енергії в Автономній Республіці Крим та Одеській області; 9564,0 тис. грн. — впровадження когенераційних технологій на підприємствах комунальної форми власності у сфері теплової енергетики; 38940,5 тис. грн. — впровадження технологій, які передбачають використання теплових насосів, електричного теплоаккумуляційного обігріву та гарячого водопостачання на підприємствах комунальної форми власності.

У 2012 році в початковому варіанті програми на енергозбереження передбачалося виділити майже 5,5 млрд грн., тоді як в оновленому варіанті обсяги фінансування були скорочені до 910 млн грн. Однак у підсумку, фактично було витрачено близько 826 млн грн., з яких фінансування програми

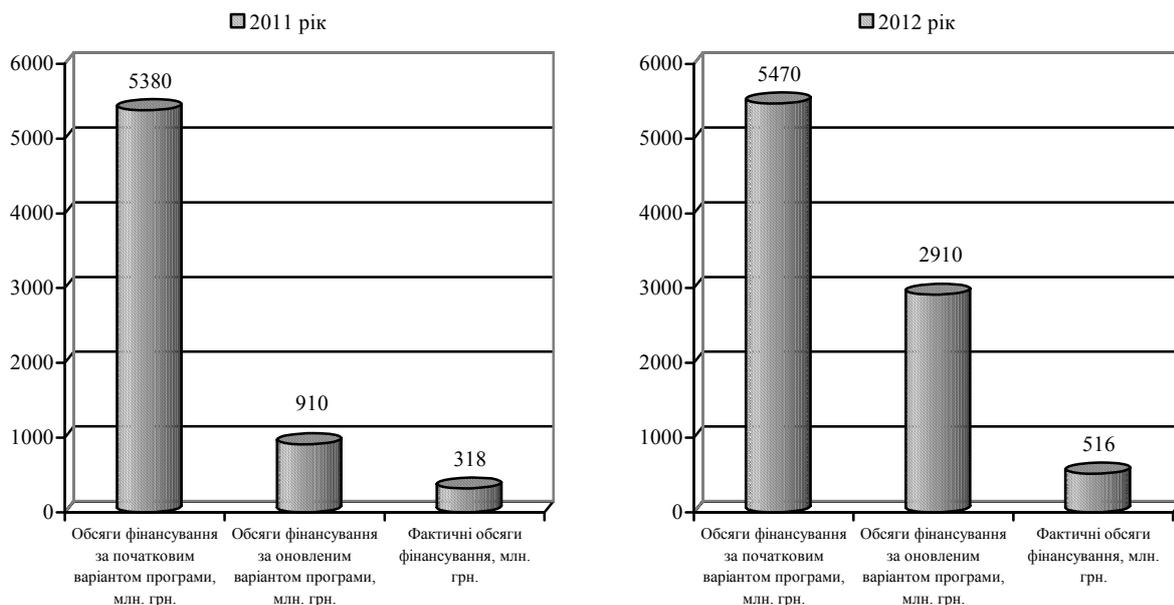

Рис. 2. Обсяги фінансування державної цільової економічної програми енергоефективності за рахунок коштів державного бюджету в 2011 та 2012 роках

за рахунок коштів державного бюджету склало 516 млн грн., а за рахунок фінансової допомоги Європейського Союзу — 310 млн грн. (рис. 2).

Проблема ефективного споживання енергоресурсів та енергозбереження є важливими питаннями для України на сучасному етапі її розвитку, що зумовлено невідповідністю власних запасів ресурсів та попитом на них [4, 5]. Забезпечення України енергоресурсами залежить від імпорту, в енергетичному балансі найбільшу питому вагу займає природний газ, вугілля та атомна енергія (рис. 3, 4), зокрема, природний газ Україна переважно імпортує з Росії, що робить її енергетично залежною.

Згідно з даними BP Statistical Review of World Energy в Україні частки відновлювальної енергії в 2011 та 2012 роках становила лише 0,02% та 0,1% відповідно [6]. В енергетичному балансі України за 2012 рік обсяг споживання первинної енергії становив 125,3 млн т нафтового еквіваленту (млн тне), що на 0,24% менше, ніж у 2011 році. Найбільшу питому вагу у структурі споживання первинної енергії у 2012 році займає природний газ, хоча його частка скоротилася на 2,8%. На протигагу, частка вугілля, що займає друге за обсягами місце в загальній структурі, збільшилася на 2,48%. Незважаючи на досить низький рівень споживання відновлюваної енергії, Україна має передумови для подальшого розвитку цього напрямку. Перспективи полягають у розвитку сектора біоенергетики, основними складовими якого є переробка і використання відходів сільського господарства та деревини, вирощування енергетичних культур, що набуло особливої актуальності в останні роки.

Основним проблемами України в галузі енергетики є надмірне енергоспоживання, низька енергоефективність та залежність від іноземних постачань нафти та газу.

Енергоемність валового внутрішнього продукту — є одним з основних показників економічної ефективності країни, що характеризує рівень витрат паливно-енергетичних ресурсів на одиницю виробленого валового внутрішнього продукту [7]. Енергоемність ВВП України є значно вищою, ніж у промислово розвинених країнах. Енерговитратність національного виробництва є наслідком недосконалості технологічної складової, а також дисбалансу в галузевій структурі економіки, що значно погіршує конкурентоспроможність України на світовому ринку. Оцінка енергоемності валового внутрішнього продукту дає можливість оцінити тенденції розвитку національної економіки в контексті енергозбереження.

Енергоемність валового внутрішнього продукту України за 2000—2011 рр. знаходиться на досить високому рівні, у порівнянні з економічно розвинутими країнами, перевищує даний показник в 2—3,5 рази. Однак спостерігається тенденція щодо зниження даного показника на 35,7% за аналізований період: з 0,98 кг у.п./грн. в 2000 році до 0,63 кг у.п./грн. в 2011 році.

ВИСНОВКИ

Таким чином, одним із основних напрямів удосконалення системи енергозабезпечення України має стати підвищення ефективності використання палива та енергії.

Стратегічні цілі політики з енергозбереження полягають у докорінній перебудові технологічної, економічної та нормативно-правової бази виробництва, перетворення, транспортування та використання паливно-енергетичних ресурсів у галузях економіки і соціальної сфері з метою радикального зменшення їх витрат та підвищення показників енергетичної ефективності до рівня промислово розвинених країн.

Проведення активної енергозберігаючої політики є важливим фактором, що гарантуватиме стає і ефективне забезпечення енергоресурсами економіки країни.

Література:

1. Шидловський А.К. Паливно-енергетичний комплекс України в контексті глобальних енергетичних перетворень / Шидловський А.К., Стогній Б.С., Кулик М.М. та ін. — К., 2004. — 468 с.
2. Державна цільова економічна програма енергоефективності на 2010—2015 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1446-р. від 19 листопада 2008 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.naer.gov.ua>
3. Національна доповідь з питань реалізації державної політики у сфері енергоефективності за 2010-11// Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України /

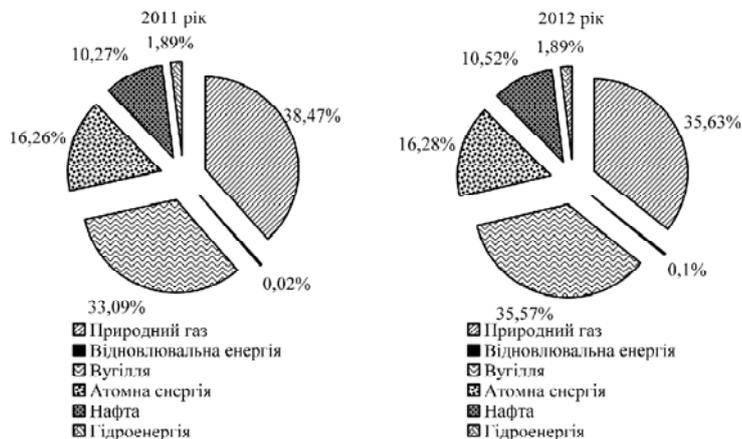

Рис. 3. Структура споживання первинної енергії в Україні в 2011 та 2012 роках

Джерело: [5].

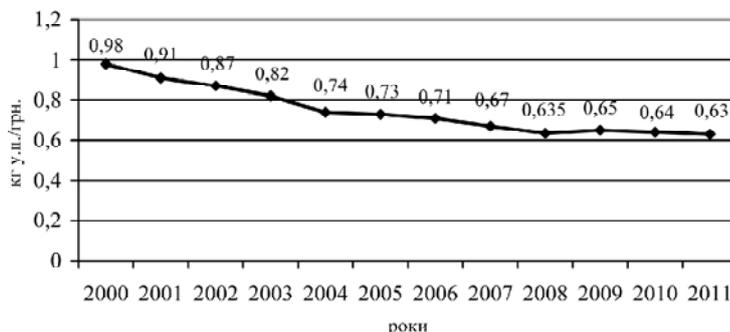

Рис. 4. Динаміка енергоемності валового внутрішнього продукту України за 2000—2011 рр.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sae.gov.ua/>
 4. Закон України "Про енергозбереження". За станом 01.07.1994 № 74/94-ВР// Проблеми енергосбереження. Національна академія наук України. — 1995. — № 1. — С. 3—12.

5. Галузева програма енергоефективності та енергозбереження до 2017 року: Наказ Міністерства промполітики № 152 від 25.02.2009 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mpp.kmu.gov.ua>.

6. BP Statistical Review of World Energy. Yune 2011 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу// bp.com/statisticalreview

7. Аналітична доповідь щодо структурних перетворень в Україні: передумови модернізації економіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>

References:

1. Shydlovskiy, A. K., Stohniy, B. S., Kulyk, M. M. and other (2004) "Palyvno-enerhetychnyj kompleks Ukrainy v konteksti hlobal'nykh enerhetychnykh peretvoren'" [Fuel and power complex of Ukraine in a context of global power transformations], Kyiv, Ukraine, p. 468.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010) "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine" The state target economic program of energy efficiency for 2010—2015", available at: <http://www.naer.gov.ua>
3. The state agency on energy efficiency and energy saving of Ukraine (2010) "The national report concerning realization of a state policy in the energy efficiency sphere for 2010-2011", available at: <http://sae.gov.ua/>
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), "The Law of Ukraine "About energy saving", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/94-вр>
5. Ministry of industrial policy (2012) "The industry program of energy efficiency and energy saving till 2017", available at: <http://mpp.kmu.gov.ua>
6. BP "Statistical Review of World Energy" (2011), available at: bp.com/statisticalreview
7. National institute of strategic researches at the president of Ukraine (2013) "Analytical report on structural changes in Ukraine "Precondition of modernization of economy", available at: <http://www.niss.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 31.10.2013 р.

*Н. І. Луцька,
к. е. н., доцент кафедри обліку та аудиту,
Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького*

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХ ПІДТРИМКА З БОКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

*N. Lutska,
PhD (Economics), Assistant Professor of Accounting and Audit Chair of Ivano Frankivsk University of Law named after
King Danylo Halytskyi*

INTEGRATION PROCESSES IN THE ECONOMIC SPHERE AND THEIR SUPPORT BY THE
UKRAINIAN STATE

У статті розкривається сутність поняття інтеграції та інтеграційних процесів. Аналізується ступінь державної підтримки інтеграційних процесів у сфері економіки, їх ефективність та основні напрями реалізації. Визначаються основні тенденції, що впливають на інтернаціоналізацію виробництва та економіки.

The essence of the concept of integration and integration processes is revealed in the article. The degree of the state support of integration processes in the economic sphere, their effectiveness and main way of realization are analyzed. The main trends which influence the internationalization of production and of the economics are defined.

*Ключові слова: економіка, інтеграція, інтеграційні процеси, інтернаціоналізація, корпорація, капітал.
Key words: economics, integration, integration processes, internationalization, corporation, capital.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Виходячи із сучасного стану розвитку світової економіки та закономірного росту глобального капіталу, усі національні проблеми набувають світового значення оскільки акумулюються та інтегруються у спільний економічний процес. Розвиток інтеграції у цьому плані є визначальним, оскільки виступає одним із ключових факторів подолання кризових явищ. Разом з тим, складність та суперечливість інтеграційних процесів вимагає глибокого наукового аналізу та практичного розв'язання. Наукова актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення динаміки та специфіки економічного співробітництва між країнами в умовах економічної глобалізації та з'ясування місця і ролі національних держав у цих процесах. Суспільна актуальність дослідження полягає у визначенні місця України в процесі економічної інтеграції та визначення перспектив для національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема економічної інтеграції досить широко розкрита у вітчизняній науці. Серед провідних фахівців у цій сфері варто виокремити В. Захарченко, І. Лукінов, В. Сутурміна, Т. Флигинських та ін. Однак у їхніх працях недостатньо вивчено питання корпоративної інтеграції, не визначено до кінця шляхів підтримки держави щодо розвитку інтеграційних процесів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою нашого дослідження є розкриття сутності інтеграційних процесів, характеристика корпоративної інтеграції та визначення основних шляхів державної підтримки і розвитку інтеграційних процесів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначаючи сутність інтеграційних процесів, варто відмітити, що основну роль у них відіграють національні держави, транснаціональний капітал (транснаціональні корпорації і банки), а також блоки країн, міжнародні організації, офшори, а провідними тенденціями є інтернаціоналізація виробництва та інтеграція капіталу. Розгортання інтернаціоналізації є ключовим змістом вимог сучасного етапу розвитку продуктивних сил. Саме еволюція останніх призвела до появи величезної кількості нових виробництв і ускладнення продукції, яка випускається, у результаті чого, навіть у високорозвинених промислових країнах виявилось економічно неефективним виготовляти всі види продукції.

Найважливішим фактором прогресу виступає міжнародний розподіл праці, який набуває внутрішньогалузевого характеру і сполучається з підвищенням ролі спеціалізації і кооперації виробництва. Велике значення для інтернаціоналізації має прорив в інформаційно-комунікаційній сфері. Розвиток високих технологій, а зокрема їх інформа-

тизація, призводить, з одного боку, до появи пов'язаного з цією сферою нового ринку товарів і послуг, а з іншого — зменшити сферу управлінського апарату. Тобто, у сучасному світі, завдяки інформаційним технологіям є можливість здійснювати керівництво розташованих у різних країнах підприємствах, не покидаючи офісу, тобто з одного центру. Основним результатом цих процесів є поглиблення інтернаціоналізації виробництва, що полягає у створенні кінцевого продукту в різних країнах і на різних стадіях у ньому беруть участь виробники багатьох країн світу. Цей процес є основою прискорення темпів росту світової торгівлі, що у післявоєнні роки постійно перевищували темпи промислового виробництва. Так, для прикладу, якщо темпи росту світового експорту в 1980—1990 рр. склали 6,4%, а в 1990—2000 — 5,2%, то темпи приросту світового ВВП — відповідно — 2,4 і 3,2% (тобто різниця за останні два десятиліття дворазова).

Упродовж останніх десятиліть практично у всіх країн значно підсилилася залежність економік від зовнішнього ринку, особливо це стосується промислово розвинутих держав. Експортна квота у світі за 1960—2005 рр. зростає вдвічі і досягла 25% ВВП усіх держав світу. Відношення експорту до ВВП складало в 2005 р.: у Німеччині — 27%, в Англії — 29%, у Франції — 24%, в Італії — 27%. Що стосується решти країн ЄС, то в Нідерландах експортна квота складала 56%, у Бельгії — 73%. Дуже характерний значний її ріст у США — 9% у 1995 р. до 12% у 2005 р. [2].

Таким чином, інтернаціоналізація виробництва — об'єктивний і досить прогресивний процес, тому що він підвищує ефективність виробництва, сприяє прискоренню поширення у світі науково-технічних досягнень.

Друга тенденція світової економіки полягає в інтернаціоналізації капіталу, який значно прискорилася останнім часом. Той факт, що капіталістична власність виходить за національні межі, прямо пов'язаний з інтернаціоналізацією виробництва, оскільки капітал прагне мати у своїх руках усі етапи виробництва продукту підприємствами в розвинутих країнах. Більше того, в наші дні ці процеси особливо актуальні для країн, що розвиваються, оскільки визначальну роль відіграє вартість робочої сили, а саме її дешевизна. Інтернаціоналізація виробництва складає основу інтернаціоналізованого капіталу: власники інтернаціоналізованого капіталу розвивають спеціалізацію і кооперацію між своїми підприємствами, а також між підприємствами, розташованими в різних країнах, серед яких переважають транснаціональні корпорації (ТНК) — переважно національні за капіталом (американські, англійські, японські тощо), але міжнародні за сферою розміщення належних їм підприємств.

Процеси створення міжнародних, переважно транснаціональних корпорацій, інтеграція здійснюється не тільки в сфері виробництва, але й у торгівлі та банківській справі. У сфері функціонування реального капіталу інтернаціоналізація проявляється в створенні не тільки власне корпорацій, але і більш "м'яких" форм підприємницьких об'єднань. У наш час отримали поширення також стратегічні альянси, консорціуми, в яких компанії — учасники координують свою діяльність у загальних інтересах, але зберігають юридичну самостійність. Об'єднання компаній різних галузей здійснюється, як правило, для виконання робіт зі спорудження конкретних об'єктів тощо.

Під впливом інтернаціоналізації виробництва і капіталу у світовій економіці відбуваються важливі зміни, які полягають в ослабленні бар'єрів на шляху товарів і капіталу з одних країн в інші, результатом чого стало зближення різних національних економік. Ці економічні процеси, пов'язані з об'єднанням господарства різних держав, ведуть до поглиблення третьої провідної тенденції розвитку світової економіки — інтеграції. Вона прискорює процес інтернаціоналізації виробництва і капіталу, поглиблює поділ праці між країнами — учасницями даного процесу.

У цьому відношенні, найскравішим прикладом виступають інтеграційні процеси у Європі. Так, у Європейському Союзі, не тільки знімалися обмеження у взаємних економічних зв'язках країн-членів, але і здійснювався поступовий перехід до проведення єдиної економічної політики, що дозволило говорити про реальне формування "загального ринку". У ЄС не тільки відсутні міждержавні обмеження руху товарів, капіталів і робочої сили, але й наявна єдина валюта — євро.

Європа являє собою приклад території, де інтеграція досягла найбільших розмірів, тому що навіть ринки таких

високорозвинених європейських країн, як Німеччина, Франція, Англія, Італія недостатні для належного прогресу сучасного виробництва. І ці держави виявилися об'єктивно зацікавленими в створенні, шляхом економічного об'єднання, більш ємного ринку. Той факт, що країни Західної Європи були розвинутими в промислового відношенні, створило більш сприятливі умови для інтеграційних процесів (а для деяких держав, що відставали таких, як Греція і Португалія — участь у цих процесах перетворилася на стимул підвищення рівня економічного розвитку). Більше того, інтеграційні процеси мали визначальний вплив на формування національних економік країн, що вступили в ЄС таких, як Польща, Литва, Латвія, Естонія.

Інтеграційні процеси у сфері економіки є ключовими у євроінтеграційних устремліннях України, оскільки включення вітчизняного ринку у загальноєвропейський, а це у свою чергу визначить політичну інтеграцію.

Взявши до уваги позитивні результати західноєвропейської інтеграції, на шлях економічного об'єднання зі своїми сусідами вступили США, утворивши разом з Канадою і Мексикою Північноамериканську асоціацію вільної торгівлі (НАФТА). Підсилюється інтеграційні тенденції й у Латинській Америці, Азії, Африці. Там нараховується більше двох десятків інтеграційних угруповань (Асоціація країн Південно-Східної Азії, МЕРКОСУР і Андейська група в Латинській Америці), в яких відбуваються процеси економічного зближення учасників, взаємно зменшується мито, знижуються інші бар'єри [1].

Що стосується України, то перед розвитком інтеграційних процесів вона опинилася у винятково складному становищі. У результаті проведення радикальних реформи країна була відкинута на кілька десятиліть назад, у той час як більшість інших країн світу в умовах позитивної економічної кон'юнктури швидко просуваються вперед. Отримати статус високорозвиненої держави неможливо без серйозних змін у структурі української економіки, основою якої повинні стати великі інтегровані корпоративні структури, їхня поява і функціонування має сенс, насамперед, при одержанні реального синертичного ефекту від об'єднання. Однією з необхідних умов ефективного проектування такого роду організаційних систем в українській економіці є вивчення теоретичних аспектів інтеграції як процесу та його різновидів, а також закордонного досвіду.

Що стосується поняття інтеграції, то під нею розуміється об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їхньої взаємодії, розвиток зв'язків між ними. Економічна інтеграція здійснюється на рівні національних господарств, і між підприємствами, фірмами, компаніями, корпораціями.

Сутність інтеграції можна визначити як процес, що проявляється в основних напрямках реалізації інтеграційної тенденції, як основи підтримки стабільності розвитку виробництва і підсилення контролю над ринковою ситуацією, до якої можна віднести той факт, що постачальники однакової продукції реагують на посилення конкуренції шляхом розвитку горизонтальної інтеграції з іншими підприємствами. Це дозволяє знизити виробничі витрати завдяки збільшенню серійності виробництва і покращенню спеціалізації учасників об'єднання. З іншого боку, підприємства, пов'язані послідовністю стадій виробництва і підвищенням конкурентоздатності постачання сировини і комплектуючих мають більше шансів на отримання прибутку. Особливістю інтеграції є створення об'єднань типу конгломератів, які знижують ризики шляхів диверсифікованості діяльності. Також у процесі інтеграції виникають цілові об'єднання середніх і малих фірм для загальних функцій (маркетинг, закупівлі, реклама). Важливою рисою є також збільшення кількості стратегічних альянсів найбільших компаній для відстоювання інтересів на ринку у зв'язку з особливою гострою конкуренцією.

Практика і досвід показують, що процес інтеграції підприємств розвивається, в першу чергу там, де існують найбільш вигідні умови для централізації й інтеграції науково-технічного, промислового і фінансового капіталу.

Особливої уваги заслуговує аналіз особливого виду інтеграції — інтеграція капіталу. Сучасна промисловість має у своєму розпорядженні різноманітні види матеріальних ресурсів і робочу силу. Але для безупинного відновлення і розширення виробничого процесу промислова сфера постійно потребує додаткових коштів. У свою чергу для промислової сфери, яка розвивається, необхідні кошти, якими володіє банківський капітал. Кошти банків знаходять застосування у виді кредитів і в інших формах обслуговування

суб'єктів господарювання і громадян. За цієї обставини промисловий капітал без взаємодії з банківським капіталом не може нормально існувати.

Підприємства мають також потребу у фінансових коштах як для забезпечення поточного функціонування (оборотні кошти), так і для відновлення і розвитку виробництва (інвестиції). Проте в Україні виникає серйозний бар'єр між фінансовим і виробничим сектором економіки. Це стало наслідком високої інфляції, яка з'їдає доходи інвесторів, низької ліквідності цінних паперів, неплатоспроможності багатьох промислових компаній, а також інших факторів. Така ситуація не дає приводу для оптимізму і є однією з головних причин повільного розвитку промисловості в нашій країні.

З іншої боку, сам банківський капітал без промисловості, без матеріальних ресурсів, створених промисловістю, може швидко втратити для себе надійну опору і можливість неухильного розвитку в майбутньому. Досвід закордонних країн за добре розвинутою ринковою економікою свідчить про те, що процес інтеграції банківського і промислового капіталу являє собою дуже складний, еволюційний процес, який може відбуватися такими способами:

- розширення масштабів участі банківських структур у капіталі господарчих товариств і об'єднань;
- створення за участю банків спеціалізованих інвестиційних компаній і фондів та стимулювання розвитку ринку цінних паперів;
- розширення масштабів фінансової підтримки виробництва на основі концентрації банківського капіталу (укрупнення банків і створення міжбанківських об'єднань і холдингів);
- участь банків у діяльності консорціумів і альянсів щодо реалізації великих інвестиційних проектів і розміщення централізованих інвестиційних ресурсів;
- створення директоратів і управління власністю за дорученням;
- створення фінансово-промислових груп національного та транснаціонального типу.

При створенні інтегрованих корпоративних структур важлива роль приділяється банківському капіталу. Консорціуми та альянси являють собою горизонтальні об'єднання підприємств, куди поряд із промисловими, науково-виробничими, будівельними і транспортними підприємствами можуть входити і фінансово-кредитні інститути. Останні створюються для ведення скоординованої підприємницької діяльності, частіше для спільної боротьби за одержання замовлень і їхнього спільного використання. У реальній діяльності консорціуми та альянси дозволяють залучати інвесторів декількох самостійних категорій.

У цьому випадку не можна недооцінювати роль середніх підприємств. Незалежно від конкретних умов економічно ефективними можуть бути як великі, середні, так і малі підприємства. Зокрема в країнах з розвинутою ринковою економікою в обробних галузях промисловості провідну роль в обсязі виготовленої продукції відіграють, як правило, великі і середні підприємства, в будівництві й оптовій торгівлі — середні і дрібні, у роздрібній торгівлі — дрібні підприємства.

Що стосується України, то з розвитком малих підприємств у нас вирішується одне з найважливіших народногосподарських завдань — якнайшвидше подолання структурних диспропорцій в економіці. Визнаючи малі і середні підприємства як рівноправних суб'єктів ринкових відносин, необхідно сказати, що малому і середньому бізнесу не під силу здійснення великих і дорогих науково-технічних програм.

На нашу думку, у ринковій економіці в наслідок певних причин ще є немало галузей, де найкращі й ефективні великі підприємства. По-перше, у народному господарстві кожної країни є ряд галузей і виробництв, яким внутрішньо притаманна, так звана, природна монополія, розмежування якої на дрібні, економічно відокремлені частини зовсім неможливо чи недоцільно. Це, насамперед, стосується залізничного транспорту, великих металургійних, нафтохімічних підприємств, суднобудівних верфей, виробників складного багатокомпонентного устаткування, виробництв по випуску спеціальної військової техніки, харчової та переробної промисловості тощо.

По-друге, в основі формування будь-якого типу і розміру організаційної структури господарських систем лежить можливість реалізації конкретних джерел підвищення ефективності функціонування, а значить і одержання прибутку.

У галузях, де визначальним джерелом збільшення прибутку є збільшення масштабів виробництва, життєстійкими виявляються великі одногалузеві підприємства. Там, де економія досягається переважно за рахунок розширення сфери діяльності, формуються багатогалузеві компанії, у випадку де обмеженням виступає обсяг ринку, більш стійкими є малі підприємства.

По-третє, в умовах, коли національний ринок перетворюється в складову світового, однією з проблем господарського розвитку є не сама по собі небезпека концентрації в руках одного виробника найбільшої частки національного ринку, а погроза неконкурентоздатності на зовнішньому ринку. Тому ефективна і раціональна структура національної економіки припускає поряд з великими підприємствами й об'єднаннями наявність визначеної кількості малих і середніх підприємств. І ця структура української економіки повинна створюватися з урахуванням її роздержавлення, монополізації і створення нормального конкурентного середовища для будь-яких суб'єктів господарювання.

Досвід проведених у країні економічних перетворень і реформ підтвердив необхідність існування всіх видів бізнесу — великого, по суті монополістичного, середнього і малого. Стосовно великого бізнесу питання зводиться до припустимого в конкурентному середовищі рівня концентрації виробництва і капіталу, його організаційним формам, які реально сприяли б економічному росту при відповідних регулюючих функціях держави.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у сучасних умовах, формування високорентабельних господарських одиниць є визначальним чинником державної підтримки в умовах економічної інтеграції. Ключовим у цьому плані виступає чинник конкурентоспроможності, відновлення і удосконалення товарів і послуг. Разом з тим, дані структури повинні спиратися на потужну дослідно-конструкторську базу, власні наукові дослідження і розробки, належну рекламу.

Сьогодні для розвитку високорентабельних підприємств в Україні є досить широкі можливості. При цьому нові інтегровані структури можуть створюватися як на державному, так і на регіональному рівні. Серйозною проблемою для нашої країни продовжує залишатися її економічна слабкість та політична невизначеність. Розрив між передовими державами і Україною штовхає нашу державу в розряд країн третього світу. Зрозуміло, що отримання статусу високорозвиненої держави неможливо без серйозних змін у структурі української економіки, основою якої повинні стати великі корпоративні об'єднання (корпоративні структури).

Література:

1. Захарченко В.І. Ринкові перетворення і формування територіально-галузевих корпоративних структур / В.І. Захарченко // Економіка АПК. — 2004. — № 2. — С. 113—116.
2. Лукинов І.І. Продовольча безпека та її гострота у світовому вимірі / І.І. Лукинов // Економіка АПК. — № 4. — 2006. — С. 34—35.
3. Суторміна В.М. Фінанси зарубіжних корпорацій / В.М. Суторміна, В.М. Федоров, Н. С. Рязанова. — К: Либідь, 2006. — 247 с.
4. Флигинских Т.Н. Финансовый аспект развития интегрированных структур / Т.Н. Флигинских // Економіка АПК. — 2005. — № 6. — С. 152—154.

References:

1. Zakharchenko, V. I. (2004) Rynkovi peretvorennia i formuvannia terytorial'no-haluzevykh korporatyvnykh struktur [Market transformation and the formation of territorial and sectoral corporate structures], *Ekonomika APK*, Kyiv, Ukraine, vol. 2, p.p. 113—116.
2. Lukinov, I. I. (2006) Prodovol'cha bezpeka ta ii hostrota u svitovomu vymiri [Food security and its severity on a global dimension], *Ekonomika APK*, Kyiv, Ukraine, vol. 4, p.p. 34—35.
3. Sutormina, V. M. and Fedorov, V. M. and Riazanova, N. S. (2006) *Finansy zarubizhnykh korporatsij* [Finance foreign corporations], Kyiv, Ukraine.
4. Fliginiskih, T. N. *Finansovyy aspekt razvitija integrirovannykh struktur* [The financial aspect of the development of integrated structures], *Ekonomika APK*, Kyiv, Ukraine, vol. 6, p.p. 152—154.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2013 р.

*С. П. Стеценко,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту в будівництві,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

*S. Stetsenko,
Ph.D. in economics, associate professor department, Kyiv National University of Construction and Architecture*

SYSTEM FOR MONITORING OF ECONOMIC SECURITY AREA

У статті розглянуто особливості формування системи порогових значень показників оцінювання економічної безпеки на рівні регіону, а також сутність основних груп показників. Розроблено систему порогових значень показників за основними напрямками. Визначено найбільш значущі показники, а саме соціально-демографічні та якість життя.

In the article the features of forming of the system of thresholds values of indexes of estimation of economic safety are examined at the level of region. Essence of bases groups of indexes is considered. The system of thresholds values of indexes is developed after bases directions. Main meaningful indexes are certain, namely socially-demographic and quality of life.

*Ключові слова: порогові значення, показники, система, економічна безпека, регіон.
Key words: thresholds values, indexes, system, economic safety, region.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Небезпека виникнення кризових явищ у регіонах робить досить актуальною завдання побудови системи безперервного моніторингу для аналізу й оцінки рівня погроз соціально-економічної безпеки. Передбачається проводити постійний моніторинг стану всіх відтворювальних соціально-економічних процесів: процесу виробництва, потоків доходів і видатків, змін рівня добробуту. Як основу системи комплексного моніторингу слід використовувати не традиційний інтуїтивний аналіз і експертні методи, а формалізовані алгоритми на основі математичних моделей, з використанням усіх доступних даних, у тому числі призначених для специфікації й оцінки соціально-економічних відносин. Кількість факторів, що впливають на досліджувані процеси, стає настільки більшим, що ніякі інтуїція й людський досвід уже не можуть охопити їх усе. У той же час рівень розвитку сучасної обчислювальної техніки й ма-

тематичного забезпечення дозволяє обробляти величезні масиви інформації, недоступні дослідникам попередніх поколінь.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема визначення системи показників економічної безпеки регіону актуальна і має практичне значення, але недостатньо представлена у вітчизняній науці. Значний внесок у розробку питань формування системи показників економічної безпеки регіону внесли такі провідні вчені економісти, як О. Аношкіна, О. Барановський, В. Богачев, В. Богомолів, З. Варналія, В. Воронкова, В. Гончаров, І. Заблудська, Б. Заблоцький, В. Захарченко, Г. Козаченко, О. Кузнєцова, С. Ликшин, Є. Олейніков, В. Орєшин, В. Похилюк, А. Свінарєнко, В. Сенчагова, В. Ткаченко, Г. Фетісов та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є формування характеристики показників економічної безпеки регіону та визначення ефективної системи показників у сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світовий досвід територіального управління свідчить про необхідність використання не єдиного показника, а сукупності комплексних індикаторів для моніторингу й аналізу ситуації в регіоні. При цьому однією з головних завдань оцінки ситуації в регіоні стає складання переліку соціально-економічних показників.

У єдиному показнику досить складно кількісно або якісно відбити соціально-економічне положення того або іншого регіону, проте багато економічних й соціальних характеристик території в значній мірі визначаються таким важливим фактором, як рівень її економічного розвитку, або величина виробленого внутрішнього валового продукту (ВВП) на душу населення. Від цього макроекономічного показника багато в чому залежать інші індикатори економічної безпеки. Отже, для оцінки останньої актуальним є системний підхід [7].

Як відомо, надійність системи визначається надійністю її елементів. Очевидно, що економічна безпека України може бути досягнута тільки при стабільному і сталому розвитку всіх її суб'єктів.

У рамках даної роботи будемо вважати синонімами поняття "регіон", "адміністративна область України" і "район". Усі регіони України перебувають у єдиному економічному і правовому просторі. На території країни діє загальне державне законодавство, єдина фінансово-кредитна система, забезпечується єдність митної території і функціонування найважливіших інфраструктурних систем. До сьогодні сформувалися загальноукраїнські ринки праці, капіталів, товарів і послуг, що необхідно враховувати при математичному моделюванні економічних процесів і явищ.

В умовах ринкових трансформацій економіки кожен регіон слід розглядати як економічну підсистему, основні елементи якої є значно взаємозалежними. При розробці економіко-математичної моделі регіону України необхідно враховувати регіональну специфіку. Значно зріс вплив доходів і платоспроможного попиту на регіональне виробництво, споживання та інвестиції, розвиток соціальної сфери, а виробництво — на зайнятість і доходи. Тепер міжрегіональний обмін здійснюється на ринковій основі, і тому регіональний ринок відчуває вплив зовнішніх конкуруючих ринків, що й доповнюють, товарів, праці й капіталу [4].

Таким чином, під економічною безпекою регіону слід розуміти сукупність поточного стану, умов і факторів, що характеризують стабільність, стабільність і поступовість розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку України.

Інтереси регіону полягають у стабільному відтворенні і збільшенні економічного, соціального, демографічного потенціалів. Коли дані процеси порушуються, регіон переживає соціально-економічні потрясіння і рано чи пізно переходить у розряд депресивних. Йому не завжди вдається вийти із цього стану самостійно, і в таких випадках виникає потреба в державній або міжнародній підтримці.

Пропонований у роботі підхід заснований на представленні регіону України у вигляді комплексної економіко-математичної моделі, що є міні-лабораторією для дослідження і аналізу соціально-економічних процесів, що мають місце в ньому.

Саме такий підхід сприяє переходу від складання неформальних експертних оцінок до формального опису відповідних процесів і явищ, а отже, до підвищення об'єктивності і адекватності результатів дослідження й аналізу економічної безпеки регіону.

Особливу актуальність набуває завдання створення системи моніторингу, аналізу і оцінки економічної безпеки регіону, в основу якої покладено модель системної динаміки регіону. Для цього використовуються показники економічної безпеки і їх граничні значення. У даній статті описується перший етап розв'язку поставленого завдання.

Для оцінки економічної безпеки будь-якого господарюючого суб'єкта великого значення набувають як самі показники (індикатори), так і їхні граничні значення.

У роботі [1] відзначено, що "при створенні методів індикативного планування і управління важливу роль відіграють методи вибору, обґрунтування і використання індикаторів стану економічної безпеки господарюючих суб'єктів і їх граничних значень" і "методи розробки і реалізації систем моніторингу індикаторів загроз економічній безпеці".

Граничні значення є граничні величини, перевищення значень яких перешкоджає нормальному розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері економічної безпеки. У якості прикладів індикатору внутрішніх загроз можна назвати знос основних фондів, рівень безробіття, диференціацію доходів населення, темпи інфляції. Їх наближення до гранично допустимої (граничної) величини свідчить про наростання загроз соціально-економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних значень — про перехід суспільства в зону нестабільності і соціальних конфліктів, коли можливий підризок економічної безпеки. Як індикатори зовнішніх загроз можна розглядати гранично допустимий рівень державного боргу, збереження або втрату позицій на світовому ринку, залежність економіки і її найважливіших секторів від імпорту закордонної продукції і сировини.

Одержання граничних значень показників економічної безпеки пов'язане із принциповим визначенням національних пріоритетів країни.

Основні національні інтереси досягаються через вирішення таких важливих завдань:

- здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення;

- збереження державного контролю над стратегічними ресурсами, недопущення їх вивозу в обсягах, які могли б завдати шкоди національним інтересам держави;

- усунення залежності економіки від імпорту найважливіших видів продукції, виробництво яких на необхідному рівні може бути організоване в країні;

- підтримка прийнятної рівня життя населення, недопущення виходу показників рівня бідності, майнової диференціації населення і безробіття за межі, максимально припустимі з урахуванням соціально-політичної стабільності в суспільстві;

- стабільність фінансової системи, банківської системи й національної валюти;

- належний рівень розвитку українського фінансового ринку та ринку цінних паперів;

- зниження та ефективне управління зовнішнім і внутрішнім боргом;

- забезпечення фінансових умов для активізації інвестиційної діяльності;

- збереження єдиного економічного простору і розвинених міжрегіональних економічних відносин, що забезпечують дотримання загальнодержавних інтересів і функціонування єдиного загальноукраї-

Таблиця 1. Граничні значення основних показників, які визначають межі економічної безпеки розвитку регіону

№ з/п	Показники	Порогові значення	Примітки
Оцінювання умов функціонування організаційно-економічного механізму регіону			
1	Рівень зростання ВВП, %	3	не менше (деіндустріалізація економіки)
2	Середній рівень інфляції за рік, %	20	не більше (знецінення гривні)
3	Відношення обсягу обслуговування зовнішнього боргу до ВВП, %	20	не більше (нестача бюджетних коштів)
4	Дефіцит бюджету відносно ВВП, %	5	не більше (банкрутство держави)
5	Частка зовнішніх позик у покритті дефіциту бюджету, %	30	не більше (залежність від зовнішніх джерел)
6	Валовий збір зерна на одну особу за рік, т	0,8	не менше (продовольча безпека)
7	Частка в промисловому виробництві машинобудування та металообробки, %	25	не менше (деіндустріалізація економіки)
8	Частка реалізованої інноваційної промислової продукції в загальному обсязі, %	5	не менше (технол. відставання економіки)
9	Питома вага в експорті сировинної промисловості та низького рівня переробки продукції, %	40	не більше (колоніальносировинна струк. економіки)
10	Частка в експорті високотехнологічної продукції, %	10	не менше (технол. відставання економіки)
11	Частка власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів держави, %	50	не менше (енергетична залежність)
12	Обсяг інвестицій до ВВП, %	25	не менше (зниження економічної активності)
13	Частка сектору загальнодержавного управління в наявних доходах, %	20	не більше (перешкоди розвитку ринку)
14	Державні витрати на освіту та науку відносно ВВП, %	8	не менше (зниження наукового потенціалу)
у т. ч. фінансових			
15	Обсяг трансфертів з держ. бюджету, % до ВВП	15	не більше (неефективна структура фінансування)
16	Обсяг іноземної валюти відносно гривневої маси в національній валюті, %	10	не більше (знецінення національної валюти)
17	Питома вага довгострокових кредитів у комерційних банків, %	30	не менше (зниження економічної активності)
18	Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до попереднього періоду, %	6	не більше (знецінення національної валюти)
19	Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу, %	30	не більше (денационалізація банківського капіталу)
20	Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП	30	не менше (зниження економічної активності)
у т. ч. екологічних			
21	Сумарні надходження від екологічних платежів, % від ВВП	5	не менше (низький екологічний контроль)
22	Викид шкідливих речовин в атмосферу, т/км ²	10	не більше (екологічна безпека)
23	Обсяг скидання забруднених вод без очищення, %	90	не більше (екологічна безпека)
24	Зберігання токсичних промислових відходів з порушенням вимог, т/км ²	500	не більше (екологічна безпека)
Соціально-демографічні			
25	Рівень безробіття, %	8	не більше (загроза економічної кризи)
26	Очікувана тривалість життя, років	75	не менше (погіршення здоров'я населення)
27	Рівень злочинності (кількість злочинів на 110 тис. осіб)	500	не більше (криміналізація суспільства)
28	Відношення померлих до народжених (умовний коефіцієнт депопуляції)	1:1	не більше (вимирання населення)
29	Коефіцієнт старіння населення (частка осіб старше 65 років у загальній чисельності населення), %	18	не більше (старіння населення)
30	Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, %	60	не більше (фінансова криза)
31	Середньорічне скорочення чисельності зайнятих у науці та науковому обслуговуванні, %	3	не більше (зниження наукового потенціалу)
32	Рівень споживання алкоголю, літрів абс. алк. особа/рік	8	не більше (фізична деградація населення)
33	Кількість суїцидів на 1000 осіб населення, осіб	3	не більше (фрустрація свідомості населення)
34	Рівень психічної патології на 1000 осіб населення	280	не більше (психічна деградація населення)
35	Частка громади, що виступає за кардинальну зміну політичної системи, %	40	не більше (соціальні конфлікти)
36	Рівень довіри населення до центральних органів влади, %	20	не більше (соціальні конфлікти)
Характеристики економіки регіону			
37	Рівень зростання ВРП, %	3	не менше (деіндустріалізація економіки)
38	ВРП на душу населення, % від середньосвітового рівня	100	не менше (зниження якості життя)
39	Спад у галузях спеціалізації регіону, %	50	не більше (перехід регіону в дотаційний)
40	Забезпеченість централізованими фінансовими ресурсами (дотації), %	40	не більше (неможливість стійкого розвитку)
41	Рівень зносу основних засобів, %	35	не більше (зниження ресурсного потенціалу)
42	Відношення імпортованих товарів і послуг до ВРП, %	35	не більше (економічна залежність)
43	Диференціація регіонів за прожитковим мінімумом, рази	1,5	не більше (неможливий комплексний розвиток країни)
44	Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %	30	не більше (неможливий комплексний розвиток)
Якість життя			
45	Співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати	1:3	не більше (декваліфікація робочої сили)
46	Рівень нормального харчування, ккал на добу	2700	не менше (2150 - межа голоду)
47	Розрив між доходами 10% найбільш високодоходних груп та 10% найменш доходних, разів	8	не більше (антогонізація соціальної структури)
48	Питома вага імпортованих продуктів харчування у внутрішньому споживанні, %	25	не більше (продовольча безпека)
49	Питома вага населення, яка має доходи нижче за прожитковий мінімум, %	20	не більше (жебракство)
50	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м ²	25	не менше (погіршення умов існування)
51	Перевищення грошових витрат над грошовими доходами, %	75	не більше (бідність)
52	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	1	не менше (погіршення умов існування)
53	Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі витрат домогосподарств, %	50	не більше (погіршення умов існування)
54	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % до ВВП	4	не менше (зниження якості охорони здоров'я)

нського ринку або інтегрованої системи регіональних ринків з урахуванням їхньої виробничої спеціалізації;

— визначення і забезпечення необхідного державного регулювання економічних процесів, здатного гарантувати належне функціонування ринкової економіки як у звичайних, так і в екстремальних умовах [9].

За основними елементами системи показників, яка відображає стан економічної безпеки регіону та використовуючи розробки [1—14] визначено їхні порогові значення, які згруповані за напрямками впливу на розвиток економічної системи (табл. 1).

Особливе значення мають показники: валовий національний продукт — ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, які вироблені в економіці країни за визначений проміжок часу (рік); темпи структурної деформації виробництва та суспільства. Такі макроекономічні показники характеризують умови існування економічної системи регіону.

ВИСНОВКИ

Таким чином, для проектування системи мінімізації ризиків як елемента забезпечення економічної безпеки регіонів необхідно послідовно розв'язати кілька завдань. На першому етапі важливим є завдання відбору найбільш значимих з економічної точки зору показників економічної безпеки, визначення й обґрунтування граничних значень відібраних показників. У статті запропоновано підхід до розв'язку цього завдання. Отримана сукупність індикаторів економічної безпеки є частиною моделі системної динаміки регіону для проектування системи мінімізації ризиків.

При формуванні моделі системної динаміки регіону можливе збільшення числа показників економічної безпеки. Припустиме також формування єдиного, узагальненого параметра оптимізації як функції цінності, у якій будуть відбиті всі показники економічної безпеки регіону.

Література:

1. Авдійський В.І. Економічна безпека в системі трансформації світової фінансової архітектури / В.І. Авдійський, В.П. Бауэр // Ефективне антикризове управління. — 2010. — № 1. — С. 42—48.
2. Алтухов А.И. Продовольственная безопасность страны и ее оценка / А.И. Алтухов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2008. — № 5. — С. 1—5.
3. Богомолов В.А. Экономическая безопасность: учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по специальности экономики и управления (060000) / В.А. Богомолов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. — 303 с.
4. Варналія З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / З.С. Варналія. — К.: НІСД, 2007. — 768 с.
5. Возжеников А.В. Национальная безопасность России в контексте современных политических процессов / А.В. Возжеников, А.И. Буркин, Н.В. Синек; [под общ. ред. А.В. Возженикова]. — М.: Изд-во РАГС, 2005. — 520 с.
6. Глазьев С.Ю. Геноцид. Росія і новий світовий порядок. Стратегія економічного зростання на порозі XXI століття / С.Ю. Глазьев. — М., 1997. — С. 164—165.
7. Економічна безпека: навч. посіб. / [П.В. Мельник, Л.А. Трангул, Е.М. Лібанова та ін.; за ред. З.С. Варналія]. — К.: Знання, 2009. — 647 с.
8. Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 256 с.
9. Ілларіонов О.Н. Критерії економічної безпеки // Питання економіки. — 1998. — № 10. — С. 35—

58. Інститут економічного аналізу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iea.ru>

10. Коваленко Е.Г. Региональная экономика и управление: учеб. пособ. / Е.Г. Коваленко. — СПб.: Питер, 2005. — 288 с.

11. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджена Наказом Міністерства економіки від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/basejw/ua-dtgiire/ex.Mt>.

12. Похилук В.В. Держава у транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз і стан економічної безпеки: монографія / В.В. Похилук. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. — 403 с.

13. Ткаченко В.Г. Некоторые положения сущности и содержания экономической безопасности государства / В.Г. Ткаченко // Экономист. — 2008. — № 9. — С. 9—11.

14. Экономическая безопасность России: общий курс: учебник / [под ред. В.К. Сенчагова]. — 2-е изд. — М.: Дело, 2005. — 896 с.

References:

1. Avdyjskyj, V. I. and Bauer, V.P. (2010), "Ekonomichna bezpeka v systemi transformatsii svitovoi finansovoi arkhitektury", *Efektivne antykrizove upravlinnia*, vol. 1, pp 42—48.
2. Altukhov, A.Y. (2008), "Prodovol'stvennaia bezopasnost' strany y ee otsenka", *Ekonomyka sel'skokochoziajstvennykh y pererabatyvaiuschykh predpriyatij*, vol. 5, pp. 1—5.
3. Bohomolov, V.A. (2006), "Ekonomycheskaia bezopasnost'", [Ekonomichna bezpeka], Naukova dumka, Ukraine.
4. Varnaliia, Z.S. (2007), "Derzhavna rehional'na polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety", [Ekonomichna stratehiia], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
5. Vozzhenykov, A.V. Burkyn, A.Y. and Syneok, N.V. (2005), "Natsyonal'naia bezopasnost' Rossyy v kontekste sovremennykh polytycheskykh protsessov", [Natsyonal'naia bezopasnost'], Naukova dumka, Moskva, Rossyia.
6. Hlaz'iev, S.Yu. (1997), "Henotsyd. Rosiia i novyj svitovyy poriadok. Stratehiia ekonomichnoho zrostantia na porozi XXI stolittia", [Ekonomichna stratehiia], Naukova dumka, Moskva, Rossyia.
7. Mel'nyk, P.V. Tranhul, L.L. and Libanova, E.M. (2009), "Ekonomichna bezpeka", [Ekonomichna bezpeka], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
8. Ivaniuta, T.M. and Zaichkov, A.O. (2009), "Ekonomichna bezpeka pidpriemstva" [Ekonomichna bezpeka], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
9. Illarionov, O.N. (1998), "Kryterii ekonomichnoi bezpeky. Pytannia ekonomiky", *Ekonomichna bezpeka*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.iea.ru>
10. Kovalenko, E.H. (2005), "Rehyonal'naia ekonomyka y upravlenye", [Rehyonal'naia ekonomyka], Naukova dumka, Pyter, Rossyia.
11. The Ministerstva ekonomiky (2007), "Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy", available at: <http://ua-info.biz/legal/basejw/ua-dthiire/ekh.Mt>
12. Pokhyliuk, V.V. (2008), "Derzhava u tranzytyvnyj ekonomitsi: rehuliuвання ekonomiky, analiz i stan ekonomichnoi bezpeky", [Ekonomichna bezpeka], Naukova dumka, Poltava, Ukraine.
13. Tkachenko, V.H. (2008), "Nekotorye polozheniya sushnosty y sodержaniya ekonomicheskoy bezopasnosti gosudarstva", *Ekonomyst*, vol. 9, pp/ 9-11.
14. Sen, V.K. (2005), "Ekonomycheskaia bezopasnost' Rossyy", [Ekonomycheskaia bezopasnost'], Naukova dumka, Moskva, Rossyia.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2013 р.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

К. Tymoschenko,

assistance of finance department, Dnipropetrovsk national university by Oles Honchar

FUNCTIONAL LOAD OF FINANCIAL SAFETY MACHINERY OF THE ENTERPRISE

У статті представлено результати аналізу функціонального навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Охарактеризовано взаємозв'язок між аксіомами, функціями та принципами механізму. Сформовано ієрархію завдань фінансового механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності.

The analysis results of functional load of financial safety machinery of the enterprise are presented in the article. Axioms, functions and principals connections of the load are described. Hierarchy of the tasks of secure financial safety machinery of the enterprise is formed.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансова безпека, системний підхід, функції фінансового механізму фінансової безпеки, завдання фінансового механізму фінансової безпеки.

Key words: financial load, financial safety, system approach, functions of financial load of financial safety, tasks of financial load of financial safety.

АКТУАЛЬНІСТЬ

Тенденції розвитку сучасної фінансової науки ґрунтуються на деталізації досліджень, зростанні їх практичної значущості та посиленні специфічності отримуваних результатів. Існування таких тенденцій переважно зумовлене зростанням стрімкості змін економічного середовища та збільшенням кількості непередбачуваних наслідків діяльності економічних контрагентів. Останнє стосується як діяльності окремих суб'єктів, так і галузевих комплексів чи національних економік у цілому. Збільшення кількості загроз логічно обумовило необхідність розробки узгодженого механізму протидії швидким змінам, раптовим небезпекам та загрозам, що й призвело до поступального розвитку одного з найбільш актуальних напрямів фінансової науки обґрунтування механізму фінансової безпеки. Обґрунтування такого механізму для суб'єктів підприємництва є тим більш актуальним, що сучасні небезпеки та загрози найбільш швидко та критично реалізуються саме на мікроекономічному рівні. Одночасно широкий спектр небезпек та загроз у діяльності суб'єктів підприємництва обумовив широту функціонального навантаження механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємства, що найчастіше зменшує ефективність його функціонування.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Суто теоретичні підходи щодо характеристики особливостей функціонування фінансового механізму достатньо широко опрацьовані в наукових працях ук-

раїнських науковців. Так, окремі аспекти теоретичного забезпечення фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта господарювання висвітлено у працях Л.І. Абалкіна [1], О.Ю. Амосова [2], О.В. Антонової [3], О.В. Ареф'євої [4], О.І. Барановського [5], М. Бердар [6], Т.Г. Васильців [7], Ю.М. Воробйова [8], Т.В. Гринько [10], І.В. Демченко [11, 12], А.О. Єпіфанов [13], О.А. Івашко [16] тощо. Достатньо часто при цьому використовується саме системний підхід, коли або фінансовий механізм, або фінансову чи/та економічну безпеку розглядають як системне утворення. Проте реалії сучасності підкреслюють недостатність існуючого теоретичного забезпечення функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва особливо стосовно його функціонального навантаження, що відзначають й інші науковці [2, с. 79]. Свідченням є відсутність більш-менш визначеної послідовності аналітичних операцій щодо оцінювання рівня фінансової безпеки, алгоритмізації процесів управління нею, порядку оцінювання впливу якісних і кількісних характеристик зовнішнього середовища на рівень фінансової безпеки, що спричиняє загрози розвитку суб'єкта в умовах невизначеності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Виходячи з актуальності дослідження існуючих теоретичних доробків стосовно фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, метою дослідження є аналіз існуючих доробок стосовно функціонального навантаження фінансового механізму фінансової безпеки. Об-

ектом дослідження є теоретико-методологічні засади забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Предметом дослідження є сутнісні характеристики фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Методологічне підґрунтя дослідження представлене методами аналізу (виявлення взаємозв'язку між аксіомами, функціями та принципами функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності), конструювання (формування ієрархії завдань фінансового механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності) на основі системного та синергетичного підходів (дослідження функціонального навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва).

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи з ієрархічності сприйняття фінансової безпеки як системного утворення, відповідний фінансовий механізм також повинен мати ієрархічну організацію, що дає підстави віднести його до типу складно організованих систем із відповідними властивостями. Необхідно врахувати, на нашу думку, той факт, що велика кількість небезпек та загроз для діяльності суб'єкта підприємництва обумовлюється зростанням рівня невизначеності економічного середовища, збільшенням кількості ризиків. Виходячи із необхідності використовувати фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єкта підприємництва для зменшення невизначеності його функціонування та розвитку, аксіоматичну основу його побудови складають аксіоми загальності, неповторюваності та відкритості [9, с. 197—198], прийняті у фінансовому прогнозуванні в умовах невизначеності. Однак розуміння цих аксіом повинне бути адаптоване з урахуванням спрямованості використання фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва:

— Аксіома загальності. Зміст цієї аксіоми полягає в тому, що для суб'єкта підприємництва завжди існують певні ризики та небезпеки, отже, фінансовий механізм фінансової безпеки також повинен існувати постійно та є невід'ємною частиною загальної фінансової механізму діяльності суб'єкта підприємництва. Так, М. Бердар зазначає, що механізм забезпечення фінансової безпеки в сучасних умовах має функціонувати перманентно, а не тільки при настанні кризових передумов чи самої кризи [6, с. 73].

— Аксіома неповторюваності. У кожний конкретний момент часу комплекс небезпек та загроз для суб'єкта підприємництва є унікальним, отже, вплив як окремих інструментів, так і механізму в цілому, незважаючи на можливу стандартизацію буде також унікальним. Похідним чином зазначена аксіома стверджується в інших наукових працях через констатацію унікальності фінансової безпеки для кожного підприємства [14, с. 235].

— Аксіома відкритості. Оскільки суб'єкт підприємництва повсякчас перебуває у фінансових відносинах з іншими суб'єктами та підлягає впливу зі сторони факторів економічного середовища, то він представляє собою відкриту систему, відповідно жодна з загроз та небезпек не може бути тільки внутрішньою чи тільки зовнішньою. Отже, фінансовий механізм фінансової безпеки, який є частиною фінансового механізму суб'єкта підприємництва в цілому, також є відкритою системою.

Прийняття зазначених аксіом означає передусім принципову недосяжність стану фінансової безпеки суб'єктом підприємництва при якомога тіснішому наближенні до цього стану. Таке розуміння особливостей функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва відповідає індетерміністському розумінню економічних законів та закономірностей. Іншим наслідком застосування зазначених аксіом є те, що один і той же фінансовий стан суб'єкта

підприємництва (при вузькому розумінні фінансової безпеки) чи одна і та ж його здатність протидіяти загрозам та небезпекам (при широкому розумінні фінансової безпеки) в різних умовах будуть означати різний рівень фінансової безпеки, що відповідає контингентному розумінню існуючих закономірностей функціонування суб'єкта підприємництва.

Функціональне навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва ґрунтується на функціональних цілях безпеки економічної. Сукупність таких функціональних цілей представлена досить широко і стосується майже всіх аспектів діяльності суб'єкта підприємництва [3, с. 15; 4, с. 100]. Забезпечення виконання функцій механізму економічної безпеки тісно пов'язане із джерелом виникнення загроз зовнішнім чи внутрішнім. Сам спосіб запобігання загрозам також цілком залежатиме від джерела їх виникнення.

Оскільки фінансова безпека за джерелом виникнення належить до комплексних загроз, то наведена вище диференціація функціональних завдань з її забезпечення є умовною. Комплексний характер фінансової безпеки суб'єкта підприємництва підкреслює підпорядкованість фінансового механізму фінансової безпеки аксіомі відкритості.

Функціональне навантаження фінансового механізму фінансової безпеки за розвідками І.В. Демченко [11, с. 56] цілком узгоджується з функціональним навантаженням безпеки економічної і має окрім безперечних переваг й окремі недоліки, пов'язані із розширенням спектру виконуваних функцій аж до подрібнення базових функцій фінансів розподільної та контрольної.

Групування функцій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, на нашу думку, може здійснюватись з урахуванням його ієрархічної організації та міри їх специфічності. Ієрархія функцій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва буде наступною:

— базові функції (розподільна та контрольна), що реалізуються в межах фінансового механізму суб'єкта підприємництва. Розподільна функція полягає у забезпеченні формування, використання та розподілу фінансових ресурсів при забезпеченні сталого функціонування та розвитку суб'єкта підприємництва та реалізується через підфункції (які як окремі функції виокремлює І.В. Демченко [11, с. 56]): накопичувальну (формування/ накопичення фондів фінансових ресурсів); ощадну (збереження фінансових ресурсів та ефективне їх використання); відтворювальну (відтворення фінансових ресурсів у процесі їх кругообігу). Контрольна функція реалізується на основі розподільної та включає в себе інформаційну підфункцію;

— специфічні функції, що реалізуються в межах фінансового механізму фінансової безпеки та поділяються на:

— стабілізаційну, зміст якої полягає у створенні та підтриманні рівноважного стану фінансів суб'єкта підприємництва за якого звичайні коливання руху фінансових потоків у межах суб'єкта не призводять до порушення закономірностей його функціонування та розвитку. Виконання цієї функції тісно пов'язане із протидією внутрішнім небезпекам та загрозам;

— адаптаційну, зміст якої полягає у створенні системи гнучкого та швидкого реагування на незначні флуктуації зовнішнього економічного середовища, що запобігатиме порушенню рівноважного розвитку суб'єкта підприємництва. Виконання цієї функції обумовить підвищення стійкості суб'єкта підприємництва до несистемних зовнішніх небезпек та загроз;

— захисну, зміст якої полягає у створенні вагомих фінансових протидій системним загрозам та небезпекам, що можуть призвести до кризового стану навіть за умови перебування суб'єкта підприємництва у стані стійкої фінансової рівноваги.

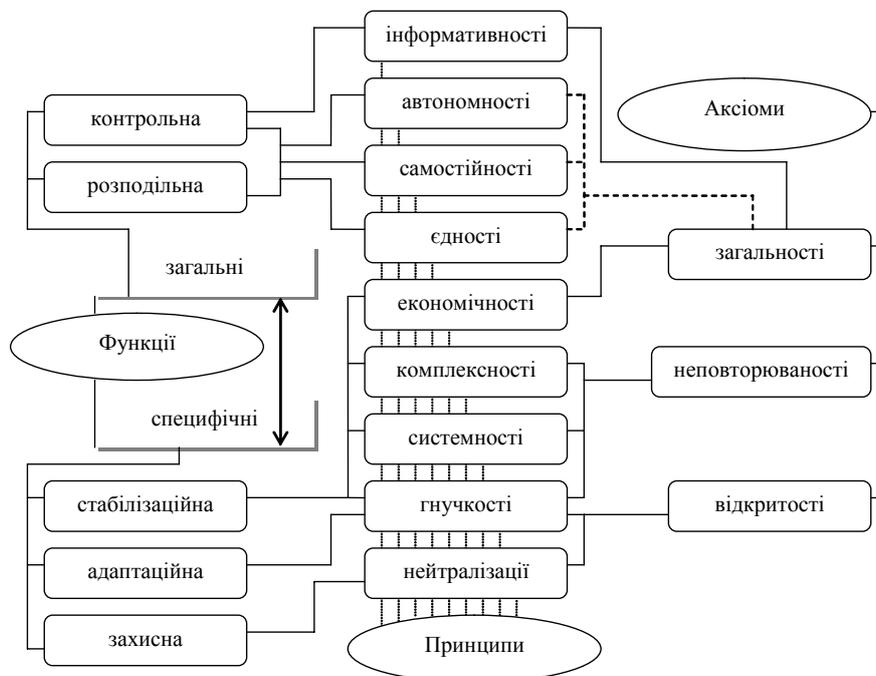

Рис. 1. Взаємозв'язок між аксіомами, функціями та принципами функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності

Розроблено автором.

Ефективність виконання функціонального навантаження фінансового механізму значною мірою обумовлюється вертикальною та горизонтальною координацією його елементів [16, с. 69]. Ефективне виконання функцій фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва можливе за умови врахування економічних законів та закономірностей, на основі яких він функціонує. Дія економічних законів є об'єктивною, а їх використання для управління окремою сферою — поєднання об'єктивного та суб'єктивного [1, с. 17]. Закони та закономірності визначають сукупність принципів використання механізму. До принципів фінансової безпеки суб'єкта підприємництва відносять принципи [11, с. 57]: єдності, автономності, самостійності, гнучкості, нейтралізації, комплексності, системності, інформативності, економічності.

Між зазначеними принципами, функціями та аксіомами функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва існує певний взаємозв'язок (рис. 1).

Так, принципи автономності, самостійності та єдності є передумовою функціонування фінансового механізму суб'єкта підприємництва загалом, отже, і передумовою функціонування фінансового механізму фінансової безпеки, оскільки останній співвідноситься із фінансовим механізмом суб'єкта підприємництва як часткове із загальним та відповідно до аксіоми загальності є його невід'ємною частиною. Однак зазначені принципи не вбудовані у фінансовий механізм фінансової безпеки безпосередньо. Виконання розподільної функції фінансового механізму суб'єкта підприємництва є можливим саме завдяки дотриманню зазначених принципів. Принцип інформативності також вбудовано у фінансовий механізм суб'єкта підприємництва в цілому. Саме завдяки зазначеному принципу є можливим виконання другої базової функції — контрольної, що пов'язує одночасно зазначений принцип із аксіомою загальності.

Принципи економічності, комплексності, системності, гнучкості, нейтралізації є необхідними для виконання специфічних функцій фінансового механізму фінансової безпеки. Оскільки відповідно до аксіоми неповторюваності ситуація абсолютної фінансової безпеки для суб'єкта підприємництва не настає ніколи і у

будь-який конкретний момент часу стан підприємства відносно фінансової безпеки є унікальним, то функціонування фінансового механізму фінансової безпеки повинно бути достатньо гнучким (принцип гнучкості), підтримувати стан динамічної рівноваги підприємства як системи (принцип системності), враховувати максимальну кількість впливів (принцип комплексності) при мінімально можливому обсягу витрат (принцип економічності). Останній принцип також пов'язаний із аксіомою загальності, оскільки його дотримання відповідає необхідності самофінансування та автономії суб'єкта підприємництва.

Принцип нейтралізації також відповідає виконанню специфічних функцій фінансового механізму фінансової безпеки, однак більшою мірою співвідноситься з аксіомою відкритості, оскільки співвідноситься із необхідністю захисту від зовнішніх впливів як несистемного (адаптаційна функція), так і системного (захисна функція) характерів.

Основна спрямованість функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва обумовлюється його цілепокладанням. Формулювання основної мети фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва за доробками різних авторів [10, с. 22; 15, с. 150; 8, с. 14; 7, с. 135], хоча і не є суперечливими, а швидше доповнюють одне одного, занадто розширюють спектр завдань, що й обумовлює складність побудови ієрархії цих завдань, а, отже і реалізації системного підходу в обґрунтуванні зазначеного механізму в повному обсязі. Зокрема у різних наукових працях зустрічається від шести [8, с. 14] до шістнадцяти [13, с. 119—144] завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, представлених як з використанням, так і без використання системного підходу. Загалом сукупність завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва є достатньо широкою і відповідає швидше завданням фінансового механізму суб'єкта підприємництва в цілому без врахування специфічності механізму фінансової безпеки. Незважаючи на такий обсяг завдань, їх основний склад можна згрупувати за ієрархічними рівнями (рис. 2).

Ієрархія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва вибудована нами

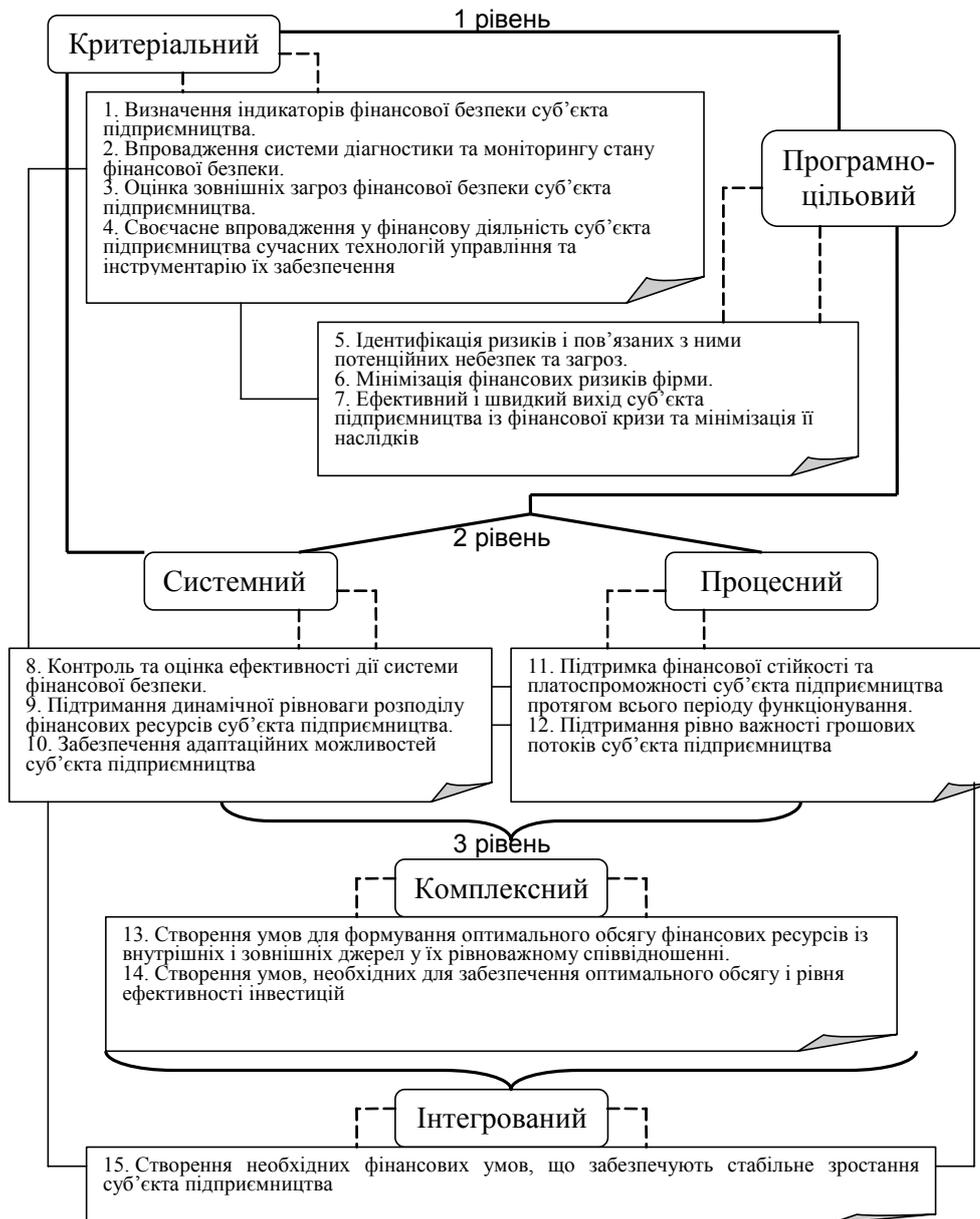

Рис. 2. Ієрархія завдань фінансового механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності

Розроблено автором.

за аналогією з ієрархією підходів розуміння фінансового механізму суб'єкта підприємницької діяльності. Сам перелік завдань включає основні їх групи, однак може бути суттєво розширений та деталізований відповідно до специфіки діяльності суб'єкта підприємництва. Зазначимо також, що конкретна ієрархія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва також буде обумовлюватись специфікою його діяльністю, поточним та перспективним фінансовими станами та конкретним переліком небезпек та загроз. Структурування ієрархії завдань може бути суттєво змінено у зв'язку з існуванням зворотних та додаткових зв'язків між блоками завдань. Результатом є існування розгалуженого скелетного комплексу системи завдань, кожна гілка якого може стати основною чи додатковою в залежності від конкретних обставин.

Представлений скелетний комплекс ієрархії завдань фінансового механізму фінансової безпеки реалізується тільки у тому випадку, якщо умови економічного середовища для суб'єкта підприємництва не є агресивними, суб'єкт підприємництва стало функціонує та розвивається, не має на даний момент суттє-

вих ризиків та загроз, однак такі загрози можуть виникнути в майбутньому. Крім того, умовою є те, що для такого суб'єкта підприємництва раніше не поставало потреби вибудовувати фінансовий механізм фінансової безпеки. За всіх інших умов ієрархія завдань вибудовується, виходячи із найбільш актуального блоку таким чином, щоб зберегти взаємозв'язки між блоками завдань, що призводить, відповідно, до формування нового скелетного комплексу аж до утворення гетерархії.

Так, наприклад, при існуванні стабільних проблем із платоспроможністю та фінансовою стійкістю у діяльності підприємства та відсутністю системних загроз його існуванню в умовах неагресивного економічного середовища ієрархія завдань фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва буде такою, що буде простежуватись циклічність між блоками завдань першого та другого рівня ієрархії та значне ускладнення скелетного комплексу завдань.

ВИСНОВКИ

Функціональне навантаження фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва

має ієрархічну організацію та будується із врахуванням аксіом загальності, неповторюваності та відкритості. Загальними функціями зазначеного механізму є розподільна і контрольна, що реалізуються в межах фінансового механізму суб'єкта підприємництва в цілому. Специфічними функціями механізму є стабілізаційна, адаптаційна та захисна, які реалізуються в межах тільки фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємництва. Виявлення взаємозв'язку між аксіомами, функціями та принципами функціонування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єкта підприємницької діяльності дало змогу сформуванню змінної ієрархії його завдань, що може бути деталізована та структурована відповідно до специфіки діяльності суб'єкта, його поточного стану, перспектив розвитку та конкретного переліку небезпек та загроз.

Література:

1. Абалкин Л.И. Хозяйственный механизм общественных формаций / Л.И. Абалкин. — М.: Мысль, 1986. — 269 с.
2. Амосов О.Ю. Фінансова безпека підприємства в сучасних умовах: теоретичний аспект / О.Ю. Амосов // Проблеми економіки. — 2011. — № 4. — С. 76—80.
3. Антонова О.В. Формування механізму управління фінансовою безпекою торгівельною мережею / О.В. Антонова // Вісник Львівської комерційної академії: Зб. наук. праць. Серія "Економічна". — Вип. 35. — С. 12—16.
4. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 1 (91). — С. 98—103.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека держави / О.І. Барановський // Фінанси України. — 1996. — № 11. — С. 19—34.
6. Бердар М. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва / М. Бердар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка". — 2011. — № 124—125. — С. 73—76.
7. Васильців Т.Г. Фінансова безпека підприємства: місце в системі економічної безпеки та пріоритети посилення на посткризовому етапі розвитку економіки / Т.Г. Васильців, О.Р. Ярошко // Науковий вісник НАТУ. — 2011. — № 21. — С. 132—136.
8. Воробйов Ю.М. Фінансова безпека організацій рекреаційної сфери / Ю.М. Воробйов, О.Г. Блажевич // Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. — 2010. — № 2. — С. 12—19.
9. Грабчук О.М. Фінансове прогнозування розвитку економіки України в умовах невизначеності / О.М. Грабчук; дисс. д-ра екон. наук за спеціальністю 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит. — Дніпропетровськ, 2012. — 441 с.
10. Гринько Т.В. Формирование механизма инновационного развития предприятия / Т.В. Гринько // Інвестиції: Практика та досвід. — 2011. — № 7. — С. 18—22.
11. Демченко І.В. Фінансова безпека аграрних суб'єктів господарювання / І.В. Демченко // Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. — 2012. — № 4. — С. 54—60.
12. Демченко І.В. Фінансова безпека суб'єкта господарювання: сутність та умови виникнення / І.В. Демченко // Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. — 2010. — № 1. — С. 35—38.
13. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: Монографія / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський, Т.М. Болгар, О.М. Ващенко; за заг. ред. А.О. Єпіфанова. — Суми: УАБС НБУ, 2009. — 295 с.

14. Журавка О.С. Теоретичні аспекти формування системи фінансової безпеки підприємства / О.С. Журавка, Є.К. Бондаренко // Інноваційна економіка. — 2012. № 4. — С. 234—236.

15. Зорінець П.І. Економічна стійкість та фінансова безпека підприємства в умовах нестабільності ринку / П.І. Зорінець // Формування ринкових відносин в Україні, 2011. — № 9. — С. 148—152.

16. Івашко О.А. Концептуальні основи фінансового механізму / О.А. Івашко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія "Економічні науки". — 2010. — № 4. — С. 65—71.

References:

1. Abalkin, L.I. (1986), *Hozjajstvennyj mehanizm obshhestvennyh formacij* [Economic mechanism of social formations], Mysl', Moscow, Russia.
2. Amosov, O.Yu. (2011), "Financial security of enterprise in today's conditions: theoretical aspects", *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 76—80.
3. Antonova, O.V. (2011), "Forming of mechanism of management financial safety of point-of-sale network", *Visnyk L'vivs'koi komertsijnoi akademii Seriiia "Ekonomichna"*, vol. 53, pp. 12—16.
4. Aref'ieva, O.V. and Kuzenko, T.B. (2009), "The economic basis for the formation of the financial component of the economic security", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 1 (91), pp. 98—103.
5. Baranovs'kyj, O. I. (1996), "The financial security of state", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 19—34.
6. Berdar, M. (2011), "Ensuring financial security subjects of business", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia "Ekonomika"*, vol. 124—125, pp. 73—76.
7. Vasyl'tsiv, T. H. And Yaroshko, O.R. (2011), "Financial security of enterprise: place in the system of economic security and priorities strengthen on the post-crisis stage of economy development", *Naukovyj visnyk NLTU*, vol. 21, pp. 132—136.
8. Vorobjov, Yu. M. and Blazhevych O.H. (2010), "Financial security organizations recreational sector", *Naukovyj visnyk: Finansy. Banky. Investytsii.*, vol. 2, pp. 12—19.
9. Hrabchuk, O. M. (2012), "Financial forecasting development of Ukraine's economy in the face of uncertainty", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
10. Grin'ko, T. V. (2011), "Formation mechanism of innovative development company", *Investicii: Praktika ta dosvid*, vol 7, pp. 18—22.
11. Demchenko, I. V. (2012), "Financial security of agricultural economic entities", *Naukovyj visnyk: Finansy. Banky. Investytsii.*, vol. 4, pp. 54—60.
12. Demchenko, I. V. (2010), "Financial security business entity: the nature and conditions for the emergence", *Naukovyj visnyk: Finansy. Banky. Investytsii.*, vol. 1, pp. 35—38.
13. Yepifanov, A. O. Plastun, O. L. Dombrovs'kyj, V. S. Bolhar, T. M. and Vaschenko, O. M. *Finansova bezpeka pidprijemstv i bankivs'kykh ustanov* [Financial security enterprises and banking institutions], ? UABS NBU, Sumy, Ukraine.
14. Zhuravka, O. S. and Bondarenko, Ye.K. (2012), "Theoretical aspects of the formation system of financial security enterprises", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 4, pp. 234—236.
15. Zorinets', P. I. (2011), "Economic stability and financial security of enterprise in conditions unstable market", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 9, pp. 148—152.
16. Ivashko, O. A. (2010), "Conceptual foundations of the financial mechanism", *Naukovyj visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriiia "Ekonomichni nauky"*, vol. 4, pp. 65—71.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2013 р.

Т. Г. Сиволап,
аспірант кафедри економічної теорії та підприємництва,
Запорізький національний технічний університет

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В РЕГІОНІ

T. Sivolap,
graduate student of Economics and Business, Zaporizhzhya National Technical University

FEATURES OF EVALUATION OF TERMS OF FORMING AND DEVELOPMENT OF FINANCIAL RESTRUCTURING OF INDUSTRIAL COMPLEX ARE IN REGION

Структура промислового комплексу України повинна бути більш ефективною та задовольняти основні потреби економіки. Новий підхід фінансової реструктуризації на рівні підприємств промислового комплексу регіону пов'язаний не тільки із частковими структурними змінами, а й зі змінами у активах та структурі капіталу. Управління регіонів сьогодні доцільно розглядати спираючись на основу аналізу особливостей їх економіки до формування та розвитку концентрованих підприємств, що обумовлює нові підходи до розвитку промислового комплексу.

A structure of regional industrial complex of Ukraine on the whole is ineffective. Such position results not only in the overruns of natural resources but also dissatisfies the basic necessities of economy, that is why needs permanent intervention from the financial restructuring. The financial restructuring at the level of enterprises of industrial complex is related both to the structural changes and with changes in financial streams. It is today expedient to examine the management of regions leaning on basis of analiza features of their economy to forming and development of the concentrated enterprises, which stipulates the new going near development of industrial complex.

Ключові слова: фінансова реструктуризація, промисловий комплекс, регіон, стабілізаційні заходи, внутрігалузеви та міжгалузеви зв'язки, упорядкування фінансових потоків, структура капіталу.

Key words: financial restructuring, industrial complex, region, stabilizing measures, vnutrigaluzevi and mizbgaluzevi copulas, arrangements of financial streams, capital structure.

ВСТУП

Успіх фінансової реструктуризації промислового комплексу регіону розглядається в рамках теорії інноваційного розвитку промислових підприємств у регіонах з концентрованою промисловістю. Формування антикризових заходів для регіону має спиратися на такі критерії: оцінку фінансового стану промислового комплексу в регіоні, оцінку конкурентоспроможності продукції промислових підприємств та виробничого потенціалу в складі комплексу, а також оцінку макросередовища (визначення фази економічного циклу та спостереження за коливаннями ринкової кон'юнктури), розроблену систему термінових заходів для стабілізації роботи промислового комплексу регіону: управління таким комплексом — процес формування та регулювання структури активів та пасивів, яке може забезпечити досягнення стабільного функціонування промислових підприємств у складі комплексу.

Теоретико-методологічні аспекти управління реструктуризацією промисловості в регіонах розглядали О. Алімов, О. Амоша, Е. Алаєв, М. Войнаренко, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Герасимчук, В. Голіков, А. Грінюв, М. Данилишин, М. Кизим.

Методологію таких процесів розробили О. Алімов, І. Алексєєв, І. Булеєв, Б. Буркинський, В. Гончаров, В. Гриньова, Б. Данилишин, С. Єрохін, В. Захарченко, І. Лукінов, Ю. Пашенко, А. Чернюк, В. Чижова, А. Чухно, В. Прушківський.

Фінансова реструктуризація промислового комплексу в регіоні іноді "примушує" промислові підприємства знижувати або активізувати інвестиційну діяльність. Вагомий внесок у вивчення проблем інвестиційних процесів як на національному рівні, так і на рівні окремих регіонів зробили такі вітчизняні науковці: О. Амоша, Ю. Бажад, І. Бланк, Є. Бойко, В. Геєць, А. Гойко, Б. Губський, М. Долішній, В. Дубровський, А. Загородній, С. Злупко.

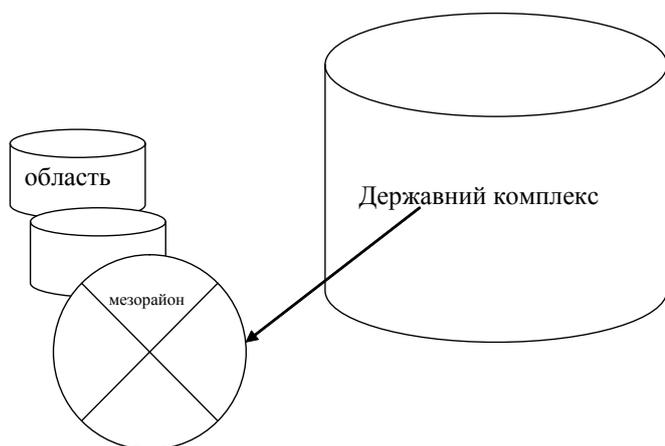

Рис. 1. Схема державного комплексу як системи, у складі якої функціонують ТВК, мезорайони (які поділяються на мікрорайони) з міжгалузевим утвореннями декількох областей

Н. Волошанюк [2] дослідила фінансові доміанти реструктуризації підприємств в Україні та розробила особливі методичні положення та практичні рекомендації щодо підвищення ефективності фінансової реструктуризації промислових підприємств. Недослідженими залишаються умови формування управління фінансовою реструктуризацією промислового комплексу регіону.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Як зазначено в економічній літературі [2, с. 25], під фінансовою реструктуризацією підприємства запропоновано розуміти комплекс фінансово-економічних заходів, спрямованих на оновлення фінансової структури підприємства та системи управління фінансами з метою збільшення ринкової вартості компанії на основі удосконалення фінансово-економічних відносин підприємства та ефективного використання потенціалу синергії.

Проте недослідженими залишаються питання аналізу формування та використання фінансової реструк-

туризації промислового комплексу в регіонах: визначення залежності економіки регіону з концентрованою промисловістю від макросередовища; формування та упорядкування фінансових потоків між промисловими підприємствами та їх відносини з банками в скрутній економічній ситуації з метою запобігання стадії банкрутства та створення уніфікованої методики для визначення рівня комплексності промислових регіонів з метою прогнозу та проведення системи заходів для стабільного функціонування промислового комплексу регіону.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасна економіка потребує подальшого розвитку системи заходів фінансової реструктуризації промислового комплексу в регіоні та особливої системи управління регіональною економікою промисловості. Як зазначено вітчизняними науковцями [1], саме регіональні міжгалузеві комплекси розглядаються на макро-, мезо- та мікрорівнях. Найскладнішим вчені-економісти вбачають державний комплекс, де макрорайон у межах України — це система, у складі якої функціонують ТВК декількох адміністративних областей, а будь-яка адміністративна область розглядається як мезорайон [1, с. 82], який поділяється на мікрорайони. Таким чином, як зазначають вчені, крім комплексів у межах адміністративних областей виділяють ще міжгалузеві утворення (рис. 1) декількох областей (міжобласні) [1, с. 82].

Складні схеми фінансових відносин різних підприємств у регіоні потребують особливого комплексного підходу.

Особливості фінансової реструктуризації підприємств, які входять до складу регіонального комплексу, полягають у необхідності організації активів, пасивів та фінансових потоків.

На думку вчених, [3, с. 20] інноваційна реструктуризація промисловості регіону має виправити деформації регіональної структури промислового комплексу і забезпечити збалансоване відтворення виробничого, економічного, природно-ресурсного, соціального потенціалів, локалізованих на його території.

Обов'язковою умовою в оцінці фінансового стану промислового комплексу є визначення стану макросередовища: в авторській методиці відображає таке положення модель стабілізаційних заходів для функціонування промислових підприємств в особливих умовах (рис. 2); виділення особливостей формування та розвитку самої фінансової реструктуризації промислового комплексу.

Модель демонструє вплив фінансової реструктуризації на економіку промислового комплексу та висвітлює головні завдання з урахуванням теорії циклічності:

- стабілізація роботи взаємопов'язаних підприємств (уникнення "провалу" (дна, банкрутства));
- генерування капіталу для впровадження інвестицій;
- підйом економіки підприємств промислового комплексу за рахунок появи інноваційної продукції.

Надзвичайно актуальною проблемою сучасної економіки є врахування при аналізі та прогнозуванні розвитку та розміщенні продуктивних сил двох загальних законів: загальної теорії систем і циклічності розвитку явищ, об'єктів, процесів. Основний сенс закону циклічності розвитку (рис. 3) полягає у "повто-

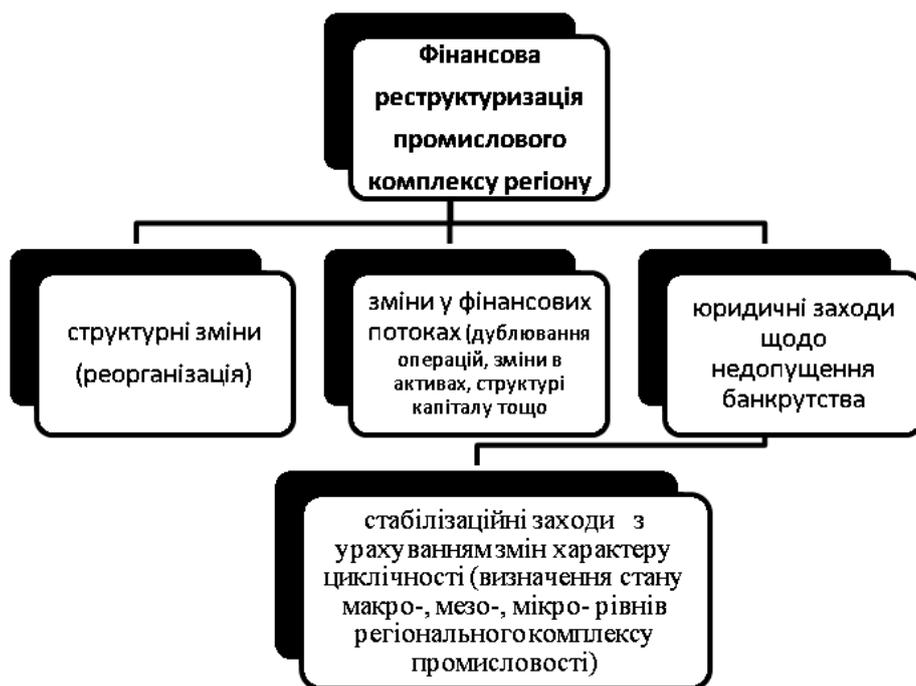

Рис. 2. Особливості необхідного впровадження дій з боку фінансової реструктуризації промислового комплексу регіону

рюваності" подібної ситуації через певні проміжки часу.

Таким чином, слід зазначити, що в сучасній економічній системі фінансова реструктуризація промислового комплексу регіону носить перманентний характер та "відслідковує" періоди, згідно із законом циклічності, необхідного втручання в економіку промислових підприємств з метою їх стабілізації (уникнення провалу, дна). Мета промислового комплексу регіону направлена на ефективне структурне управління не тільки підприємствами, що створюють промислові регіональні комплекси, а й на підвищення коефіцієнта ефективності та розвитку цілої галузі.

Важливими завданнями фінансової реструктуризації промислового комплексу регіону є:

1) комплексна діагностика стану промислових підприємств-суміжників, аналіз фінансових відношень між підприємствами;

2) стабілізаційні заходи для "виживання" промислових підприємств у кризовий період;

3) перебудова фінансових бізнес-процесів на базі реінжинірингу та введення інноваційних змін в організаційно-фінансовій структурі управління та оцінки ефективності її результатів.

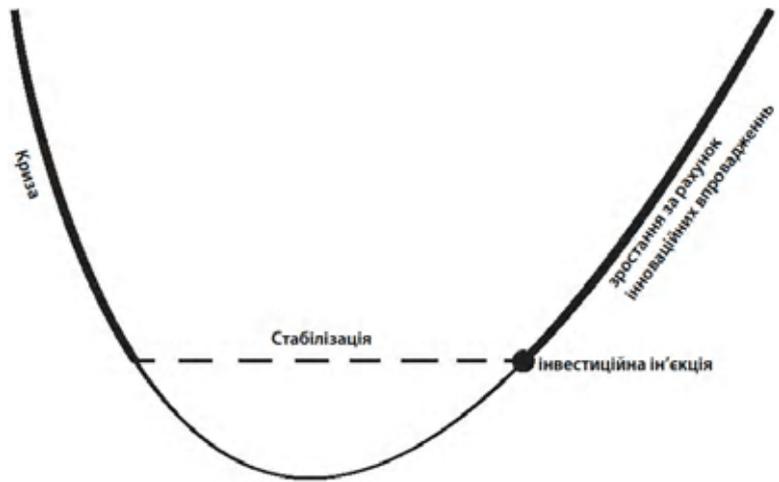
В умовах сьогодення при існуванні посткризових явищ також підсилюється залежність між розвитком промислового комплексу, наявністю сировини та паливних ресурсів та підвищується потреба в фінансовому оздоровленні промислових підприємств, врегулюванні заборгованості між ними та врегулюванні їх відносин з банками — що дає можливість упорядкувати структуру балансу з різних боків. До того ж, як зазначено вітчизняним науковцями [1, с. 32], залежно від характеру взаємного поєднання галузей промисловості, внутрігалузевих і міжгалузевих зв'язків виділяють прості та складні комплекси. Якщо галузі розвиваються відособлено, підкреслюють дослідники [1], не мають між собою тісних виробничих зв'язків, але розміщені в одному районі, то вони можуть використовувати для виробничих потреб трудові ресурси, енергетичну базу, транспорт, комунікації, тоді врегулювання відношень носить особливий характер.

Як зазначили вітчизняні економісти [3, с. 4], для промисловості регіону характерний високий рівень спеціалізації.

Таким чином, на думку вчених [1], прості комплекси можуть перетворитися на складні утворення, якщо в їх складі інтенсивно розвиваються нові підприємства, які виникають у результаті зближення кооперативних виробництв. Нові підприємства завжди прагнуть до нової (оновленої) продукції та потребують інвестиційних вкладень.

На підставі дослідження, ми можемо констатувати як факт, що [4] сьогодні в економіці більшості країн світу провідну роль відіграють не окремі суб'єкти господарювання, а їх об'єднання, або, навпаки, їх розподіл. Вони сприяють вирішенню найбільш суттєвих проблем розвитку економічних систем, забезпечують мобілізацію необхідних фінансових ресурсів, знижують ризик ведення бізнесу, підвищують рівень інноваційної складової інвестицій, сприяють реалізації нових технологій та науково-технічних досліджень, розвитку й підвищенню якісних характеристик матеріальної бази національної економіки та багатьох інших важливих завдань [4].

Підтверджує таку думку Н. Волошанюк [2], згідно з якою до зовнішньої реструктуризації ми відносимо заходи з реорганізації компанії (корпоративна реструктуризація), — реорганізація, спрямована на розукрупнення. Щодо поняття "реорганізація", то, як приклад, наведемо визначення І.П. Отенка та Н.А. Москаленка: "реорганізація — це зміна структури та функціонування організації, яка викликана потребою у підвищенні

Заходи фінансової реструктуризації промислових комплексів в регіоні
Рис. 3. Модель для визначення заходів фінансової реструктуризації промислового комплексу регіону в особливій економічній ситуації

ефективності або зміною цілей організації" [6, с. 21]. Разом з реструктуризацією підприємства досить часто використовуються терміни "реорганізація", "реінжиніринг" чи "реформування підприємств". Так, А. Ковальов обґрунтовує, що поряд з реорганізацією, поняття реструктуризації охоплює також санацію, трансформацію, реінжиніринг, адаптацію, реформування [7, с. 14].

Проте сутність фінансової реструктуризації промислового комплексу регіону полягає у реорганізації структури активів та капіталу між підприємствами.

На підставі дослідження ми констатуємо як факт, що реорганізація є першим етапом будь-якого виду реструктуризації або підготовкою до реструктуризації фінансової.

Як зазначили вітчизняні вчені [5, с. 50], за наявності значної кількості методів оцінки фінансових потоків вони дають різні результати, тому особливо важливими є застосування такого методологічного підходу, який би створював засади для розробки адекватної методики оцінки фінансових потоків при цьому необхідним є вирішення низки питань:

- класифікація фінансових потоків з прив'язкою до форм фінансової звітності підприємства;
- врахування фактора інфляції, що є особливо важливими в умовах трансформаційної економіки;
- визначення системи оцінок для кількісної та якісної характеристик фінансових потоків.

Промисловий комплекс регіону, якщо буде мати достатній рівень платоспроможності, то має більше шансів притягнути позикові ресурси. Необхідно постійно удосконалювати процес управління оборотним капіталом, упорядкування активів.

Завданнями сучасної економіки, по-перше, є стабілізація роботи підприємств промислового комплексу в кризовий період, проте такий підхід має вплив й на підвищення ефективності провідної галузі, тому завданнями фінансової реструктуризації промислового комплексу регіону є вирішення таких проблем: визначення часу та стану макросередовища (визначення фази циклу: коли занепад, або найбільш сприятливі умови активізації торгівлі промисловою продукцією, ступінь доцільності створення інвестиційного клімату та впровадження інновацій), пошук додаткових конкурентних переваг і, відповідно, джерел поповнення капіталу, де існують зв'язки внутрішньогалузевих та (частіше) міжгалузевих відносин між промисловими підприємствами в промислових регіонах.

На сучасному етапі економічного розвитку важливе значення відводиться системі управління фінансовою діяльністю підприємства, де від ефективності її органі-

Рис. 4. Фінансова реструктуризація та її зв'язок з реорганізацією реінжинірингом та фінансово-промисловими групами

зації залежить формування необхідного обсягу фінансових ресурсів, що потрібні для здійснення виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємств [8, с. 20].

Доречним виділяти містоутворюючі промислові підприємства та оцінювати показники платоспроможності кожного такого підприємства. Зіставлення результатів показників платоспроможності між декількома регіональними промисловими комплексами показує наявність грошових коштів і виокремлює промисловий комплекс з найвищою платоспроможністю.

Отже, платоспроможність промислового комплексу регіону визначається за допомогою показників платоспроможності кожного промислового підприємства, де підприємства різних галузей вступають у взаємозв'язки, що призводить до формування виробничо-територіальних утворень — промислових комплексів [1, с. 27].

В умовах сьогодення завдяки прискореному розвитку науково-технічного прогресу та постійної

Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Співвідношення грошових коштів та цінних паперів (ліквідні кошти) до короткострокової кредиторської заборгованості	Визначає, яку частину короткострокових пасивів одночасно можливо погасити
Коефіцієнт ліквідності уточнений	Співвідношення суми ліквідних коштів, короткострокових фінансових вкладень та дебіторської заборгованості до короткострокових пасивів	Визначає частину поточних зобов'язань, яка може бути погашена ліквідними коштами та очікуваними надходженнями від дебіторів
Коефіцієнт швидкої ліквідності	Визначає співвідношення суми швидко ліквідних активів та термінових боргів	Визначає, скільки одиниць найбільш ліквідних
Коефіцієнт маневреності	Визначає відношення вільних обігових коштів до власного капіталу	Визначає частку вільних оборотних коштів, яка міститься у власному капіталі (у випадку зростання обігових коштів та зменшення вільних, джерелами поповнення оборотних коштів стають позичені)
Коефіцієнт поточної заборгованості	Визначає відношення поточної кредиторської заборгованості до дебіторської	

РЕГІОН
(підприємства різних галузей вступають у взаємозв'язки, що призводить до формування виробничо-територіальних утворень)

Рис. 5. Схема формування та визначення показників платоспроможності підприємств промислового комплексу регіону

Таблиця 1. Розрахунок рівня комплексності галузей промисловості у промисловому районі

Структура затрат на виробництво, %							
Галузі	Сировина	Комплектуючі вироби	Амортизація	Зарплата	Інші витрати	Сумарні затрати	Коефіцієнт рівня комплексності
№	С	П	Ф	Т	ін.	Σ	Крк
1	20	10	5	50	15	100	2,3
2	15	30	4	35	16	100	1,2
3	10	60	3	10	17	100	0,4

нестачі фінансових ресурсів фінансова реструктуризація промислового комплексу регіону відіграє роль каталізатора у розв'язанні проблем внутрігалузевих та міжгалузевих виробничих зв'язків, які приводять до виробничо-територіальних утворень; таким чином, визначення рівня комплексності та детальний аналіз промислових підприємств відіграє значну роль у збереженні капіталів та упорядкуванні фінансових потоків.

Об'єднання фінансово-промислових груп відбувається такими шляхами:

- поділ великого підприємства;
- відгалуження дочірніх філіалів;
- злиття або поглинання;
- добровільне об'єднання промислових підприємств навколо великих банків.

Таким чином, структура активів та капіталу потребує значних змін та трансформується в фінансових потоках.

По-перше, визначення рівня комплексності допомагає з'ясувати, в якому стані перебуває виробництво промислової продукції в окремих промислових регіонах:

- де Крк — коефіцієнт рівня комплексності;
- Т — зарплата;
- Ф — амортизація;
- ін. — інші затрати;
- С — сировина;
- П — комплектуючі (напівфабрикати) [8, с. 35].

Щоб визначити найвищий рівень комплексності, необхідно використовувати (табл. 1) такий метод [1].

За наведеними розрахунками видно, що найвищий рівень комплексності має перша галузь (2, 3), а найнижчий — третя (0,4).

По-друге, необхідно провести групування за рівнем комплексності промислових районів і вузлів та, порівнюючи вартість затрат на сировину та напівфабрикати з вартістю затрат на їх обробку в різних районах і промислових вузлах, можна визначити, які з них мають високий, середній та низький рівень комплексності.

Таким чином, проведене дослідження ефективності формування та використання фінансової реструктуризації промислового комплексу регіону дає підстави стверджувати, що рівень формування та економії фінансових ресурсів та рівень їх використання з боку комплексного підходу є дуже низьким. Вказана проблема може бути успішно розв'язана шляхом методичного визначення таких аспектів:

а) визначення стану макросередовища: в авторській методиці відображає таке положення модель стабілізаційних заходів фінансової реструктуризації промислових комплексів в особливих умовах;

б) виділення "домінантного" промислового регіону, шляхом визначення рівня комплексності в досліджених регіонах (визначення рівня комплексності допомагає з'ясувати, в якому стані перебуває виробництво промислової продукції в окремих промислових регіонах);

в) створення схеми формування та визначення показників платоспроможності підприємств промислового комплексу регіону.

Об'єднання таких аспектів сприяють вирішенню суттєвих проблем розвитку фінансової реструктуризації промислового комплексу регіону, забезпечують мобілізацію необхідних фінансових ресурсів, підвищують рівень інноваційної складової інвестицій та потребують подальшого вивчення та розробки динамічної моделі фінансової реструктуризації промислового комплексу регіону.

Література:

1. Іщук С.І. Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації: навч. посіб. для студ. екон. та геогр. спец. вищ. навч. закл. — К.: Вид. Паливода А.В., 2003. — 248 с.
2. Волошанюк Н.В. Фінансова реструктуризація підприємств (на прикладі підприємств гірничо-металургійного комплексу України) // Дис. кандидата економічних наук: 08.00.08 / Наталя Володимирівна Волошанюк. — К., 2009. — 219 с.
3. Теміргалієв Р.І. Інноваційна реструктуризація промислового комплексу регіону // Європейські орієнтири муніципального управління: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 14 берез. 2008 р.: У 2 ч. За заг. ред. В.Д. Бакуменка. — К.: Вид-во Акад. муніцип. Упр., 2008. — Ч. 2. — С. 162—165.
4. Лещук В.П. Особливості та закономірності створення та діяльності фінансово-промислових груп / В.П. Лещук // Економічний форум. — № 3. — 2012.
5. Ковда Н.І. Методичні аспекти фінансових потоків підприємства / Н.І. Ковда // Вісник соціально-економічних досліджень. — № 40. — 2008. — С. 48—50.
6. Отенко І.П. Организационно — экономический механизм реструктуризации предприятия: научное издание. / И.П. Отенко, Н.А. Москаленко. — Харьков: ХНЭУ, 2005 — 216 с.
7. Ковалев А.И. Управление реструктуризацией предприятия / А.И. Ковалев. — К.: АВРИО, 2006. — 368 с.
8. Волошина К., Комірна В. Оцінювання платоспроможності промислового підприємства // Економічний аналіз. Випуск 2 (18). — 2008. — С. 201—206.

References:

1. Ischuk, S.I. (2003), Promyslovi kompleksi Ukrainy. Naukovi osnovy terytorial'noi orhanizatsii [Industrial complex of Ukraine. Scientific bases of the territorial organization], Vyd. PALYVODA A. V., Kyiv, Ukraine.
2. Voloshaniuk, N.V. (2009), "The financial restructuring of enterprises (for example, mining and metallurgical complex of Ukraine)", Ph.D. Thesis, Global economy, Kyiv, Ukraine.
3. Temirhaliiev, R.I. (2008), "The innovative restructuring of the industrial sector in the region", Yevropejs'ki oriientyry munitsypal'noho upravlinnia [European landmarks for municipal management], Kyiv, Ukraine, 14 March 2008, pp. 162—165.
4. Leschuk, V.P. (2012), "Features and patterns of creation and activity financial-industrial groups", Ekonomichnyj forum, vol. 3.
5. Kovda, N.I. (2008), "Methodical aspects of the financial flows of the company", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 40, pp. 48—50.
6. Otенko, I.P. (2005), Organizacionno-jekonomiceskij mehanizm restrukturyzatsii predpriyatija [Organizational-economic mechanism of enterprise restructuring], HNJeU, Harkiv, Ukraine.
7. Kovalev, A.I. (2006), Upravlenie restrukturyzatsiej predpriyatija [Management of restructuring enterprises], AVRIO, Kyiv, Ukraine.
8. Voloshyna, K. and Komirna, V. (2008), "Assessment solvency of industrial enterprise", Ekonomichnyj analiz, vol. 2, no. 18, pp. 201—206.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2013 р.

*К. С. Пугачевська,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет*

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

*К. Pugachevska,
Post-Graduate Student of the International Economy Department of Kyiv National University of Trade and Economics*

FOREIGN TRADE AS A DETERMINANT OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN A GLOBAL ECONOMY RELATIONS

У статті досліджено роль зовнішньоекономічних факторів у розвитку національної економіки в сучасних умовах. Виявлено причини випередження темпів розвитку міжнародної торгівлі над світовим валовим продуктом. Проаналізовано показники зовнішньоторговельної відкритості країн за рівнем економічного розвитку та подано рейтинг країн за рівнем залучення у міжнародну торгівлю, розроблений Всесвітнім економічним форумом. Проведено порівняння країн за критерієм оцінки ведення бізнесу згідно з рейтингом "Doing Business".

The article deals with the role of the external economic factors in the development of national economy in modern world. The reasons for the world gross domestic product development being outpaced by the international trade development are discovered. The indicators of countries' foreign trade openness are analyzed according to the level of their economic development, as well as the rank of countries by the level of their involvement in international trade, elaborated by the World Economic Forum, is presented. A comparison of countries by the criterion of business evaluation according to the "Doing Business" rating is made.

Ключові слова: зовнішня торгівля, економічний розвиток, відкритість економіки, рівень залучення у міжнародну торгівлю, вільна торгівля, протекціонізм.

Key words: foreign trade, economic development, trade openness, level of involvement in international trade, free trade, protectionism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світовий досвід останніх 50 років продемонстрував вигоди від встановлення відкритого торговельного режиму. Країни ОЕСР знизили торговельні бар'єри у результаті проведення успішних переговорів у рамках СОТ і продемонстрували стійке зростання торгівлі і доходів. Уряди багатьох країн, що розвиваються зайняли першочергово іншу позицію і спробували проводити політику індустріалізації у поєднанні з високими протекціоністськими бар'єрами. Однак за останні 10 років баланс поглядів у цих країнах також змінився на фоні зростання кількості свідчень на користь лібералізації торгівлі та її позитивному впливу на економічне зростання. Крім того, практично усі приклади успішного економічного розвитку (Чилі, Сінгапур, Гонконг) ґрунтувались на високих темпах зростання промислового експорту.

Водночас, сучасна світова економіка характеризується різноманітністю форм і методів торгівлі, рівнем інтеграції розвинених країн і країн, що розвиваються, у світове співтовариство, інтенсивністю торговельно-економічного співробітництва і коопераційними зв'язками, що направлені на удосконалення економічного розвитку і зростання країн світу. У зв'язку з цим актуальним є дослідження взаємозв'язку і взаємозалежності економічного зростання і міжнародної торгівлі країн світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток національної економіки займалися економісти різних напрямів економічної думки: меркантилісти (Т. Манн, А. Монкрет'єн, У. Стаффорд), прихильники класичної політичної економії (А. Сміт, Д. Рікардо), економісти неокласичного напрямку (Е. Хекшер, Б. Олін, В. Столпер, Т. Рибчинський, Р. Джонсон), а також Ф. Ліст [8], Р. Пребіш [10], Р. Лукас [9], А. Харрісон [5] та ін.

Праці вітчизняних та російських економістів представлені роботами М. Белінського [1], В. Гейця, В. Куліша [3], А. Мазараки [2], Т. Мельник [2], Н. Флігістіна [4] та ін.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Водночас аналіз публікацій показав відсутність єдиної точки зору на проблематику оцінки зовнішньої торгівлі як детермінанти економічного розвитку в умовах світогосподарських зв'язків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зовнішньоекономічні фактори у розвитку національної економіки відіграють неоднозначну роль. З одного боку, залучення у світогосподарські зв'язки і підвищення рівня зовнішньоторговельної компоненти у формуванні ВВП сприяє раціоналізації споживання усіх видів ресурсів і

Таблиця 1. Динаміка обсягів світової торгівлі за 1950—2012 рр.

Показник	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2012	Коефіцієнт зростання (1950 р. = 1,0)
Світова торгівля, млрд дол.	125,8	267,4	646,6	4113,7	7066,9	13103,1	30683,9	36793,9	292,4
Експорт, млрд дол.	61,8	129,9	317,0	2035,5	3478,8	6444,2	15257,9	18324,6	296,5
Імпорт, млрд дол.	64,0	137,4	329,6	2078,1	3588,1	6658,9	15426,0	18469,3	288,5
Сальдо, млрд дол.	-2,2	-7,5	-12,6	-42,6	-109,3	-214,7	-168,1	-144,7	X
Коефіцієнт покриття імпорту, %	96,6	94,6	96,2	98,0	97,0	96,8	98,9	99,2	X

Джерело: розрахунки автора за даними [15].

структурній оптимізації національної економіки, підвищенню конкурентоспроможності і переходу на нові технологічні рівні. Проте надмірна і економічно невиправдана відкритість національної економіки, підвищення залежності як від можливостей збуту виробленої продукції виключно на зовнішніх ринках, так і від поставок імпортного обладнання, технологій і сервісного обслуговування іноземними контрагентами є свідченням негативного впливу зовнішньоекономічних факторів на національну економіку, що зрештою призводить до поступової втрати конкурентоспроможності, ігнорування національних економічних інтересів, стагнації і повернення країни до більш низьких технологічних укладів [3, с. 412—413].

У сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі різнобічно висвітлені базові теоретичні основи вільної торгівлі і протекціонізму, їх ролі у забезпеченні економічного зростання розвинених країн і країн з перехідною економікою, їх впливу на макроекономічну ситуацію в країні. Наразі серед економістів домінує теза, що зовнішня торгівля та її лібералізація сприятливо впливають на економічне зростання. Відмінним у поглядах є ставлення до того, на якому рівні економічного розвитку країна може відкрити свій внутрішній ринок.

Водночас при виборі економічної політики не так суттєво чи впливає відкритість на збільшення темпів економічного зростання, більш важливо чи сприяє вона стійкому зростанню у більшій мірі, ніж протекціонізм. Серед прихильників вільної торгівлі мало хто стверджує, що відкритість сама по собі достатній фактор забезпечення економічного розвитку. Провідні науковці та економісти, що дотримуються ліберальних поглядів визнають, що за відсутності макроекономічної стабільності, передбачуваної політики держави і надійного дотримання договірних умов мало ймовірно, що країна зможе забезпечити значні темпи зростання протягом тривалого періоду часу [5; 6; 7; 9].

Однією із проблем теорії міжнародної торгівлі є оцінка ефекту від розвитку вільної торгівлі. Дослідження на основі стандартних моделей часткової та загальної рівноваги проілюстрували зростання добробуту населення у результаті розвитку торгівлі не більше ніж на 1—2 % від ВВП. Такі результати викликають дискусії, чи варто стимулювати вільну торгівлю у якості пріоритету зовнішньої політики в розвинених країнах та країнах, що розвиваються у випадку несуттєвого приросту ВВП на душу населення.

Американські науковці Ф. Родрігес та Д. Родрік стверджують, що міжнародна торговельна політика тісно пов'язана з багатьма іншими аспектами економічної політики і це ускладнює визначення рівня впливу міжнародної торгівлі та інших напрямів економічної політики на економічне зростання [1, с. 88]. На їх думку, "ефект лібералізації торгівлі може в кінцевому підсумку бути сприятливим з точки зору стандартної концепції порівняльної переваги; у будь-якому випадку існуючі на сьогоднішній день дані не протирічять цьому ... Інтеграція у світову економіку — настільки потужна сила, що сприяє економічному зростанню, що може ефективно трансформувати стратегію розвитку країни" [11, с. 54—55].

На противагу їм, ряд вчених стверджують, що у регресійних дослідженнях не наведені переконливі свідчення, які б підтверджували зв'язок між економічним зростанням і рівнем втручанням держави в економіку (наприклад, встановлення тарифних чи нетарифних бар'єрів).

У своїй книзі "Глобалізація: тривожні тенденції" Лауреат Нобелівської премії Дж. Стігліц визнає вклад лібералізації у стійкий розвиток усіх відомих нам "успішних економік". Однак при цьому Дж. Стігліц виділяє два суттєві застереження: лібералізація торгівлі повинна бути поступовою, а багаті країни, роблячи свій вклад у розвиток "бідних" країн, повинні усунути торговельні бар'єри на шляху тих товарів, експорт яких є економічно важливим для країн, що розвиваються — особливо сільськогосподарської продукції (імпорт якої ускладнений через експортне субсидювання і підтримку державою місцевих товаровиробників, що виступає у протиріччя з інтересами країн, що розвиваються).

Дж. Стігліц зазначає: "Ставши на шлях вільної торгівлі, багато країн почали розвиватись набагато динамічніше, ніж за умов перебування у економічній ізоляції. Міжнародні економічні зв'язки сприяють економічному розвитку, оскільки експорт — одна із найважливіших умов економічного зростання" [12, с. 144]. Таким чином, Дж. Стігліц вбачає причинно-наслідковий зв'язок між зростанням економіки, з одного боку, і зниженням чи демонтажем торговельних бар'єрів, з іншого, і, на відміну від Д. Родріка, економічний успіх азіатських країн він пояснює переважно, ліквідацією цих бар'єрів.

На наш погляд, торговельні бар'єри не є єдиною детермінантою зростання міжнародної торгівлі, однак повністю виключити взаємозв'язок буде некоректно. Навряд чи можна очікувати, що торгівля буде розвиватись високими темпами у випадках обмеження торгівлі, зокрема при авторитарній чи напівавтаркчій моделі розвитку.

Більшість ранніх емпіричних досліджень міжнародної торгівлі і зростання було сконцентровано на протекціоністській політиці імпортозаміщення, яку проводять уряди багатьох країн, що розвиваються починаючи з 1945-х рр. Питання імпоротної залежності були вперше проаналізовані у 1950-х рр. аргентинським економістом Р. Пребішем, та згодом доповнені його британським колегою Х. Зінгером, які сформулювали положення про існування довготривалої тенденції погіршення умов торгівлі для країн, що експортують сировину, а імпортують промислові товари. У своєму аналізі Р. Пребіш використовував термінологію, побудовану на дихотомії "центр-периферія", яка згодом активно використовувалась у теорії залежності та теорії світових систем [10, с. 559—260]. Основною ідеєю у сформованій моделі є те, що імпортозаміщення як форма вибіркового протекціонізму може протистояти проблемі погіршення умов торгівлі.

Докази на користь розвитку молодих галузей промисловості були свого часу обгрунтовані Ф. Лістом у роботі "Національна система політичної економії", які стали основними принципами розвитку економіки більшості країн Латинської Америки та Південно-Східної Азії (нові індустріальні країни), які в середині ХХ ст. розпочали імпортозаміну індустріалізацію [8]. Незважаючи на те, що її проведення в Латинській Америці не дало очікуваних результатів, проте в країні з'явилися нові галузі економічної діяльності, в регіоні сформувалась власна технологічна база, з'явилися додаткові робочі місця, підприємства отримали можливість конкурувати на міжнародному рівні, виходити на нові ринки, використовуючи власні технології.

Досліджуючи показники розвитку країн, що переживали швидке економічне зростання, Д. Родрік характеризує проміжок 1960—1973 рр. як "золотий" період для економічного зростання країн, що розвиваються. В тридцяти країнах цієї групи щорічний приріст доходів на душу населення досягав темпів, рівних чи перевищуючих 3-відсоткову позначку. Для порівняння темпи зростання економіки різко зросли у більшості країн, що розвиваються протягом двох періодів — 1973—1984 рр. і 1984—1994 рр. З огляду на те, що протягом 1960—1973 рр. у цих країнах проводилась політика промислового розвитку, що мала імпортозамінне спрямування, а в період 1984—1994 рр. — політика лібералізації, Д. Родрік робить висновок, що зростання темпів економіч-

ного зростання свідчить на користь ефективності політики імпортозаміщення [12, с. 59].

Однак, при детальному аналізі реальної економічної практики латиноамериканських країн не підтверджує ідеї Д. Родріка. Так, економічний розвиток Бразилії — найбільшої країни на латиноамериканському континенті, яка досягла безпрецедентних успіхів в період 1960—1973 рр., не вписується у рамки класичної схеми успішного імпортозаміщення. Розглянемо темпи зростання бразильської економіки протягом трьох періодів: 1961—1968, 1968—1975, 1975—1980. Протягом першого з цих періодів середні темпи зростання досягли 1,6%, а в наступні два періоди — 8,3 і 3,5% відповідно. Авторитетні експерти у сфері торговельної політики, характеризуючи період 1965—1973 рр., називають його періодом "обережної політики лібералізації торгівлі", а період 1974—1980 — "політикою переходу до закритості". У перший з цих двох періодів у Бразилії вжили ряд заходів, ціллю яких було коригування завищеного курсу валюти, а уряд почав використовувати стимули для активізації експорту, намагаючись знизити анти-експортний вектор економіки. І, насамкінець, була знижена середня величина встановлених законом тарифів: з 99 до 57% у промисловості та з 53 до 34% у сільському господарстві. Відтак, незважаючи на значну лібералізацію торгівлі країни Латинської Америки так і не продемонстрували економічний ріст у 80-х рр., оскільки відкритість — це необхідна, але не єдина компонента швидкого зростання. Макроекономічна нестабільність, зумовлена переливами короткострокового капіталу в більшості країн латиноамериканського континенту призвела до зростання зовнішнього боргу в 70-х рр., на обслуговування якого витрачалось до 30% валютно-експортної виручки. Ситуація ще більше загострилась після того, як в США у період перебування на посаді президента Федеральної резервного банку П. Волкера були підвищені банківські ставки, після чого розпочався відплив капіталу з Латинської Америки, що у свою чергу, унеможливив потенціал росту [4, с. 72—73].

Статистичні дані свідчать, що протягом останніх десятиліть обсяги світової торгівлі зросли безпрецедентно. Так, коефіцієнт зростання її у 2012 р. порівняно з 1950 р. становить 292,4, а обсяг світової торгівлі на душу населення в 2012 р. становив 5,2 тис. дол., таблиця 1.

Випередження темпів приросту міжнародної торгівлі порівняно зі світовим валовим продуктом обумовлено низкою об'єктивних причин, зокрема інтенсивним розвитком міжнародної транспортної інфраструктури, здешевленням перевезень, послабленням протекціонізму та триваючим поглибленням міжнародного поділу праці. Зокрема останній із вищенаведених чинників є ключовим через пов'язаність його з науково-технічним прогресом. Оскільки у складі ВВП виробленого враховується лише продукція кінцевого використання, то зрозуміло, чому темпи зростання світової торгівлі перевищують темпи підвищення світового ВВП. Адже у структурі товарних потоків усе більша частка належить товарам проміжного споживання — напівфабрикати, комплектуючі, частини для збирання готового виробу тощо [2, с. 145], таблиця 2.

Аналіз показників зовнішньоторговельної відкритості та темпів зростання ВВП за рівнем економічного розвитку наведено у таблиці 3. Дані ЮНКТАД підтверджують, що темпи економічного зростання країн, що

Таблиця 2. Динаміка випередження міжнародної торгівлі над реальним ВВП

Період	1970 - 1980	1980 - 1989	1990 - 2000	2000 - 2005	2005 - 2009	2010	2011	2012
Темпи приросту реального ВВП, %								
Світ	3,8	3,26	2,82	2,89	2	4,02	2,74	2,24
Розвинені країни	3,38	3,2	2,61	2,06	0,55	2,55	1,41	1,15
Країни, що розвиваються	5,8	3,53	4,89	5,39	5,92	7,71	5,76	4,67
Країни з перехідною економікою	4,98	3,4	-5,13	6,5	4,32	4,42	4,53	3,09
Темпи приросту міжнародної торгівлі, %								
Світ	20,33	5,97	6,67	11,34	6,49	21,68	19,5	0,28
Розвинені країни	19,1	6,98	5,95	9,77	4,35	16,56	16,91	-2,67
Країни, що розвиваються	24,58	3,49	8,85	13,97	9,68	29,11	22,02	3,97
Країни з перехідною економікою	20,01	4,32	4,29	20,39	12,93	25,55	30,95	2,62
Коефіцієнт випередження зовнішньої торгівлі над ВВП								
Світ	1,16	1,03	1,04	1,08	1,04	1,17	1,16	0,98
Розвинені країни	1,15	1,04	1,03	1,08	1,04	1,14	1,15	0,96
Країни, що розвиваються	1,18	1	1,04	1,08	1,04	1,2	1,15	0,99
Країни з перехідною економікою	1,14	1,01	1,1	1,13	1,08	1,2	1,25	1

Джерело: розрахунки автора за даними [15].

розвиваються та країн з перехідною економікою відбуваються на фоні високої зовнішньоторговельної відкритості.

Всесвітній економічний форум розробив індекс залученості у міжнародну торгівлю, який показує, наскільки державні інститути, політика і інфраструктура сприяють вільному пересуванню товарів через кордони до місць призначення. Фактори, що впливають на залученість у торгівлю, об'єднані в 4 категорії: доступ до ринків, адміністративна інфраструктура на кордоні, транспортна і комунікаційна інфраструктура, бізнес-клімат. Лідерами рейтингу у 2012 р. стали Сингапур, Гонконг, Данія, Швеція — "невеликі відкриті економіки, де зовнішня торгівля доповнює внутрішній ринок, який є відносно невеликим". Високі бали за більшістю показників підтверджують, що країни вважають відкритість до міжнародної торгівлі і інвестицій важливою компонентою успіху економічної стратегії розвитку. Україна в цьому рейтингу займає 86 місце, а Російська Федерація — 112 [14].

Показову статистику щодо зовнішньої торгівлі надає і рейтинг "Ведення бізнесу" ("Doing Business"), розроблений групою Світового банку і який оцінює простоту здійснення підприємницької діяльності на основі 10 індикаторів. Одним із індикаторів є міжнародна торгівля, що інкорпорує такі субпоказники як кількість необхідних документів для експорту/імпорту, вартість експорту/імпорту та час на здійснення експортної/імпортної операції, таблиця 4.

Таблиця 3. Динаміка показників зовнішньоторговельної відкритості країн за рівнем економічного розвитку у 1980—2012 рр.

Показники	Роки									
	1980	1990	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	
Експортна квота, %										
Економічно розвинені країни	19,52	18,14	21,36	23,8	28,2	24,04	26,34	28,36	28,2	
Країни, що розвиваються	26,15	25,4	34,7	41,24	41,91	34,48	36,86	38,23	37,1	
Країни з перехідною економікою	6,26	13,21	45,37	38,27	36,3	32,39	34,62	37,17	35,6	
Імпортна квота, %										
Економічно розвинені країни	20,32	18,33	22,19	25,07	29,44	24,36	26,77	29,05	28,7	
Країни, що розвиваються	24,03	24,43	32,48	36,67	37,96	32,14	34,65	35,7	34,7	
Країни з перехідною економікою	6,42	13,85	33,12	29,72	29,97	27,61	28,02	29,2	29,6	
Зовнішньоторговельна квота, %										
Економічно розвинені країни	19,92	18,24	21,78	24,44	28,82	24,20	26,56	28,71	28,45	
Країни, що розвиваються	25,09	24,92	33,59	38,96	39,94	33,31	35,76	36,97	35,90	
Країни з перехідною економікою	6,34	13,53	39,25	34,00	33,14	30,00	31,32	33,19	32,60	

Джерело: розрахунки автора за даними [15].

ВИСНОВКИ

Позитивна роль міжнародної торгівлі полягає, перш за все, у тому, що відсутність бар'єрів для руху товарів, послуг і факторів виробництва на основі принципу порівняльних переваг призводить до оптимізації дії принципу глобальної ефективності, коли за заданих умов сукупний економічний потенціал світового господарства використовується найбільш раціональним чином, а споживачі, у свою чергу, мають широкий спектр можливостей щодо задоволення своїх потреб.

Слід також відмітити і на становленні відкритої економіки як об'єктивної тенденції світового розвитку, що зумовлена поширенням інтеграційних процесів у світі. Водночас світовий досвід свідчить, що значна відкритість економіки робить її вразливою до коливань зовнішньої кон'юнктури та економічної політики основних торговельних партнерів у частині застосування різних протекціоністських заходів. Відтак, відкритість повинна бути раціональною, побудованою на принципах ефективності, конкурентоспроможності, диференційованості та національної безпеки. Водночас дана тематика тісно пов'язана з дослідженням інструментів регулювання зовнішньої торгівлі та вимагає подальших розвідок у цьому напрямі.

Література:

1. Белинский М. Международная торговля и экономический рост: мета-анализ научных работ 1970—2000-х гг. // М. Белинский // Международное право и международные отношения. — 2008. — № 3. — С. 88—93.

2. Мазаракі А.А., Мельник Т.М. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі: монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. — 470 с.

3. Национальная экономика: учебник; под общ. ред. В.И. Кулиша. — М.: Изд-во РАГС, 2010. — 512 с.

4. Флигстин Н. Архитектура рынков: экономическая социология капиталистических обществ XXI века / Н. Флигстин // Экономическая социология. — 2013. — № 3. — С. 64—96.

5. Harrison A. Openness and Growth: a Time Series, Cross-country Analysis for Developing Countries / A. Harrison // Journal of Development Economics. — 1996. — № 48. — P. 419—447.

6. Leamer E.E. Measures of Openness / E.E. Leamer // Trade Policy Issues and Empirical Analysis. — 1988. — № 18. — P. 147—204.

7. Lee J.-W. International Trade, Distortions, and Long-run Economic Growth / J.W. Lee // IMF Staff Papers. — 1993. — 40 (2). — P. 299—328.

8. List F. The National System of Political Economy / F. List. — J.B. Lippincott & Co. — 1856. — 762 p.

9. Lucas R.E. On the Mechanics of Economic Development / R.E. Lucas // Journal of Monetary Economics. — 1988. — No 22. — P. 3—42.

10. Prebisch R. Commercial Policy in the Underdeveloped Countries / R. Prebisch // American Economic Review. — 1959. — Vol. 49. — P. 251—273.

11. Rodriguez F. Trade policy and economic growth: a skeptics guide to the cross-national evidence / F. Rodriguez, D. Rodrik. — Cambridge: MIT Press, 2000. — 146 p.

12. Rodrik D. Trading in illusions / D. Rodrik // Foreign Policy. — 2001. — № 123. — P. 54—63.

13. Stiglitz J.E. Globalization and Its Discontents / J.E. Stiglitz. — WW Norton and Company. — 2002. — 282 p.

14. The Global Enabling Trade Report [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf

15. Офіційний сайт Комісії ООН з торгівлі і розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.asp>

16. Doing Business [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf>

Таблиця 4. Показники оцінки ведення зовнішньої торгівлі за рейтингом "Doing Business"

Експорт				Імпорт			
Сприятливі країни		Несприятливі країни		Сприятливі країни		Несприятливі країни	
<i>Кількість необхідних документів, оцінюєть</i>							
Франція	2	Афганістан	10	Франція	2	Чад	11
Канада	3	Буркіна Фасо	10	Данія	3	Нігер	11
Естонія	3	Кот-д'Івуар	10	Південна Корея	3	Російська Федерація	11
Японія	3	Ірак	10	Панама	3	Казахстан	12
Південна Корея	3	Ангола	11	Швеція	3	Узбекистан	14
Фінляндія	4	Узбекистан	13	Сінгапур	4	ЦАР	17
Україна			8	Україна			10
<i>Термін здійснення операції, дні</i>							
Данія	5	Афганістан	74	Сінгапур	4	Чад	101
Естонія	5	Чад	75	Кіпр	5	Узбекистан	99
Гонконг	5	Ірак	80	Данія	5	Ірак	82
Сінгапур	5	Узбекистан	80	Естонія	5	Афганістан	77
Нідерланди	6	Казахстан	81	США	5	Зімбабве	73
Україна			31	Україна			36
<i>Витрати на здійснення операції, дол. за контейнер</i>							
Малайзія	435	Таджикистан	8450	Малайзія	420	Таджикистан	9800
Сінгапур	456	Чад	5902	Сінгапур	439	Чад	8525
Фінляндія	540	ЦАР	5491	Гонконг	565	Конго	7709
Гонконг	575	Казахстан	4665	Ізраїль	565	ЦАР	5554
Марокко	577	Узбекистан	4865	ОАЕ	590	Зімбабве	5200
Україна			1230	Україна			1430

Джерело: складено автором на основі даних [16]

References:

1. Belinskiy, M. (2008), "International trade and economic growth: meta-analysis of 1970—2000 scientific works", Zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnyh otnoshenij, vol. 3, pp. 88—93.

2. Mazaraki, A.A. and Melnyk, T.M. (2010), Rehuliatorna polityka u sferi zovnishn'oi torhivli [Regulatory policy in foreign trade], Kyiv national university of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.

3. Kulish, V.I. (2010), Nacional'naja jekonomika [National economy], RAGS, Moscow, Russia

4. Fligistin, N. (2013) "Market architecture: economic sociology of capitalistic societies of XXI century, Jekonomicheskaja sociologija", vol. 3, pp.64—96.

5. Harrison, A. (1996), "Openness and Growth: a Time Series, Cross-country Analysis for Developing Countries", Journal of Development Economics, vol. 48, pp. 419—447.

6. Leamer, E.E. (1988), "Measures of Openness", Trade Policy Issues and Empirical Analysis, vol. 18, pp. 147—204.

7. Lee, J.-W (1993), "International Trade, Distortions, and Long-run Economic Growth", IMF Staff Papers, vol. 40(2), pp. 299—328.

8. List, F. (1856), National System of Political Economy, B. Lippincott & Co, Philadelphia, USA

9. Lucas, R.E. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", Journal of Monetary Economics, vol. 22, pp. 3—42.

10. Prebisch, R. (1959), "Commercial Policy in the Underdeveloped Countries", American Economic Review, vol. 49, pp. 251—273.

11. Rodriguez, F. and Rodrik, D. (2000), "Trade policy and economic growth: a skeptics guide to the cross-national evidence", MIT Press, Cambridge, UK.

12. Rodrik, D. (2001), "Trading in illusions", Foreign Policy, vol. 123, pp. 54—63.

13. Stiglitz, J.E (2002), Globalization and Its Discontents, WW Norton and Company, New York, USA.

14. The Global Enabling Trade Report (2013), available at: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/Global-EnablingTrade_Report.pdf (Accessed 7 July 2013).

15. The official site of UNCTAD (2013), "Statistics; international trade", available at: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.asp> (Accessed 4 July 2013).

16. Doing Business (2013), available at: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf> (Accessed 8 July 2013).

Стаття надійшла до редакції 04.09.2013 р.

О. Р. Бахматюк,
здобувач, Академія муніципального управління

СТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

О. Bakhmatyuk,
Competitor Academy of Municipal Management

STRUCTURAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS OF REGIONAL INVESTMENT INFRASTRUCTURE

У статті розглянуто сутність інвестиційної інфраструктури регіону та визначено її місце та роль у фінансовій системі держави. Проаналізовано сучасні підходи до визначення сутності фінансової та інвестиційної інфраструктури. Обґрунтовано доцільність сутнісного розмежування фінансової та інвестиційної інфраструктури. Розкрито структурні та інституційні аспекти інвестиційної інфраструктури.

The nature of the investment infrastructure in the region is examined in the article. Its position in the financial system is defined. Current approaches to determining the nature of financial and investment infrastructure are analyzed. The necessity of the essential separation of financial and investment infrastructure is grounded. Structural and institutional aspects of the infrastructure are revealed.

*Ключові слова: інвестиційна інфраструктура, регіон, інститути, інвестиційний процес, фінансова система.
Key words: investment infrastructure, region, institutions, investment process, financial system.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування ринкової економіки базується на принципах самоорганізації відносин суб'єктів господарювання на основі взаємних домовленостей у рамках організованого інституційного середовища. Для того, щоб зазначені домовленості реалізувались необхідним є функціонування механізму посередництва щодо сприяння встановленню контактів між потенційними партнерами та вибору найбільш ефективних із них. По суті таким механізмом є інфраструктура ринку, яка забезпечує синтез, взаємозв'язок і взаємодію процесів організації та самоорганізації через інститути організаційного та матеріального забезпечення ринкових процесів. Йдеться про систему взаємовідносин, які виникають на ринку товарів та послуг, ринку ресурсів, фінансовому та інших ринках, при взаємодії покупців та продавців, обміну товарів на гроші, здійсненні господарсько-економічної та фінансової діяльності.

Закономірності розвитку сучасної економіки засвідчують, що механізми управління розвитком територіальних систем лежать у площині їх постійного інвестиційного "підживлення" і забезпечення високого рівня їх інвестиційної привабливості. У свою чергу реалізація інвестиційних проектів на тій чи іншій території у значній мірі залежить не тільки від структури регіональної економіки та рівня рентабельності окремих її секторів, але й від сформованості інституційного середовища, сприятливого для здійснення інвестиційної діяльності. Одним із ключових елементів такого середовища є інвестиційна інфраструктура регіону.

Вивченню проблем формування інвестиційної інфраструктури присвячені праці таких вчених, як Г. Александер, Дж. Бейлі, З. В. Герасимчук, А. Гітман, М. Джонк, Д.Г. Лук'яненко, О.М. Мозговий, Дж. Розенберг, П. Розенштейн-Родан, Ф. Фабоцці, У. Шарп та ін.

Проте у науковій літературі та нормативно-правових документах поняття інвестиційної інфраструктури досі не має однозначного трактування. Тому метою статті є розкриття сутності інвестиційної інфраструктури та визначення її місця та ролі у розвитку регіонів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Слід відзначити, що з системних позицій інвестиційна інфраструктура є елементом більш широких фінансової та ринкової інфраструктури, яка впорядковує всю множинну розрізнених інвестиційних процесів і забезпечує найбільшу

ефективність взаємозв'язків і взаємодії економічних суб'єктів у інвестиційних відносинах. Відповідно вона є необхідним і невід'ємним атрибутом інвестиційного ринку і не може зводитися до простої сукупності інвестиційних інститутів на певній території.

Поняття фінансової інфраструктури є достатньо уживаним у зарубіжній літературі і, у широкому розумінні, охоплює існуючу нормативно-правову базу для операцій усього фінансового сектора. Під фінансовою інфраструктурою часто розуміють сукупність інститутів, основним призначенням яких є забезпечення ефективного функціонування фінансових посередників, а до її складу відносять такі елементи, як реєстри застави, кредитні бюро, кредитно-рейтингові агентства і платіжно-розрахункові системи [1]. Основні фінансові елементи інфраструктури, на основі яких забезпечується функціонування розвинених ринків, є життєво важливими для розширення доступу до фінансових ресурсів, підвищення прозорості та якості управління, а також забезпечення фінансової стабільності на світових фінансових ринках.

По суті фінансова інфраструктура складається з низки ринкових інститутів, мереж і об'єктів фізичної інфраструктури, які забезпечують ефективне функціонування фінансових посередників, обмін інформацією та даними, а також розрахунок за платежами між оптовими і роздрібними учасниками ринку. Безпечна та ефективна фінансова інфраструктура сприяє фінансовій стабільності і є важливою для успішного функціонування сучасних інтегрованих фінансових ринків.

У спеціальному звіті Світового банку фінансової інфраструктура розглядається як основа фінансової системи країни і включає в себе всі установи, інформацію, технології, правила і стандарти, які роблять можливим фінансове посередництво в цілому. Відзначається, що нерозвинена фінансова інфраструктура у багатьох країнах обмежує пропозицію фінансових послуг для різних верств населення та сегментів економіки, що, у свою чергу, створює додаткові ризики для фінансової системи держави у цілому [2].

Фінансова інфраструктура лежить в основі всіх фінансових систем, а її якість визначає ефективність посередництва, здатність оцінювати ризики та страхуватися від них та ін. Вважається, що вона має важливе значення для забезпечення валютно-фінансової стабільності і цілісності держави. Доступ до інвестиційних ресурсів забезпечується у ре-

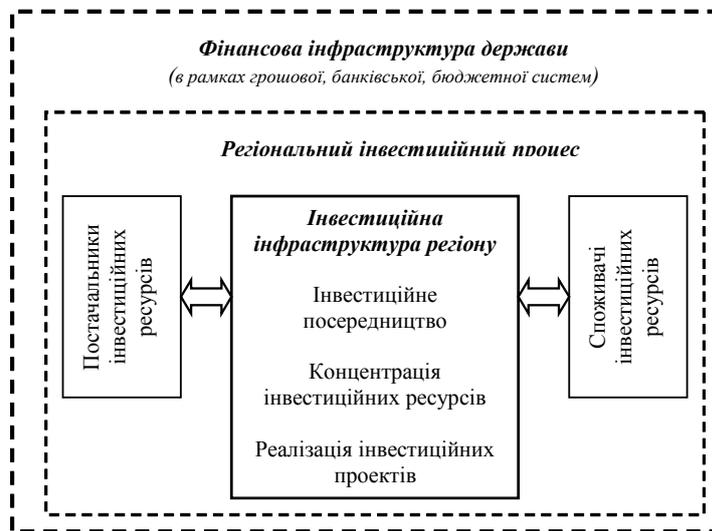

Рис. 1. Роль і місце інвестиційної інфраструктури регіону у фінансовій системі держави

зультаті складної взаємодії різних фінансових посередників з допомогою фінансової інфраструктури в умовах адекватного нормативно-правового забезпечення.

Розширення доступу до фінансування і фінансових послуг може здійснюватися за двома напрямками: по-перше, необхідним є створення і вдосконалення різних елементів фінансової інфраструктури та сприятливої нормативно-правової бази для належного їх функціонування, а по-друге — розвиток самих фінансових посередників (наприклад банки, що спеціалізуються на різних видах економічної діяльності — сільське господарство, дрібний та середній бізнес, мікрофінансування, житло, лізинг) та інституційного потенціалу.

Функціонування фінансової інфраструктури також пов'язують із можливостями загального доступу до належних обсягів відносно недорогих фінансових послуг. Вважається, що вона має вирішальне значення для всестороннього економічного розвитку. Фінансова інфраструктура лежить в основі фінансової інтеграції, зниження ризиків і витрат на надання фінансових послуг для фізичних осіб з низькими доходами та малих підприємств. Платіжні системи полегшують ділові операції, платежі, грошові перекази і гарантують безпеку і ефективність фінансової системи.

Прикладом позитивного впливу фінансової інфраструктури на розвиток конкретної територіальної системи можуть бути так звані міста — фінансові центри. Так, у Гонконгу функціонує розвинена фінансова інфраструктура, яка прискорює економічні операції та полегшує фінансове посередництво в регіоні на основі мультивалютної багатовимірної платформи. У ній закладено ряд важливих елементів, що дозволяють фінансовим посередникам використовувати ліквідність у найбільш ефективний спосіб. Платформа, яка обробляє трансакції в реальному часі в основних іноземних та місцевих валютах, охоплює різноманітні фінансові канали посередництва включаючи банківську справу, власні і позичкові кошти, допомагає зміцнити позиції Гонконгу як міжнародного фінансового центру. Умовно її можна розділити на три основні складові: платіжні системи для міжбанківських платежів, системи для розрахунків та зберігання боргових цінних паперів, системи внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Вважається, що фінансова інфраструктура Гонконгу відповідає найвищим сучасним міжнародним стандартам, а також тісно підтримує економічний розвиток міста.

Таким чином, фінансова інфраструктура фактично уможлиблює здійснення будь-якої фінансової (у т.ч. й інвестиційної) діяльності і у просторовому вимірі охоплює систему взаємовідносин на національному та глобальному рівнях. Інвестиційний процес також реалізується в рамках зазначеної інфраструктури, проте не всі її елементи формують середовище власне інвестиційної діяльності. Крім того, шукаючи шляхи інфраструктурного забезпечення економічного розвитку на субнаціональному рівні коло елементів фінансової інфраструктури обов'язково звужується через слабкий вплив регіонів та муніципалітетів на грошово-кредитну систему держави. Тому, на нашу думку, в рамках фінансової інфраструктури держави доцільно ви-

діляти інвестиційну інфраструктуру регіонів як необхідного елемента і важливої передумови їх самостійного розвитку (рис. 1).

Незважаючи на те, що поняття інвестиційної інфраструктури доволі часто зустрічається у російських та українських наукових дослідженнях, однозначного його визначення досі не існує. Так, деякі вчені вважають, що найбільш повно сутність інвестиційної інфраструктури розкривається через її елементи: структурний, законодавчий, кадровий та функціональний [3, с. 36—37]. Зокрема:

- структурний елемент — сукупність посередницьких інвестиційних структур, об'єднаних єдиним функціональним призначенням у системі суспільного відтворення і націлених на максимізацію ефективності здійснюваного суспільством інвестиційного процесу;

- законодавчий (правовий) елемент — правила, закони і норми, покликані регулювати інвестиційні відносини суб'єктів господарювання, забезпечуючи рівні можливості для участі в інвестиційному процесі всіх суб'єктів господарювання з урахуванням інтересів як держави, так і самих суб'єктів;

- кадровий елемент — сукупність видів діяльності (підприємницької, професійної, розумової і т.д.), спрямованих на реалізацію цілей інвестиційної інфраструктури;

- функціональний елемент — механізм, який за допомогою різних способів і методів інвестування, упорядковує всі умови інвестиційної діяльності економічних суб'єктів, сприяючи найбільш ефективному здійсненню останньої.

Очевидно, що сукупність інвестиційних інститутів є тільки одним із структурних блоків інвестиційної інфраструктури. Проте основна увага більшості досліджень інвестиційної інфраструктури присвячена формуванню переліку посередницьких ринкових структур, задіяних у інвестиційні процеси, та розкриттю особливостей їх функціонування у різних умовах.

Так, С.В. Радигіна пропонує загальне визначення інвестиційної інфраструктури як сукупності відокремлених елементів (організацій різних форм власності), діяльність яких спрямована на активізацію інвестиційної діяльності. При цьому наголошується не тільки на організаційному складі інфраструктури, але й на сукупності взаємовідносин різноманітних організацій, взаємодоповнюючий вплив яких на інвестиційний процес на кожному етапі його реалізації досягає позитивного ефекту створення сприятливого економічного середовища для реалізації інвестиційних проєктів у регіоні [4, с. 55].

І.В. Кондакова дещо деталізує організаційний склад інвестиційної інфраструктури, розкриваючи її склад через сукупність організацій, фірм, компаній усіх форм власності, включаючи інфраструктуру як товарного, так і фінансового ринків, які забезпечують взаємодію між суб'єктами ринкових відносин щодо реалізації інвестиційної діяльності [5].

І.І. Боброва та В. А. Зімін до числа організацій інвестиційної інфраструктури відносять банки, страхові компанії, інвестиційні фонди, депозитарії, операторів ринку цінних паперів, консалтингові компанії, оціночні фірми, аудиторські фірми тощо.

торські організації, юридичні, інжинірингові та інші фірми, інвестиційні корпорації [6].

Оскільки інвестиційна інфраструктура є елементом ринкової, то системне вивчення проблем її формування у регіоні повинно здійснюватися через призму ринку, ринкових відносин і ринкової системи господарювання. Виходячи з цього, виявлення основних рис і змісту інвестиційної інфраструктури необхідно починати з розкриття структури інвестиційного ринку в цілому. Йдеться про окреслення складу основних учасників, що працюють на даному ринку, з визначенням їх форм власності, організаційних форм та напрямів взаємодії.

До числа основних учасників інвестиційного ринку слід віднести інвесторів як постачальників інвестиційних ресурсів та споживачів інвестиційних ресурсів, що уособлюють усю сукупність цілей для спрямування інвестиції.

З позицій традиційного підходу до організаційної структури інвестиційного ринку можна віднести усіх потенційних учасників інвестиційного процесу, зокрема державу, населення, підприємства, організації та ін. Разом з тим, виходячи з посередницького характеру, притаманного великому числу структур ринкової системи господарювання у цілому і її інфраструктурним підрозділам зокрема, окремо доцільно виділяти і класифікувати блок посередницьких структур, що беруть участь в інвестиційному процесі. Саме сукупність таких структур і формує уявлення про інвестиційну інфраструктуру, а самі посередницькі структури і особливості їх функціонування досить докладно розглядаються у багатьох дослідженнях з інвестицій.

Оскільки кількість посередницьких структур та різноманітність їх організаційних форм визначають рівень розвитку інвестиційної інфраструктури у державі, то важко не погодитися із науковою позицією, що структурний аспект є одним із визначальних у ній. Разом з тим, розвиток тільки структурної складової не може повною мірою впливати на підвищення ефективності інвестиційної інфраструктури в цілому. Слід підкреслити, що структурна складова все ж таки є лише одним із сутнісних елементів інфраструктури і виступає скоріше як її кількісна характеристика.

Для того, щоб виявити інші сутнісні елементи інвестиційної інфраструктури, слід розглянути всіх учасників інвестиційного процесу з позицій їх відношення до інвестиційних ресурсів — постачальників та споживачів. За такого підходу вся сукупність взаємовідносин, правил і механізмів, здатних підвищити ефективність інвестиційного процесу, безпосередньо виражається у неструктурних складових інвестиційної інфраструктури. А тому інвестиційна інфраструктура в широкому розумінні розкривається через систему механізмів, правил і норм інвестування, а також інвестиційних відносин, націлених на максимізацію ефективності реалізації і керування інвестиційного процесу, в тому числі за рахунок включення в нього посередницьких інститутів.

Розглядаючи інвестиційний процес як сукупність взаємозалежних процесів формування, вкладання та цільового витрачання інвестиційних ресурсів, у рамках реалізації функцій інвестиційної інфраструктури виділяються ще два принципово важливі напрями дії структур-учасниць інвестиційного ринку, без яких інвестиційний процес є можливим [3, с. 43—44].

Перший напрям передбачає процес формування (концентрації) інвестиційних ресурсів у їх безпосередніх постачальників на ринку інвестицій. На практиці джерелами інвестиційних ресурсів є заощадження і накопичення населення, підприємств і держави. Загалом структура джерел формування інвестиційних ресурсів достатньо ґрунтовно вивчена у спеціалізованій інвестиційній літературі. Проте у безперервному процесі розвитку ринкових відносин вона періодично оновлюється і модернізується.

Другий напрям передбачає формування потенційної потреби в інвестиційних ресурсах, представленої через сукупність цілей, ідей, проектів тощо, на реалізацію яких і спрямовуються інвестиції. У даному випадку припускається, що будь-яка зі структур-учасниць може опинитися на місці споживача (замовника) інвестиційних ресурсів, який пропонує інвестору певну інвестиційну ідею або проект і готовий взяти на себе всю відповідальність за цільове використання переданих йому інвестиційних ресурсів і досягнення бажаного результату.

Однак, крім цих двох базових напрямів впливу на інвестиційний процес, на інвестиційному ринку формується ще один, який стосується виключно посередницьких структур. По суті, в інвестиційному процесі крім двох базових учас-

ників може брати участь ще один (чи декілька) інфраструктурних учасників (інститутів) — посередницьких структур. У такому випадку посередник виконує функцію провідника між інвестором і замовником, а його інфраструктурне призначення проявляється у підвищенні ефективності інвестиційного процесу за рахунок введення у процес певних правил, механізмів, особливостей взаємовідносин. При цьому якість та ефективність впливу посередницьких інститутів на інвестиційні процеси визначається, виходячи з рівня розвитку саме неструктурних складових інвестиційної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Закономірності розвитку сучасної економіки свідчать про те, що відсутність або наявність слабкої інфраструктури суттєво гальмує розвиток інвестиційної сфери в державі та стримує економічний розвиток у цілому. Притаманна глобальному фінансовому простору динамічність зумовлює необхідність забезпечення безперервного процесу удосконалення та модернізації інфраструктури інвестування на різних територіальних рівнях. У таких умовах реалізація інвестиційного процесу у регіонах потребує формування чітких інституційних рамок для функціонування сучасних механізмів інвестування здатних у найбільш ефективний спосіб використовувати внутрішні та зовнішні інвестиційні ресурси.

Література:

1. Financial infrastructure / International Finance Corporation. — http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Industry_EXT_Content/IFC_External_Corporate_Site/Industries/Financial+Markets/Financial+Infrastructure/
2. Financial Infrastructure: Building Access Through Transparent and Stable Financial Systems // The World Bank, IFC, 2009. — Р. 26.
3. Власов В.В. Финансовый аспект формирования и развития инвестиционной инфраструктуры: дис... канд. экон. наук: 08.00.10 / В. В. Власов. — Екатеринбург: РГБ, 2006. — 170 с.
4. Радыгина С. В. Инвестиционная инфраструктура как фактор активизации инновационно-инвестиционной деятельности в регионе / С.В. Радыгина // Вестник Удмуртского университета. — 2013. — Вып. 1. — С. 55—59.
5. Кондакова И.В. Правовая реформа инвестиционной деятельности в Российской Федерации и зарубежных странах (Украина и Республика Беларусь): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / И.В. Кондакова. — М., 2009. — 16 с.
6. Боброва И.И. Инвестиционная рулетка. Мистика финансовых рисков / И.И. Боброва, В.А. Зимин. — М.: Вершина, 2006. — 480 с.
7. Манохин А.Ю. Проблемы формирования региональной инвестиционной инфраструктуры / А.Ю. Манохин // Вестник Таганрогского государственного университета. — 2007. — Вып. 11. — С. 88—94.

References:

1. International Finance Corporation (2013), "Financial infrastructure", available at: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Industry_EXT_Content/IFC_External_Corporate_Site/Industries/Financial+Markets/Financial+Infrastructure/ (Accessed 1 September 2013).
2. Financial Infrastructure (2009), "Building Access Through Transparent and Stable Financial Systems", The World Bank, IFC, p. 26.
3. Vlasov, V.V. (2006), "Financial aspect of the formation and development of infrastructure investment", Abstract of Ph.D. dissertation, economy, Yekaterinburg National University, Yekaterinburg, Russia.
4. Radygina, S. V. (2013), "Investment infrastructure as a factor enhancing innovation and investment activities in the region", Vestnik Udmurtskogo universiteta, vol. 1, pp. 55—59.
5. Kondakova, I.V. (2009), "Legal reform of investment activity in the Russian Federation and foreign countries (Ukraine and Belarus)", Ph.D. Thesis, Global economy, jurid. Sciences, Moscow National University, Moscow, Russia.
6. Bobrova, I.I. (2006), Investicionnaja ruletka. Mistika finansovyh riskov [Investment roulette. Mystic financial risks], Verшина, Moscow, Russia.
7. Manohin, A.Ju. (2007), "Problems of formation of regional investment infrastructure", Vestnik Taganrogskogo gosudarstvennogo universiteta, vol. 11, pp. 88—94.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2013 р.

*І. М. Севрук,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет*

АНТИКРИЗОВИЙ МАРКЕТИНГ МІЖНАРОДНИХ РОЗДРІБНИХ FMCG-МЕРЕЖ В УКРАЇНІ

*I. Sevruk,
postgraduate student, Kyiv National University of Trade and Economics*

ANTI-CRISIS MARKETING OF INTERNATIONAL FMCG RETAILERS IN UKRAINE

Проаналізовано та систематизовано напрями оптимізації маркетингових стратегій міжнародних роздрібних торговельних мереж в умовах кризи. Досліджено особливості асортиментної політики на основі розширення випуску товарів під власними торговими марками, динаміку товарообороту основних роздрібних форматів FMCG-мереж в Україні. Визначено причини нарощення обсягів прямого імпорту міжнародними ритейлерами за кордоном. Окреслено низку потенційних проблем при впровадженні нових чи оптимізації існуючих маркетингових стратегічних рішень.

The directions of marketing strategies optimization of international retail trade chains in crisis are analyzed and systematized. The peculiarities of the assortment policy on the basis of the expansion of the output of goods under private labels and turnover evolution of the main retail trade formats of FMCG-chains in Ukraine are studied. The motives of direct import volume expansion by international retailers from abroad are defined. The potential problems at implementation of new or optimization of the existing marketing strategic decisions are identified.

Ключові слова: антикризовий маркетинг, роздрібна торгівля, стратегічний маркетинг, міжнародні роздрібні мережі, криза, власні торгові марки.

Key words: anti-crisis marketing, retail trade, strategic marketing, international retail chains, crisis, private label.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова фінансова криза внесла свої корективи щодо діяльності підприємств усіх видів підприємницької діяльності, у тому числі й сфери роздрібно торгівлі. Підвищення рівня безробіття, скорочення доходів населення та ряд інших негативних чинників відобразились на зниженні купівельної спроможності громадян та, як наслідок, скороченні роздрібно товарообороту торгової мережі України у 2009 р. на 6,54% порівняно з 2008 р. [1]. З метою уникнення значних фінансових втрат та утримання своїх позицій торговельні мережі почали розглядати можливості розвитку та впровадження антикризового маркетингу на своїх підприємствах, сутність якого можна звести до оперативного перегляду маркетингової політики мережі та маркетингової стратегії, яка стосується асортименту товару, ціни, каналів розподілу та методів стимулювання збуту, а також є залежною від змін внутрішнього та зовнішнього середовища торговельної мережі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним аспектам стратегічного маркетингу, дослідженню питань формування та імплементації маркетингових стратегій на підприємствах приділяється значна увага в працях таких науковців, як І. Ансофф, Н.В. Куденко, Л.В. Балабанова, Ф. Котлер, Дж. Дей, Ж-Ж. Ламбен, Р.А. Фатхутдінов та ін. Вивченню світового досвіду функціонування торговельних підприємств присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як І.О. Бланк, В.А. Гросул, А.А. Мазаракі, Н.М. Ушакова, Л.О. Ліго-

ненко, А.А. Садеков, Н.О. Власова та ін. У той же час, з наукової точки зору малодослідженими залишаються питання розробки та оптимізації маркетингових стратегій міжнародними роздрібними мережами на продуктовому ринку України в умовах кризи.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Виходячи з цього, метою даної статті є дослідження особливостей впровадження антикризового маркетингу в міжнародних роздрібних корпоративних мережах, у тому числі напрямів оптимізації маркетингових стратегій FMCG-ритейлерів в умовах кризи та окреслення проблем, що виникають у процесі їх реалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У зв'язку з необхідністю протистояння кризовим явищам міжнародні торговельні мережі розробили низку заходів щодо оптимізації маркетингових стратегій на українському ринку. Охарактеризуємо основні з них.

1. Розширення асортименту товарів під власними торговими марками на базі вітчизняних та міжнародних виробничих потужностей. Даний хід першими на території України почали застосовувати національна мережа "АТБ-Маркет" та міжнародні мережі "Фуршет", "Metro S&C". До основних переваг власних торгових марок (далі — ВТМ) для торгової мережі можна віднести: підвищення вартості торгової мережі за рахунок введення додаткових брендів, а також здатність швидко реагувати на зміну попиту за рахунок того, що виробництво ВТМ дозволяє торгівій мережі відслідковува-

ти та оперативно реагувати на зміни смаків та вподобань споживачів. Основними перевагами ВТМ для споживача є: унікальність продукції, що продається у певній мережі, а також можливість придбати товар за нижчою ціною у порівнянні із продукцією відомих брендів та за належної якості. Так, купуючи товар під власною торговою маркою мережі, споживач може економити до 30% власних коштів, порівняно з купівлею аналогічного товару відомого бренду [2, с. 22].

У період кризи спостерігалось поступове зростання частки продажу товарів під власними торговими марками [3, с. 21]. Розгляд сучасної структури ринку ВТМ України за 2012 р. показав, що частка міжнародних торговельних мереж на ньому є незначною. Найбільша частка ринку серед наявних міжнародних FMCG-мереж належить компанії "Метро кеш енд кері Україна" (9%). ТОВ "Амстор" та ПРАТ "Фуршет" займають рівні частки ринку у 6%, ТОВ "Ашан Україна Гіпермаркет" — 1% (рис. 1).

Широке застосування практики використання власних торговельних марок пояснюється також тим, що даний хід дозволяє торговельній мережі оперативніше реагувати на зміну попиту на певні товари, розроблені на її замовлення, та залучити більшу кількість клієнтів. Наприклад, німецька компанія "Метро кеш енд кері Україна" на українському ринку найбільш відома своїми торговими марками "ARO" та "METRO Quality". Компанія "Billa" має власну торгову марку "Clever", під якою випускається різноманітна бакалійна продукція та товари побутової хімії. Компанія "Фуршет" виробляє товари під власними торговими марками "Фуршет" та "Народна" за наступними напрямками: консервація, соки, крупи, кондитерські вироби, товари промислової групи та ін. Причому біля 80% асортименту компанії становлять товари вітчизняного виробництва [4].

Однак поряд із цілою низкою переваг застосування політики власних торговельних марок, виникають також певні проблеми. Головним чином, ці проблеми стосуються взаємовідносин між виробниками та торговельними мережами. Замовлення виробництва ВТМ спрямовується на відносно дрібні та середні виробничі підприємства, в той час як потужні національні виробники залишаються осторонь цих процесів та зіштовхуються зі зростаючою конкуренцією з боку власних брендів торговельних мереж. Окрім цього, зазвичай роздрібні мережі вимагають від виробників додаткову торговельну плату за представлення товару на полицях мережі [5]. Щоправда, представники роздрібно-бізнесу або спростовують заявлене твердження, або ж навпаки наголошують на тому, що дана ініціатива повністю належить самим постачальникам. Задля зайняття лідируючих позицій на полицях мереж деякі товаровиробники особисто пропонують заплатити додаткові бонуси [6].

Антимонопольний комітет України (АМКУ) неодноразово висував звинувачення торговельним мережам у тому, що вони вимагають від постачальників оплати додаткових послуг, а також значну відстрочку платежу за товар [7]. Зазначене, за звинуваченням АМКУ, впливає на зростання цін на продукти. Згідно з даними Державної служби статистики України протягом 2010—2011 рр. індекс споживчих цін зріс на 13,5% [8], у той час як у роздрібних мережах м. Києва зростання цін на основні продукти харчування становив 22—38%, а на деякі продукти навіть 50—70% [7]. У відомстві впевнені, що зазначене подорожчання було пов'язано з тим, що ритейлери вимагали від постачальників оплати додаткових послуг (реклама, бонуси та ін.), що становило 5—10% від вартості поставленого товару. Крім цього, мережі вимагали від товаровиробників оплати товару з відстрочкою, яка могла досягати 120 днів, що являє собою безвідсоткове кредитування компаній за рахунок постачальників [7].

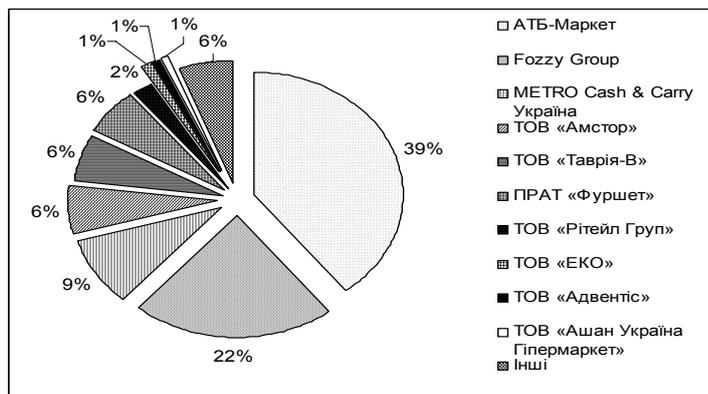

Рис. 1. Розподіл частки торговельних мереж на ринку власних торговельних марок України, 2012 р.

Розроблено автором за даними незалежної консалтингової групи "GT Partners Ukraine".

У той же час попри складність у роботі з торговельними мережами, вітчизняні постачальники прагнуть до налагодження зв'язків з ними, оскільки в результаті такої співпраці товари виробника реалізуються на всій території географічної присутності мережі, що надає широкі можливості для збільшення обсягів продажу та підвищення лояльності споживачів до бренду постачальника [9, с. 49]. Таким чином, не слід нівелювати необхідністю налагодження ефективних взаємовідносин між представниками окремих ланок товароруху. Вирішенню окресленої проблеми вимагає регулювання відносин "постачальник — роздрібна мережа" на законодавчому рівні, а також зваженого підходу до розробки стратегії ефективної співпраці між постачальниками та роздрібними мережами.

2. Оптимізація асортименту відповідно до споживчого попиту. Оптимізація дозволяє збільшити продажі за рахунок задоволення як вже відомих, так і раніше не відомих потреб клієнтів. Грамотне управління товарним асортиментом забезпечує мережі такі переваги, як скорочення витрат, можливість оптимізувати торгові площі, поліпшити внутрішні процеси в магазинах, переглянути закупівельну політику тощо [10]. За умов кризових явищ спостерігалось збільшення асортименту товарів середнього та низького цінового сегментів на полицях магазинів роздрібних торговельних мереж. У цьому відношенні можна виділити найбільш перспективні для розвитку формати продуктових мереж, які спроможні пропонувати товари за зниженими цінами: дискаунтери.

Дослідження динаміки товарообороту основних роздрібних форматів FMCG-мереж в Україні за 2010—2011 рр. показало, що найбільший приріст товарообороту основних роздрібних форматів FMCG магазинів у 2011 р. порівняно з 2010 р. показав формат "делікатесні магазини" (рис. 2), який однак не становить значний інтерес в рамках даного дослідження, оскільки крупні міжнародні торговельні мережі, які розвиваються у окресленому сегменті ринку розвиваються в інших форматах. Серед останніх найпоширенішими є супермаркети (приріст склав 25%), гіпермаркети (11%), дискаунтери (38%), cash&carry (8%) та магазини біля дому (23%).

Що ж до вподобань споживачів, то за дослідженнями компанії PMR основним мотивом при виборі магазину для споживачів в умовах кризи та в посткризовий період залишається ціновий фактор, тобто можливість торгової мережі пропонувати товари за зниженими цінами [11]. Зауважимо, що орієнтація роздрібних мереж на низькі ціни, з одного боку, приваблює більшу кількість покупців, але з іншого також породжує цілу низку проблем, які знову ж таки стосуються взаємовідносин між товаровиробниками та міжнародними роздрібними мережами, оскільки ця ланка є найбільш вразливою та конфліктною при експансії міжнародних мереж на зарубіжні

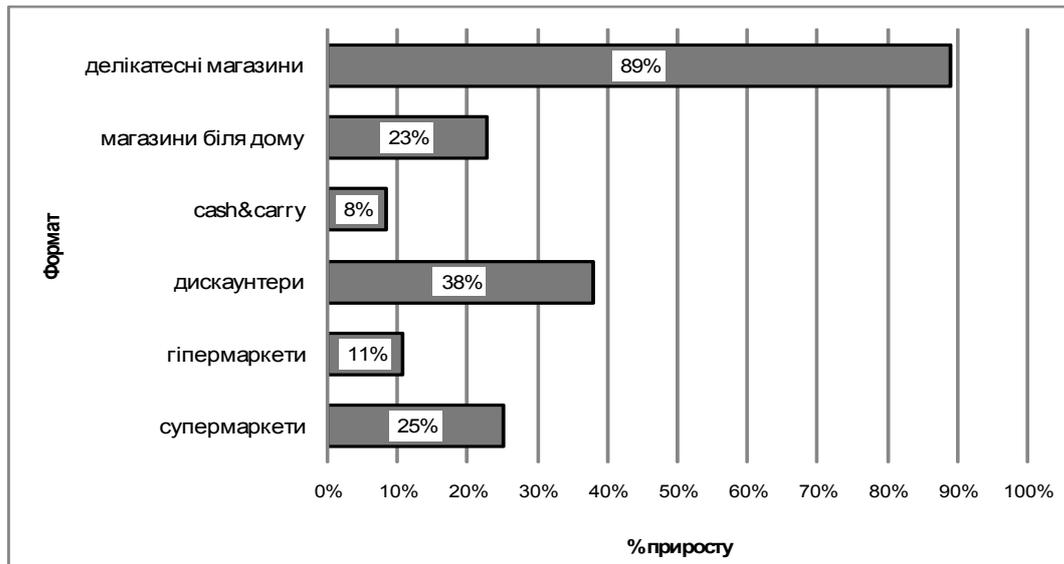

Рис. 2. Приріст товарообороту основних роздрібних форматів FMCG магазинів в Україні, 2011—2010 рр.

Розроблено автором за даними незалежної консалтингової групи "GT Partners Ukraine".

ринки. У зв'язку з цим часто виникає проблема тиску на постачальників та примус до зниження закупівельних цін [12]. Особливо проблематичною постає співпраця місцевих постачальників з міжнародними роздрібними мережами (Метро, Ашан, Реал, Білла) [9, с. 49], що пов'язано з більшою орієнтацією іноземних мереж на політику низьких цін, порівняно з національними мережами, проведенням соціальних акцій за рахунок постачальника, постійним моніторингом цінової політики конкурентів та подальшим виставленням претензій постачальнику у разі виявлення відмінностей у закупівельній ціні товарів тощо.

3. Розширення обсягів прямого імпорту товарів за кордоном. Частка імпортованих товарів на роздрібно-му FMCG ринку України є відносно незначною та зводиться, головним чином, до інноваційних товарів та товарів з високою доданою вартістю, однак, що стосується організованої мережної торгівлі, то частка імпорту в асортименті корпоративних мереж значно вища [13]. Структура імпорту в роздрібній та оптовій ланках продажу варіюється залежно від групи товару та каналу його реалізації. Українські супермаркети мають широкий асортимент товару і вагому частку представлення імпортованих товарів за усіма категоріями. Згідно дослідження Всесвітнього Банку мережі супермаркетів та еко-магазинів (фреш-маркетів) мають найбільшу частку імпортованих свіжих овочів та фруктів на полицях своїх магазинів: 26% та 78% відповідно (рис. 3).

Рис. 3. Структура імпорту товарів залежно від каналу реалізації, % від загального імпорту

Джерело: [13].

Згідно з рисунком 3, 19% кондитерських виробів та 17% консервованих фруктів та овочів у мережі супермаркетів мають також іноземне походження. За виключенням свіжих овочів та фруктів, продовольчі магазини реалізують товари переважно місцевого походження. Оптові ринки представляють споживачам імпортні товари за категоріями: свіжі овочі та фрукти, кондитерські вироби, консерви та інше.

Поява тенденції нарощення обсягів власного імпорту роздрібними мережами пояснюється рядом переваг. Основна перевага прямого імпорту для торговельної мережі полягає у відсутності посередників, що дозволяє отримати нижчу ціну на товар та доступ до більш широкого кола постачальників і товарів. Крім того, це дозволяє не тільки формувати унікальний асортимент продукції, але й оптимізувати витрати. Так, наприклад, власний імпорт непродовольчих товарів компанії "Метро С&С" здійснюється через глобальні офіси компанії в Китаї, Індії, В'єтнамі, Туреччині, що робить закупівельну ціну надзвичайно вигідною завдяки великому обсягу закупівель [14]. Таким чином, прямиий імпорт, роботу з яким активно освоюють міжнародні торговельні мережі, не тільки здешевлює для них вартість зарубіжного товару, але і значно знижує ціну для кінцевого покупця. Різниця в роздрібній ціні продукції, ввезеної постачальником-посередником і ритейлером: безпосередньо, — від 30% і вище [15, с. 38].

Серед інших переваг використання власного імпорту компанії також можливість самостійно координувати поставки товарів і, відповідно, точніше планувати обсяги замовлень та період їх розміщення на полицях, що, в свою чергу, підвищує операційну ефективність та забезпечує безперерйне надходження товарів на склад [14]. Однак з прийняттям нового Митного кодексу, який вступив в силу з червня 2012 р. і містить низку корисних нововведень, торговельні мережі зустрілись також і з низкою проблем на митниці, що, головним чином, пов'язано з трактуванням певних норм кодексу працівниками митниць на власний розсуд [15].

Політика нарощення обсягів власного прямого імпорту несе певний ризик для національного товаровиробника, бо питома вага продажу національної продукції через торговельну мережу скорочується. Так, наприклад, частка власного імпорту в компанії "Метро Кеш енд Керрі Україна" варіюється залежно від категорії. У непродовольчій групі товарів вона значно вища, ніж у продовольчій, і може сягати 50% асортименту [14]. Зважаючи на

це, виникає необхідність у законодавчому регулюванні даного процесу. У зв'язку з чим і було розроблено Законопроект № 2067 "Про стимулювання розвитку вітчизняного ринку продовольчих товарів", який стоється закріплення розміру частки кожної групи продовольчих товарів вітчизняного виробництва на рівні 80% від загального товарообігу цієї групи товарів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, зазначимо, що в умовах кризи немає єдиної ефективної маркетингової стратегії розвитку міжнародної мережі на закордонному ринку, однак щодо українського продуктового ринку (FMCG), то становлення міжнародного бізнесу головним чином припало на кризовий період, за умов якого найбільш ефективними виявились мережі, спроможні пропонувати нові формати магазинів з переважною орієнтацією на нижчий, ніж у конкурентів рівень цін, з відносно високим рівнем обслуговування. Кризові явища, постійна конкурента боротьба за споживача та ряд інших факторів вимагають від торговельних мереж розробки нових та оптимізації існуючих маркетингових стратегій, що сприятиме підвищенню ефективності та подальшому розвитку як міжнародних та вітчизняних ритейлерів, так і галузі в цілому. Перспективами подальших досліджень є поглиблення аналізу практики впровадження ефективних маркетингових стратегій на основі посилення інноваційної спрямованості діяльності міжнародних роздрібних торговельних мереж в Україні.

Література:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Марков Б. Курс на цену / Б. Марков // Стратегии. — 2010. — № 12. — С. 22—23.
3. Арасланова А. В ожидании инвестора: [розничная торговая сеть] / А. Арасланова // FOOD UA. Продукты Украины. — Київ: Рема-Принт, 2010. — № 11—12. — С. 18—21.
4. Офіційний сайт ПрАТ "Фуршет" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://furshet.com.ua/ua/company/>.
5. Третьяк О.А. Развитие концепции управления цепочкой спроса на новых основаниях // Российский журнал менеджмента. — 2008. — № 6 (4) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.marketing.spb.ru/lib-mm/strategy/dcm_new.htm.
6. Игорь Ланда: Ритейлу нужен не закон о торговле, а рынок. — 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://biz.liga.net/all/fmcg/intervyu/2430970-igor-landa-riteylu-nuzhen-ne-zakon-o-torgovle-a-rynok.htm>.
7. АМКУ подозревает крупнейшие украинские торговые сети в ценовом сговоре [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://allretail.ua/news/33963/>
8. Антимонопольный комитет расследует деятельность великих торговельных сетей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=219393&cat_id=42188
9. Арасланова-Абраменкова А. По ту сторону барикад / А. Арасланова-Абраменкова // Ритейл. — 2012. — № 1. — С. 48—49.
10. Минвье А., Сухаревский А. Управление ассортиментом: опыт ведущих ритейлеров [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.management.com.ua/marketing/mark243.html>
11. Good prices attract the most grocery stores clients, 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.russiaretail.com/171483/Good-prices-attract-the-most-grocery-stores-clients.shtml>
12. Pall Z., Sheresheva M., Hanf J. H. Supplier-Retailer Relationships in the Strategy of International Retailers: Empirical Evidence from Russia // Proceedings of the 26th IMP Conference. — Budapest. — 2010 [Електронний ре-

сурс]. — Режим доступу: <http://www.impgroup.org/uploads/papers/7572.pdf>

13. Annual Report: Retail Foods Ukraine, GAIN Report, 2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Retail%20Foods_Kiev_Ukraine_12-27-2012.pdf

14. Свой импорт. Торговые сети все активнее закупают товар за рубежом в обход посредников [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://investgazeta.net/kompanii-i-rynki/svoj-import.-torgovye-vse-aktivnee-zakupajut-tovar-za-rubezhom-obhod-posrednikov-163680/>

15. Алексеева С. Таможня дает добро / С. Алексеева // Ритейл. — 2012. — № 1. — С. 38—42.

References:

1. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2013), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 4 March 2013).
2. Markov, B. (2010) "Head for the price", Strategii, vol. 12, pp. 22—23.
3. Araslanova, A. (2010) "Waiting for investor: a retail chain", FOOD UA. Produkty Ukrainy, vol. 11—12, pp. 18—21.
4. The official site of PrJSC "Furshet" (2013), "Private label" available at: <http://furshet.com.ua/ua/company/> (Accessed 23 June 2013).
5. Tretiak, O.A. (2008) "Development of the demand chain management concept on the new basis", Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta, [Online], vol. 6 (4), available at: http://www.marketing.spb.ru/lib-mm/strategy/dcm_new.htm (Accessed 12 April 2013).
6. Liga. Biznes. (2013) "Igor Landa: Retail needs not a trade law, but a market," available at: <http://biz.liga.net/all/fmcg/intervyu/2430970-igor-landa-riteylu-nuzhen-ne-zakon-o-torgovle-a-rynok.htm> (Accessed 05 September 2013).
7. Allretail (2013) "AMCU suspects huge ukrainian retailers of price collusion" [Online], available at: <http://allretail.ua/news/33963/> (Accessed 03 August 2013).
8. The official site of Antimonopoly committee of Ukraine (2013) "Antimonopoly committee of Ukraine investigates the huge retailers' activities", available at: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=219393&cat_id=42188 (Accessed 05 September 2013).
9. Araslanova-Abramenkova, A. (2012) "At the other side of barricades", Riteyl, vol. 1, pp. 48—49.
10. Minvyey, A., Sukharevskiy, A. (2013), "Assortment management: experience of leading retailers", available at: <http://www.management.com.ua/marketing/mark243.html> (Accessed 05 September 2013).
11. Russiaretail (2012) "Good prices attract the most grocery stores clients", available at: <http://www.russiaretail.com/171483/Good-prices-attract-the-most-grocery-stores-clients.shtml> (Accessed 16 June 2013).
12. Pall, Z., Sheresheva, M., Hanf, J. H. (2010) "Supplier-Retailer Relationships in the Strategy of International Retailers: Empirical Evidence from Russia", Proceedings of the 26th IMP Conference. Budapest. [Online], available at: <http://www.impgroup.org/uploads/papers/7572.pdf> (Accessed 16 June 2013).
13. GAIN Report (2012) "Annual Report: Retail Foods Ukraine", available at: http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Retail%20Foods_Kiev_Ukraine_12-27-2012.pdf (Accessed 28 July 2013).
14. Investgazeta, "The own import. Trade chains actively buy goods from abroad without mediators", available at: <http://investgazeta.net/kompanii-i-rynki/svoj-import.-torgovye-vse-aktivnee-zakupajut-tovar-za-rubezhom-obhod-posrednikov-163680/> (Accessed 28 July 2013).
15. Alykseeva, S. (2012) "Customs gives the go-ahead", Riteyl, vol. 1, pp. 38—42.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

О. І. Жидик,
аспірант кафедри фінансів і банківської справи,
ДВНЗ " Ужгородський національний університет "

РОЗДРІБНА ТОРГІВЛЯ: СУТЬ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ

О. Zhydyk,
Post-graduate student of department of Finance and Banking, Uzhhorod National University

RETAIL: NATURE AND EVOLUTION OF VIEWS

У статті проаналізовано еволюцію поглядів на суть торгівлі, наведено найбільш відомі тлумачення даної категорії. Здійснено короткий опис дослідження торгівлі вченими-економістами. Проаналізовано суть та основні особливості роздрібно торгівлі.

The paper analyzes the evolution of views on the essence of the category of trade, are the most well-known interpretation of this category. Done a brief description of the various categories of research scientists and economists. Analyzed the nature and main features of retailers.

Ключові слова: торгівля, роздрібна торгівля, торговельні відносини, обмін, бартер, товарний обіг.
Key words: trade, retail, trade relations, exchange, barter, commodity circulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Роздрібна торгівля є кінцевою ланкою в процесі руху товарів від виробників до споживачів. Вона забезпечує перетворення товарів та послуг на гроші, адже саме в процесі роздрібно торгівлі відбувається перехід товарів зі сфери обігу в сферу споживання.

Оскільки сфера роздрібно торгівлі є невід'ємною складовою економіки регіону, а отже і національної економіки, то зміни, які відбуваються в ній на регіональному рівні, мають вплив не тільки на економіку країни в цілому, а також на інші сфери суспільного життя.

Саме тому у вивченні категорії роздрібно торгівлі та її організації важливим фактором є врахування надбань економічної думки з приводу визначення категорії торгівлі, її ролі та значення в процесі розвитку суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Торгівля, як економічна категорія, була досліджена в працях багатьох вчених, починаючи з першої школи політекономії — меркантилістів. Визначення торгівлі давали Т. Мен та А. Монкретьєн, У. Петі та А. Сміт, А. Ісаєв та М. Туган-Барановський, а також багато інших дослідників. Еволюція поглядів на сутність категорії торгівлі висвітлена І. Кулішером [10], роль торгівлі в економіці країни обґрунтовується Л. Чернелевським [18]. Д. Гілберт [4] виокремлює основні чинники, що призводять до змін у галузі роздрібно торгівлі, а В. Апопій [1] визначає важливість соціальної функції торгівлі. Категорія торгівлі визначена в законодавстві України [5; 17]. Тобто, торгівля як економічна категорія та сфера діяльності знайшла широке висвітлення в науковій літературі, досліджувалась багатьма вченими як минулих століть, так і нашими сучасниками.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є систематизація та узагальнення трактування категорії торгівлі загалом та сутності роздрібно торгівлі зокрема.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Еволюція уявлень щодо сутності та природи торгівлі. Дослідженням роздрібно торгівлі займалися вчені різних економічних шкіл. Уявлення про суть категорії торгівлі еволюціонувало в процесі розвитку та трансформації економічних відносин і різнилось у залежності від підходу, який використовували дослідники.

Щодо визначення сутності торгівлі, то вона отримала тлумачення різними науковцями. Початки знаходимо у визначенні Кодексу Юстиніана: "Купець той, хто купує і продає". Далі в канонічному праві: "Той, хто здобуває річ, щоб, продаючи її в тому ж вигляді, без усяких змін, виручити прибуток, той є купцем". Таким чином, домінувала економічна думка, що торгівля полягає у здійсненні "професійної діяльності", у придбанні товарів з метою їхнього перепродажу, без їх переробки [7].

Перша школа економічної науки, яка мала назву меркантилізм (з італ. — торговець) зосередила свою увагу на дослідженні торговельних відносин. Для ефективного функціонування економічної системи найважливішими, на думку меркантилістів, були торговці, їхня праця розглядалась як основний фактор виробництва. Отже, джерелом багатства є сфера обігу, а не сфера виробництва; багатство ототожнювалося з грошовим капіталом [9]. До прикладу, відомі вчені-економісти, представники меркантилізму, Т. Мен та А. Монкретьєн, досліджували такі категорії політекономії, як торгівля та торговельні відносини.

Згодом інші економічні школи джерелом суспільного багатства вважали різні сфери, однак торгівля ніколи не залишалась поза увагою вчених-економістів.

Представники класичної школи політекономії дали своє тлумачення категорій промислового капіталу та товарних відносин. У дослідженнях теорії трудової вартості У. Петі здійснив аналіз товарного обігу. Він писав, що обмін в різних галузях економіки залежить від продуктивності праці та визначається її витратами на виробництво. Сферу торгівлі У. Петі розглядав як таку, що забезпечувала пропорційний грошовий обмін товарів залежно від їх мінової вартості.

А. Сміт в своїй праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" виділив як центральну проблему економічний розвиток суспільства і підвищення його добробуту. Ця класична праця розглядає умови і шляхи, які ведуть людей до найбільшого добробуту [15]. У другому розділі вищезгаданої праці А. Сміт зазначає, що поділ праці — це результат природної схильності людей до обміну та торгівлі, а ключовим спонукальним фактором обміну між людьми є егоїзм, або відстоювання власних інтересів.

У питаннях структури торгівлі, А. Сміт ставить на перше місце внутрішню торгівлю, а вже потім зовнішню та транзитну. У Адама Сміта читаємо: "Щойно скрізь запроваджується поділ праці, лише малу частку потреб кожної людини може задовольнити продукт її власної праці. Значно

більшу частину їх вона задовольняє шляхом обміну того надлишку продуктів своєї праці, що залишається після задоволення власних потреб, на надлишки продукту праці інших людей, яких вона потребує. Таким чином, кожна людина живе обміном або стає певною мірою торговцем, а саме суспільство перетворюється, так би мовити, у торговельну спілку" [15, с. 20].

Укладач енциклопедії торгівлі Саварі де Брюслон зазначає в своєму "Dictionnaire universel du commerce", що під "торгівлею" потрібно розуміти всякого роду міну, купівлю, продаж, всякі обороти [10, с. 3].

Французький економіст Жан Гюстав Курсель-Сеней також ототожнює торгівлю та обмін, заперечуючи при цьому Бартелемі-П'єра Дюнаїє, який називає торгівлю "перевізницькою індустрією" [10, с. 4]. П'єр-Поль Леруа-Больє називає торгівлю "систематизацією обміну" [11, с. 13].

Деякі економісти дотримуються думки, що торгівля від обміну відрізняється прагненням індивіда отримати прибуток. Так, відомий російський економіст А.А. Ісаєв у праці "Начала политической экономии" пише, що торгівлею прийнято вважати заняття купівлею і продажем товарів з метою отримання прибутку. А.А. Ісаєв наголошує, що не варто ототожнювати торгівлю з обміном в широкому значенні, адже торговець купує товари з метою їх перепродажу за більш високою ціною. Його роль полягає в тому, що він доставляє товари споживачам у зручній для них час, місце і в потрібній кількості [8, с. 555—556].

Водночас, М. І. Туган-Барановський визначає торгівлю як перепродаж господарських предметів без істотної їх зміни з метою отримання доходу (барису) [10, с. 5].

Відомі зарубіжні вчені П. Самуельсон і В. Нордхаус визначають ринок як місце прийняття рішень, де окремі особи чи підприємства добровільно погоджуються обмінюватися товарами і послугами, як правило, через виплату грошей [13, с. 8].

Словник сучасної економічної теорії Макміллана, визначає торгівлю як обмін товарами між індивідами чи групами, що здійснюється як безпосередньо за допомогою бартеру, так і опосередковано з використанням грошей. Також у словнику визначено переваги торгівлі, які включають розширення діапазону благ, доступних для споживання та спеціалізації виробничої діяльності. Без торгівлі, як зазначають автори видання, індивіди і групи повинні будуть задовольняти всі свої потреби з власних ресурсів [14, с. 497].

Турченко М.О. в підручнику "Маркетинг" наводить таке визначення торгівлі: "Торгівля — це особлива діяльність людей, яка пов'язана зі здійсненням актів купівлі-продажу і є сукупністю специфічних, технологічних і господарських операцій, спрямованих на обслуговування процесу обміну" [16].

У законодавстві України визначено категорії торгівлі та торговельної діяльності. Відповідно до п. 1 ст. 263 Господарського кодексу господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання в сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг. У п. 3 ст. 263 цього Кодексу наведено форми господарсько-торговельної діяльності, які можуть здійснювати суб'єкти господарювання: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво в здійсненні торговельної діяльності; інша допоміжна діяльність по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу [5].

Відповідно до пп. 4.1 п. 4 ДСТУ 4303:2004 торгівля — це вид економічної діяльності у сфері товарообігу і просування їх від виробника до споживача у формі купівлі-продажу та надання пов'язаних із цим послуг [12].

Отже, можна констатувати, що при визначенні категорії торгівлі вчені дотримувались однієї з двох основних позицій: одні з них ототожнювали торгівлю з обміном, виділяючи при цьому деякі її характерні риси, інші ж наголошували на основній економічній функції торгівлі — отримання прибутку як основній визначальній характеристиці, яка відрізняє торгівлю від обміну. При цьому, незалежно від трактування, більшість вчених у визначення категорії торгівлі також включають надання допоміжних послуг, які супроводжують процес купівлі-продажу товарів.

2. Суть категорії роздрібно торгівлі.

За даними державної податкової служби, на сьогодні однією з найпоширеніших форм підприємництва в Україні є торговельна діяльність. У статутних документах будь-якого підприємства як вид підприємницької діяльності найчастіше зазначається торгівля [6].

Роздрібна торгівля — це вид економічної діяльності в сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів кінцевому споживачу та надання йому торговельних послуг [12]. Вона забезпечує рух товарів із сфери обігу у сферу споживання [18, с. 177].

У словнику сучасної економічної теорії Макміллана роздрібна торгівля визначено як "останню ланку у ланцюзі розподілу від виробника до споживача. Джерело товарів і послуг, що придбаються споживачем" [14, с. 435].

Гілберт визначає роздрібну торгівлю як будь-який бізнес, який зосереджує свої маркетингові зусилля на задоволенні потреб кінцевого споживача через правильну організацію продажу товарів та послуг [4, с. 9].

Згідно з п. 1 ст. 698 Цивільного кодексу за договором роздрібно купівлі-продажу продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його [17].

На протилежність плановій економіці, яка внаслідок вказівок планових органів позбавляла роздрібну торгівлю підстав для самостійних дій, ринкова економіка вимагає від підприємця у сфері роздрібно торгівлі господарювання на основі особистої відповідальності [2].

Підприємець враховує побажання споживачів, і в залежності від цього формує свою асортиментну політику. Це безпосередньо впливає і на виробників продукції, оскільки роздрібний торговець певним чином служить сполучною ланкою між ними і кінцевим споживачем тої продукції, яку вони виробляють. Покупці через мережу роздрібно торгівлі задовольняють свої потреби, а роздрібні торговці в разі успішної діяльності — досягають комерційного успіху. Таким чином, роздрібна торгівля дозволяє отримати вигоду як покупцю, так і продавцю товарів.

Д. Гілберт підкреслює фактори, що ілюструють зростання значення сектора роздрібно торгівлі [4, с. 8]:

- 1) значний та постійно зростаючий внесок у ВВП;
- 2) зростання видимого економічного значення галузі;
- 3) завоювання статусу одного з найбільших роботодавців;
- 4) виконання ролі "воратарів" на ринку роздрібно торгівлі. Д. Гілберт має на увазі те, що роздрібні торговці здійснюють попередній відбір товарів і послуг, які надають постачальники. В результаті споживачі можуть вибрати лише з того, що вже було відібрано для них раніше і пропонується їм компаніями роздрібно торгівлі, а не виробниками;
- 5) диверсифікація видів діяльності та послуг;
- 6) зростання числа організацій роздрібно торгівлі в міжнародному масштабі;
- 7) досягнення такого обсягу операцій, який дозволяє здійснювати контроль над усім ланцюжком постачання;
- 8) розмивання кордонів роздрібно торгівлі та "втягнення" в її сферу різних видів бізнесу.

Комерційна робота з продажу товарів у роздрібних торгових підприємствах має певні особливості [2]:

1. Роздрібні підприємства реалізують товари безпосередньо населенню, тобто фізичним особам, застосовуючи свої специфічні способи і методи роздрібно продажу.
2. Торгове обслуговування населення припускає наявність спеціально влаштованих і обладнаних торгових приміщень, пристосованих для:
 - якнайкращого обслуговування покупців;
 - уміння запропонувати і продати товар кожній конкретній людині;
 - здійснення добору і формування торгового асортименту;
 - постійного вивчення й обліку споживчих запитів покупців.

3. Роздрібна мережа на відміну від оптової мережі характеризується великою територіальною роз'єднаністю та роздрібненістю. Її діяльність можна віднести, переважно, до сфери малого бізнесу. Від керівників роздрібно торговельних підприємств потрібна велика заповзятливість та ініціатива в комерційній роботі з організації продажу то-

варів населенню; уміння добре обслужити покупців, протистояти конкурентам і забезпечити нормальний прибуток.

Саме це дозволяє досягти максимізації прибутку — основної економічної функції торгівлі, та задоволення потреб населення — соціальної функції. Як зазначає В. Апопій, сучасний етап розвитку торгівлі характеризується прискореним зростанням лише економічних компонентів. Соціальні складові, соціальні аспекти, насамперед, соціальна орієнтація, соціальні гарантії, соціальна відповідальність торгівлі залишаються в "тіні" максимізації прибутку і малопомітні для суспільства [1, с. 93]. Тому важливим є розуміння значення торгівлі в економіці країни, її суті та активний розвиток її в залежності від потреб населення та економіки.

ВИСНОВКИ

Дослідженням категорії торгівлі займалися вчені різних економічних шкіл, і це питання ніколи не залишалося поза увагою. Визначення торгівлі дається не тільки окремими економістами, але також і в законодавстві. Незалежно від економічної школи та періоду, можна констатувати, що більшість вчених визнають важливість торгівлі для економіки країни і визначають її як операцію обміну з метою отримання прибутку. Роздрібну торгівлю визначають як кінцеву ланку ланцюга руху товару від виробника до споживача, і наголошують на важливості особистого внеску підприємця в розвиток роздрібно торгівлі. Саме роздрібна торгівля, виконуючи свої економічні та соціальні функції, служить задоволенню потреб споживача. Активне дослідження категорії торгівлі, роздрібно торгівлі та неоднозначність у трактуванні вказує на важливість продовження досліджень та використання отриманих надбань економічної думки в практичній діяльності.

Література:

1. Апопій В.В. Соціальна функція торгівлі / В.В. Апопій // Економіка і прогнозування: Науково-аналітичний журнал. — 2007. — № 4. — С. 93—104.
2. Белявцев М.І. Інфраструктура товарного ринку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/marketing/rozdribna_torgivlya
3. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Переклад з англ. І. Дзюб / М. Блауг. — К.: Видавництво Соломії Павличко "ОСНОВИ", 2001. — 670 с.
4. Гилберт Д. Управление розничным маркетингом. / Д. Гилберт. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 571 с.
5. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 18, № 19—20, № 21—22. — Ст. 144. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page8>
6. Граковський Ю. Організаційно-правові питання торговельної діяльності: оптова та роздрібна торгівля [Електронний ресурс] / Ю. Граковський // Вісник податкової служби України. — 2012. — № 9—10. — Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/749>
7. Задохайло Д.В. Господарське право. [Електронний ресурс] / Д.В. Задохайло. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1640011648672/pravo/spetsialna_chastina
8. Исаев А.А. Начала политической экономии / А.А. Исаев. — С.-Петербург, Книжный Магазин А.Ф. Цинзерлинга, бывший Мелье и К. 20. Невский проспект. 20, 1905. — 800 с.
9. Козик В.В. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник. [Електронний ресурс] / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б. Даниленко — К.: Знання, 2008. — 406 с. — Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-4380.html>
10. Кулишер И. М. Основные вопросы международной торговой политики / И.М. Кулишер. 5-е изд., стеретип. — Челябинск: Социум, 2008. — 479 с.
11. Lerou-Beaulieu P. Traite theorique et partique d'economie politique / P. Lerou-Beaulieu — Vol. 1. Paris: Guillaumin, 1877. — 537 p.
12. Національний стандарт України. Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять ДСТУ 4303:2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/directories1/dstu4303.html>
13. Samuelson P. Economics — 16th ed. Copyright 1998 by The McGraw / Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus: Economics — Hill Compani in mainland China, 1998. — 800 p.
14. Словарь современной экономической теории Мак-

милана. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 608 с.

15. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Адам Сміт; [пер. з англ. О. Васильєва, М. Межевікіна, А. Малівський]. — К.: Port-Royal, 2001. — 594 с.

16. Турченко М.О. Маркетинг. [Електронний ресурс] / М.О. Турченко. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1256060739785/marketing/sut_znachennya_torgivli

17. Цивільний кодекс України. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 40—44. — ст.356 — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page12>

18. Чернелевський Л.М. Економічний аналіз на підприємствах промисловості і торгівлі: підручник / Л.М. Чернелевський — К., 2003. — 312 с.

19. Юхименко П.І. Історія економічних учень: навчальний посібник [Електронний ресурс] / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко — К.: Знання-Прес, 2005. — 583 с. — Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1376.html>

References:

1. Apopij, V.V. (2007), "The social function of trade", *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol.4, pp. 93—104.
2. Bieliavtsev, M.I. (2005), *Infrastruktura tovarnoho rynku [Infrastructure commodity market]*, [online], available at: http://pidruchniki.ws/marketing/rozdribna_torgivlya (Accessed 29 Oct 2013).
3. Blauh, M. (2001), *Ekonomichna teoriia v retrospektyvi [Economic Theory in retrospective]*, Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "OSNOVY", Kyiv, Ukraine.
4. Gilbert, D. (2005), *Upravlenie roznychym marketingom [Management retail marketing]*, INFRA-M, Moscow, Russia.
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", [online], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page8> (Accessed 29 Oct 2013).
6. Hrakovsk'kyj, Yu. (2012), "Organizational and legal issues of trade activities: wholesale and retail trade", *Visnyk podatkovoi sluzhby Ukrainy*, vol. 9-10, [online], available at: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/749> (Accessed 29 Oct 2013).
7. Zadykhajlo, D.V. (2012), *Hospodars'ke pravo [Commercial Law]*, [online], available at: http://pidruchniki.ws/1640011648672/pravo/spetsialna_chastina (Accessed 29 Oct 2013).
8. Isaev, A. A. (1905), *Nachala politicheskoy jekonomii [Principles of Political Economy]*, Knizhnyj Magazin' A.F. Cincerlinga, St.Peterburg, Russia
9. Kozyk, V.V. Pankova, L.A. and Danylenko, N.B. (2008), *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International economic relations]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
10. Kulisher, I. M. (2008), *Osnovnye voprosy mezhdunarodnoj torgovoj politiki [Basic questions of international trade policy]*, Socium, Cheljabinsk, Russia.
11. Lerou-Beaulieu, P. (1877), *Traite theorique et partique d'economie politique*, Guillaumin, Paris, France.
12. State Standard of Ukraine (2005), "National Standard of Ukraine. Retail and wholesale. Terms and definitions ISO 4303:2004", [online], available at: <http://www.profiwins.com.ua/uk/directories1/dstu4303.html> (Accessed 29 Oct 2013).
13. Samuelson, P. and William, D. (1998), *Economics*, The McGraw, Columbus, USA.
14. INFRA-M (2003), *Slovar' sovremennoj jekonomicheskoy teorii Makmillana [Dictionary of modern economic theory Macmillan]*, INFRA-M, Moscow, Russia.
15. Smit, A. (2001), *Dobrobut natsij. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsij [Wealth of Nations. The study of the nature and causes of wealth of the nation]*, Port-Royal, Kyiv, Ukraine.
16. Turcheniuk, M.O. (2011), *Marketynh [Marketing]*, [online], available at: http://pidruchniki.ws/1256060739785/marketing/sut_znachennya_torgivli (Accessed 29 Oct 2013).
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", [online], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page12> (Accessed 29 Oct 2013).
18. Chernel'evsk'kyj, L. M. (2003), *Ekonomichnyj analiz na pidpriemstvakh promyslovosti i torhivli [Economic analysis of industrial enterprises and trade]*, Kyiv, Ukraine.
19. Yukhymenko, P.I. and Leonenko, P.M. (2005) *Istoriia ekonomichnykh uchen' [History of economic studies]*, Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013 р.

Ю. В. Унтмоале,

аспірантка, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

ДЕРЖАВА ЯК ІНІЦІАТОР ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОРЯДКУ

Y. Untmoale,

Postgraduate student, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, Kiev

THE STATE AS THE INITIATOR OF A COMPETITIVE ORDER FORMATION

Досліджено сутність категорії "конкурентний порядок". Обґрунтовано доцільність формування відносин конкурентного порядку як підґрунтя модернізаційних перетворень у трансформаційній економіці. Розглянуто роль державної політики у становленні відносин конкурентного порядку в економіці України.

The paper examines the essence of the category "economic order". The necessity of forming competitive order relationships as the basis of modernization transformations in economy is proved. The role of public policy in the development of competitive order relationships in the economy of Ukraine is examined.

Ключові слова: держава, конкуренція, економічний порядок, конкурентний порядок, трансформаційна економіка, модернізація економіки.

Key words: state, competition, economic order, competitive order, transformational economy, modernization of economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У зв'язку з сучасними завданнями модернізаційних перетворень в Україні актуальність поглибленого дослідження механізмів упорядкування економічних процесів значно зростає, оскільки останнє є провідним напрямом забезпечення загального економічного порядку та соціально-економічного розвитку в цілому. З перебігом часу потреба у формуванні ефективного економічного порядку в країні стає все більш нагальною у контексті реалізації цілей європейської інтеграції України. Важливо відзначити, що досягнення ефективного конкурентного порядку в країні потребує врахування особливостей конфігурації, можливостей та обмежень суспільно-політичних владних відносин, що склалися на сучасному етапі. Як засвідчує європейський досвід, формування конкурентних порядків такої ефективності можливо досягти лише у разі поєднання виважених та обґрунтованих важелів державної політики з раціональним та кваліфікованим реагуванням на їхню дію з боку відповідних суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ

З'ясуванню сутності та форм конкурентного порядку присвячено роботи засновників теорії економічного порядку — В. Ойкена, В. Освальта, Ф. Лутца, В. Репке, Ф. Бема, А. Шюллера, Ф. Хайєка, Л. Мізеса. На пострадянському науковому просторі інституційні засади розгортання економічного порядку в різних його аспектах досліджуються у працях В. Гутника, Р. Нуреева, В. Гейця, А. Гриценка, Т. Артьомової, В. Дементьева, А. Шаститко, Ю. Кузнецова, А. Скоробогатова, С. Ніколенка, І. Пінчук та інших авторів.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Досліджуючи проблеми модернізації сучасного соціально-економічного ладу в Україні важливо визначити коло сил, які будуть встановлювати і підтримувати конкурентний порядок, серед яких визначальне місце належить передусім державі. Провідне завдання формування конкурентного порядку становить визначення меж та орієнтирів узгодженості цілей, політики й дії: побудова такої системи конкурентного порядку, яка б перетворилася на достатньо міцний та потенційно гнучкий інструмент досягнення державою (суспільством) поставлених цілей, незважаючи на непередбачувані впливи зовнішніх сил.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Суспільна система, у якій ми всі діємо, в людській історії представляє органічну цілісність [2, с. 22], яка стати на шлях модернізації, зберігаючи лише мотивацію до одержання прибутку (на що в першу чергу орієнтована сучасна економіка), не може. У зв'язку з цим суспільство сформувало також інститут держави, що організує, згідно Р. Ієрінгу, соціально-примусову владу з метою захисту загальних інтересів суспільства [4]. При цьому в якості спільних інтересів суспільства, що підлягають захисту з боку держави, можуть виступати будь-які складові суспільного життя, тому що "...державна є продуктом розвитку суспільства..." [13, с. 17].

Суспільство модернізується й відповідним чином розвивається, оскільки поряд з економічним у ньому об'єктивно функціонує соціальний організм, який на відміну від першого, що формує насамперед потребу в одержанні доходу, генерує через соціальну складову розвиток так званих нематеріалізованих форм життєді-

Таблиця 1. Економічна свобода в Україні в 2013 році

Показник	Україна	У середньому у світі
Захист прав власності	30,0	43,4
Свобода від корупції	23,0	40,6
Податкова свобода	78,2	77,2
Державні витрати	29,4	61,1
Свобода підприємницької діяльності	47,6	64,6
Трудова свобода	49,9	60,6
Монетарна свобода	71,0	73,7
Торгівельна свобода	84,4	74,5
Інвестиційна свобода	20,0	52,2
Фінансова свобода	30,0	48,8

Джерело: складено за даними [16].

Економічна свобода — це ознака громадянського суспільства з розвинутою ринковою економікою. В Україні принципи економічної свободи та ефективної конкуренції неоднозначно сприймаються різними соціальними групами суспільства, не одержують адекватного відображення на рівні економічних, політичних та інших соціальних інститутів, самоцінності економічних свобод є взагалі невизначеною. У той же час конкуренцію та економічну свободу правомірно розглядати як механізм, здатний гармонізувати суб'єкта економічної діяльності з самим собою, з природою та суспільством. Конкурентна економічна поведінка в остаточному підсумку обумовлює добробут всього суспільства і її не варто обмежувати. Завдання держави у такій ситуації полягає у тому, щоб підтримати і захистити економічну свободу та підтримати конкуренцію.

Дієвою економічною політикою держави, узгодженою з економічним порядком у країні характеризувався інституційне середовище післявоєнної Німеччини. Саме там було запроваджено основи концепції конкурентного порядку у синтезі з концепцією соціального ринкового господарства, які і дозволили країні менш, ніж за десять років, відновити свій економічний потенціал і увійти в десятку найрозвинутіших країн світу. Особлива увага в обох цих концепціях приділялася ролі держави. Вихідним положенням такої політики стало положення про те, що економічне зростання завдяки доброякісній та вільній конкуренції є передумовою добробуту. Ідейними засади цього порядку було закладено дослідженнями представників лібералізму та ордо-лібералізму Фрайбургської школи. Особлива увага приділялась заходам державної економічної політики, які повинні були спрямовуватися проти будь-яких форм обмеження конкуренції і шляхом підтримуючих та стимулюючих конкуренцію функцій забезпечити існування ефективного інституційного середовища.

Аналізуючи історичні та національні особливості становлення господарських порядків слід відзначити внесок у розробку основ національної політичної економії засновника німецької історичної школи Ф. Ліста [7]. Відповідно до його підходу, дослідження економіки будь-якої країни не може ґрунтуватися тільки на загальних абстрактних економічних законах (оскільки кожна економічна система обумовлена історичним та інституціональними розвитком конкретної держави та суспільства), тому аналіз економічної політики повинен враховувати фактори специфічного національного розвитку. Відповідно до теорії Ф. Ліста, економічна система як національної, так і світової економіки має схильність до новоутворень, і їх дослідження повинне враховуватися у різних сферах господарювання.

З позицій концепції економічного порядку можна зробити висновок про те, що економічна система будь-якої країни з урахуванням її індивідуальної унікальності

яльності. В умовах, коли економізовані форми життєдіяльності суспільства вступають у глибоке протиріччя із соціальними складовими, а боротьба за прибуток сприяє руйнації природного середовища життєвого простору людини, стає нагальною проблема розвитку соціального організму суспільства. Її розв'язання здійснюється на шляху подолання соціального відторгнення й одночасного розширення можливостей соціального залучення, що стає можливим за умов активізації діяльності держави та її інститутів, які формують відповідну національну політику і закони щодо захисту прав людини та забезпечення її повноправної участі у суспільному житті. Реалізуючи таку політику, держава стає правомочною, виправдовуючи в такий спосіб своє існування [3, с. 5—6].

У часи соціально-економічних трансформацій у якості першочергових можливостей забезпечення соціального залучення виступають цінності самореалізації, самоорганізації та самоуправління, які ніби існують поза державою й саме для того, щоб мінімізувати участь колишньої держави в суспільному житті [15, с. 159]. Проте в Україні, як виявилось після двадцяти років ринкових трансформацій, такі можливості не було сформовано. Навпаки, цінності перехідного періоду часто набували потворні форми, від яких ще мають "відійти" як суспільство, так і держава. Держава не впоралася із труднощами перехідного періоду, наприклад, через свою слабкість або нерозвиненість. Але не тільки. Наприклад, сучасне суспільство навіть у високорозвинених країнах має ознаки так званого грошовоцентричного суспільства, де усі справи "обертаються навколо грошей", де людина піклується про гроші, нехтуючи навіть тим, що необхідно для самоповаги. Нехтуючи ціннісними підвалинами своєї людяності, ми руйнуємо нашу цілісність, а разом з тим й відносинами довіри у суспільстві. Це, у свою чергу, робить неможливим досягнення солідарності, яка необхідна для успішного протистояння незаконній владі [6]. Таке суспільство не в змозі протистояти несправедливості, гроші тут стають сильнішими за державу та руйнують суспільство через явище фінансизація. Кризові явища в економіці набувають системного характеру, а "лікування" від них здійснюється за допомогою тих же грошей, породжуючи ще більшу несправедливість, оскільки "грошовоцентризм породжується жадібністю та страхом" [6].

В Україні, як і в багатьох країнах світу, повинні вступати в силу нормовані відносини, що регламентуються особливостями цивілізаційного характеру та визначаються "писаними" і "неписаними" законами. Власне в цьому й полягають труднощі трансформаційного періоду, оскільки порушення і "писаних", і "неписаних" законів масові, особливо в сфері економіки, а значна частина навіть нормованих економічних відносин часто морально нелегітимна, що породжує суспільну незадоволеність і формує прагнення до масових порушень прав і свобод людини. Як наслідок, у країнах з суспільством, що трансформується, як правило, результатами змін скористалася незначна частина населення, що привласнила спільно накопичені об'єкти власності та забезпечила тим самим власне збагачення. В цьому проявляються протиріччя і єдність між державою та суспільством, адже, якщо в країні легальні дії не завжди відповідають закону, то моральна нелегітимність теж, як правило, розходиться з нормою закону. Проте основою має бути те, що прийняті в суспільстві норми й правила влада (держава) повинна реалізувати, спираючись на загальні цінності [3, с. 21].

За індексом економічної свободи в 2013 році з 185 країн Україна (46,3 бали) посідає 161 місце (табл. 1). Це лише на 0,2 процентних пункту вище, ніж у минулому році. Україна опинилась у групі "невільних" країн (менше ніж 50 балів) разом із Білоруссю, Ліберією, Чадом, Анголою, Республікою Чад, Узбекистаном, Туркменістаном, Іраном. Загальний бал України нижчий, ніж середні світові показники (рис. 1).

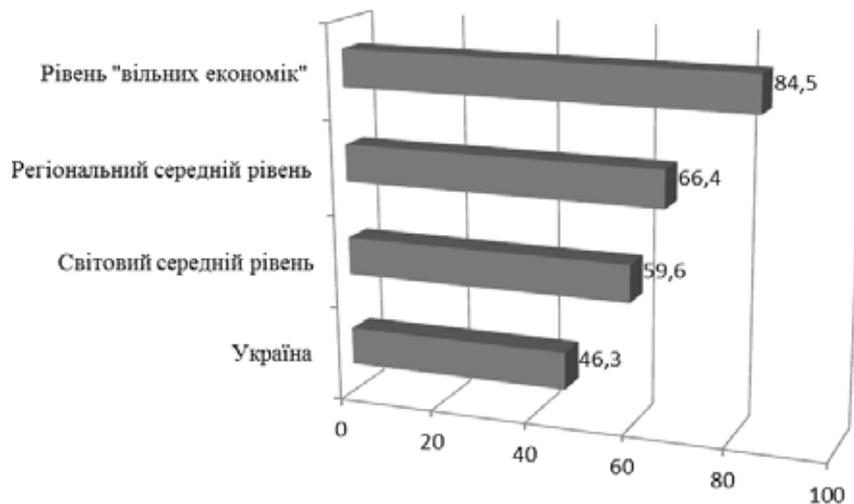

Рис. 1. Економічна свобода в Україні в 2013 році у порівнянні зі світовим рівнем

Джерело: побудовано за даними [16].

траєкторії розвитку прагне у своїй еволюції до однієї з форм господарського порядку, заснованого на різних домінуючих формах координації, що забезпечують оптимальну впорядкованість інституціональної структури для її суб'єктів. Отже, заходи державної економічної політики повинні узгоджуватися з тими можливостями та наслідками для економічного розвитку, які дають зміни інститутів у рамках еволюції економічного порядку, обумовленою історично сформованою індивідуальною траєкторією [5]. Неможливо скопіювати навіть найефективніший варіант розвитку цих процесів, щоб використати його в іншій країні, адже країни розрізняються за рівнем економічного розвитку, соціальними і національними умовами, історичними і культурними традиціями, механізмами впливу держави на економіку, інституційним середовищем.

Економічна система охоплює, по-перше, елементи господарювання, тобто природні та створені ресурси, а також людей в ролі виробників та споживачів; по-друге, економічні відносини, тобто процеси виробництва, розподілу і споживання в середині господарських структур та між ними; по-третє, господарський порядок чи організацію, яка конституюється на обов'язкових для господарського процесу правових норм та інституціональних правил. Обов'язкові правила, закріплені в Конституції, законодавчих та інших нормативних актах, утворюють господарську конституцію, яка разом з неписаними правилами, неформальними інститутами формує господарський порядок. Певна форма господарського порядку обумовлює способи господарської поведінки і відносин між економічними структурами, регламентує господарські процеси. Таким чином, економічна система поєднує господарський порядок і господарські процеси [1, с. 26].

Саме ордолібералізм прагне знайти оптимальний варіант таких умов, які формують економічний порядок — не стихійний, а свідомо і цілеспрямовано сформований і реалізований за допомогою державних заходів. Сюди відносяться конституційні, правові, організаційні правила, угоди, звичаї та норми. Цих умов дотримуються всі учасники господарського життя, а їхнє недотримання спричиняє соціальні та матеріальні санкції. Тим самим вони сприяють упорядкованості та сталості господарської діяльності при аналогічних і повторюваних ситуаціях, що виникають у результаті рішень ділових партнерів, і в такий спосіб сприяють стабільності і впевненню очікуванням відносно поведінки економічних суб'єктів. Унаслідок цього відносини стають менш складними та більш стабільними, виникає взаємна довіра, яка впорядковує господарське життя. Разом з тим система правил і регулюючих мір не тільки не повинна

стримувати ринок, але й не повинна протидіяти йому. Політика конкурентного порядку покликана координувати інтереси суб'єктів господарювання з метою зняття протиріч між індивідуальною поведінкою та суспільними інтересами [9].

Варто зазначити, що "класичного", загальновибраного визначення терміну "господарський порядок" не існує. Порядок розуміється найчастіше як сукупність звичаїв, писаних (і затверджуваних, наприклад, у вигляді законів) і неписаних правил і норм поведінки, а також форм і механізмів, що забезпечують їхню реалізацію. Найбільше коротко порядок можна визначити як правила гри. Разом з тим порядок слід розглядати як нерозривну єдність правил, механізмів, що забезпечують їхнє дотримання, і форм діяльності суб'єктів, що діють за цими правилами. Категорія порядку може розглядатися як у правознавчій, так і в економічній площині, оскільки лежить на їхньому перетині. Часто порядок розуміється як система кодифікованих юридичних норм. З античних часів вона означала стан, що відповідає суті людини та суті речей, відповідність і рівновагу, а в середні віки (точніше, у період раннього Ренесансу) одержала поширення ідея "ордо" (ordo), що означала сутнісний порядок, або "осмислене поєднання різноманіття в ціле".

М. Вебер, наприклад, визначав порядок як розподіл фактичних прав розпоряджатися благами та економічними послугами, що виникли на основі угод як спосіб балансування інтересів, а також той спосіб, яким ці блага та послуги в силу фактичного та заснованого на згоді розподілу даних прав осмислено використовуються в дійсності, ми називаємо "господарським порядком".

У тлумачному словнику В. Даля порядок визначається як "правильний устрій, дотримання стрункості, черговий хід справ, визначене розташування речей". Протилежністю порядку є безладдя, хаос. Порядок покликаний спростити, раціоналізувати взаємодію між індивідами, задати певний вектор дій, алгоритм елементів системи.

За К.С. Пігровим, порядок — це деяка стійка система відносин, "яка припускає певну відповідність елементів по відношенню один до одного, окремого елемента стосовно цілого та цілого стосовно елементів". Тобто порядок утворюється в результаті взаємодії елементів, які підкоряються певним правилам, законам, і щодо цього відповідають один одному. Господарський порядок покликаний забезпечувати стабільність економічної системи, обмежуючи рамки дій її елементів. Отже, порядок можна визначити як систему відносин між елементами в процесі їх взаємодії, яка обмежує рамки їх дій і вимагає відповідності їх один одному в процесі підпорядкування нормам і правилам.

За А. Шюллером, господарський порядок є комбінацією різних форм, які встановлюють рамки можливостей використання людьми обмежених благ. Він взаємопов'язаний з людьми, їх інтересами, перевагами, здібностями і ресурсами, а також з політичним устроєм і в цій якості розглядається як фундамент для визначення ключових властивостей і характеру економічної системи. Економічна система при цьому виявляється вбудованою в певні духовно-культурні, правові і політичні структури і разом з цими частковими порядками утворює соціальне життя [1, с. 13]

Більш розширеним є тлумачення порядку Ф. Хайєком [12] як не тільки правового, але й інституціонального: до порядку включаються також інституційні взаємозв'язки між елементами економічної і суспільної системи, що виникають у ході застосування правових норм. Під порядком Ф. Хайєк розуміє стан, який надає індивідам можливість формувати надійні очікування відносно поведінки інших і тому вступати в взаємно надійні відносини, пов'язані з цією поведінкою. Порядок спільного життя людей припускає, іншими словами, певну регулярність дій і тим самим існування і виконання загальних правил.

В. Ойкен та його послідовники розуміли господарський порядок не як правову систему чи навіть інституціональні правила, а як сукупність форм, у яких відбувалося й відбувається регулювання повсякденного господарського процесу у конкретному місці й часі. Тому господарський порядок можна розглядати як єдність системи економічного регулювання та форм господарювання, і при такому розумінні він має вже не стільки юридичний, скільки економічний зміст. Іншими словами, господарський порядок — це не тільки форми регулювання, але й створювані ним форми господарювання, що утворюють певну, тобто конкретну економічну систему.

Отже, порядок — це встановлені, прийняті та раціонально поєднані в єдине ціле типові правові та економічні норми, явища, звичаї, умови поведінки суб'єктів господарювання в конкретній соціально-економічній системі. І оскільки ми розглядаємо порядок у межах економічної системи, то суб'єктами взаємодії тут виступають держава, підприємства, домашні господарства, банки тощо. Упорядкування відносин між цими суб'єктами відбувається на основі певних правил та обмежень економічної політики. Інституціональні обмеження накладають відбиток на узгодженість дій між господарськими суб'єктами, конститууючи таким чином, певний порядок відносин між ними. Тобто, господарський порядок є системою відносин між економічними суб'єктами із приводу чинної реалізації правил, норм, внутрішніх і зовнішніх обмежень.

Раціональний "господарський лад" В. Ойкен визначає як оптимальну комбінацію обох типів господарства, підкреслюючи, що історія розвитку суспільства завжди супроводжувалась пошуком господарського ладу, який найбільшою мірою відповідав би природній суті людей та явищ, тобто встановлював порядок, котрий забезпечував би справедливість та економічну рівновагу. На думку В. Ойкена, вирішення проблеми оптимального поєднання форм двох "ідеальних типів" має взяти на себе держава, яка може впливати на економіку та соціальну сферу, перерозподіляючи суспільний продукт у тих, звичайно, межах, що не призводять до порушення економічної рівноваги. Головним завданням такої діяльності держави є забезпечення оптимального поєднання переваг двох різних типів господарств в єдину економічну систему. Втручання держави при цьому не може бути мінімальним, а навпаки, воно має бути визначальним, адже необхідний економічний порядок може встановити лише сильна держава.

За В. Ойкеном, економічний порядок — це сукупність форм, в яких здійснюється регулювання повсякденного економічного процесу, рамкові умови

господарювання, тобто сукупність інститутів, що надають інформацію, необхідну для прийняття рішень та діяльності економічних суб'єктів (тобто інформацію про стан ринків, правовий порядок, рівень знань, стан техніки та ін.) [10]. Структура цих правил (рамкових умов) в економічній теорії трактується з урахуванням меж регулювання, періоду та закономірностей поведінки суб'єктів господарювання у межах того чи іншого суспільства. Реалізація заходів державної економічної політики повинна узгоджуватися з умовою стабільності в процесі еволюції економічного порядку. Існуючі в тому чи іншому господарському порядку, інститути формують структуру правил і стимулів, які дозволяють економічним суб'єктам розширювати рамки індивідуальної дії. Більшість інститутів так чи інакше пов'язані з економічною політикою держави та найчастіше створюються державою. Впорядкованість процесу розвитку інститутів і є визначальною рисою економічного порядку [5].

Суттєвий вплив на формування як порядку, так і процесів здійснює їх взаємозалежність з іншими частковими соціальними системами, особливо з політичною системою. Політична конституція і рішення в рамках політичного порядку визначають можливості формування господарського порядку, а здійснювана тим чи іншим чином політика регулювання господарських процесів впливає на хід господарського життя та її результати. В цілому утворюється системний зв'язок.

Для розуміння закономірностей формування та розвитку будь-якого економічного порядку є корисним розуміння ролі та механізмів реалізації державної економічної політики. Теорія економічного порядку повинна також ураховувати неоднорідність механізмів економічної координації, що властива більшості сучасних суспільств. Як правило, держава виступає головним регулятором економічних відносин і формує найважливіші правила й складові організаційні форми, які приймаються функціонуючими господарюючими суб'єктами [5]. Заходи економічної політики найчастіше впливають на зміни таких правил, тому ті чи інші організаційні форми є функцією від заходів державної регуляторної політики. Отже, інституціональні та організаційні складові економічного порядку доцільно розглядати через призму державної економічної політики.

Конкурентний порядок — це форма ринкового господарства, при якому рамкові умови конкуренції активно створюються державою, з метою досягнення максимально можливого ступеня інтенсивності конкуренції й одночасного обмеження всіх факторів, які можуть викривляти конкурентні умови, тобто це ідеальний розподіл системи влади в суспільстві, коли всі добровільно підпорядковуються ціні рівноваги.

При підтримці умов конкурентного порядку держава, як і раніше, має діяти як монополіст, але в сфері регулювання та надання суспільних благ вона постає конкуруючим суб'єктом. Ринкова економіка зовсім не означає анархії та безладу в господарському житті та економічній системі; вона засновується на конкуренції, яка в остаточному підсумку приносить вигоду. Найкращими угодами є такі, які не обмежуються тільки одним днем, а забезпечують прибуток протягом довгострокового періоду. Відповідальність підприємця полягає в тому, щоб переконати своїх ділових партнерів у взаємній вигідності угоди. Тільки ринкова економіка надає механізми, які не допускають розтрачання природних ресурсів. Із цього погляду вона є економічною моделлю, що відповідає етичним вимірам, тому що піклується про збереження життєвих основ усього людства.

Конкурентний порядок повинен формуватися на реалізації принципів повної конкуренції, тобто за таких умов, коли безліч продавців протистоїть безлічі покупців, і жоден з них не в змозі диктувати чи впливати на ринкову ціну, тобто це існування системи макси-

мально можливого розподілу економічної влади, коли всі суб'єкти господарювання добровільно підпорядковуються ціні рівноваги. Найбільш сприятливі умови господарської діяльності не можуть виникнути спонтанно (хоча і зовсім заперечують зародження окремих елементів у процесі вільного ринкового обміну, конкуренції та самостійній ініціативній активності суб'єктів господарювання також неможна), для цього необхідним є надінститут, що в змозі упорядкувати, зафіксувати та надалі підтримувати дотримання правил та норм у суспільстві, і таким інститутом має стати держава.

Можна виділити певні принципи, за допомогою яких держава зможе функціонувати в якості сили, що встановлює конкурентний порядок: по-перше, політика держави повинна бути націлена на те, щоб розпустити економічні владні групи або обмежити їх функції; по-друге, політико-економічна діяльність держави має націлюватися на створення форм економічного порядку, а не на регулювання економічного процесу; по-третє, необхідною є деконцентрація економічної влади; по-четверте, розвиток результативної конкуренції (в цій конкуренції виграє не просто найсильніший, нечесний або той, хто має виняткові привілеї, а той хто найкращим чином задовольняє попит споживачів, забезпечуючи найкраще співвідношення затрат та результату) [11, с. 445]. Хоча сучасна держава і не є достатньою силою, що встановлює порядок, вона могла б стати нею. Однією з передумов цього є наявність чітко визначеної економічної політики конкурентного порядку.

Держава як головне керівне утворення інституту суспільства за допомогою норм права покликана направляти й організувати загальну діяльність людей і соціальних груп, захищаючи права та інтереси громадян і орієнтуючись на задоволення насамперед суспільних, а не існуючих у суспільстві індивідуальних або групових інтересів [3, с. 28]. Державна політика повинна одночасно застосовувати комплекс визначених механізмів, за допомогою яких можливе встановлення та підтримання конкурентного порядку: недоторканість приватної власності, дієздатна система цін, стабільність грошового обігу та національної валюти, відкритість ринків, свобода укладання угод (крім тих, які стосуються обмеження конкуренції), повна відповідальність економічних суб'єктів за прийняті рішення, стабільність економічної політики.

Якщо виходити з того, що громадяни країни, що об'єднані спільними інтересами для здійснення господарської діяльності, одночасно є й учасниками громадських установ, що формують громадянське суспільство, то держава як інститут виступає органом влади для реалізації покладених на нього людьми функцій управління та регулювання, у тому числі і економічної сфери життя суспільства. Однак це не єдина сила, яка здатна управляти та регулювати господарську діяльність. Значну частину функцій управління виконують різноманітні господарські товариства та об'єднання; вирішуючи певні завдання, вони вступають у відносини, які часто не регламентуються ні в суспільстві, ні в державі. Причому певний рівень розвитку суспільних та економічних інститутів може породжувати такий ступінь їх концентрації, коли вони стають могутніші ніж держава, і тоді народжується ще один різновид протиріч, оскільки діяльність таких об'єднань часто не контролюється законом, без якого, як відомо, неможливі громадянські свободи, або ж вони, будучи могутніші ніж держава, можуть вільно обходити закони й, крім того, підштовхувати до прийняття тих чи інших рішень або безпосередньо впливати на них.

Суспільні сили та їх інтереси в державі часто бувають роз'єднані, проте вони потребують більш-менш сильного впливу на "порядок", тим більше що стан справ і відносин між суспільними силами і державою може принципово змінюватися в часі. Ступінь же ком-

прмісу їх відносин визначається рівнем напруженості (або консенсусу) у суспільстві, що однозначно впливає на його економічний базис. Не випадково сьогодні для характеристики стану справ в економіці та суспільстві використовується індекс людського розвитку — для оцінок суспільного характеру, таких, наприклад, як рівень освіти населення й т.д., що, власне, є результатом скоріше суспільного, а не економічного розвитку [3, с. 43].

Факторами, що обумовлюють зниження виробничих можливостей суспільства є недосконале інституційне середовище: слабкість формальних інститутів (недосконале законодавство, нескоординована робота різних гілок влади, відсутність дієвої політичної конкуренції, низька якість соціальних програм, переважання неформальних домовленостей та норм поведінки над законодавчо визначеними правилами гри), недосконалість неформальних інститутів (низький рівень громадянської культури і розвитку людського капіталу, несформованість феномену соціальної відповідальності бізнесу та влади, недовіра та неповага до державних органів влади суб'єктів господарювання, відсутність консенсусу між політиками, вченими та підприємницькими структурами в частині вирішення питань розвитку суспільства, наявність інституційних пасток (рентоорієнтована поведінка, корупція, тінізація економіки, бартерні операції, ухилення від сплати податків, адміністративні бар'єри та ін.), неадекватність існуючих інститутів сучасним умовам господарювання. Інституційна структура є визначальною складовою конкурентного порядку. На сучасному етапі розвитку інституційної структури, яка характеризується якістю державних та приватних інститутів, є найслабшим місцем упорядкування економічної системи України, що дозволяє зробити висновок про існування неефективного та недієвого економічного порядку. Реформування існуючого порядку до ефективного конкурентного порядку в Україні повинно бути спрямовано на:

— формування та підтримання ефективного конкурентного середовища, попередження утворення монопольних утворень, введення прозорого механізму державного захисту та сприяння конкуренції, створення умов для стабільного господарського розвитку;

— посилення гарантій прав особистої безпеки;
— зниження рівня корупції та бюрократії в державі;
— покращення ефективності корпоративного управління та запровадження норм соціальної відповідальності до практики ведення підприємницької діяльності й політичної влади.

У сучасному світі ринкові сили і держава утворюють дві опори, два крила, без яких поступальний рух суспільства є неможливим. Питання про пріоритетність чи верховенство їх є некоректним, оскільки і держава, і ринок виконують свої специфічні функції, які замінити ніхто не може і без яких досягти збалансованого розвитку неможливо. Суспільний розвиток на сучасному етапі виходить далеко за межі ринкових законів організації економічного життя, а частка суспільних благ, виробництво, розподіл, обмін і споживання яких не може регулюватися суто ринковими принципами, невпинно зростає [8, с. 10]. Гармонізація функцій держави і ринку за допомогою встановлення конкурентного порядку є ключем до вирішення багатьох економічно важливих проблем.

ВИСНОВКИ

Світовий досвід свідчить про те, що держава є провідним інституційним суб'єктом господарювання, а характер її взаємодії з іншими суб'єктами ринку визначає напрям соціально-економічного розвитку країни. Ідеї ордолібералізму є досить актуальними для пострадянських країн, оскільки вони були сформовані в умовах тоталітарного устрою та панування владних

угруповань, які спотворювали конкуренцію. Незважаючи на те, що в післявоєнній трансформації в Західній Німеччині ідея конкурентного порядку реалізувалася лише частково, фрагментарно, вона сприяла формуванню концепції соціального ринкового господарства, що і дозволило вийти Німеччині з тяжкої кризи того періоду. Для України, де ще чітко не визначена система модернізаційних змін, формування конкурентного порядку має першочергове значення. Але на сьогодні складність становлення такого конкурентного порядку полягає в тому, що він повинен вписуватися в економічні реалії ХХІ століття і стати підґрунтям якісного прориву. Потребують врахування й інші умови: глобальні виклики, внутрішньополітичні проблеми, а також готовність до раціонального реагування всіх суб'єктів господарювання.

Історія економічних відносин свідчить про активний опір розширенню конкуренції з боку монополістичних утворень та бюрократії. Конкурентний порядок позбавляє економічної влади, тому реакція протесту проти конкуренції знаходить у суспільстві достатньо широке поширення. Бюрократія не може відмінити приватну власність, але вона здатна знищити конкурентний порядок у суспільстві. Сучасна держава не є силою, що здатна відстоювати конкурентний економічний порядок і обмежити функції владних угруповань, перешкоджати поширенню егоїзму та свавілля бюрократії. Тому, найважливішою передумовою успішного втілення ідеї державної політики модернізації у тому вигляді, як її визначають та обстоюють провідні вітчизняні науковці, є формування та закріплення в економіці України засад конкурентного порядку. Для цього необхідною є сила, яка здатна зафіксувати і підтримувати дотримання правил гри на ринку. Такою силою може і повинна стати лише держава. Гарантом конкурентного порядку має бути держава, яка покликана сформувати відносини партнерства, прогнозованості, відкритості в країні.

Література:

1. Анализ экономических систем: основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономики / Под. общ. ред. А. Шюллера и Х.-Г. Крюсельберга. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2006. — 346 с.
2. Валлерстайн І. Модернізація: мир краху її / І. Валлерстайн // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2008. — № 2. — С. 22.
3. Геєц В.М. Общество, государство и экономика: единство и противоречия. — М.: Институт экономики РАН, 2012. — 66 с.
4. Иеринг Р. Цель в праве. — СПб. — 1881.
5. Качан С. М. Інституційні складові економічного порядку: формування та сучасний стан / С. М. Качан // Наукові праці Донецького національного технічного університету. — 2009. — № 36.1. — С. 52—57.
6. Левін Б. Одержимість грошима вбиває нас / Б. Левін // Економічна правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2012/03/20/319005/>
7. Лист Ф. Национальная система политической экономики. — М.: Издательство "Европа", 2005. — 411 с.
8. Новый курс: реформи в Україні. 2010—2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.
9. Ойкен В. Основные принципы экономической политики: пер. с нем. / Общ. ред. А.И. Цедилина и К. Херрманн-Пиллата, вступ. сл. О.Р. Лациса. — М.: "Прогресс", 1995. — 496 с.
10. Ойкен В. Основы национальной экономики: Пер. с нем. / Общ. ред. В.С. Автономова, В.П. Гутника, К. Херрманн-Пиллата. — М.: Экономика, 1996. — 351 с.
11. Теория хозяйственного порядка: "Фрайбургская школа" и немецкий неолитерализм: Пер. с нем. / Состав-

ление, предисловие и общ. ред. В. Гутника. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2002. — 482 с.

12. Хайек Ф.А. Смысл конкуренции / Индивидуализм и экономический порядок. — М.: Изограф, 2001. — 317 с.
13. Шамхалов Ф. Государство и экономика. — М.: Экономика, 2005.
14. Шаститко А. Неоавстрийский подход к исследованию проблем конкуренции и антимонопольной политики. — М.: ТЕИС, 2008. — 421 с.
15. Яницкий О. Перестройка и общественные движения / О. Яницкий // Свободная мысль. — 2007. — № 9. — С. 158—173.
16. Рейтинг економічно вільних країн за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx>

References:

1. Shiuller, A. and Kriussel'berh, Kh.-H. (2006), Analiz ekonomichnykh system: osnovni poniattia teorii hospodars'koho poriadku i politychnoi ekonomiky [Grundbegriffe zur Ordnungstheorie und Politischen Okonomik], CJSC "Publisher "Economy", Moscow, Russia.
2. Vallerstajn, I. (2008), "Modernization: the collapse of her world", Sotsiologiya: teoriia, metody, marketynh, vol. 2, pp. 22.
3. Geetc, V.M. (2012), Obschestvo, hosudarstvo y ekonomyka: edynstvo y protyvorechiya [Society, State, and Economy: Unity and Contradictions], RAS Institute of Economy, Moscow, Russia.
4. Iering, R. (1881), Cel' v prave [The Goal of the Right], Moscow, Russia.
5. Kachan, S.M. (2009), "Institutional constituents of economic order: forming and modern state", Scientific Papers of Donetsk National Technical University, vol. 36.1, pp. 52—57.
6. Levin, B. (2012), "The obsession with money killing us", Economic Truth, [Online], available at: <http://www.epravda.com.ua/columns/2012/03/20/319005/> (Accessed 31 Aug 2013).
7. List, F. (2005), Natsional'na systema politychnoi ekonomii [The National System of Political Economy], Publisher of "Europe", Moscow, Russia.
8. Geetc, V.M. (2010), Novyj kurs: reformy v Ukraini. 2010—2015. Natsional'na dopovid' [New Course: Reform in Ukraine. 2010—2015. National Report], SPC VNLU, Kyiv, Ukraine.
9. Eucken, W. (1995), Osnovni pryntsypy ekonomichnoi polityky [Basic Principles of Economic Policy], "Progress", Moscow, Russia.
10. Eucken, W. (1996), Osnovy natsional'noi ekonomii [The Basis of National Economy], "Economy", Moscow, Russia.
11. Gutnik, V. (2002), Teoriia hospodars'koho poriadku: "Frajburz'koho shkola" ta nimets'kyj neoliteralizm [The Theory of Economic Order, "Freiburg School" and the German Neoliberalism], CJSC "Publishing "Economy", Moscow, Russia.
12. Hayek, F.A. (2001), Indyvidualizm ta ekonomichnyj poriadok [Individualism and Economic Order], Yzohraf, Moscow, Russia.
13. Shamkhalov, F. (2005), Derzhava i ekonomika [State and Economy], "Economy", Moscow, Russia.
14. Shastitko, A. (2008), Neoavstrijskoj pidkhdid do doslidzhennia problem konkurentsii ta antymopol'noi polityky [Neoavstriysky Approach to the Study of the Problems of Competition and Antitrust Policy], TEIS Moscow, Russia.
15. Yanyts'kyj, O. (2007), "Restructuring and Social Movements", Free Thought, vol. 9, pp. 158—173.
16. Index of Economic Freedom 2013 [Online], available at: <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx> (Accessed 31 Aug 2013).

Стаття надійшла до редакції 13.09.2013 р.

*А. О. Самойленко,
аспірант, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

МІЖНАРОДНИЙ РУХ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

*A. Samoilenko,
PhD Student of Oles Gonchar Dnepropetrovsk National University*

INTERNATIONAL MOVEMENT OF HUMAN RESOURCES IN THE CONTEXT OF STATE REGULATION

У статті досліджено особливості міжнародного руху людських ресурсів у контексті державного регулювання. При дослідженні було визначено доцільний напрям комплексного вивчення проблематики міжнародного руху людських ресурсів, що забезпечило виконання нагальних завдань: розгляд теоретичних основ міжнародного руху людських ресурсів у контексті державного регулювання; аналіз сучасного стану розгортання міграційної та туристичної політики.

The article examines the features of the international movement of human resources in the context of state regulation. During the study it was determined expedient direction of comprehensive study of the perspective of the international movement of human resources that ensured the pressing tasks: review of the theoretical foundations of the international movement of human resources in the context of state regulation; analysis of the current state of migration and tourism policy.

*Ключові слова: міжнародний рух людських ресурсів, туризм, міграція, державне регулювання.
Key words: international movement of human resources, tourism, migration, state of regulation.*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Становлення ринкової системи господарювання і розвитку міжнародних процесів глобалізації поширює міжнародний рух людських ресурсів майже у кожній країні тією чи іншою мірою, який включає в себе міграцію висококваліфікованої робочої сили та туризм. Це, як правило, негативно впливає на економіку країн, з яких масово емігрують потенційні працівники, але позитивно впливає на економіку тих країн, до яких постійно приїждять туристи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Спроби зробити і звернути увагу громадськості на міграційну проблематику здійснювалися неодноразово. Проте комплексного дослідження моделей міграційної політики не проводилося. Слід виокремити праці Ю. Архіпова, Г. Вітковської, Г. Гольдіна, М. Денисенко, О. Потьомкіної, А. Рибаківського, В. Шрейбута, польських юристів П. Качмарчика і М. Окозького.

Вивченню питання державного регулювання туристичною діяльністю приділяло уваги багато дослідників, зокрема: Ю. Алексєєва, В. Биркович, М. Борушак, О.Д. Воробйова, В. Герасименко, А.Захарова, І. Кравчук, О. Музиченко-Козловська, С. Цьохла.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної статті є визначення особливостей міжнародного руху людських ресурсів у контексті державного регулювання.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасних ринкових умовах господарювання для кожної країни важливим є не тільки забезпечення наявності людських ресурсів та ефективність їх діяльності в даний період, а й стратегічний розвиток на перспективу, без якого неможливо ефективно функціонувати в ринковому конкурентному середовищі без дієвих важелів державного регулювання. Тому країна має постійно ставити перед собою нові завдання та цілі, за допомогою яких можливе забезпечення сталого динамічного розвитку даної держави.

Державне регулювання — це сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств і громадян. Воно включає закони, формальні і неформальні розпорядження і допоміжні правила, що встановлюються державою, а також недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження — це набір здійснюваних державними структурами

Таблиця 1. Моделі міграційної політики

Автор моделі	Вид моделі	Приклад
Т.Файст	Модель етнокультурної закритості	Німеччина
	Модель плюралістичної відкритості	США
Де Рам	Ліберальна модель	Швеція, Великобританія, Франція
	Протекціоністська модель	Німеччина
В.А. Барберри	Закрита модель	Сьогодні не існує в повному обсязі
	Модель, основана на культурі	Риси кожної з моделей притаманні майже кожній державі світу
	Модель, основана на виборі	
	Модель співіснування	
Космополітична модель		

* складено автором за даними [6].

заходів, направленими на контроль за поведінкою індивідів або груп, які потрапляють під контроль цих структур. Воно включає закони і допоміжні інструменти, що створюються державою, а також правила, що встановлюються державними і недержавними агентствами в рамках делегованих повноважень [1].

Україна все далі стає транзитною і приймаючою державою міжнародних міграційних потоків. Така ситуація складається головним чином завдяки географічному положенню привабливому для мігрантів, які використовують так званий Центрально-Європейський міграційний маршрут до Європейського Союзу. Тому наша країна бере активну участь у напрацюванні міграційної політики, що відбивала б тенденції й реалії міграційних потоків.

Так, на думку російської дослідниці О.Д. Воробйової [2, с. 6], вся світова практика й історія цивілізації показують, що будь-яка держава може й повинна виробити й впроваджувати таку міграційну політику, що найбільш вигідна для розвитку цієї держави, політику, що забезпечує раціональне розміщення населення на своїй території, економічне зростання, національну безпеку та територіальну цілісність.

Тому міграційна політика є частиною внутрішньої й зовнішньої політики держави, при цьому немаловажною її частиною. Від проведеної державою політики залежить, чи стане міграція позитивним і стабілізуючим фактором, чи навпаки, буде чинником загострення соціально-економічних проблем у суспільстві. У зв'язку із цим повинна бути вироблена така державна політика, за якої міграція відігравала б важливу роль у соціально-економічному розвитку країни й відображала основні принципи, пов'язані із захистом прав людини.

За визначенням відомого соціодемографа Л. Рибаківського, міграційна політика — це система загальноприйнятних на рівні владних структур ідей і концептуально об'єднаних коштів, за допомогою яких насамперед держава, а також інші суспільні інститути, дотримуючи певних принципів, припускають досягнення поставлених цілей [3, с. 36]. Суть підходу за Л. Рибаківським до визначення міграційної політики не змінюється від того, чи є міграційна політика частиною соціальної політики самостійно чи в складі демографічної політики. Разом з тим, у більш широкому контексті міграційна політика може розглядатися і як частина економічної політики держави, спрямованої зокрема на формування й розвиток ринку праці та ринкових відносин у цілому. Таким чином, можна вважати, що політика в будь-якій сфері людської діяльності є, з одного боку, самостійним способом знаходження й реалізації оптимальних рішень, а з іншого боку — є частиною державної політики в області економічного, соціального, демографічного, екологічного, технічного й іншого розвитку. Отже, міграційна політика розробляється й здійснюється не як певна система заходів, застосована в суворій відповідності з конкретними історичними умовами а, насамперед, згідно з тими політичними зав-

даннями і вимогами глобалізації, що спричиняють ці умови.

На думку Дж. Салта, міграційна політика в сучасних умовах повинна бути переорієнтована з приватних (індивідуальних) причин мігрантів, що спонукають їх до міграції, на корпоративні інтереси, "що смикають за нитки" і керують міграційними потоками [4, с. 327].

На думку Е.М. Лібанової, в міграційній політиці є два протилежні підходи: або країна повністю абсорбує прибулих і адаптує їх до своєї культури і релігії (так званий французький підхід), або намагатиметься допомогти прибулим зберегти самобутність — сучасний європейський підхід [5].

Міграційна політика розглядається на різних рівнях: міжнародному, наднаціональному, національному та локальному, залишаючись більшою мірою у компетенції урядів країн. Міжнародний рівень — система заходів з регулювання міжнародною міграцією робочої сили в рамках світового господарства. Наднаціональний рівень — система заходів по здійсненню міграційної політики в міжнародних організаціях таких, як ЄС, СНД, ООН і т.д. Національний рівень — заходи окремої держави із здійснення міграційної політики у своїй країні. Локальний — система заходів із регулювання міграції на місцевому рівні. Всі ці рівні тісно пов'язані між собою і не можуть існувати один без одного.

Зміни в підході до доктрини і практики міграційної політики спричиняють принципову складність у застосуванні традиційних моделей міграційної політики, якими керуються окремі держави в реалізації свого підходу до імміграції. Типи моделей віддзеркалюють відмінності в підході до іммігрантів, а також інструменти їх інтеграції в суспільстві приймаючої держави (табл. 1).

На жаль, жодна з моделей даної типології не видається прийнятною в контексті актуальної міграційної ситуації України і тому також існує необхідність пропонування нової типології, виходячи з потреб останніх років. Цей процес відбувається в рамках загальноєвропейського процесу спільної міграційної політики [7].

Не менш важливим видом міжнародного руху людських ресурсів є туризм, який розвивається за іншими напрямками та групами факторів, і регулюється іншим державним механізмом. Поняття "туристична політика" виникло в той момент, коли туризм перетворився на масове соціально-економічне явище і став відігравати важливу роль у розвитку багатьох країн.

Єдиного визначення поняття "туристична політика" у наукових джерелах не існує. Найбільш чітке тлумачення цього терміну подано в праці В.Г. Герасименка, де воно трактується як система методів, впливів і заходів соціально-економічного, правового, зовнішньополітичного, культурного й іншого характеру, які здійснюються парламентами, урядами, державними і приватними організаціями, асоціаціями і закладами, що відповідають за туристичну діяльність, з метою регулювання і координації туристичної галузі, створення умов для розвитку туризму [8, с. 39].

Туристична політика являє собою своєрідний спектр загальної політики держави, але існують і деякі специфічні фактори, під впливом яких вона формується. До них належать природні умови країни; транспортна мережа і транспортна доступність; соціальні фактори: умови життя людей, система відпусток; економічні фактори, пов'язані зі створенням економічної основи для розвитку туризму (стабільні валютно-фінансові, зовнішньоекономічні відносини); правові фактори, пов'язані зі створенням і функціонуванням туристичного законодавства тощо. Туристична політика розглядається як діяльність держави з розвитку туристичної індустрії і суб'єктів туристичного ринку, вдосконалення процесу

туристичного обслуговування громадян і закріплення на їх основі свого політичного, економічного й соціального потенціалу. Вона являє собою сукупність форм, методів і засобів впливу держави на функціонування сфери туризму для досягнення конкретних цілей збереження та розвитку галузей економіки країни.

Заходи державного регулювання туристичної політики охоплюють норми міжнародного та національного права. Постійне розширення міжнародного туристичного обміну зумовило необхідність його міжнародно-правової регламентації: вироблення різних правових інститутів і створення спеціалізованих міжнародних туристичних організацій.

Туристичні обміни пов'язані з перетином державних кордонів, перебуванням туристів на території іноземної держави і переміщенням по ній — є метою єдиного підходу регулювання міжнародним правом.

Міжнародні акти, що регулюють туристичну діяльність:

— 1963 р. — "Загальна резолюція з розвитку туризму". Прийнята на конференції ООН по міжнародному туризму і подорожам (Рим).

— 1980 р. — "Манільська декларація по світовому туризму". Прийнята Всесвітньою конференцією по туризму (Філіппіни).

— 1982 р. — "Документи Акапулько". Прийняті на Всесвітній нараді по туризму при ВТО (Мексика).

— 1985 р. — "Хартія туризму" і її складова частина "Кодекс туриста", Прийняті на сесії Генеральної асамблеї ВТО (Софія).

— 1989 р. — "Гаазька декларація з туризму". Прийнята на міжнародній конференції по туризму, що проводилася ВТО і Міжпарламентським союзом, є розвитком "Хартії туризму".

— 1991 р. — "Резолюція міжнародної конференції по статистиці подорожей і туризму". Проведена ВТО й Урядом Канади.

Держава, визнаючи туристичну діяльність як одну з пріоритетних галузей національної економіки, здійснює її регулювання відповідно до таких принципів:

— сприяти туристичній діяльності і створювати сприятливі умови для її розвитку;

— визначати і підтримувати пріоритетні напрями туристичної діяльності;

— формувати уявлення про Україну як про країну, сприятливу для туризму;

— здійснювати підтримку і захист українських туристів, туроператорів, турагентів і їх об'єднань.

Одна з основних цілей державного регулювання туристичної діяльності — забезпечити права громадян на відпочинок, свободу пересування та інші права при здійсненні подорожей. В Україні вже розроблена достатня нормативно-правова база з регулювання сфери туризму, зокрема — це кодифікаційне регулювання, галузеві закони Закон України "Про туризм" та Закон України "Про курорти", другорядні акти — Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів України тощо.

Механізм реалізації туристичної політики держави включає [9, с. 65]:

— вироблення концепцій розвитку туризму;

— складання цільових таблиць з розвитку туризму на рівні держави і регіонів;

— розробку конкретних заходів, спрямованих на досягнення поставленої стратегічної мети;

— державне регулювання розвитку туристичної галузі.

Сьогодні в більшості країн світу з метою формування та реалізації туристичної політики на державній основі створені національні туристичні організації, основним завданням яких є загальне управління розвитком туризму, збільшення фінансових надходжень від інозем-

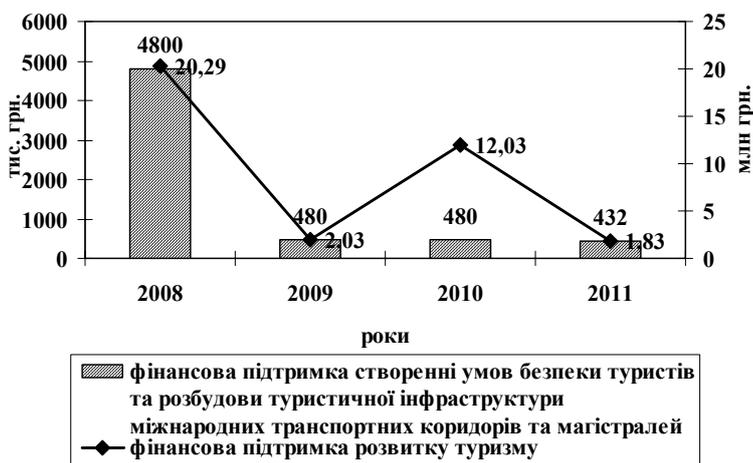

Рис. 1. Видатки державного бюджету на фінансування сфери туризму України в 2008–2011 рр.

Узагальнено і складено автором за даними [10, 11].

ного туризму, розширення туристичного сезону і напрямів туристичних потоків у нові туристичні регіони країни тощо. У межах своїх повноважень державні туристичні організації проводять рекламну, організаційну та дослідну роботу.

Отже, найбільш сприятливим у напрямі фінансування сфери туризму в Україні був 2008 р. (рис. 1.), оскільки державним бюджетом було передбачено виділення коштів для фінансування галузі туризму. В наступні роки (2009–2011 рр.) сума коштів знизилася майже в 10 разів на фінансову підтримку створення умов безпеки туристів та розбудови туристичної інфраструктури з 4800 тис. грн. в 2008 р. до 432 тис. грн. в 2011 р., на фінансову підтримку розвитку туризму з 20,29 млн грн. до 1,83 млн грн. в 2011 р. відповідно. В 2012 р. відбулося часткове збільшення (майже на 180 тис. грн.) суми виділених коштів за даними статтями, враховуючи їх об'єднання в одну. Відповідно дана сума склала майже 2,44 млн грн.

З рисунка 2 слідує, що сума коштів на прикладні розробки у сфері розвитку туризму залишалася майже незмінною в період 2008–2010 р.р. (у середньому на рівні 7,5 млн грн.). В 2011 році ця цифра впала у 10 разів до показника 861,1 тис. грн. із загального фонду. В 2012 р. також відбулося зменшення коштів до показника 445,8 тис. грн., що засвідчує постійне скорочення фінансування цієї сфери за рахунок коштів держави. Негативним в даному разі є також те, що в 2012 р. дана сума передбачена на здійснення розробок у цілому в сфері розвитку національної транспортної мережі та туризму, а не лише туризму. Також в 2012 році бюджетом не було передбачено створення жодних спеціальних фондів для фінансування сфери туризму, які мали місце в попередні роки.

Тому не зважаючи на наявність певних позитивних зрушень у напрямі здійснення фінансової підтримки сфери туризму в Україні з боку держави, недостатньо ефективною залишається процедура розподілу та використання коштів. Саме тому повинні бути розроблені чіткі і прозорі механізми формування фондів, розподілу коштів, встановлення відносин паритетності між регіонами, містами і навіть окремими суб'єктами сфери туризму. Пріоритетність і надання певних пільг мають бути забезпечені ті проекти і програми, що передбачають витрачання цільових коштів на пропозицію послуг в напрямках в'їзного туризму та перспективних видів туризму, відновлення і розбудову туристичної інфраструктури на периферійних територіях.

За даними Всесвітньої туристичної організації, одержаними на основі вивчення діяльності майже 100 націо-

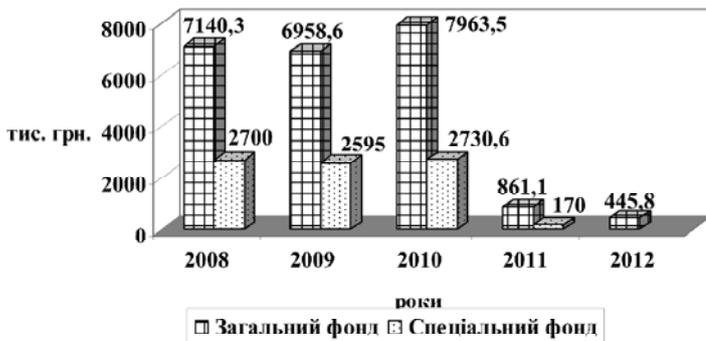

Рис. 2. Видатки державного бюджету на прикладні розробки в сфері туризму в 2008–2012 рр.

Узагальнено і складено автором за даними [10, 11].

нальних туристичних організацій світу, встановлено, що вони займаються представництвом на національних та міжнародних нарадах та конференціях, беруть участь у міждержавних переговорах, здійснюють збір та обробку статистичних даних на основі анкет, опитувань та вивчення поведінки туристів як власними силами, так і за допомогою спеціалізованих фірм (табл. 2) [12, с. 72].

Специфіка політичних та соціально-економічних умов розвитку країн світу пояснюють різноманітні підходи до державного регулювання розвитку туристичної діяльності, зокрема економічна та політична стабільність країн, роль туризму у формуванні державного бюджету країни, рівень туристичної привабливості для туристів (табл. 3).

Як бачимо, за масштабами міжнародного туризму та формою організації туристичної галузі для України найбільш універсальною є третя модель розвитку. Головним напрямом подальшого розвитку туризму України повинна стати розробка цілісної стратегії його розвитку на державному й регіональному рівнях, яка буде враховувати досвід зарубіжних країн та національні історичні, культурні та правові особливості. В Україні удосконалення діючої системи розвитку туристичної сфери має відбуватися шляхом створення національної туристичної адміністрації, виділення в її структурі адміністративного та маркетингового відділів, а також шляхом створення регіональної мережі туристичних представництв.

ВИСНОВОК

Світовий досвід міжнародного руху людських ресурсів свідчить про те, що в сучасному світі не існує домінуючих моделей. Стратегічним напрямом політики державного регулювання міжнародного руху людських ресурсів повинні стати внутрішні економічні заходи обмеження міграції через підвищення якості робочих місць та оплати праці. Для стримування ла-

Таблиця 2. Доходи від міжнародного туризму по регіонам світу, млрд дол. США

Рік	Світ	Африка	Америка	Азія та Тихоокеанський регіон	Європа	Близький Схід
2000	477	10,4	130,8	85,2	232,7	15,2
2001	464	11,5	119,8	88,0	227,7	15,6
2002	480	11,9	113,4	96,4	242,5	16,2
2003	524	16,0	114,1	93,5	284,1	19,7
2004	633	18,9	132,0	123,9	329,3	25,2
2005	676	21,6	144,5	134,5	349,2	26,3
2006	742	24,6	153,7	156	376,3	30,6
2007	858	29,1	171,3	186,8	435,2	35,0
2008	942	29,9	187,7	209	472,8	42,8
2009	852	28,1	165,6	202,8	412,4	43,3

Складено та узагальнено автором за даними [13].

виноподібного міграційного потоку заборонних мійр на кордонах вже недостатньо. Потрібно створювати умови для розвитку бідних країн і регіонів — основних постачальників мігрантів і туристів: вкладати кошти в освіту, планування родини, нові медичні й інформаційні технології.

В Україні необхідно "вшир та вглибину" розвинути міграційну та туристичну політики з урахуванням соціального та гуманітарного аспектів для забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, сталого демографічного та соціально-економічного розвитку країни, зміцнення національної безпеки, інтеграції до загальноєвропейського міграційного законодавства, запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідації їх наслідків, соціальний і правовий захист громадян України, які перебувають за кордоном, створення умов для безпечної реалізації прав, свобод, законних інтересів, і виконання обов'язків мігрантами. Щодо туристичної політики України, то потрібно відкрити нові напрями туризму та розвивати вже існуючі, а задля цього державі потрібно виділяти більше коштів на їх фінансування. Стратегічною метою подальшого розвитку туристичної індустрії в Україні можна визначити створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико-культурного доквілля.

Література:

- Хрущ Н. Концепція розвитку стратегії компанії в сучасному динамічному середовищі / Н. Хрущ // Економіст. — 2008 — №9. — С. 62—65.
- Воробьева О.Д. Миграция населения. Вып. 6. Миграционная политика. Приложение к журналу "Миграция в России". — М., 2001. — 25 с.
- Рыбаковский Л. Миграционная политика России: теория и практика. Современные проблемы миграции. Материалы общероссийской научной конференции. — М., 2003. — С. 35—41.
- Salt J., Clarke J. International Migration in the UNECE Region // International Social Sciences Journal. — 2000. — № 16. — P. 317—339.
- Миколук О. Нам потрібна "реформа життя". Інтерв'ю з Е.М. Лібановою [Електронний ресурс] // Щоденна всеукраїнська газета День. — 2007. — № 209. — <http://www.day.kiev.ua/192389/>
- Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczenia bezrobocia / pod red. P. Kaczmarczyka i M. Okyalskiego. — Warszawa, 2008. — 141 s.
- Офіційний сайт Державної міграційної служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dmsu.gov.ua>
- Герасименко В.Г. Основы туристического бизнеса: учеб. пособ. / В.Г. Герасименко. — О.: Черноморье, 1997. — 160 с.
- Соціально-економічні проблеми управління розвитком регіонів в умовах трансформації економіки: Зб. наук.праць НАН України / Ін-т регіональних досліджень. — Львів, 2007. — С. 64—72.
- Чкан А.С. Держане регулювання сфери туризму в Україні [Електронний ресурс] / А.С. Чкан // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / За ред. М.Ф. Кропивка. — Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія "Люкс", 2012. — № 2 (18). — Т. 3. — С. 276—290. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpdau/2012_2_3/18-3-36.pdf

Таблиця 3. Моделі державного регулювання туристичної діяльності

Модель	Країна застосування	Характеристика
Перша модель (ринкова)	США	Представляє собою відсутність централізованого органу – центральної туристичної адміністрації, усі питання вирішуються на принципах ринкової «самоорганізації». Дана модель використовується у тому випадку, коли суб'єкти туристичної діяльності здатні вирішувати проблеми самостійно, або коли туристична індустрія для національної економіки не відіграє великої ролі
Друга модель	Єгипет, Мексика, Туніс, Туреччина, Ізраїль, Індія, Куба, Мальта, Марокко, Нова Зеландія, Малайзія, Кенія, Оман, Камбоджа, ПАР, Домініканська Республіка, Хорватія	Передбачає наявність сильного й авторитетного центрального органу – міністерства, що контролює діяльність усіх підприємств туристичної галузі в країні. Для реалізації потрібні відповідні умови, а саме: значні фінансові вкладення в туристичну індустрію, зокрема у рекламну та маркетингову діяльність, інвестування в туристичну інфраструктуру тощо
Третя модель «європейська»	Франція, Іспанія, Великобританія, Італія, Швейцарія, Німеччина, Австрія, Італія, Швеція, Сінгапур, Чехія, Угорщина, Грузія, Китай, Україна	Питання розвитку туристичної діяльності вирішуються в міністерстві на рівні відповідного галузевого підрозділу, який відповідає за розвиток туризму в країні, а свою діяльність спрямовує у двох напрямках: 1. Вирішення загальних питань державного регулювання: розробка нормативно-правової бази, координація діяльності регіональної представницької й виконавчої влади, міжнародне співробітництво на міждержавному рівні, збирання й обробка статистичної інформації. 2. Координація маркетингової діяльності: участь у виставках і міжнародних об'єднаннях у туристичній сфері, управління туристичними представництвами своєї країни за кордоном та ін.
Четверта модель «змішана» або «комбінована»	Туреччина, Греція, Польща, Туніс, Індонезія, Болгарія, Йорданія, Російська Федерація	Передбачає створення комбінованого міністерства, яке охоплює разом із туристичною діяльністю ще й інші галузі. Характерними ознаками цієї моделі є визначення туристичної галузі пріоритетною для країни, чіткий розподіл повноважень між центральною та регіональною туристичними адміністраціями

11. Закон України "Про Державний бюджет України на 2012 рік" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17/page2>

12. Школа І.М. Розвиток міжнародного туризму в Україні / І.М. Школа, В.С. Григорків, В.Ф. Кириак. — Чернівці: Рута, 1997. — 142 с.

13. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.unwto.org

References:

1. Khrusch, N. (2008), "The concept of strategy of development of the company in a dynamic environment", *Economist*, vol. 9, pp. 62—65.

2. Vorob'eva, O.D. (2001), "Migration of population", *Migracionnaja politika. Prilozhenie k zhurnalu "Migracija v Rossii"*, vol. 6, p.25.

3. Rybakovskij, L. (2003), "Current migration problems", *Materialy obshherossijskoj nauchnoj konferencii [materials of the all-Russian scientific conference], Migracionnaja politika Rossii: teorija i praktika [Russian migration policy: theory and practice]*.

4. Salt, J. and Clarke, J. (2000), "International Migration in the UNECE Region", *International Social Sciences Journal*, vol.16, pp.317—339.

5. Mykoliuk, O. (2007), "We need "a reform of life". Interview with Libanova E.M.", *Den'*, [Online], vol. 209, available at: www.day.kiev.ua/192389/ (Accessed 15 July 2013).

6. Kaczmarczyk, P and Okylskiego, M. (2008), *Migracionnaja politika kak instrument dlja sodejstvija zanjatosti i*

sokrashheniju bezraboticy [Migration policy as a tool to promote employment and reduce unemployment], Warsaw, Poland.

7. The official site of the State Migration Service of Ukraine (2013), available at: <http://www.dmsu.gov.ua> (Accessed 20 July 2013).

8. Gerasimenko, V.G. (1997), *Osnovy turisticheskogo biznesa [Basics of tourism business]*, Chernomor'e, Odessa, Ukraine.

9. "Socio-economic problems of management of development of regions in the conditions of transformation of economy", (2007), *Zbirnyk naukovykh prats' NAN Ukrainy [Collection of scientific papers of the NAN of Ukraine]*, Lviv, Ukraine, pp. 64—72.

10. Chkan, A.S. (2012), "State regulation in the sphere of tourism in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, [Online], vol. 2 (18), available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_3/18-3-36.pdf (Accessed 30 July 2013).

11. The law of Ukraine (2012), "Ukraine's state budget for 2012", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17/page2>

12. Shkola, I.M. Hryhorkiv, V.S. and Kyfiak, V.F. (1997), *Rozvytok mizhnarodnoho turizmu ukrainy [The development of international tourism in Ukraine]*, Rута, Chernivtsi, Ukraine.

13. The official site of World Tourism Organization (2013), available at: www.unwto.org

Стаття надійшла до редакції 19.09.2013 р.

Д. В. Пашко,
к. е. н, доцент кафедри економіко-правових дисциплін,
Національної академії внутрішніх справ України, м. Київ

РОЗРОБКА УНІВЕРСАЛЬНОЇ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

D. Pashko,
candidate of economic sciences, associate professor, National Academy of Internal Affairs, Kyiv

IMPLEMENTATION OF A CONTROL SYSTEM OF REGIONAL FOOD MARKET

Статтю присвячено розробці універсальної системи регулювання розвитку регіонального продовольчого ринку. Пропонується вибудувати ланцюжок одержання готового продукту залежно від потреб виробників готової продукції в сировині з урахуванням їх вимог у частині: якості, упакування, способу й частоти доставки, маркування.

Article is devoted to development of a universal control system of regional food market. Invited to build a chain of the finished product depending on the needs of the manufacturer of finished products in accordance with their feed requirements of: quality packaging method and frequency of delivery labeling.

*Ключові слова: цілепокладання, планова економіка, продовольчий ринок, стратегічний розвиток.
Key words: definition of objectives, planned economy, food market, strategic development.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вирішення сучасних проблем продовольчого ринку неможливо без концентрації капіталу, ресурсів і зусиль господарюючих суб'єктів різного профілю на взаємовигідній основі за допомогою формування відповідних організаційно-господарських структур, здатних не тільки забезпечити збільшення обсягів виробництва, але й підвищити конкурентоспроможність виробленої продукції за рахунок виходу на міжрегіональний ринок, розвитку економічних відносин з розвиненими країнами, придбання новітніх техніки й технологій, що відповідають вимогам інноваційного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Результати аналізу наукової літератури з проблем формування системи продовольчого забезпечення досліджуються в працях таких відомих закордонних і вітчизняних учених-економістів, як Юрчен-

ко В., Бутко М.П., Дем'яненко С., Сатир В.В., Долішній М.І., Черевко Г.В. та інші.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою статті є розробка універсальної системи для регіонального ринку продовольства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Система цілепокладання полягає у формуванні місії, орієнтованої на ефективне виробництво продукту конкурентоспроможного на міжнародному рівні, що обумовлено об'єктивними й актуальними факторами, що визначають розвиток ринку, постановкою цілей і завдань у рамках даної місії в розрізі сировинного продукту й продукції кінцевого споживання (табл. 1).

Запропонована система цілепокладання є універсальною, оскільки дозволяє досягати різних цілей в окремі етапи за допомогою розміщення пріоритетів між визначеними таблицею цілями і завданнями.

У плановій економіці основним завданням ринку продовольства було виконання кількісних показників. Виробники сільськогосподарської сировини мали гарантований ринок збуту виробленої сировини з існуючим рівнем співвідношення ціна-якість виробленого продукту.

Сучасні переробні підприємства висувають певні вимоги до виробленої продукції, які вітчизняні сільгоспвиробники не в змозі задовольнити, результатом чого служить ріст частки імпорту продовольства. Відсутність розуміння того, який продукт потрібний ринку, є ключовою ознакою неефективності існуючого виробництва [7].

У рамках даної моделі пропонується вибудувати ланцюжок одержання готового продукту залежно від потреб виробників готової продукції в сировині з урахуванням їх вимог у частині: якості, упакування, способу й частоти доставки, маркування й т.д.

Об'єктами організації в рамках даної моделі виступають: органи державної влади, суб'єкти регіонального ринку продовольчої продукції, некомерційні структури, які поетапно на підставі заданих характеристик сировини, формують деталізовану програму реалізації продукції в рамках регіонального ринку.

Економічні і політичні фактори, що впливають на функціонування регіонального ринку продовольчої продукції, визначають етапи реалізації даної моделі:

- організація регулярної роботи із задоволення потреб в регіоні;
- організація міжрегіональної роботи;
- організація роботи на міжнародному ринку.

ВИСНОВКИ

Результатом використання даної моделі є реалізація місії, що полягає в задоволенні зростаючої потреби в харчових продуктах тільки за рахунок внутрішнього виробництва (виробництво регіону, а також сусідніх регіонів при повному заміщенні імпорту), за умови того, що ціна і якість продукції внутрішнього виробництва не поступається імпортованій, а також регулярне збільшення частки експорту продукції АПК у країни, що є основними споживачами продовольства.

Література:

1. Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, еволюція парадигми: [монографія] / О.О. Мороз; Вінниц. нац. техн. ун-т. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2003. — 234 с.
2. Дем'яненко С. До питання про стратегію розвитку аграрної політики України / С. Дем'яненко, Ш. Свідерська // Економіка України. — 2004. — № 8. — С. 72—79.
3. Папп В.В. Структурна трансформація економіки України у контексті євроінтеграційних процесів / В.В. Папп // Регіональна економіка. — 2008. — № 1. — С. 23—31.
4. Плеханов Д.О. Об'єктивна необхідність державної підтримки аграрного сектора // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 7 (квіт.). — С. 99—101.
5. Юрченко В. Особливості участі державних структур у міжрегіональній агропромисловій інтеграції // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 5. — С. 95—96.

References:

- 1 Moroz, O.O., (2003), *Ahrarni reformy v Ukraini: teoriia, istoriia, evoliutsiia paradyhmy* [Agrarian Reform in Ukraine: theory, history, evolution paradigm], UNIVERSUM-Vinnitsia, Vinnitsia, Ukraine.

2. Dem'ianenko, S., (2004), "The question of Development Strategy of Agricultural Policy of Ukraine", *Economy of Ukraine*, vol. 8, pp. 72—79.

3. Papp, V.V., (2008), "The structural transformation of the economy of Ukraine in context of European integration processes", *Regional economy*, vol. 1, pp. 23—31.

4. Plehanov, D.O., (2011), "The objective necessity of state support to agriculture", *Investytsiyy: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 99—101.

5. Yurchenko, V., (2010), "The features of the participation of state structures in the inter-regional agro-industrial integration", *Investytsiyy: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 95—96.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2013 р.

AGROSvit
www.agrosvit.info
Передплатний
індекс: 23892

**ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ
24 РАЗИ
НА РІК**

Журнал «АГРОСВІТ» включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з **ЕКОНОМІКИ**

(постанова Президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2)

Тел: (044) 223 26 28, 537 14 33, 537 14 32
Тел/факс: (044) 458 10 73
E-mail: economy_2008@ukr.net

В. В. Поліщук,

к. держ. упр., Голова Рахункової палати Верховної Ради Автономної Республіки Крим

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНІ

V. Polischuk,

PhD in Public Administration, Chairman of account chamber of the Supreme rada of Autonomous Republic is Crimea

PRESSING QUESTIONS OF ORGANIZATION OF EXTERNAL STATE FINANCIAL CONTROL: WORLD EXPERIENCE AND MODERN CONSISTING IS OF UKRAINE

У статті досліджено поняття "зовнішній державний фінансовий контроль", розглянуто загальні етапи становлення, розвитку, сучасний стан зовнішнього державного фінансового контролю в світі, обґрунтовано необхідність модернізації та актуалізації відповідно до міжнародних стандартів системи зовнішнього державного фінансового контролю в Україні.

In the article is considered a concept "External state financial control", studied the basic stages of becoming, development, modern provision of external state financial control in the world, reasonable the necessity of modernization and actualization in accordance with the international standards of the system of external state financial control for Ukraine.

Ключові слова: фінансовий контроль, державний фінансовий контроль, зовнішній державний фінансовий контроль, міжнародні стандарти фінансового контролю.

Key words: financial control, the state financial control, external state financial control, international standards financial control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У сучасних умовах світової глобалізації, посткризових явищ та обраного владою України курсу на європейську інтеграцію важливу роль в управлінні фінансовою системою держави відіграє державний фінансовий контроль на всіх стадіях бюджетного процесу.

Відповідно до положень Лімської Декларації керівних принципів контролю, прийнятої IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів (INTOSAI) в 1977 році, контроль не є самоціллю, а є невід'ємною складовою частиною системи державного регулювання, метою якої є розкриття відхилень від прийнятих стандартів і порушення принципів, законності, ефективності та економії витрачання матеріальних ресурсів на якомога ранній стадії з тим, щоб мати можливість прийняти коригуючі заходи, а в окремих випадках притягти винних до відповідальності, одержати компенсацію за заподіяну шкоду або здійснити заходи щодо запобігання або скорочення таких порушень у майбутньому [4].

Система державного фінансового контролю України сьогодні функціонує за відсутності базового закону, який би встановлював основні поняття, види фінансового контролю, чітко розподіляв завдання, функції та повноваження між контролюючими органами, упорядковував відносини між суб'єктами та об'єктами контролю. Норми чисельних діючих нормативно-правових актів у сфері державного фінансового контролю не завжди узгоджуються між собою, а в деяких випадках спричиняють дублювання функцій та повноважень контролюючих органів. Саме тому сьогодні питання організації та здійснення державою фінансового контролю в Україні є дуже актуальними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку та удосконалення управління системою державного фінансового контролю постійно знаходяться в полі зору багатьох вчених та практиків, серед яких можна виділити О.Д. Василика, Е.О. Вознесенського, В.В. Гулько, О.П. Гетманця, Є.В. Калюгу, В.С. Степашина, С.М. Столярова, І.Б. Стефанюка, Н.В. Шевченка, С.О. Шохіна та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день в Україні недооцінюється значення зовнішнього фінансового контролю в бюджетному

процесі, недостатньо обґрунтовані та висвітлені питання його організації та функціонування, в той же час практично в усіх європейських країнах органи зовнішнього контролю мають статус вищих органів державного фінансового контролю, головним завданням яких є контроль за законністю та ефективністю управління усіма фінансовими та матеріальними ресурсами держави, що охоплює контроль за формуванням державних доходів, експертизу законодавчих та правових актів у фінансовій сфері тощо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даної статті є розгляд сутності та загальних понять зовнішнього державного фінансового контролю на основі діючого бюджетного законодавства, аналіз світового досвіду організації та сучасного становища в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головним важелем системи розподілу, перерозподілу та витрачання фінансових ресурсів держави є державний фінансовий контроль, який забезпечує процес формування та ефективного використання фінансових ресурсів держави для реалізації поставлених цілей.

Державний фінансовий контроль — це діяльність відповідних уповноважених державою органів, яка спрямована на встановлення фактичного стану справ щодо дотримання діючого законодавства та виявлення відхилень від затверджених стандартів законності, напрямку та ефективності управління фінансовими ресурсами, а при наявності таких відхилень — своєчасне реагування відповідних коригуючих та превентивних заходів.

Розвиток системи фінансового контролю в світі починається з давніх часів. Так, деякі форми внутрішнього контролю згадуються в Біблії (від 1800 р. до н.е. до 95 р. н.е.), де зокрема відзначається необхідність у подвійній охороні майна, наймання компетентних та поважних робітників. За часів Римської республіки державні фінанси знаходились під контролем Сенату, а державний бюджет перевірявся штатом аудиторів під наглядом казначая [10].

В європейських країнах першим кроком в організації системи державного фінансового контролю вважають 1314 рік, коли в Англії була запроваджена посада Генерального контролера державної казни. У 1319 році була заснована Рахункова палата Франції, у 1365 році — Рахункова палата Королівства Наварри. Надалі поступово в європейських країнах роз-

повсюджується практика організації фінансового контролю на державному рівні: у 1761 році в Австро-Угорщині заснована "Рахункова камера", у 1814 році — в Норвегії Конституцією закріплені загальні засади організації та діяльності Інституту Генерального Аудитора, як парламентського органу контролю, з 1862 року в Італії утворена Рахункова палата [9].

З початку ХХ століття починається розвиток фінансового контролю, який побудовано на засадах незалежності органів фінансового контролю від влади, а в 1977 році на IX Конгресі INTOSAI (Міжнародна організація вищих органів фінансового контролю) у Лімі була прийнята Декларація керівних принципів, яка закріпила загальні принципи та задачі зовнішнього контролю за державними фінансами в демократичному суспільстві.

У сучасній економічній літературі поняття "зовнішній фінансовий контроль" розглядається як вид фінансового контролю, що здійснюється уповноваженими органами (або особами, наприклад, незалежними аудиторами), коли об'єкт контролю не належить до сфери управління суб'єкту контролю.

Відповідно до положень Лімської декларації керівних принципів, орган зовнішнього контролю не тільки не належить до організаційної структури підконтрольних організацій, а й має незалежний від законодавчої та виконавчої влади самостійний статус, закріплений в конституціях держав та законах про органи державного фінансового контролю або іншими нормативно-правовими актами. Органи зовнішнього державного фінансового контролю ще називають вищими органами контролю за державними фінансами.

Державний фінансовий контроль ґрунтується на різноманітних моделях, спільною рисою яких є тенденція до децентралізації та відокремлення зовнішнього фінансового контролю від внутрішнього в самостійну ланку контрольної діяльності держави.

Ціллю контрольної роботи органу державного фінансового контролю є законність, правдивість, ефективність та економічність управління фінансовими та матеріальними ресурсами держави.

При здійсненні своєї діяльності контролюючи організації приділяють особливу увагу контролю за:

- виконанням державного бюджету, зокрема попередній та поточний контроль за прийнятими розпорядчими актами виконавчої влади;
- доходами та видатками бюджету, де в тому числі визначається доцільність та відповідність розподілу доходів та видатків бюджетів різних рівнів;
- фінансовою діяльністю органів державної влади та підпорядкованим їм організаціям, де зокрема оцінюється ефективність їх діяльності при виконанні покладених на них функцій та ін.

Органи, що виконують функції зовнішнього фінансового контролю вирізняються за специфічними організаційно-правовими формами.

Так, у деяких державах функції державного фінансового контролю виконуються окремими посадовими особами (Австралія, Канада, Великобританія, Данія, Індія, Єгипет, Ірландія), в інших — рахунковими відомствами, надієними статусом служби з державного контролю, а саме Державні Генеральні Інспекції, Рахункові палати, Контрольні палати, Ревізійні палати, що функціонують у Білорусі, Литві, Молдові, Албанії, Афганістані, Колумбії, Монако. У Франції, Італії, Румунії, Тунісі, Аргентині, Марокко, Словенії діють Аудиторські суди, в Бразилії, Португалії, Уругваї — Аудиторські трибунали. Окрім того, в Конго та Греції контроль здійснюють Рахункові підрозділи у Верховному Суді, в Малі та Маврикії — Департамент з контролю за державними видатками, у Лаосі, Камбоджі та Екваторіальній Гвінеї — Рахункове відомство в Міністерстві закордонних справ, у Сенегалі контроль здійснює другий відділ Президентського звіту в парламенті [8].

Порядок формування державних органів зовнішнього фінансового контролю в різних країнах реалізується в межах таких моделей:

- 1) парламентська, передбачає вирішальне значення парламенту при визначенні складу органу та, насамперед, призначення його голови;
- 2) позапарламентська, передбачає призначення голови президентом республіки за поданням ради міністрів, або призначається урядом, а інші члени — президентом;
- 3) змішана, припускає участь парламенту та президента в процесі його формування [9].

В Україні функції органу зовнішнього фінансового контролю виконує Рахункова палата України на державному

рівні та Рахункова палата Верховної Ради Автономної Республіки Крим — на регіональному.

Відповідно до статті 98 Конституції України, Закону України "Про Рахункову палату" — Рахункова палата є постійнодіючим органом, що діє від імені Верховної Ради України, здійснює контроль за використанням коштів Державного бюджету України та будує свою діяльність на основі принципів законності, плановості, об'єктивності, незалежності та гласності.

У 1998 році Рахункова палата України стала членом Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), а у 1999 році її прийнято до Європейської організації вищих органів фінансового контролю (EUROSAI). Таким чином, з 1998 року Рахункова палата визнана міжнародною спільнотою як вищий орган фінансового контролю в Україні та активно співпрацює з вищими органами фінансового контролю інших іноземних держав.

На сьогодні в складі Рахункової палати діє десять департаментів за напрямками контролю та вісім територіальних управлінь, що охоплюють 21 область України, Автономну Республіку Крим, а також міста Київ та Севастополь, що забезпечують проведення аудитів законності, ефективності та доцільності витрачання коштів Державного бюджету України та державних цільових фондів органами державної влади, установами, організаціями, підприємствами, які знаходяться на відповідній території, дають змогу розширити сферу незалежного зовнішнього державного фінансового контролю Рахункової палати на місцевому рівні, виявляти проблеми використання державних коштів, які є на регіональному рівні та мають загальнодержавне значення, і акцентувати на них увагу суспільства [11].

Рахункова палата України відповідно до Закону України "Про Рахункову палату" в межах своєї діяльності виконує наступні завдання:

- організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням видаткової частини Державного бюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів, за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням;
- здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України, визначення ефективності та доцільності видатків державних коштів, валютних та кредитно-фінансових ресурсів;
- контроль за фінансуванням загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- контроль за дотриманням законності щодо надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам, міжнародним організаціям, передбачених у Державному бюджеті України;
- контроль за законністю та своєчасністю руху коштів Державного бюджету України та коштів позабюджетних фондів в установах Національного банку України та уповноважених банках;

— аналіз встановлених відхилень від показників Державного бюджету України та підготовка пропозицій про їх усунення, а також про удосконалення бюджетного процесу в цілому;

— регулярне інформування Верховної Ради України, її комітетів про хід виконання Державного бюджету України та стан погашення внутрішнього і зовнішнього боргу України, про результати здійснення інших контрольних функцій [2].

Згідно з вимогами чинного законодавства, Рахункова палата здійснює контрольню-аналітичну та експертну діяльність, яка забезпечує єдину систему контролю тільки за виконанням державного бюджету і бюджетів державних цільових фондів. Рішенням Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. № 20рп/2010 Рахункова палата втратила повноваження в частині контролю за надходженням коштів до Державного бюджету України, що не дозволяє в повному обсязі, прозоро та об'єктивно контролювати увесь бюджетний процес в Україні, проводити аналіз щодо стану національної економіки та виконання державного бюджету.

Адже, важливою вимогою міжнародних стандартів фінансового контролю, закріплених в Лімській декларації керівних принципів аудиту державних фінансів та Мексиканської декларації незалежності вищих органів фінансового контролю щодо проведення зовнішнього державного фінансового контролю, — є здійснення контролю за виконанням як дохідної, так і видаткової частини державного бюджету. Тобто, сьогодні Україна одна з небагатьох держав у світі, де вищий орган зовнішнього фінансового контролю

не має повноважень щодо перевірки дохідної частини державного бюджету.

Окрім того, в сучасних умовах в Україні контроль за використанням державних коштів органами місцевого самоврядування покладений на Державну фінансову інспекцію України, яка входить до структури органів виконавчої влади та по суті є органом внутрішнього контролю. Таким чином, бюджети органів місцевого самоврядування знаходяться поза увагою зовнішнього державного фінансового контролю (за винятком бюджету Автономної Республіки Крим, де такий контроль здійснюється Рахунковою палатою Верховної Ради АРК). Повноваження Рахункової палати та її територіальних управлінь обмежуються контролем дотацій, субвенцій або цільових програм, які фінансуються за рахунок державного бюджету.

Сьогодні, при формуванні та виконанні місцевих бюджетів, повністю відсутня стадія попереднього контролю, що дозволяє ще на етапі прийняття рішення проводити експертизу та коригувати проекти рішень на відповідність діючому законодавству, а також доцільність виділення бюджетних коштів або управління власністю.

Слід зауважити, що останнім часом проводиться активна робота на шляху усунення суттєвих недоліків системи державного фінансового контролю в державі. Так, на засіданні Конституційної Асамблеї у вересні 2012 року були розглянуті та підтримані зміни до статті 98 Конституції України щодо поновлення повноважень Рахункової палати в частині контролю за надходженнями до державного бюджету.

Президентом України В.Ф. Януковичем 18.01.2013 р. до Верховної Ради України подано законопроект "Про внесення змін до статті 98 Конституції України", згідно з яким пропонується викласти цю статтю в наступній редакції: "Контроль від імені Верховної Ради України за надходженнями коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата. Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом" [11].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні триває процес інституційних перетворень та модеризаційних реформ, спрямованих на підвищення ефективності системи управління державними фінансами, забезпечення сталого економічного зростання, підвищення стандартів життя й добробуту громадян, фінансової стабільності в умовах світових ризиків.

Досвід організації та функціонування систем державного фінансового контролю в іноземних країнах свідчить про те, що на сьогодні в Україні необхідно провести модернізацію та актуалізацію системи зовнішнього державного фінансового контролю, враховуючи найкращий власний та світовий досвід, а також міжнародні стандарти фінансового контролю.

Керівництвом України зроблено декілька вирішальних кроків для удосконалення системи зовнішнього державного фінансового контролю. Так, до Верховної Ради України вже внесена пропозиція, ініційована Президентом України щодо відновлення повноважень Рахункової палати з контролю за надходженнями до державного бюджету України, а Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.09.2012 р. № 663-р схвалена Концепція розвитку системи управління державними фінансами, одним із головних напрямків якої є розширення повноважень Рахункової палати як незалежного державного органу фінансового контролю у частині здійснення контролю за дохідною частиною державного бюджету та надходженнями і використанням коштів місцевих бюджетів.

На нашу думку, для подальшого успішного реформування системи державного фінансового контролю в Україні необхідно продовжувати роботу по удосконаленню діючого законодавства, що стосується питань фінансового контролю. А саме, прийняти базовий закон про систему державного фінансового контролю в Україні, який би з урахуванням міжнародних стандартів фінансового контролю, встановлював основні поняття, види фінансового контролю чітко розподіляв завдання, функції та повноваження між контролюючими органами, упорядковував відносини між суб'єктами та об'єктами контролю, та закріплював статус Рахункової палати як вищого органу державного фінансового контролю.

Перспективи подальших розвідок. Перспективною темою для подальших розвідок стане вивчення світового досвіду методології здійснення державного фінансового контролю та розробка на цьому базисі з власного досвіду єдиних концептуальних засад організації державного фінансового

контролю; створення єдиного правового поля та інформаційного простору з метою уніфікації контрольної діяльності.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Про Рахункову палату: Закон України від 11 липня 1996 року № 315/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Про схвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 вересня 2012 року № 663-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Лимская декларация руководящих принципов контроля (Принята IX Конгрессом INTOSAI в 1977 году) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/604_001
5. Мексиканская декларация независимости (Принята XIX Конгрессом NTOSAI в 2007 году) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/ru/publish/article/1013860?cat_id=157
6. Гуцаленко Л.В. Державний фінансовий контроль: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / Л.В. Гуцаленко, В.А. Дерій, М.М. Коцупатрий. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 424 с.
7. Степашин С.В., Столяров Н.С., Шохин С.О., Жуков В.А. Государственный финансовый контроль: учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2004. — 557 с.
8. Чхиквадзе В.В. Организационно-правовые основы государственного финансового контроля в зарубежных странах [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id>
9. Шегурова В.П. Зарубежный опыт организации государственного финансового контроля [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.moluch.ru/archive/48/6106>
10. Счетная палата Российской Федерации. Из истории мирового аудита // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ach.gov.ru/ru/international/history-world-audit/>
11. Звіт Рахункової палати України за 2012 рік // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16742074/Zvit_2012.pdf

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Constitution of Ukraine, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 14 Nov 2013).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Law "On Accounting Chamber", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/en/315/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 14 Nov 2013).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (1996), "Order "On Approval of the Concept of development of the public finance management", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/en/633-2012-%D1%80> (Accessed 14 Nov 2013).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1977), "The Lima Declaration of Guidelines on monitoring", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/en/604_001 (Accessed 14 Nov 2013).
5. INTOSAI (2007), "Mexico Declaration on Independence", available at: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/ru/publish/article/1013860?cat_id=157 (Accessed 14 Nov 2013).
6. Hutsalenko, L. V. Derij, V. A. and Kotsupatryj, M. M. (2009), Derzhavnyj finansovij kontrol' [State financial control], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
7. Stepashin, S.V. Stoljarov, N.S. Shohin, S.O. and Zhukov, V.A. (2004), Gosudarstvennyj finansovij kontrol' [State financial control], Piter, StPetersburg, Russia.
8. Chhikvadze, V. V. (2013), "Organizational and legal foundations of the state financial control in foreign countries", [online], available at: <http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id> (Accessed 14 Nov 2013).
9. Shegurova, V. P. (2013), "Foreign experience of organization of state financial control", Molodoj uchenyj, vol.1, [online], available at: <http://www.moluch.ru/archive/48/6106>
10. Accounts Chamber of the Russian Federation (2013), "From the history of the world Audits", available at: <http://www.ach.gov.ru/ru/international/history-world-audit/> (Accessed 14 Nov 2013).
11. Chamber of Ukraine (2013), "Report of the Accounting Chamber of Ukraine for 2012", available at: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16742074/Zvit_2012.pdf (Accessed 14 Nov 2013).

Стаття надійшла до редакції 15.08.2013 р.

УДК 336.77.02: 322.2

Н. С. Орлова,

д. н. з держ. упр., професор кафедри фінансів, Донецький державний університет управління

Ю. А. Мохова,

аспірант, Донецький державний університет управління

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

N. Orlova,

Dr. of Public Administration, Professor of finance, Donetsk State University of Management

J. Mokhova,

graduate student of Donetsk State University of Management

STRATEGIC DIRECTION OF MORTGAGE IN UKRAINE

У статті обґрунтовано необхідність державного регулювання банківської діяльності, виділено проблеми державного регулювання іпотечного кредитування в Україні та визначено стратегічні напрями розвитку іпотечного кредитування.

In the article there is substantiated the need of government regulation of banking, highlighted the problems of state regulation of mortgage lending in Ukraine and identifies strategic directions of development of mortgage lending.

Ключові слова: іпотечне кредитування, банківська система, державне регулювання, рефінансування.

Key words: mortgage lending, banking, government regulation, refinancing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок іпотечного кредитування відіграє важливу роль у розвитку економіки, адже він, об'єднуючи фінансовий ринок з ринком нерухомості, сприяє капіталізації ресурсів. Його розвиток залежить від загального макроекономічного стану та структури законодавчого забезпечення в державі, в свою чергу він сам стає стимулом для розвитку економіки. З початку розвитку вітчизняної банківської системи необхідність державного регулювання була спричинена створенням умов для виникнення такої банківської системи, яка б відповідала умовам ринкової економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Багато праць зарубіжних і вітчизняних вчених присвячені проблемі розвитку іпотечного кредитування в Україні та можливостям їх вирішення у сучасних економічних умовах. Вагомий внесок у дослідженні проблем іпотечного кредитування в Україні, основних шляхів їх вирішення зробили такі вчені: Бедріло М. [1], Ляхова О. [2], Майстер А. [2], Берегула О. М. [3] та інші. Більшість фахівців наголошує на необхідності державної підтримки іпотечного кредитування проте не розкриває, як і на яких засадах може здійснюватися таке регулювання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення основних напрямів державного регулювання іпотечного кредитування з метою вдосконалення банківської системи України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державне регулювання банківської діяльності — це процес впливу держави на стан банківської системи за рахунок зміни параметрів з метою забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту інтересів вкладників і клієнтів, створення сприятливих умов для розвитку економіки України.

Основні причини необхідності державного регулювання банківської діяльності: забезпечення ефектив-

ності системи захисту інтересів вкладників та кредиторів; раннє реагування на виникнення проблемного банку, підтримка довіри населення до банківської діяльності, створення конкурентного середовища на ринку банківських послуг, забезпечення стабільності як банку, так і банківської системи в цілому.

У перспективі іпотечне кредитування має стати одним із найважливіших засобів забезпечення зобов'язань, пов'язаних із довгостроковими інвестиціями, але існує низка проблем, які перешкоджають цьому. Проблеми на ринку іпотечного кредитування можна умовно поділити на чотири категорії: проблеми економічного характеру, правового, інституційного характеру, кадрові проблеми. Детальніше розглянемо їх на рисунку 1.

З урахуванням вищевикладеного та з метою вдосконалення механізму державного регулювання іпотечного кредитування в Україні можна визначити основні стратегічні напрями розвитку ринку іпотечного кредитування (рис. 2).

Створення системи державної реєстрації прав на нерухоме майно насамперед сприятиме: підтримці гарантій прав на нерухоме майно та встановлення щодо їх обтяжень; у разі прийняття відповідних законодавчих актів щодо оподаткування нерухомості — створенню інформаційної основи для такого оподаткування; додатковій безпеці кредитів та розвитку інвестиційної діяльності; ефективному обліку нерухомого майна та прозорості укладання угод щодо такого майна.

Поширення діяльності Агенства з рефінансування іпотечних кредитів мінімізує ризики держави та банків, з одного боку, та полегшує умови фінансування житлового будівництва для забудовників та населення, з іншого [2].

Досвід США свідчить, що одним з варіантів розвитку та вдосконалення державного механізму іпотечного кредитування є об'єднання двох найбільших програм — пенсійне забезпечення та іпотечне кредитування. Розглянемо детальніше запропоновану схему. В США діє накопичувальна система пенсійного страхування, яка передбачає накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат.

Рис. 1. Проблеми в сфері іпотечного кредитування в Україні

Джерело: розроблено на основі [1].

Накопичувальна система пенсійного страхування та іпотечне кредитування доповнюють один одного через те, що пенсійна система передбачає "довгі" гроші, а іпотечне кредитування потребує такі ресурси.

Іпотечний ринок США складається з двох частин — первинного та вторинного ринку. На первинному ринку банки та інші ощадні установи надають кредити під заставу нерухомості. Оскільки іпотечні кредити видаються на тривалі терміни, то банки-кредитори можуть відчувати труднощі з ліквідністю. У цих випадках вони продають частину вимог за іпотечними кредитами спеціалізованим корпораціям. Останні формують з односторонніх закладних пулів і потім від себе випускають іпотечні папери під заставу пулів. Операції із заставними і з іпотечними паперами організують вторинний іпотечний ринок.

Основа пенсійної системи в Україні складає система державного пенсійного страхування, яка базується на принципах страхування. Державна пенсійна система охоплює всіх непрацездатних громадян похилого віку, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, виплати яким провадяться у формі пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, компенсаційних виплат, додаткових пенсій [4]. Система реформування пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів.

Перший рівень — солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на принципах солідарності та субсидування та здійснення виплат пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку передбаченому Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах і в порядку, передбачених законом.

Згідно з Законом України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи" [4] перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду запроваджується починаючи з року, в якому буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України. Ця система передбачає акумулювання персоналізованої частини внесків громадян. Кошти будуть враховуватися на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках і накопичуватися в єдиному державному накопичувальному фонді. Виплати з накопичувального пенсійного фонду здійснюються після виходу людини на пенсію і разом з пенсією, що виплачується із солідарної пенсійної системи з поточних надходжень, в загальній сумі забезпечить розмір пенсій на рівні понад 50 відсотків заробітної плати працівника, яку він отримував до виходу на пенсію.

Страхові внески до Накопичувального пенсійного фонду є складовою частиною єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, сплаченого учасниками накопичувальної системи пенсійного страхування, і підлягають спрямуванню до Накопичувального пенсійного фонду в таких розмірах: у рік запровадження перерахування — 2 відсотки бази нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, встановленого для таких учасників, кожного наступного року — у розмірі, збільшеному на 1 відсоток, до досягнення 7 відсотків і подальшої сплати у зазначеному розмірі [4].

Сьогодні на українському фінансовому ринку відчувається гостра нестача надійних інструментів для вкладення коштів. Тому саме Пенсійний фонд має бути готовим розмістити кошти Накопичувального фонду в іпотечні облігації Агентства з рефінансування житлових кредитів. Цінні папери повинні бути гарантовані державою і забезпечені сформованими первинними іпотечними активами.

Саме створення Накопичувального фонду дозволить підняти рівень внутрішніх заощаджень та підвищи-

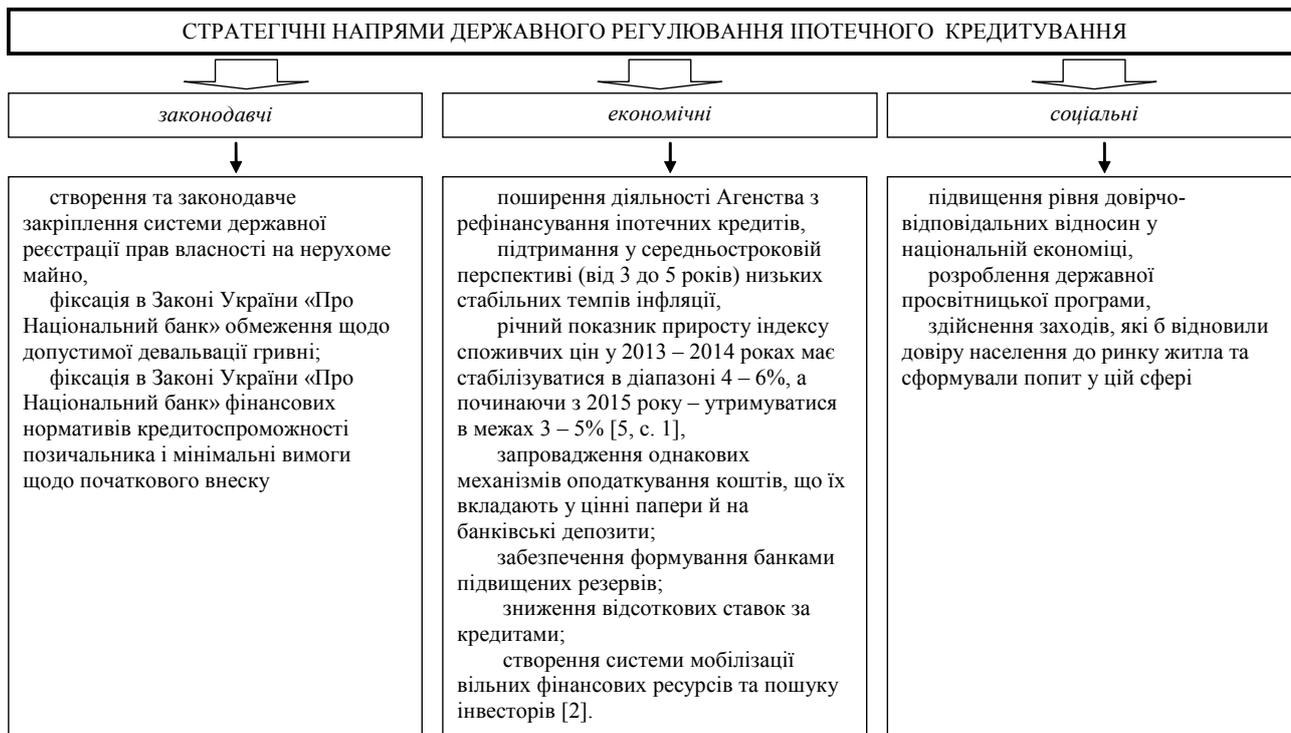

Рис. 2. Стратегічні напрями державного регулювання іпотечного кредитування

ти платіжну спроможність громадян у використанні іпотечного кредитування. Активи Накопичувального пенсійного фонду використовуватимуться для внутрішніх інвестицій у національну економіку (іпотечне кредитування), що, у свою чергу, сприятиме збільшенню надходження коштів до Пенсійного фонду та збільшення обсягів іпотечного кредитування.

ВИСНОВКИ

Ринок іпотечного кредитування відіграє важливу роль у розвитку економіки, адже він об'єднуючи фінансовий ринок з ринком нерухомості, сприяє капіталізації ресурсів.

Проведений аналіз основних проблем розвитку ринку іпотечного кредитування України дозволив виділити кадрові проблеми, проблеми правового, інституційного, економічного характеру на ринку іпотечного кредитування та дозволив зробити висновок, що без належної участі держави розвиток іпотечного ринку практично неможливий. Державі необхідно посилити свою роль у сфері іпотечного кредитування. Головна причина звернення уваги держави на необхідність підтримки іпотеки — нездатність ринкових механізмів забезпечити житлом переважну більшість громадян.

Стратегії розвитку державного регулювання іпотечного кредитування умовно можна класифікувати на законодавчі, економічні та соціальні. Щоб іпотечне кредитування в Україні ефективно розвивалося, необхідними є стабільна економіка, надійна фінансово-кредитна система, розвинений ринок цінних паперів, висока платоспроможність населення та активна участь держави.

Іпотечне кредитування містить у собі значний стимуляційний потенціал розвитку національної економіки. Іпотечне кредитування є не тільки основною формою поліпшення соціально-економічних умов, але й суттєво впливає на економічний розвиток країни.

Література:

1. Бедрило М.О. Проблеми розвитку іпотечного кредитування в Україні [Електронний ресурс] / М.О. Бедрило / Сучасні тенденції фінансового ринку 2012 // Стратегічні орієнтири. Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=1230>.

2. Ляхова О.О. Іпотечне кредитування в Україні: проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О.О. Ляхова, А.В. Майстер / Дніпропетровський державний аграрний університет // Ефективна економіка. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1560>

3. Берегуля О. Можливості вирішення проблем розвитку іпотечного кредитування в Україні [Текст] / Іпотека / Фінансовий ринок // Вісник НБУ. — 2011. — № 11. — С. 40—43.

4. Закон України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи" від 03.06.2013 № 3668-17 [Електронний ресурс] / Законодавство // Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-vi>.

5. Основні засади грошово-кредитної політики на 2013 рік [Електронний ресурс] / Рішення Ради Національного банку України від 05.09.2012 р. № 16 // Національний банк України. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=127394>

References:

1. Berdilo M.O. (2012), "Problems of development of mortgage lending in Ukraine", Strategic Guidelines, [Online], available at: <http://libfor.com/index.php?newsid=1230> (Accessed 29 Aug 2013).

2. Lyahova, O.O. and Maister, A.V. (2012), "Mortgage lending in Ukraine: problems and prospects", Efficient economy, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1560> (Accessed 29 Aug 2013).

3. Beregulya, O. (2011), "Ways to cope with the problems of mortgage lending in Ukraine", Bulletin of the National Bank, vol.11, pp. 40—43.

4. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "The Law of Ukraine "On Measures to ensure the legislative reform of the pension system", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-vi> (Accessed 29 Aug 2013).

5. The official site of National Bank of Ukraine (2012), "Basic principles of monetary policy for 2013", available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=127394> (Accessed 29 Aug 2013).

Стаття надійшла до редакції 04.09.2013 р.

*В. В. Семененко,
к. н. держ. -упр., доцент кафедри адміністративного менеджменту та державного управління,
Вінницький національний аграрний університет*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК УКРАЇНИ

*V. Semenenko,
k.n.derzh.-con. Associate Professor of Administrative Management
and government Vinnytsia National Agrarian the university*

THE GOVERNMENT DEVELOPMENT MOLOKOPRODUKTOVOHO SUBCOMPLEX AIC UKRAINE

У статті розглянуто підходи щодо управління структурними зв'язками між виробниками та посередницькими структурами у молокопродуктовому підкомплексі АПК України. Розроблено комплекс економічних заходів щодо структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молокопродуктового підкомплексу аграрної галузі України, який базується на вдосконаленні законодавчої бази України.

The article describes the approaches to the management of structural relationships between producers and intermediary structures in the agricultural sector during molokoproduktivomi Ukraine. A set of economic measures for structuring influence on the development of intermediary structures molokoproduktivoho subcomplex of agrarian sector of Ukraine is based on improving the legislative framework of Ukraine.

*Ключові слова: управління, виробництво, молоко.
Key words: management, production, milk.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК характеризується низьким рівнем їх ефективності та розбалансованістю інтересів учасників. Така ситуація зумовлена, перш за все, значним диспаритетом цін на молочну продукцію. Так, молокопереробні підприємства, займаючи монопольні позиції у відносинах з виробниками та намагаючись покращити своє фінансове становище, часто вдаються до встановлення необґрунтовано низьких цін на молочну сировину. Внаслідок цього виробники молока опинилися на межі виживання, що значно ускладнило економічні відносини різних сфер АПК.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку та формування економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу присвячено чимало праць вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, Б.В. Бойка, О.О. Дадак, М.М. Ільчука,

С.В. Козловського, С.В. Лукаш, М.К. Пархомця, П.Т. Саблука, Н.С. Скопенко, Н.А. Славіної, С.П. Ткачук, Н.Г. Фатюхи, С.В. Чугаєвської, О.М. Шинкаренка та інших. В їх працях розглядаються питання про формування та форми функціонування економічних відносин підприємств, роль державного регулювання у молочній галузі, методи розподілу прибутку між різними сферами молокопродуктового підкомплексу АПК й інше.

МЕТА СТАТТІ

Мета дослідження полягає у розробці комплексу заходів державного управління структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молокопродуктового підкомплексу аграрної галузі України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основне питання удосконалення економічних відносин між підприємствами молокопродуктового підкомплексу агропромислового комплексу України полягає

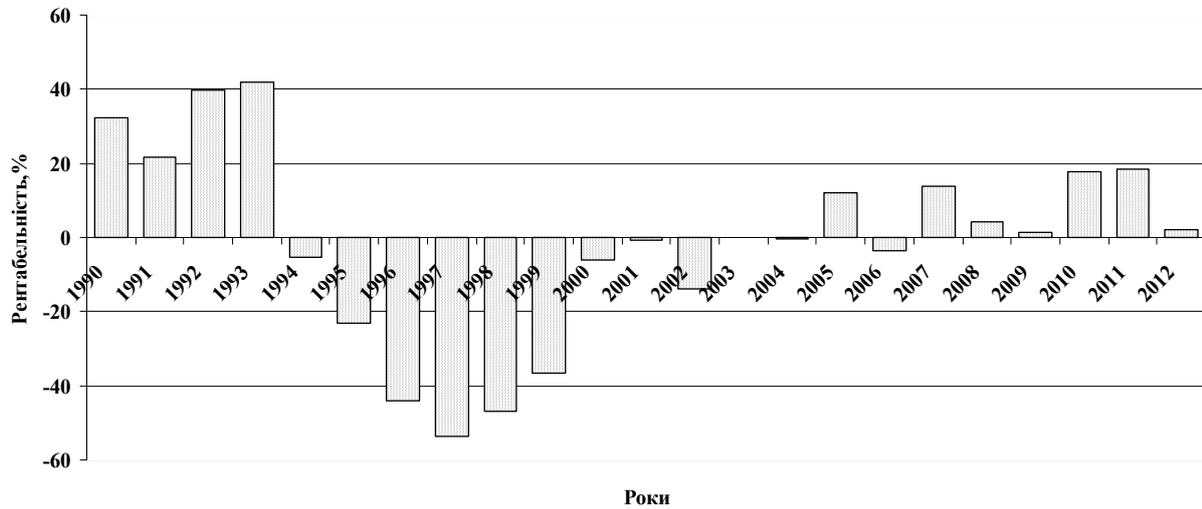

Рис. 1. Рентабельність виробництва молока в Україні, %

в організації збуту молочної продукції посередницькими структурами, а також питання формування ціни реалізації молочної продукції, яка безпосередньо впливає на ефективність даної галузі. Про це свідчать такі факти: по-перше, сьогодні ціна закупівлі молока у виробників індивідуального сектора є надто низькою, що підриває будь-яку мотивацію для утримання корів у домогосподарствах і призводить до щорічного зменшення поголів'я корів до 80 тис. голів. По-друге, незважаючи на низькі закупівельні ціни, ціна молока, кефіру, сиру, сметани та інших молочних продуктів у торговельній мережі України є високою. Як наслідок, рівень споживання молока і молочних продуктів на одну людину в Україні постійно зменшується: у 1990 році він становив 384 л, а у 2012 р. — вже 204 л. [1].

Одним із основних факторів впливу на дану ситуацію є те, що більшість сільського населення реалізує вироблене у власних домогосподарствах молоко не безпосередньо переробним підприємствам чи спеціалізованим заготівельним організаціям, а здебільшого посередницькими структурами. Користуючись незахищеною сільського населення, переробні підприємства буквально "обросли" посередниками, які здійснюють заготівлю молока у населення за низькими цінами, зменшуючи при цьому фактичні доходи селян на 25—30% за рахунок штучного, необґрунтованого заниження закупівельної ціни. При цьому у подальшому, закуплене посередницькими структурами молоко зростає у ціні на 15—20%, а його реалізація на прилавках магазинів збільшує вартість молока ще приблизно на 18%. Тобто загальне збільшення вартості молока "від корови до столу" становить у середньому не менше 41% [1].

Аналогічна ситуація складається і з реалізацією готової молочної продукції. В даний час доставка та реалізація готової молочної продукції від переробних підприємств до роздрібною торгівлі також переважно здійснюється посередницькими структурами, які, у свою чергу, рекомендовані вже торговельними організаціями, що реалізують дану молочну продукцію на тому чи іншому ринку. При цьому, залежно від асортименту продукції, регіону, в якому діють посередницькі структури, величини доплат за доставку та підготовки молочної продукції до продажу у торговельній мережі тощо, ціна на молочну продукцію зростає ще приблизно на 25—60% [1].

Роздрібна торгівля, одержавши від посередницьких структур молочну продукцію, реалізує її кінцевим споживачам (населенню) зі своєю торговельною націнкою, що також призводить до здороження молочної продукції. Таким чином, виробники молочної продукції практично не впливають на кінцеву ціну своєї продукції і не мають іншої альтернативи для її реалізації [2].

Слід підкреслити, що протягом останніх п'яти років на розвиток вітчизняної молочної галузі суттєво впливають глобалізаційні процеси та вступ України до СОТ. Посилення конкуренції на світових ринках підсилює залежність України від багатьох, часом непередбачуваних подій, що вкрай негативно відбиваються на зовнішньоторговельному балансі України. Прикладом можуть слугувати недавні втрати вітчизняних виробників молока та окремих переробних підприємств від обмеження з боку Російської Федерації експорту твердих сирів. Це дає підстави стверджувати, що питання підвищення конкурентоспроможності молочної галузі значною мірою знаходиться в площині підвищення якості та безпечності молочної продукції, а також у її ціновому вимірі.

Сьогодні, до головних факторів, що обмежують зростання обсягів реалізації молочної продукції на зовнішньому ринку та розширення каналів її збуту, слід віднести відносно високу собівартість молока та низьку його якість. Для порівняння наведемо показники якості молока в Польщі та Україні. Так, показники якості молока у Польщі складають: базисна жирність — 3,6; базисний білок — 3,2; на переробку йде молоко класу "екстра", ціна 1 л молока коштує 29 євроцентів (приблизно 3 грн). В Україні: базисний білок — 3,4; базисна жирність — 3,0; виробництво молока вищого гатунку складає всього 7,1%. Якщо порівняти базисні жирність і білок молока, що виробляється у Польщі та в Україні, то виходить, що ціна молока вищого гатунку в Україні повинна становити не більше 27 євроцентів (приблизно 2 грн. 90 коп.). Але така ціна на 1 л молока в Україні нині встановлена на молоко першого гатунку, яке за своїми мікробіологічними показниками у Польщі та в країнах ЄС взагалі не підлягає подальшій переробці. Саме через проблему низької якості молочної сировини, 75% якої виробляється в Україні населенням у домогосподарствах, ринки збуту країн ЄС все ще залишаються недоступними для українських молочних продуктів. Тому для того, щоб вітчизняна молочна галузь була спроможна витримувати конкуренцію на світових ринках, необхідно терміново розробити та прийняти низку організаційних та економічних заходів з підвищення ефективності переробного сектору, збільшити концентрацію виробництва молока та адаптувати молочний сектор до вимог законодавства ЄС з питань якості молочної продукції [2].

Насамперед, для забезпечення розвитку галузі відповідно до вимог СОТ потрібно активно розвивати внутрішній ринок молока і молокопродуктів зі створенням повноцінної відкритої ринкової інфраструктури, починаючи від виробників молока і закінчуючи його споживачами, з мінімізацією впливу посередницьких структур, оскільки діяльність на ринку молока значної

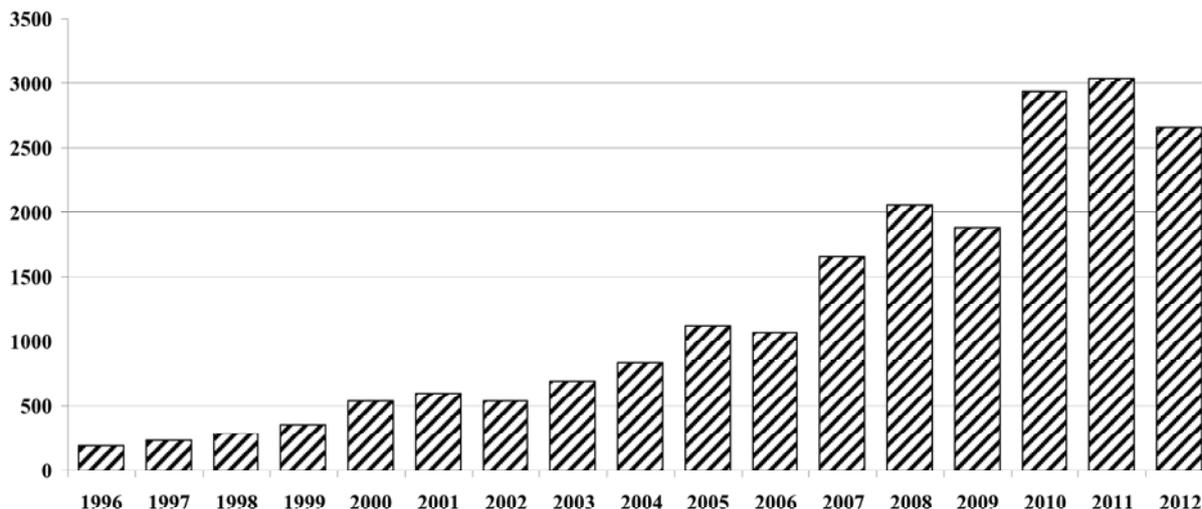

Рис. 2. Середня ціна реалізації молока виробниками, тис. грн. за тону

кількості посередницьких структур негативно впливає на формування закупівельних цін, а відтак, знижує прибутковість і конкурентоспроможність вітчизняної молочної галузі.

Про це свідчить динаміка показників рентабельності та середньої ціни реалізації молока виробниками в Україні за 1990—2012 рр., яку наведено на рисунках 1 та 2 [3].

На основі наведених даних можна зробити висновок, що на ринку України утворилася певна штучна ситуація, яка має ознаки монополії, оскільки кінцеві ціни на молочну продукцію практично встановлюють не виробники молока та молочної продукції, а посередники. Так, у 2012 році незначне зменшення закупівельної ціни на молоко призвело до суттєвого та непропорційного зменшення показника рентабельності виробництва молока. Це пояснюється насамперед небажанням посередницьких структур зменшити свій прибуток за рахунок відповідного зменшення величини власної надбавки на закупівлю молока. І всі витрати безпосередньо перекладаються на виробників молока, що підриває наміри Уряду забезпечити стабільність розвитку молочної галузі в цілому.

Відомо, що ціновий фактор є визначальним для виробника щодо вибору подальшої стратегії розвитку молочної бізнесу. Якщо простежити весь ланцюжок формування ціни від закупівлі молока у виробника і до ціни надходження молока на продаж, то можна побачити, що різниця між цими цінами значно зростає. Для прикладу можна навести структуру формування роздрібно-

ної ціни на молоко в Україні в 2012 року (за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України станом за 2012 рік), наведену на рисунку 3.

Як бачимо, між закупівельною і кінцевою роздрібною ціною 1 л молока різниця становить 3,7 грн., і це при тому, що виробник реалізує молоко за ціною у перерахунку на базисну жирність 3,4 % [4]. Вирішення даної проблеми в галузі можливо лише завдяки впровадженню державного регулювання цін на молочну продукцію та поступового зменшення ролі посередників.

7 червня 2012 року Верховною Радою було прийнято Закон України про внесення змін до ст. 3 Закону України "Про державну підтримку сільського господарства" щодо регулювання закупівельних цін на молоко. Хоча поправки до Закону на даний час ще не вступили у дію, проаналізуємо можливі зміни на молокопродуктовому ринку України у короткостроковій перспективі [5].

Перша зміна: законом встановлюється гранична торговельна надбавка (націнка) на молоко, що реалізується кінцевому споживачу, на рівні не вище 20% оптово-відпускної ціни продукції виробника (або митної вартості завезеної продукції). Друга: скорочення терміну проведення розрахунків при закупівлі молока і молочних продуктів, а також всіх інших об'єктів державного цінового регулювання. І третя: заборона здійснення закупівлі молока у постачальників без укладених з ними у письмовій формі договорів купівлі-продажу. Результати дії даного закону можуть призвести до таких наслідків:

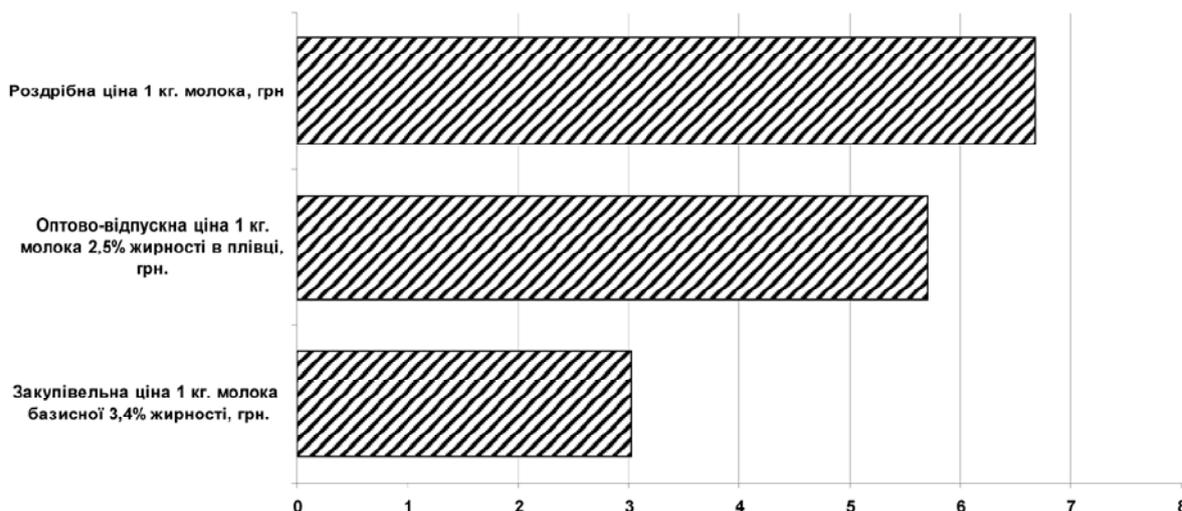

Рис. 3. Структура формування роздрібнової ціни на молоко в Україні, 2012 р.

Рис. 4. Схема структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молочної галузі

1. У законі передбачена націнка на молочну продукцію, що надходить до кінцевого споживача, в розмірі не більше 20% від початкової митної вартості молока чи оптово-відпускної ціни виробника. В даний час надбавка посередників в Україні складає 80—150% від закупівельної ціни на молоко. А загальна націнка від виробника до споживача доходить до 300%. Для порівняння: в Німеччині націнка на молоко на шляху від фермера до супермаркету складає приблизно 89—90%, тобто в три рази нижча ніж в Україні. Даний фактор є найбільш вагомим, що впливає на розвиток молочної галузі, але механізми реалізації контролю даної норми в Законі не виписаний. Тобто, на ринку може буди звичайна змова між виробниками молока і посередниками, яка, з одного боку, захистить монополії-посередники, а з іншого боку, спричинить зникнення малих підприємств-переробників, які не зможуть сплачувати високу ціну за молоко.

2. Скорочення терміну проведення розрахунків при закупівлі молока і молочних продуктів до семи днів практично дублюється нормами інших законів, наприклад, законом "Про торгівлю", в якому встановлена норма десятиденного розрахунку. Такий термін розрахунків буде мати негативні наслідки саме для переробників молока, оскільки підприємства роздрібною торгівлі розраховуються з постачальниками молочної продукції переважно у термін від 90 до 120 днів. Тому переробним підприємствам потрібно буде брати кредити для того, щоб забезпечити безперебійне функціонування своїх підприємств. Відповідно, "вимиватимуться" обігові кошти цих підприємств, що може призвести до негативних наслідків уже на стадії ланцюга "постачання молока — переробник". У країнах, які стали на шлях підтримки вітчизняної молочної галузі, регулювання розрахунків запроваджується не для однієї ланки, а для всього ланцюга постачання молочної продукції. Тобто, потрібно встановити, щоб роздрібні підприємства повинні розраховуватися з переробниками в такий же термін, як і переробники розраховуються з виробниками молока.

3. У прийнятому законі також є норма про те, щоб сировина у виробників молока закуповувалася тільки виключно на основі договорів між виробниками та переробниками. За мету ставиться усунення із ринку посередників, але насправді, якщо цей закон вступить у дію, роль посередників тільки зросте, оскільки у переробних підприємств немає достатньої кількості персоналу та можливостей, щоб працювати на умовах договорів із тією великою кількістю виробників молока (і особливо з домогосподарствами), яка має сьогодні місце. Потрібно враховувати, що лівова частка молока у нас закуповується безпосередньо в домогосподарствах, тому, у випадку запровадження даної норми Закону, закупівля молока переробними підприємствами у

населення безумовно впаде, обсяги закупівлі молока зменшаться, виробництво молочної продукції впаде тощо, що поставить під сумнів статус України як світового виробника та експортера молочної продукції — сирів, масла тощо. Разом з тим, відкриються нові можливості для зростання ролі посередників. За підрахунками Асоціації фермерів та приватних землевласників України, Союзу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України [6] втрати українських переробних підприємств від запровадження даної норми Закону у 2013 році можуть скласти 350 млн дол. США.

Втрати для виробників молока також будуть великими. Так, якщо посередники збільшать закупівлю молока у населення, то тільки за рахунок єдиного податку, який посередники повинні будуть сплачувати, з "кишені" українських домогосподарств буде вилучено близько 250 млн грн. Далі, за послуги посередників домогосподарствам потрібно буде сплатити ще приблизно 500 млн грн. Ще 750 млн грн. складуть втрати безпосередніх виробників молока, оскільки переробні підприємства не зможуть їм заплатити за молоко через те, що будуть купувати молоко не у них, а у посередників. Таким чином, загалом втрати домогосподарств (це те, що піде з кишені українського селянина-власника корови), складуть приблизно 1,5 млрд грн, тобто кожна третя гривня із виробленого селянином молока просто зникне [6].

Одним з шляхів вирішення поставлених проблем є створення та підтримка на законодавчому та виконавчому рівнях сільськогосподарських кооперативів відповідно до досвіду таких країн, як Нідерланди, Швеція, Фінляндія тощо. В цих країнах 80—85% виробленого молока продають через спеціально створені обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи. В Європі цей показник коливається в межах 55—60%, в Україні — 0,1%. Сьогодні в Україні функціонує 600 обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. З урахування вимог СОТ (які взяла на себе Україна) з 2015 року не буде дозволено закуповувати молоко безпосередньо у населення (оскільки це молоко виробляється не в машинний спосіб), створення сільськогосподарських кооперативів є актуальною задачею. Домогосподарства, малі виробники молока та фермери — це саме ті суб'єкти, які можуть безболісно увійти до сільськогосподарських кооперативів, що будуть безпосередньо працювати з переробними підприємствами. Ці підприємства за власний кошт (або на іншій договірній основі) допоможуть кооперативам встановити доїльний апарат, охолоджувальну техніку тощо. Саме такий варіант є перспективним для розвитку молочної галузі в Україні [6].

Провівши детальний аналіз розвитку взаємовідносин держави, виробників молока та молочної продукції, посередників та споживачів продукції у молопродукто-

вому підкомплексі АПК, пропонуємо схему структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молочної галузі (рис. 4).

У сучасних економічних умовах питання підвищення якості продукції, як один із критеріїв її конкурентоспроможності, є найголовнішим. Загальновідомо, що більшість виробників молочних продуктів мають справу із закупівлею молока у селян і досить часто обурюються з приводу його якості. Система заготівлі цієї сировини досить копітка і витратна, враховуючи складнощі з її зберіганням і транспортуванням. Тому приватні переробні підприємства на свій ризик інвестують кошти у створення пунктів заготівлі молока, адже ферми і сільгоспідприємства не можуть повною мірою забезпечити достатню кількість молока для переробки. В 2012 році в Україні діяло близько 9 тис. молокозаготівельних пунктів, але цієї кількості замало. Ці функції можуть бути і покладені на обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи.

Основним елементом запропонованої схема структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молочної галузі (рис. 4) є створення обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, на які буде покладена функція захисту виробників молока від впливу монополій посередників. Це дасть змогу формувати оптимальні ціни на молочну продукцію, забезпечувати її високу якість та одержувати достатні прибутки всіма ланками молочної галузі. Діяльність обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів буде мати підтримку з боку держави у напрямі захисту добросовісної конкуренції та створення сприятливих умов для виробництва якісного молока. Реалізація запропонованої схеми структуризації впливу посередницьких структур на розвиток молочної галузі дозволить зменшити ризики щодо можливого зменшення ціни на закупівлю молока посередницькими структурами та створити позитивні умови для розвитку молочної галузі в цілому.

Таким чином, розвиток сільськогосподарських кооперативів (відповідно до проведених нами досліджень) є незаперечним фактом, але тут виникають і певні проблеми. Так, з прийняттям нового Податкового кодексу селянам продавати молоко (як і інші види сільськогосподарської продукції) на неорганізованому ринку стало набагато вигідніше, ніж на основі договірних відносин (навіть у рамках кооперації), адже в останньому випадку необхідність сплати ПДВ і податку на доходи фізичних осіб роблять реалізацію молока та іншої сільськогосподарської продукції не вигідною. Усунути це протиріччя має прийняття Закону "Про розвитку кооперації", проект якого розроблений Міністерством аграрної політики та продовольства України і зареєстрований у Верховній Раді, але на жаль ще не розглянутий. Це стримує розвиток сільськогосподарських кооперативів. Також варто враховувати і те, що норми ст. 3 Закону "Про державну підтримку сільського господарства України" щодо регулювання закупівельних цін на молоко, зокрема обов'язковість договірних стосунків при закупівлі молока, набудуть чинності лише після фактичного створення достатньої кількості сільськогосподарських кооперативів.

ВИСНОВКИ

Отже, для удосконалення організації переробки та збуту молочної продукції, що буде сприяти подальшому розвитку молочної галузі в Україні, слід зробити наступне:

1. Прийняти законодавчі зміни до ст. 3 Закону України "Про державну підтримку сільського господарства" щодо регулювання закупівельних цін на молоко з урахуванням такого:

а) підприємства роздрібної торгівлі повинні розраховуватися за продукцію в такий же термін, як і переробні підприємства з виробниками;

б) чітко виписати вимоги до організації здійснення закупівлі молока у постачальників у формі договорів купівлі-продажу.

2. На початковому етапі ввести пільгове кредитування для переробників (закупівельників) молока з метою вчасного розрахунку з селянами за здане молоко.

3. Впровадити державний контроль закупівельних цін на молоко, які повинні узгоджуватися з інтересами селян, переробників (закупівельників), а також враховувати регіональні особливості та потреби споживчого ринку. Держава має взяти тут ініціативу, створивши ціновий контроль, який буде визначати оптимальну ціну закупівлі та реалізації молока та молочної продукції, не допускаючи монополізації даного ринку.

4. Прийняти закон щодо розвитку кооперації, який повинен створити організаційні та економічні умови для забезпечення високої якості молочної продукції відповідно до вимог СОТ, а також забезпечити захист виробників молока та молочної продукції від монополії посередників.

Література:

1. Персональний сайт Калетніка Г.М. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kaletnik.com.ua/ofitsiy_niy_komentari/293.html

2. Іванова Л.С. Стан та розвиток молока і молокопродуктів після вступу України до СОТ [Електронний ресурс] / Л.С. Іванова // Електронне фахове видання "Ефективна економіка". — 2010. — № 2. — Режим доступу до журн. <http://www.economy.nauka.com.ua/?operation=1&iid=137>

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

4. Кернасюк Ю. Вендінговий молочний бізнес — справа прибуткова [Електронний ресурс] / Ю. Кернасюк // "Агробізнес Сьогодні". — Режим доступу до журн.: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-11/1296-2012-11-14-13-22-28.html>

5. Офіційне інтернет-представництво Президента України Януковича В.Ф. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24674.html>

6. Гагалюк Т. До чого призведе регулювання цін на молоко [Електронний ресурс] // "Главком". — Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/7317.html>

References:

1. The official website of Grygorii Kaletnik (2013), "The official comments", available at: http://www.kaletnik.com.ua/ofitsiy_niy_komentari/293.html. (Accessed 10 Aug 2013).

2. Ivanova, L.S. (2010), "Condition and Development of milk and milk products after Ukraine's accession to WTO", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?operation=1&iid=137>. (Accessed 14 Aug 2013)

3. State Statistics Service of Ukraine (2012), "The official statistic information", available at: <http://ukrstat.gov.ua/>. (Accessed 12 Aug 2013).

4. Kernasiuk, Y. (2012), "Milk vending business — it is profitable", *Agribusiness today*, [Online], no №19(242), available at: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-11/1296-2012-11-14-13-22-28.html>. (Accessed 10 Aug 2013)

5. The official website of Viktor Yanukovich, president of Ukraine (2013), "The news", available at: <http://www.president.gov.ua/news/24674.html>. (Accessed 13 Aug 2013).

6. Hahaliuk, T. (2013) "What happens if the price regulation on milk will be", *Glavcom*, [Online], available at: <http://glavcom.ua/articles/7317.html> (Accessed 11 Aug 2013).

Стаття надійшла до редакції 02.09.2013 р.

Ф. В. Узунів,

к. е. н., доцент, перший проректор, Університет економіки та управління

АКТИВІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ З МЕТОЮ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

F. Uzunov,

Ph.D., associate Professor, first Pro-rector of the University of Economics and management

INTENSIFICATION OF INSTITUTIONAL REFORMS IN THE COAL INDUSTRY FOR THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

У статті розглянуто необхідність активізації інституціональних перетворень у реальному секторі з метою реалізації державно-приватного партнерства. Визначено напрями інституціональних перетворень у вугільній галузі.

In the article the necessity of activation of institutional reforms in the real sector to the implementation of public-private partnership. Identified the avenues of institutional transformations in the coal industry.

*Ключові слова: інституціональні перетворення, вугільна галузь, державно-приватне партнерство.
Key words: institutional transformations, coal industry, public-private partnership.*

ВСТУП

Сучасний стан забезпечення національної економіки України енергоресурсами можна визначити як близький до надзвичайного. Його ознаками є порушення стабільного електропостачання, зниження до неприпустимого рівня запасів палива, економічна недоступність енергоносіїв для звичайної категорії споживачів у зв'язку з високими цінами, які не відповідають купівельній спроможності та ін. Дефіцит енергоресурсів призвів до порушення умов нормального функціонування й значних збитків різноманітних галузей економіки, у тому числі й вугільних шахт, негативних соціальних наслідків.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Завдання дослідження:

- розглянути необхідність активізації інституціональних перетворень у вугільній галузі для реалізації державно-приватного партнерства;
- визначити напрями інституціональних перетворень у вугільній галузі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під інституціональними перетвореннями розуміється зміна формальних і неформальних умов госпо-

дарської діяльності. Ця система заходів включає, перш за все, розробку і застосування законодавства, що відповідає ринковим умовам господарювання. До інституціональних перетворень зазвичай відносять зміну власності, формування нових організацій і установ ринкового типу (комерційних банків, товарних і фондових бірж, інвестиційних фондів та ін.), а також створення нової системи державного управління вугільним господарством (шляхом заміни адміністративних важелів економічними, перш за все, бюджетними і податковими).

Увага світової енергетики сконцентрувалася на вугільній галузі ще з початку 2000-го року, і сьогодні обсяги видобутку вугілля в світі вже досягли 4,6 млрд тонн. В Україні зворотний процес — зменшення видобутку і зниження якісних показників вугілля. Так, на сьогоднішній день у державній власності всього 17% (менш 30-ти) шахт, які працюють без збитків. Решта — збиткові. Собівартість вугілля варіюється від 400 до 800 і більш гривень за тону при середній ціні реалізації 680,8 гривні за одиницю продукції [4]. Устаткування, що використовується, приблизно на 80% вже відпрацювало свій технічний ресурс, при цьому програма проведення гірничих виробок не виконується в повному обсязі. Збитки, не дивлячись на збільшення обсягів державної

допомоги з кожним роком збільшуються: якщо в 2005 році вони склали 1,7 млрд гривень, то у 2010 році — 19,4 млрд грн. [5].

У той же час приватні структури, що видобувають близько 42% вугілля від всеукраїнського видобутку, збільшують його з кожним роком, у них зростають обсяги проведення гірничих робіт, вводяться нові очисні заводи, підвищуються обсяги капітальних вкладень і знижуються витрати. Вугілля, яке вони видобувають, має високі показники якості і, відповідно, більшу конкурентоспроможність на ринку.

Ускладнила ситуацію світова фінансова криза, яка спровокувала не тільки закриття зовнішнього ринку від експорту вітчизняного вугілля, але і штучне закриття внутрішнього: державних генеруючих компаній до початку 2011 року зобов'язували купувати вугілля, здобуте лише на державних шахтах, а приватні підприємства залишалися без ринку збуту.

Таким чином, уряд своїми діями в черговий раз підкреслив непродуктивне проведення державної політики, що говорить про необхідність розробки і впровадження механізму інституціональних перетворень у вугільній галузі [1].

Інституціональні перетворення передбачають зміну форми власності. Тут існує два напрями. Перший втілює із зарубіжного досвіду приватизації, коли приватизуються ефективні шахти, а неефективні ліквідуються. В умовах України це неможливо, оскільки до цього часу немає умов для вільної підприємницької діяльності всіх працівників, що вивільняються з шахт. Другий напрям, що сформувався останнім часом, передбачає передачу шахт пакетом, коли власник на конкурсних умовах викуповує майновий комплекс, що включає шахти з різним рівнем ефективності. Недолік його вже відмічений різними авторами і профспілками гірників: власник згодом спробує позбутися від неефективної власності без надання соціальних гарантій. Компромісом у цій ситуації стало прийняття в 2010 році Закону України "Про державно-приватне партнерство" [3], який регулює питання партнерства між державою та бізнесом при здійсненні сумісних проектів. Його впровадження в вугільній галузі дозволяє залучати додаткові кошти на розвиток підприємств в умовах дефіциту державних коштів, що особливо актуально в останні роки. Для учасників державно-приватного партнерства (ДПП) позитивним є можливість справедливого розподілу ризиків, довготривалість партнерських відносин та ефективний менеджмент, оскільки партнер зацікавлений якомога швидше вийти на прибуток та повернути вкладені кошти.

Враховуючи позитивні моменти впровадження ДПП, серед яких основними є закріплення на законодавчому рівні ключових аспектів такої співпраці, а саме: визначення понять та основних ознак державно-приватного партнерства; форми його здійснення; розподіл повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування при прийнятті рішень; визначення основних етапів здійснення ДПП-проектів тощо, необхідно брати до уваги успішність впровадження партнерства в європейських країнах.

Враховуючи досвід інших держав щодо реалізації проектів у рамках державно-приватного партнерства й особливості функціонування вітчизняної вугільної промисловості, слід зазначити про те, що впровадження ДПП в Україні є першочерговою передумовою виведення вугільної галузі з занепаду.

При цьому, необхідно враховувати той факт, що майже всі інвестиційно-привабливі шахти в більшій частині вже приватизовані через механізм штучного банкрутства, а інші — збиткові. Звичайно, шахти першої групи, що залишилися у держави стануть першочерговими об'єктами залучення інвестицій на правах державно-приватного партнерства.

Для залучення капіталовкладень у збитковій підприємства через механізм ДПП необхідно створити максимальну мотивацію для потенційних партнерів, адже, як правило, істотною часткою ризиків при реалізації проектів буде припадати саме на приватний бізнес, який зацікавлений переважно можливістю передачі йому проінвестованих об'єктів. В Україні ж законом [3] передбачено, що право власності на об'єкти належить виключно державному партнеру, що може в деякому ступені "демотивувати" приватні компанії, брати участь у таких проектах.

При цьому компанії доцільно відбирати не лише через проведення конкурсів й тендерів, але й залучати на етапах реалізації проектів через проведення "конкурентних переговорів" між публічним та приватним партнером, що відкриває доступ до проектів дійсно конкурентоспроможних приватних інвесторів. Така можливість запобігає виникненню ситуації, коли, наприклад, інвестори можуть просто "не потрапити" на конкурс чи "не виграти" його через деякі корупційні впливи. Оскільки в Україні Закон "Про державно-приватне партнерство" передбачає реалізацію проектів лише у формі договору, що обмежує джерела фінансування проектів, доцільним буде створити департамент ДПП-проектів за участю публічного та приватного партнера, не виключаючи участі фінансових інститутів, у рамках об'єднання яких і будуть укладатися договори, що дозволяє досягнути максимальної структурованості та прозорості угоди. Але перевагу доцільно віддавати іноземним фінансовим установам, що активно розпочали кредитувати вітчизняні вугільні підприємства, а саме фаховому промислому інвестору, що зацікавлений в розвитку та експлуатації об'єкта через механізм концесії [1, с. 208].

Так, після прийняття рішення урядом приватний інвестор укладає концесійний договір про відносини, що виникають з приводу експлуатації вугільного підприємства на основі концесії.

Згідно укладеному договору концесії уповноважений орган передає об'єкт за актом приймання-передачі приватному інвестору, який виконує функцію управляючого і надає право на виконання спеціалізованих робіт іншим фірмам, здійснює контроль за діяльністю шахти, стягує оплату, забезпечує безпеку праці, переоснащення, а також науково-дослідні роботи, спрямовані на пошук нових технологій видобутку, підвищення продуктивності праці, зменшення витрат тощо.

Уповноважений орган через своїх технічних працівників контролює виконання всіх робіт, їх відповідність нормам, що містяться у затверджених проектах, а також контроль за передачею шахти в експлуатацію.

Після завершення договору концесії приватний інвестор передає об'єкт уповноваженому органу за актом приймання-передачі. Уряд після передачі державі об'єкта концесії може прийняти рішення про приватизацію об'єкта концесії.

При використанні механізму фінансування на правах концесії необхідно враховувати те, що:

— концесійний договір укладається на строк, визначений у договорі, який має бути не менше 7 та не більше 30 років;

— для здійснення концесійної діяльності необхідна земельна ділянка, договір оренди якою повинен додаватися до концесійного договору;

— враховуючи, що об'єктом концесії є об'єкт права державної власності, орган уповноважений укласти концесійний договір в установленому Кабінетом Міністрів України порядку, реєструє такий договір у виконавчому органі відповідної ради та повідомляє Фонд державного майна України про укладення такого концесійного договору;

— порядок ведення обліку концесійних договорів визначається Кабінетом Міністрів України;

— методика розрахунку та граничні розміри концесійних платежів визначаються Кабінетом Міністрів України;

— концесіонерам збиткових і низькорентабельних об'єктів концесії, концесіодавець може надавати пільги щодо концесійних платежів, а також передбачати в договорі концесії надання дотацій, компенсацій та пільг. Порядок визначення таких об'єктів, а також умови надання дотацій, компенсацій та пільг встановлюються Кабінетом Міністрів України;

— концесіонер здійснює свою діяльність у будь-якій організаційно-правовій формі;

— порядок створення юридичних осіб для здійснення концесійної діяльності, їх реорганізації і ліквідації та умови виконання ними концесійних договорів визначаються законодавством України;

— право власності на поліпшене, реконструйоване, технічно переоснащене майно державної власності залишається відповідно за державою;

— концесіонер має право на адекватне і ефективне відшкодування витрат, зроблених у зв'язку з поліпшенням майна, отриманого в концесію, за рахунок отриманого прибутку, якщо інше не передбачено концесійним договором;

— передача об'єкта у концесію здійснюється у строки і на умовах, визначених у концесійному договорі;

— майно, отримане у концесію, включається до балансу концесіонера — юридичної особи, з зазначенням, що це майно отримане у концесію;

— якщо концесіодавець у строки і на умовах, визначених у концесійному договорі, не передасть об'єкт концесії, концесіонер має право вимагати від концесіодавця передачі об'єкта концесії та відшкодування збитків, завданих затриманням передачі, або вимагати розірвання концесійного договору і відшкодування збитків, завданих йому невиконанням концесійного договору;

— концесіонером можна стати лише через конкурс;

— навіть за наявності лише однієї заявки на участь у конкурсі можна отримати об'єкт у концесію за умови дотримання істотних умов договору та відповідності критеріям конкурсу;

— концесіонер зобов'язаний використовувати на об'єкті концесії нові технології та техніку вітчизняного виробництва, якщо інше не передбачено умовами договору, що стимулює розвиток вітчизняного виробництва [2, с. 209].

Таким чином, для активізації інституціональних перетворень у вугільній галузі запропоновано в якості залучення інвестицій розповсюджувати фінансування вугільних підприємств державної форми власності через механізм державно-приватного партнерства, зокрема на правах концесії. Необхідність введення такого режиму інвестування обумовлюється дефіцитом державного бюджету та можливістю отримання додаткових капіталовкладень у власність, яка потребує суттєвих дотацій й ефективного менеджменту.

Проте можливим стає варіант, що інвестори відмовляться вкладати кошти в збиткові державні шахти, а стануть перекуповувати приватизовані. Для запобігання такого розвитку подій слід, перш за все, вирішити проблему зі збутом вугілля, забезпечити рівні умови роботи для приватних і державних вугледобувних підприємств, створити прозору законодавчу базу і демонополізувати ринок збуту вугільної продукції. Лише в цьому випадку власники приватних шахт не будуть зацікавлені у продажі своїх підприємств, а потенційні інвестори — вимушені інвестувати державну власність.

ВИСНОВКИ

Під інституціональними перетвореннями розуміється зміна формальних і неформальних умов госпо-

дарської діяльності. Ця система заходів включає, перш за все, розробку і застосування законодавства, що відповідає ринковим умовам господарювання. До інституціональних перетворень зазвичай відносять зміну власності, формування нових організацій і установ ринкового типу (комерційних банків, товарних і фондових бірж, інвестиційних фондів та ін.), а також створення нової системи державного управління вугільним господарством (шляхом заміни адміністративних важелів економічними, перш за все, бюджетними і податковими).

Увага світової енергетики сконцентрувалася на вугільній галузі ще з початку 2000-го року, і сьогодні обсяги видобутку вугілля в світі вже досягли 4,6 млрд тонн. В Україні зворотний процес — зменшення видобутку і зниження якісних показників вугілля. Така ситуація обумовлює необхідність розробки і впровадження механізму інституціональних перетворень у вугільній галузі.

Впровадження державно-приватного партнерства в вугільній галузі дозволяє залучати додаткові кошти на розвиток підприємств в умовах дефіциту державних коштів, що особливо актуально в останні роки. Для учасників державно-приватного партнерства позитивним є можливість справедливого розподілу ризиків, довготривалість партнерських відносин та ефективний менеджмент, оскільки партнер зацікавлений якомога швидше вийти на прибуток та повернути вкладені кошти.

Література:

1. Алавердян Л.М. Механізм формування ефективності вугільної промисловості за рахунок розширення державно-приватного партнерства через механізм концесії / Л.М. Алавердян // Менеджер: Вісник Донецького державного університету управління. — № 1 (55). — 2011. — С. 206—211.
2. Анастасьєва Л. Глеющий астный уголек / Л. Анастасьєва // Эксперт. — 2008. — № 21. — С. 18—21.
3. Закон України "Про державно-приватне партнерство" від 1 липня 2010 року № 2404-VI // Офіційний вісник України. — 2010. — № 58. — Ст. 1988.
4. Лівень О. Хроническое недофинансирование. Угольщикам требуется все больше бюджетных денег [Електронний ресурс] / О. Лівень // Энергобизнес. — 2011. — № 4. — Режим доступу: <http://www.uaenergy.com.ua/>
5. Результаты 2010 года для угольной промышленности [Електронний ресурс]: Український бізнес ресурс / Промышленный рынок. — 2011. — № 1. — Режим доступу: <http://ubr.ua/market/industrial/rezultaty-2010-goda-dlia-ugolnoi-promyshlennosti-73714>

References:

1. Alaverdian, L. M. (2011), "Mechanism forming efficiency of the coal industry by expanding public-private partnerships through the concession mechanism", Menedzher: Visnyk Donets'koho derzhavnoho universytetu upravlinnia, vol. 55, no. 1, pp. 206—211.
2. Anastas'eva, L. (2008), "Smoldering ember private", Ekspert, vol. 21, pp. 18—21.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Public-Private Partnership", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (Accessed 29 August 2013).
4. Liven', O. (2011), "Chronic underfinancing. Coal companies need more budget money", Enerhobiznes, vol. № 4, available at: <http://www.uaenergy.com.ua/> (Accessed 29 August 2013).
5. Ukrainian Business Resource (2011), "2010 results for the coal industry", available at: <http://ubr.ua/market/industrial/rezultaty-2010-goda-dlia-ugolnoi-promyshlennosti-73714> (Accessed 29 August 2013).

Стаття надійшла до редакції 10.07.2013 р.

*В. В. Узунов,
к. е. н., доцент, ректор, Університет економіки та управління*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

*V. Uzunov,
Ph.D., Associate Professor, Rector, University of Economics and Management*

STRATEGIC DIRECTIONS OF INNOVATIVE REGIONS' DEVELOPMENT IN UKRAINE

Розглянуто стратегічні напрями інноваційного розвитку регіонів України.

Strategic directions of innovative regions' development in Ukraine are considered.

Ключові слова: механізм державного управління, зона інноваційного розвитку, стратегія, інновації, регіональна інноваційна політика, стратегія інноваційного розвитку, інноваційний потенціал, регіон.

Key words: mechanism of state administration, zone of innovative development, strategy, innovations, regional innovative politics, strategy of innovative development, innovative potential, region.

ВСТУП

Необхідно прискорити нововведення, що є відповіддю на довгострокові виклики розвитку, і стимулювати прогрес сучасних виробництв, видів послуг і компаній, які зможуть грати вирішальну роль в забезпеченні нових джерел економічного зростання.

Влада повинна здійснювати інноваційну політику використовуючи антикризові програми стимулювання. Ця політика націлена на розвиток досліджень, підприємництва, людського капіталу та здібностей, "зелених" технологій та інвестицій в інфраструктуру, включаючи інформаційні і комунікаційні мережі. При цьому чинник часу для модернізації економіки, підвищення її конкурентоспроможності стає визначальним як для країни в цілому, так і для її регіонів.

Нині ведеться активний пошук шляхів та методів вирішення актуальних проблем активізації зон інноваційного розвитку для інноваційного розвитку економіки регіонів. Тому, виникає необхідність у розробці такої стратегії соціально-економічного розвитку регіону, яка, не порушуючи цілісності та єдності української держави, його економічного простору, забезпечувала б перехід до інноваційної економіки. Завданням стратегії є ефективне використання готівкових коштів для досягнення основної мети.

Стратегічна мета розвитку зони інноваційного розвитку повинна відображати інтереси усіх або, принаймні, більшості суб'єктів, і залишатися незмінною і досяжною на певному відрізку часу. Істотна роль у виборі стратегічних пріоритетів відводиться державі.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначення стратегічних напрямів інноваційного розвитку регіонів України з метою вдосконалення державної інноваційної політики. Дослідження побудовано на системному підході, а також сукупності методів, які забезпечують реалізацію такого підходу, а саме: аналізу, синтезу та логічного узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Регіональні чинники, що впливають на процес соціально-економічного розвитку національної економіки та істотні відмінності, що породжують ефективність діяльності усіх пріоритетних галузей для розвитку України, практично не зачіпають інноваційну сферу. Це пояснюється наступними причинами:

1) низькі темпи оновлення основного капіталу реального сектора економіки перешкоджають здійсненню інноваційно-технологічного переозброєння

виробництва, що у свою чергу визначає низький попит на інноваційну машинно-технічну продукцію; у свою чергу, зношена та морально застаріла виробнича база оброблявальних галузей обмежує освоєння і випуск інноваційної продукції цих галузей, знижує якість і конкурентоспроможність виробів виробничо-технічного призначення і товарів народного споживання;

2) низький попит на продукцію галузей машинобудування, що виробляють машини та устаткування для галузей реального сектора економіки, обмежують можливості машинобудівних підприємств у сфері проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок з метою істотної модернізації або розробки принципово нової машинно-технічної продукції.

Нині аспекти стратегічного характеру (у тому числі і в регіональному аспекті), що формулюються українською владою, відбиваються в щорічних Посланнях Президента України, в програмах середньострокового та довгострокового соціально-економічного розвитку країни. Зокрема в щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році", відзначено, що подальше екстенсивне нарощування регіонального виробництва, розвиток економіки виключно на засадах експортної сировинної зорієнтованості без глибинних структурно-інноваційних зрушень уже найближчим часом стикнеться з ризиками і загрозами, вплив яких на регіональний розвиток неухильно посилюватиметься й може спричинити:

- подальше падіння обсягів виробництва в основних галузях економіки регіонів (передусім це стосується тих регіонів, виробничі комплекси яких глибше інтегровані у світове господарство);

- поглиблення диспропорційності соціально-економічного розвитку регіонів, збільшення кількості проблемних територій;

- втрату інвестиційної мотивації суб'єктів господарювання, погіршення інвестиційного клімату в регіонах, вплив капіталу з виробничої сфери у сферу торгівлі, посередницьких і фінансових операцій;

- поширення прагнення місцевих товаровиробників обмежити доступ зовнішніх конкурентів на локальні ринки, нарощування тенденцій "економічної замкненості" регіонів;

- прискорення процесів перерозподілу місцевих ресурсів на користь адміністративних центрів регіонів, що загострить ризики занепаду периферійних територій.

Посилення ризиків настання "другої хвилі" світової фінансово-економічної кризи, очікування погіршення кон'юнктури світових ринків обумовлюють необхідність визнання серед базових пріоритетів соціально-економічного розвитку України на період 2013—2014 рр. орієнтацію на зміцнення конкурентоспроможності регіонів (у т.ч. у спосіб задіяння потенціалу внутрішнього облаштування країни, посилення ємності регіональних ринків, зростання платоспроможності місцевих суб'єктів господарювання, дієздатності публічної влади на місцевому рівні) зі збереженням переваг відкритості національної економіки. Зазначене потребує мобілізації місцевих ресурсів розвитку, оптимізації процесів їх використання на основі узгодження економічних інтересів та об'єднання зусиль регіонів, держави, бізнесу і громадянськості [1, с. 138].

Зрештою, від того, на якому рівні буде задіяний науково-освітній, промисловий та трудовий потенціали при реалізації інноваційних програм розвитку зон інноваційного розвитку, залежить інтенсивність та збалансованість розвитку регіону. Основні цілі та завдання розвитку зон інноваційного розвитку на різних рівнях управління можна представити у вигляді наступної схеми:

- на державному рівні (формування інноваційного потенціалу відтворення національної економіки, забезпечення макроекономічної пропорційності в розвитку регіонів та галузей економіки і промисловості);

- на регіональному рівні (інноваційно-технологічне переозброєння галузей промисловості, підйом промислового виробництва в регіоні, зростання споживання послуг науки та освіти, формування економічних чинників розвитку соціальної сфери);

- на рівні бізнесу (підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг, розширення ринку збуту продукції, зростання ефективності виробничо-економічної діяльності).

Обов'язковою умовою формування зон інноваційного розвитку є створення в регіоні сприятливого клімату для розвитку інноваційного підприємництва та інноваційної діяльності, включаючи фінансово-економічні, організаційні та правові заходи державної підтримки інноваційних процесів.

Завдання модернізації економіки регіону полягають у прискореному розвитку виробничого сектора шляхом випуску якісної та конкурентоздатної продукції на основі сучасної технологічної структури і активізації інноваційного потенціалу регіону, а також гармонійного розвитку усіх галузей виробничого сектора та соціальної сфери [2, с. 38].

Основним механізмом реалізації інноваційної політики повинен стати такий бюджетно-податковий механізм, який забезпечував би згладжування занадто великої диференціації в доходах, у майновому положенні різних верств суспільства, величезної територіальної диференціації бюджетної забезпеченості та рівня життя населення.

Цей механізм повинен забезпечувати дотримання інтересів усіх учасників: адміністрації регіону (зацікавленість у збільшенні бюджетних надходжень від діяльності промислових підприємств, в підвищенні зайнятості населення і так далі); підприємств-ініціаторів проектів (зацікавленість у підвищенні конкурентоспроможності, у збільшенні вартості бізнесу) і бізнес-співтовариства регіону (лобювання інтересів бізнесу, забезпечення взаємодії усіх зацікавлених сторін).

Основним механізмом регіональної економічної політики залишаються державні цільові програми, що забезпечують вирішення проблем стратегічного характеру. Їх особлива роль визначається тим, що в силу свого інвестиційного характеру вони здатні робити реальний позитивний вплив на структурну перебудову економіки регіонів за умови оптимального вибору напрямів використання виділених на їх реалізацію фінансових ресурсів.

Одним з методів реалізації ефективною регіональної політики, спрямованою на модернізацію в економіці та в соціальній сфері, є перехід до інтерактивної системи цільового соціально-економічного прогнозування. Така система вимагає, щоб показники соціально-економічних прогнозів, що розробляються на державному рівні, були конкретизовані за регіонами України і повідомлялися в якості орієнтиру для самостійної розробки регіонального соціально-економічного прогнозу.

У свою чергу результати регіональних прогнозів повинні повідомлятися регіонами на державний рівень. З урахуванням їх узагальнення повинні коригуватися показники загальноукраїнського прогнозу.

Найважливішим інструментом інтерактивної системи цільового соціально-економічного прогнозування повинен стати прогноз соціальних індикаторів, який необхідно розробляти за основними показниками соціального розвитку. Початковим моментом тут повинен виступати прогноз відповідних показників соціального розвитку по Україні в цілому. Надалі ці загальноукраїнські прогнозні показники мають дезагрегувати за усіма регіонами України і повинні враховувати як динаміку відповідних показників в тому або іншому ре-

гоні, так і вимогу зниження регіональної диференціації, що склалася в звітні роки, за цими показниками [3, с. 121].

У систему показників оцінки реалізації інноваційних регіональних програм можна включити:

— на державному рівні — взаємодію промислового та науково-освітнього потенціалу регіону, інноваційно-технологічний розвиток міжгалузевих комплексів, розвиток підприємств оброблювальної промисловості в регіоні, розвиток малого та середнього бізнесу, участь великого регіонального бізнесу в регіональних інноваційних програмах;

— на регіональному рівні — участь установ науки та освіти в розвитку інноваційної сфери промисловості (вартість замовлень на надання послуг науково-дослідного характеру підприємствам і організаціям; витрати на підготовку і перепідготовку кадрів для підприємств оброблювальної промисловості; чисельність зайнятих на малих і середніх підприємствах — суб'єктах інноваційної діяльності — промислового і науково-технічного характеру); активізація міжгалузевих зв'язків, формування погоджених інноваційних програм розвитку міжгалузевих комплексів (інтегральний показник прогнозованої ефективності міжгалузевої взаємодії в ході реалізації інноваційних проектів); участь малих і середніх підприємств в інноваційному процесі; інноваційно-технологічне переозброєння підприємств легкої та харчової промисловості;

— на рівні бізнесу — розвиток виробництв; інноваційно-технологічне оновлення виробничого апарату; збільшення долі інноваційної продукції в структурі асортименту.

Сучасна державна регіональна політика спрямована на забезпечення збалансованого інноваційного розвитку регіонів, скорочення міжрегіональної диференціації в соціально-економічному розвитку регіонів та якості життя населення.

Збалансований територіальний розвиток України передбачає орієнтування на забезпечення умов, що дозволяють кожному регіону мати необхідні і достатні ресурси для забезпечення гідних умов життя населення, комплексного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів.

Досягнення цієї мети можна забезпечити в ході реалізації державної регіональної політики, спрямованої на реалізацію потенціалу розвитку кожного регіону, подолання інфраструктурних та інституціональних обмежень, створення рівних умов для громадян і сприяння розвитку людського потенціалу, проведення цілеспрямованої роботи з розвитку міжрегіональних відносин, реформування системи державного управління та місцевого самоврядування.

Стратегія інноваційного розвитку регіону є елементом державної системи стратегічного планування і, будучи його частиною, повинна, з одного боку, конкретизувати загальнонаціональні цілі та пріоритети розвитку, а, з іншого боку, інтегрувати на рівні регіону стратегії інноваційного розвитку суб'єктів, що входять у нього [4, с. 58].

Головне завдання стратегії інноваційного розвитку регіону полягає в забезпеченні координації у рамках зони інноваційного розвитку дії державних галузевих стратегій, стратегій розвитку суб'єктів, що входять до регіонів, та муніципальних утворень, стратегічних планів великих компаній (включаючи природні монополії та державні корпорації).

У стратегії інноваційного розвитку регіону аналізується потенціал, проблеми і перспективи розвитку основних галузей, виявляються найбільш перспективні і значимі для економіки регіону і країни в цілому, точки і напрями інноваційного зростання, кластери, зони випереджаючого розвитку, зони інноваційного розвитку комплексні інвестиційні проекти і намічається система заходів з їх реалізації.

Стратегія інноваційного розвитку регіону визначає пріоритети і напрями розвитку державної виробничої та соціальної інфраструктури, а також міжрегіональні проекти, що роблять визначальний вплив на економічний розвиток регіону в цілому та суб'єктів, що входять в нього.

У стратегії інноваційного розвитку регіону визначаються:

— конкурентні переваги і спеціалізація кожного суб'єкта, що входять до його складу;

— цілі та завдання просторового розвитку регіону;

— заходи з забезпечення збалансованого розвитку його суб'єктів і окремих територій.

На основі визначених у стратегії інноваційного розвитку регіону конкурентних переваг і спеціалізації суб'єктів, що входять у нього, формуються стратегії і програми соціально-економічного розвитку кожного суб'єкта та територіальних утворень. Таким чином, успішність реалізації такої мети розвитку в системі стратегічного планування повністю залежить від спільних і злагоджених дій органів влади усіх рівнів, оскільки неможливо розвивати і створювати зони інноваційного розвитку регіону тільки власними силами, без участі державного центру і без урахування сукупного економічного потенціалу регіону, інтересів усіх його суб'єктів і, найголовніше, інтересів людей, що мешкають на цих територіях.

Для реалізації завдань переходу регіонів та нашої країни в цілому на шлях інноваційного розвитку необхідно, передусім, відмовитися від спрощеного, одностороннього розуміння інноваційного розвитку, що найчастіше ототожнюється виключно з високотехнологічними виробництвами, особливо з інформаційною сферою.

Оскільки справа не у сфері генерації і застосування нових знань і технологій, а в ступені їх використання, глибини "проникнення" в технологічні процеси (це стосується, у тому числі, традиційних галузей виробництва, у тому числі сільського господарства). Інновації і знання є ключовими чинниками, що сприяють виходу з кризи і виведенню світової економіки на стійкіший шлях розвитку.

Модернізація усіх галузей національної економіки можлива лише на основі широкомасштабного запозичення західних технологій і методів господарювання при поступовому нарощуванні власного інноваційного потенціалу. Успіх запозичення залежить від здатності країни та регіону розпізнавати цінність нової зовнішньої інформації, засвоювати її та застосовувати для комерційного використання. Звичайно, ідея модернізації через запозичення не нова. Але і досі ще домінує точка зору, що нам варто негайно будувати інноваційну економіку, а для цього необхідно зосередити зусилля на тих напрямках, де Україна зберігає конкурентні переваги і має шанси обігнати західні країни, іншими словами, підтримувати відібрані "пріоритетні напрями" [5, с. 20].

Основними завданнями інноваційного розвитку регіону є, по-перше, прискорення модернізації технологічної бази виробництва і підвищення стійкості його розвитку, по-друге, забезпечення економіці регіону конкурентних переваг на довгострокову перспективу за рахунок активного залучення до практики і впровадження на ринок перспективних для регіону результатів науково-технічної та інноваційної діяльності.

Україна, маючи унікальний транспортно-транзитний потенціал і найбільш сприятливі для відпочинку і розвитку сільського господарства природно-кліматичні умови, є багатогою на природні ресурси для промислового розвитку, використовує свій ресурсний потенціал далеко не повністю. На нашу думку, серед головних проблем, стримуючих модернізацію економічного розвитку України, можна назвати:

— порівняно низький рівень продуктивності праці у більшості ключових галузей і секторів національної економіки;

— вкрай низький ступінь інноваційної активності і незначна кількість у регіонах високотехнологічних видів діяльності;

— відсутність лідируючих інноваційно-освітніх кластерів;

— невідповідність професійно-кваліфікаційного складу робочої сили та довгострокових пріоритетів регіонального розвитку;

— значні міжрегіональні відмінності за ступенем економічної активності і рівнем життя населення;

— відносно низький рівень енергозабезпеченості і недостатньо розвинена інженерна інфраструктура регіонів.

Перераховані проблеми мають бути в основному вирішені в середньостроковій перспективі, що дозволить створити необхідну основу для реалізації пріоритетів інноваційної модернізації національної економіки на довгострокову перспективу.

Особливу роль у зміцненні взаємодії регіонів повинні зіграти такі галузі спеціалізації, як сільське господарство і рибальство, транспорт і логістика, туризм і рекреація.

У сільському господарстві можуть розвиватися проекти, спрямовані на створення загальної інфраструктури на межі суб'єктів, розвиток зв'язків між сільськогосподарськими підприємствами, розвиток територіально-виробничих кластерів.

У сфері транспорту та логістики взаємодія регіонів потрібна для вироблення єдиної транспортної політики з урахуванням оптимальної спеціалізації транспортних вузлів, що розвиваються, забезпечення їх взаємодоповнюючого, збалансованого та погодженого розвитку транспортної інфраструктури, створення і налагодження транспортних коридорів.

У туристичній сфері взаємодія може розвиватися шляхом розробки загальних туристичних маршрутів, створення єдиних туристичних продуктів, вироблення стандартів якості сервісу.

Важливим напрямом міжрегіональної взаємодії є розробка спільних проектів в соціальній сфері: співпраця може ефективно розвиватися, зокрема у сфері освіти, підготовки фахівців, обміні студентами, підтримці великих наукових досліджень.

Особливу увагу необхідно приділити розвитку і створенню зон інноваційного розвитку. В результаті будуть формуватися територіально-промислові кластери, орієнтовані на високотехнологічні виробництва в пріоритетних галузях національної економіки з використанням високотехнологічних, ресурсозберігаючих та екологічно чистих інноваційних технологій; це сприятиме подальшому розвитку туристсько-рекреаційних зон з високим рівнем надання сервісних послуг на територіях округу із сприятливими природно-кліматичними умовами та розвитку транспортно-логістичних вузлів і транспортної мережі.

На території зон інноваційного розвитку регіонів існують сприятливі умови для формування і розвитку територіально-виробничих кластерів в таких галузях, як хімічне виробництво, транспортно-логістичні послуги, виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка, машинобудування (суднобудування, транспортне машинобудування, виробництво сільськогосподарської техніки, та ін.), туристсько-рекреаційні послуги, виробництво будівельних матеріалів.

Проте реалізації розвитку кластерів перешкоджає ряд обставин, серед яких головним є високий знос основних фондів багатьох підприємств, що негативно позначається на якості продукції, що випускається, або

послуг, що надаються, а також недостатньо розвинена інституціональна та виробнича інфраструктура підтримки розвитку кластерів.

ВИСНОВКИ

Отже, стратегія розвитку регіону повинна ґрунтуватися на районному плануванні і зональному розвитку. Необхідно відмітити, що політика в сфері створення зони інноваційного розвитку повинна бути продуманою і послідовною, у зв'язку з незадовільними прогнозами розвитку регіонів України в середньостроковій перспективі, зони інноваційного розвитку зможуть стати не лише чинником розвитку, але і діючим інструментом розвитку регіональної інноваційної політики в Україні.

Для зміни ситуації потрібне формування кластерної політики, яка має бути націлена на формування умов для організаційного розвитку кластерів: створення інститутів підтримки розвитку кластерів (центрів кластерного розвитку для суб'єктів малого і середнього підприємництва, асоціацій і об'єднань підприємств, фондів фінансової підтримки кластерних проектів) і розробку довгострокових стратегій розвитку кластерів; розвиток усіх видів інфраструктури (транспортної, енергетичної, інженерної, соціальної, науково-освітньої, фінансової та іншої), спрямованої на поліпшення умов конкуренції і полегшення створення нових підприємств, що розвиваються, в кластерах.

Література:

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: НІСД, 2013. — 576 с.

2. Буняк Н.М. Інноваційний потенціал регіону: сутність та методика оцінки / Н.М. Буняк // Економіка та держава. — 2011. — № 11. — С. 38—40.

3. Захарченко В.И. Инновационное развитие в Украине: теория, технология, практика / В.И. Захарченко, Н.Н. Меркулов, Л.В. Ширяева. — Одесса: Фаворит, 2011. — 640 с.

4. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком країни: визначення основних понять / О.Б. Коротич // Вісник економічної науки України. — 2010. — № 2 — С. 57—61.

5. Самойліков О.Ю. Перспективи розвитку державно-приватного партнерства як механізму підвищення науково-технічного та інноваційного потенціалу в Україні / О.Ю. Самойліков // Проблеми науки. — 2013. — № 2. — С. 18—24.

References:

1. Schorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy (2013), Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2013 rotsi [About internal and external position of Ukraine in 2013], NISD, Kyiv, Ukraine.

2. Buniak, N.M. (2011), "Innovative potential of region: is essence and methodology of estimation", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 38—40.

3. Zakharchenko, V.Y., Merkulov, N.N. and Shyriaeva, L.V. (2011), *Ynnovatsyonnoe razvytye v Ukrainy: teoriya, tekhnolohiya, praktyka* [Innovative development in Ukraine: theory, technology, practice], Favoryt, Odessa, Ukraine.

4. Korotych, O.B. (2010), "State administration by regional development of country: determination of basic concepts", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2, pp. 57—61.

5. Samojlikov, O.Yu. (2013), "Prospect of development of state-private partnership as mechanism of increase of scientific and technical and innovative potential in Ukraine", *Problemy nauky*, vol. 2, pp. 18—24.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2013 р.

*В. О. Омельчук,
д. е. н., доцент кафедри соціальної і гуманітарної політики,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЖИТЛОВО-БУДІВЕЛЬНИХ ЗАОЩАДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

*V. Omelchuk,
d. ec. sc., associate professor of department of social and humanitarian policy,
National Academy of Public Administration, President of Ukraine, Kyiv*

FORMATION OF THE NATIONAL CONTRACTUAL SAVINGS FOR HOUSING IN UKRAINE

У статті обґрунтовано основні положення створення та функціонування в Україні системи житлово-будівельних заощаджень. Запропоновано її реалізацію через будоощадкаси на базі Ощадбанку. Обґрунтовано основні напрями підтримки державою системи будівельних заощаджень.

The basic provisions of the establishment and functioning system of contractual savings for housing in Ukraine have been grounded in the article. Its realization using bausparkasse at the Savings Bank has been proposed. The basic directions of state support for building savings have been grounded.

Ключові слова: житлова проблема, житлове іпотечне кредитування, житлово-будівельні заощадження, будоощадкаса.

Key words: housing problems, mortgage, contractual savings for housing, bausparkasse.

ВСТУП ТА ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Житлова проблема в Україні була і залишається однією з найбільш суспільно-значимих. На початок 2013 року 1022 тис. сімей та однаків перебували на квартирному обліку, при тому що за 2012 рік з зазначеної категорії громадян отримали житло лише 7 тисяч [2] (менше 1% квартирної черги). Якщо врахувати, що на квартирному обліку громадяни перебувають лише за місцем реєстрації, то фактично житла потребує ще й значна кількість трудових мігрантів, які працюють у столиці та інших великих містах. Вони проживають у орендованому житлі, але зареєстровані в інших населених пунктах.

Житлові іпотечні кредити доступні дуже незначній частині населення не лише через ціни на житло, але й в силу високих відсоткових ставок, що пояснюються вартістю ресурсів, які залучають банківські установи. Так, у 2012 році в окремі періоди середня ставка за депозитами перевищувала 19% [14]. При такій вартості ресурсної бази низьких відсоткових ставок за житловими іпотечними кредитами очікувати не логічно.

У той же час світова практика виробила інститути, які дозволяють залучати в сферу житлового іпотечного кредитування досить значні кошти населення та надають житлові іпотечні кредити під нижчі відсоткові ставки, ніж банківські установи. Такі інститути отримали назву ощадно-кредитних і найбільш поширеними формами їх реалізації на сучасному етапі розвитку житлового іпотечного кредитування є будоощадкаси (Німеччина, Чехія, Угорщина, Словаччина,

Польща, на етапі становлення вони перебувають у Росії, Казахстані) та будівельно-ощадні асоціації (США, Великобританія).

За межами банківської системи населення України зберігає суму коштів, яка в декілька разів перевищує величину іпотечного портфелю українських банків [13]. Останній згідно з даними консалтингової компанії "Просто-банкконсалтинг" в липні 2013 року зменшився на 878 млн грн. і на кінець місяця становив 61,26 млрд грн. [1].

Отже, в Україні потрібно впровадити інститути житлового іпотечного кредитування, які б мали змогу формувати дешеву ресурсну базу, а саме — інститути ощадно-позикового типу.

Останнім часом переваги та недоліки іпотечних інститутів ощадно-позикового типу, а також перспективи їх впровадження в Україні є предметом широкого наукового обговорення [3; 6; 15; 16].

Наукові дискусії знайшли певне відображення й у діяльності уряду. У 2010 році урядом було схвалено Концепцію розвитку житлової кооперації та запровадження житлових будівельно-ощадних кас в Україні [4]. Концепцією передбачалося створення правових та організаційних засад для розвитку житлової кооперації та запровадження житлових будівельно-ощадних кас, однак у відповідних законах дана концепція розвитку не отримала. Тому ні організаційних, ні правових засад впровадження та розвитку іпотечних інститутів ощадно-позикового типу та житлово-будівельних заощаджень створено не було. У 2012 році зазначений

документ втратив чинність [11]. Таким чином маємо констатувати, що уряд на сучасному етапі фактично відмовився від ідеї впровадження системи житлово-будівельних заощаджень в Україні та ощадно-позикових інститутів, через які вона б реалізувалася. Водночас деякі науковці переконливо доводять, що такі інститути мають всі перспективи стати дієвими інструментом у вирішенні житлової проблеми в Україні [3, 9, 16]. Потрібно зазначити, що незважаючи на значний науковий інтерес до проблеми можливості та доцільності впровадження в Україні інститутів житлового іпотечного кредитування ощадно-позикового типу, питання, яким чином вони можуть бути впроваджені в уже існуючу інституційну структуру українського фінансового ринку, залишається невирішеним. Тому метою статті є окреслити основні положення можливої реалізації в Україні системи житлово-будівельних заощаджень на базі будівельно-ощадних кас (далі будоощадкас).

ОГЛЯД ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Основні особливості функціонування інститутів житлового іпотечного кредитування ощадно-позикового типу розглянуті В. Меркуловим [5], В. Полтеровичем та О. Старковим [9]. Зазначені особливості зводяться до наступного:

— головною метою функціонування системи будоощаджень є покращення стану справ у сфері житлового забезпечення населення, а не отримання прибутку;

— вкладниками є та частина громадян, які заощаджують та накопичують кошти для придбання житла;

— участь у системі будоощаджень передбачає два етапи: накопичувальну програму, після якої вкладники гарантовано отримують кредит на придбання житла під його заставу та етап погашення кредиту;

— виконання накопичувальної програми учасником є одночасним підтвердженням його платоспроможності як позичальника по іпотечному кредиту.

Можливість застосування світового досвіду впровадження іпотечних інститутів ощадно-позикового типу в Україні розглянуті Г. Кондрашовою [3], Н. Харіною [15; 16], та автором в роботах [6—7]. Головний висновок, який можна зробити з наведених робіт — в Україні є доцільним впровадження інститутів житлового іпотечного кредитування ощадно-позикового типу, зокрема будівельно-ощадних кас (далі будоощадкас).

Однак для того, щоб на практиці впровадити будоощадкас, необхідно окреслити основні напрями вирішення таких питань:

1. Законодавчо врегулювати функціонування системи будівельних заощаджень. Існуюче в Україні законодавство не містить окремих норм, які б встановлювали правові основи та чітко регламентували систему будівельних заощаджень. З іншого боку, законодавство не містить норм, які б забороняли її функціонування. Тому в дещо спрощеному вигляді до неї епізодично звертаються окремі комерційні банки (як найбільш відомо можна навести програму банку "Аркада").

2. Визначитися з організаційним забезпеченням системи будоощаджень. У даному напрямі необхідно визначитися з тим, на основі яких фінансових інститутів (нових, або ж створених спеціально) буде функціонувати система будоощаджень.

3. Визначити роль держави у функціонуванні зазначеної системи.

Потрібно зазначити, що всі три питання є взаємопов'язаними і мають вирішуватися комплексно.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Отже, найперше необхідно законодавчо врегулювати функціонування системи будоощаджень та їх інституційну форму — будівельно-ощадні каси. Для цього потрібно розробити та прийняти Закон України "Про національну систему будівельних заощаджень", де було б визначено мету створення системи будоощаджень: сприяття вирішенню житлової проблеми в Україні, а також зазначено роль держави у цій системі зокрема:

1) встановлені державні гарантії вкладникам будівельних заощаджень;

2) встановлені премії держави на вклади в рамках будоощаджень (фахівці переконливо доводять, що функціонування системи будоощаджень без державних субсидій вкладникам принаймні на початковому етапі її розвитку (5—10 років) не має перспектив [9]). Розмір премії становитиме близько 10% річних від суми вкладу. В умовах України її

доцільно встановити у розмірі середніх ставок за депозитами в іноземній валюті комерційних банків;

3) гарантоване державою індексування коштів на накопичувальних рахунках при зміні валютного курсу за рахунок бюджету.

У даному законі необхідно визначитися з формою реалізації системи будоощаджень, найбільш доцільно обрати будоощадкаси, які без значних державних витрат можуть бути створені на основі Ощадбанку. На вкладників будоощадкас поширювалися б автоматично державні гарантії по вкладам, як і в інших клієнтах Ощадбанку. До того ж Ощадбанк має найчисленнішу мережу відділень у всіх регіонах України.

Тому доцільно визначити, що Національна будівельно-ощадна каса функціонуватиме як окремий департамент Ощадбанку з особливим статусом.

У зазначеному законі доцільно визначити і механізм отримання житлового іпотечного кредиту через будоощадкасу: накопичувальна програма на спеціальних рахунках, відкритих в Ощадбанку, отримання кредиту під заставу житла та його погашення. Згідно світової практики, премія на вклади зараховується на рахунок наприкінці року [9, с. 126]. Тому існує загроза нестабільності фінансових надходжень до будоощадкаси через те, що вкладникам вигідно вносити крупні платежі наприкінці року, щоб максимально збільшити залишок по накопичувальному вкладу перед нарахуванням премії держави на нього. Тому доцільно передбачити внесення фіксованих сум платежів щомісяця. Якщо вкладник пропускає декілька платежів він виключається з системи будоощаджень з поверненням вкладу, але без премії.

Законодавчо необхідно встановити заборону будоощадкасі займатися будь-якими видами діяльності, окрім надання житлових іпотечних кредитів, залучення коштів населення на накопичувальні рахунки та участі в програмах рефінансування Державної іпотечної установи (ДІУ).

Сума кредиту, який видається будоощадкасою, встановлюється в договірному порядку і не може перевищувати суму, яка акумульована на спеціальному рахунку в рамках накопичувальної програми учасником. Таким чином, загальна сума виплат будоощадкаси по закінченню накопичувальної програми складається з залишку коштів на накопичувальному рахунку (разом з державними субсидіями) та суми іпотечного кредиту.

Систему будоощаджень доцільно одразу орієнтувати на первинний сегмент житла з метою стимулювання попиту на новозбудоване житло і, таким чином, стимулювання будівельної активності в Україні.

Суттєвою проблемою залучення коштів населення на тривалий період на накопичувальні рахунки є інфляція та зміни валютного курсу (адже не секрет, що ціни на житловому ринку в Україні прив'язані до долара США). Тому накопичений внесок і розмір кредиту (зазначений у контракті) мають враховувати інфляцію та індексуватися зі зміною валютного курсу. На це необхідно передбачити кошти з Державного бюджету. Тобто ризики зміни валютного курсу за період накопичувальної програми бере на себе держава.

Через залежність ресурсів будоощадкаси для видачі кредитів від надходження грошей від нових вкладників доцільно передбачити у законі про систему будоощаджень, що термін видачі кредиту не може бути встановлено заздалегідь. Проте потрібно зазначити, що кредит видається не пізніше встановленого терміну (наприклад, 6-ти місяців з дня закінчення виконання накопичувальної програми).

Таким чином, Національна будоощадкаса буде фактично окремим департаментом Ощадбанку. Зазначений департамент повинен мати окремий баланс і мати спеціальний статус. Зокрема на нього не повинні поширюватися норми резервування згідно "Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків" (затв. Пост. Правління НБУ від 25.01.2012 № 23) [8].

Для накопичення коштів в рамках системи будоощаджень доцільно запровадити в Ощадбанку спеціальні накопичувальні рахунки з можливістю поповнення та субрахунки до них для зарахування премії держави. З метою врахування інфляції сума коштів на таких рахунках повинна індексуватися і бути прив'язаною до іноземної валюти (долара США, як і ціни на ринку житлової нерухомості).

Логічним є включення будоощадкаси до переліку фінансових установ, які будуть рефінансуватися ДІУ. Однак для цього потрібно внести зміни у стандарти ДІУ "Стандарти

Рис. 1. Схема функціонування системи національних будівельних заощаджень в Україні

Джерело: розроблено автором.

надання, рефінансування та обслуговування житлових іпотечних кредитів" [12].

У діючому вигляді зазначений стандарт виключає іпотечні кредити, надані будощадкасою з числа тих, які можуть бути рефінансовані ДІУ, бо в ньому є вимоги щодо нормативного значення коефіцієнтів співвідношення щомісячних витрат потенційного позичальника на обслуговування боргу за іпотечним кредитом, до його чистого доходу РТІ (не більше 45%) та співвідношення загальної суми усіх періодичних зобов'язань позичальника до чистого сукупного його доходу за той же період ОТІ (не більше 50%) [12]. У той же час в системі будаощаджень достатнім підтвердженням платоспроможності позичальника є його спроможність виконати накопичувальну програму. Тому зазначений стандарт має бути доповнений у розділі 5 "Вимоги до позичальника та оцінки його платоспроможності" пунктом "Вимоги до позичальника Національної будівельно-ощадної каси" де було б зазначено, що сума іпотечного кредиту, який видає будощадкаса, не повинна перевищувати суму накопичувального внеску, а при оцінюванні платоспроможності замість коефіцієнтів ОТІ та РТІ потрібно зазначити, що у випадку іпотечного кредиту, виданого будощадкасою, сума виплат за кредитом не повинна перевищувати середню суму платежів позичальника, здійснюваних ним у рамках накопичувальної програми. Внесені зміни дозволять включити кредити будощадкас до системи рефінансування ДІУ.

Також доцільно включити будощадкаси і в систему взаємодії з державними фінансовими установами в рамках державних програм підвищення доступності житла, зокрема здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов [10].

Схема функціонування системи національних будівельних заощаджень наведена на рис. 1.

Відзначимо, що система будаощаджень значно розширює можливості держави щодо надання підтримки окремим категоріям громадян у вирішенні житлової проблеми. Здійснити це можна шляхом надання додаткового кредиту за рахунок звичайних програм іпотечного кредитування Ощадбанку. Адже не секрет, що звичайні сім'ї молодих спеціалістів: лікарів, вчителів, працівників державних установ отримують доходи, які недостатні для отримання іпотечного кредиту для придбання житла.

Тому для таких громадян цілком логічно запровадити механізм подвійного співкредитування. Для них може бути встановлено зменшений розмір суми в рамках накопичувальної програми, після виконання якої вони отримують іпотечний кредит від будощадкаси. Одночасно вони отримують кредит в рамках вже існуючих програм житлового іпотечного кредитування Ощадбанку на ту суму, яку дозволя-

ють доходи сім'ї згідно з методикою визначення платоспроможності позичальника, прийнятої в банку. Додатково держава може встановити для таких категорій громадян субсидію для погашення первинного внеску та/або відшкодування відсотків в рамках діючих або спеціально розроблених програм. Щоб уникнути проблем з платоспроможністю на виплати по додатковому кредиту (адже в даному випадку громадяни отримують фактично два кредити), банку доцільно вести відстрочку на певний термін. Щоб уникнути дефіциту коштів будощадкаси і Ощадбанку всі видані житлові іпотечні кредити повинні рефінансуватися ДІУ. Адже логічно, щоб діяльність державних фінансових установ була спрямована в першу чергу на підтримку державних програм підвищення доступності житла.

У даному випадку існує наукова проблема оптимізації вищевказаної схеми. Зокрема необхідно здійснити аналіз та порівняння ефективності субсидування відсотків та початкового внеску, встановлення кількісних значень субсидій відсотків та сум компенсації

початкового внеску з тим, щоб реальні доходи сім'ї молодих спеціалістів (або інших категорій громадян, для яких держава визначає пріоритет підтримки у вирішенні житлової проблеми) були достатні для придбання житла за наведеною вище схемою. Розв'язання зазначеної проблеми виходить за рамки даної статті і потребує окремого дослідження. Зараз лише відзначимо, що впровадження національної системи будівельних заощаджень на базі Ощадбанку значно спрощує взаємодію в рамках паралельного співкредитування придбання житла між будощадкасами та комерційними банками. Адже житло передається в заставу фактично одному суб'єкту — Ощадбанку, що юридично спрощує оформлення процедури іпотечного співкредитування.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДК

Отже, з метою поліпшення стану справ у сфері житлового забезпечення в Україні доцільним є впровадження системи будаощаджень. Зазначена система може бути реалізована в рамках інституту будощадкаси, яку логічно створити на базі Ощадбанку, як його окремий департамент. Для цього необхідним є прийняття Закону України про національну систему будівельних заощаджень, де були б встановлені державні гарантії вкладникам будівельних заощаджень, премії держави на вклади в рамках будаощаджень, та індексування коштів на накопичувальних рахунках при зміні валютного курсу; визначено фінансову установу, на основі якої б функціонувала система будівельних заощаджень — Національна будівельно-ощадна каса як окремий департамент Ощадбанку; визначено механізм отримання житлового іпотечного кредиту через будощадкасу: накопичувальна програма на спеціальних рахунках, відкритих в Ощадбанку, отримання кредиту під заставу житла та його погашення.

Додатково має бути прийнята постанова НБУ щодо особливого статусу будівельно-ощадної каси як окремого департаменту Ощадбанку. Особливість статусу Національної будівельно-ощадної каси визначається: 1) відокремленістю балансу; 2) заборонаю на здійснення будь-яких видів діяльності крім: залучення коштів населення в рамках накопичувальної програми; видачі житлових іпотечних кредитів вкладникам; передачі вимог за кредитами ДІУ в рамках рефінансування виданих іпотечних кредитів; 3) відміною нормативів резервування за виданими іпотечними кредитами, зазначеними у Положенні про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.

У Законі про бюджет на відповідні роки необхідним є виділення окремою статтею коштів на надання субсидій вкладникам системи будівельних заощаджень.

В самому Ощадбанку необхідно розробити внутрішню політику про будівельно-заощаджувальні рахунки, де б накопичувалися кошти громадян, визначалися умови їх зберігання, дострокового повернення та видачі разом з іпотечним кредитом.

Стандарт ДІУ щодо надання, рефінансування та обслуговування житлових іпотечних кредитів у частині розділу 5 "Вимоги до позичальника та оцінки його платоспроможності" має бути доповнений пунктом "Вимоги до позичальника Національної будівельно-ощадної каси" де було б зазначено, що сума кредиту не повинна перевищувати суму накопичувального внеску, та в оцінці платоспроможності замість коефіцієнтів ОТІ та РТІ було б зазначено що сума виплат за кредитом не повинна перевищувати середню суму платежів позичальника, здійснюваних у рамках накопичувальної програми. Вимоги щодо документального підтвердження доходів повинні мати необов'язковий характер. Такі зміни дозволять включити кредити будошадкас в систему рефінансування ДІУ.

Доцільною є розробка програми співкредитування окремих категорій громадян за рахунок будошадкас та кредитних підрозділів Ощадбанку з метою розширити коло громадян з суспільно-значимих категорій, які б могли вирішити житлову проблему за рахунок іпотечного кредиту та включити таку програму у вже існуючі програми часткового відшкодування відсотків та компенсації частини вартості житла. Розробка такої програми становить перспективи подальших розвідок в напрямі пошуку найбільш ефективних механізмів вирішення житлової проблеми в Україні.

Література:

1. Аналитический отчет о рынке ипотечных кредитов для физических лиц в банках Украины за август 2013 года [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.prostobankir.com.ua/individualnyy_biznes/analitika/analiticheskiy_otchet_o_rynke_ipotechnyh_kreditov_dlya_fizicheskikh lits_v_bankah_ukrainy_za_avgust_2013_goda
2. Житловий фонд України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
3. Кондрашова Г.П. Світовий досвід реалізації схем (моделей) іпотечного житлового кредитування та його використання в Україні / Г.П. Кондрашова // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції — 2012 — № 5. — С. 83—91.
4. Концепція розвитку житлової кооперації та запровадження житлових будівельно-ощадних кас в Україні: схвален. розпорядж. КМУ від 17 лютого 2010 р. — № 243-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/243-2010>
5. Меркулов В.В. Мировой опыт ипотечного жилищного кредитования и перспективы его использования в России / В.В. Меркулов / Ассоциация Юридический центр. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — 358 с.
6. Омельчук В.О. Досвід трансплантації житлової іпотеки в деяких країнах з перехідною економікою: уроки для України / В.О. Омельчук // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 15. — С. 48—52.
7. Омельчук В.О. Регулювання ринку доступного житла в Україні: монографія / В.О. Омельчук. — К.: ТОВ "ПанТот", 2010. — 192 с.
8. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: затв. пост. Правління НБУ від 25.01.2012 № 23 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12/page>
9. Полтерович В.М. Формирование ипотеки в догоняющих экономиках / В.М. Полтерович, О.Ю. Старков. — М.: Наука, 2007. — 196 с.
10. Порядок здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов: затв. пост. КМУ від 25 квітня 2012 р. № 343 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/343-2012-%D0%BF>
11. Розпорядження КМУ "Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2010 р. № 243" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>
12. Стандарти надання, рефінансування та обслуговування житлових іпотечних кредитів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ipoteka.gov.ua/sites/default/files/standarty_11_06_13.pdf

13. Украинцы хранят дома от 30 до 50 млрд наличных долларов — НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news-w.com/62790-44845/>

14. Фінансові ринки // Бюлетень НБУ. — 2013. — № 5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.bank.gov.ua/files/4-Financial_markets\(4.1\).xls](http://www.bank.gov.ua/files/4-Financial_markets(4.1).xls)

15. Харіна Н.В. Ефективність державних субсидій на відшкодування відсотків за іпотечними кредитами при різних схемах їх погашення / Н.В. Харіна // Інноваційна економіка. — 2012. — № 11. — С. 245—253.

16. Харіна Н.В. Можливості застосування досвіду запровадження інститутів житлового іпотечного кредитування в країнах з перехідною економікою / Н.В. Харіна // Інноваційна економіка. — 2011. — № 5. — С. 278—284.

References:

1. The site company Prostobankconsulting (2013), "Analytical report on the mortgage market for individuals in Ukrainian banks for August 2013", available at: http://www.prostobankir.com.ua/individualnyy_biznes/analitika/analiticheskiy_otchet_o_rynke_ipotechnyh_kreditov_dlya_fizicheskikh lits_v_bankah_ukrainy_za_avgust_2013_goda (Accessed 4 September 2013).
2. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2013) "Zhytlovyj fond Ukrainy", available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 September 2013).
3. Kondrashova, G.P. (2012), "Global experience in implementing schemes (models) Mortgage Lending and its use in Ukraine" / GP Kondrashov // Scientific Journal: Finance, banks, investment — 2012 — № 5. — P. 83—91.
4. The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "The concept of housing cooperatives and implementation of housing construction savings banks in Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/243-2010> (Accessed 4 September 2013).
5. Merkulov, V. (2003) Mirovoj opyt ipotechnogo zhilishhnogo kreditovaniya i perspektivy ego ispol'zovaniya v Rossii [The world experience of mortgage lending and the prospects for its use in Russia], Legal Center Press, St. Petersburg, Russia
6. Omelchuk, V.O. (2010), "Experience transplantation residential mortgages in some countries with economies in transition: Lessons for Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 15, pp. 48—52.
7. Omelchuk, V.O. (2010), Regulyuvannya rinku dostupnoho zhytla v Ukraini [Adjust the affordable housing market in Ukraine], PanTot, Kyiv, Ukraine.
8. The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Regulations on the development and use of reserves for possible losses on credit operations of banks" № 23, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12/page> (Accessed 4 September 2013)
9. Polterovich, V.M. and Starkov, O. (2007), Formirovaniye ipoteki v dogonjajushhih ekonomikah [Formation of mortgages in catch-up economies], Nauka, Moscow, Russia.
10. The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine (2013) "The procedure reduce the cost of mortgages for affordable housing for people who need better housing", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/343-2012-%D0%BF> (Accessed 4 September 2013).
11. The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine (2013) "On recognition as being invalid, the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 17, 2010 № 243, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show> (Accessed 4 September 2013).
12. The official site of State Mortgage Institution (2013) "Standards of , refinancing and servicing of home mortgage loans", available at: http://ipoteka.gov.ua/sites/default/files/standarty_11_06_13.pdf (Accessed 4 September 2013).
13. The site News-w (2013) "Ukrainians keep the house from 30 to 50 billion dollars in cash", available at: <http://news-w.com/62790-44845/> (Accessed 4 September 2013).
14. The official site of National bank of Ukraine (2013) "Financial Markets", available at: [http://www.bank.gov.ua/files/4-Financial_markets\(4.1\).xls](http://www.bank.gov.ua/files/4-Financial_markets(4.1).xls) (Accessed 4 September 2013).
15. Harina, N.V (2012), "The effectiveness of public subsidies in respect of interest on mortgage loans in various schemes of redemption", Innovatsijna ekonomika, vol. 11, pp. 245—253.
16. Harina, N.V. (2012) "Applications experience of residential mortgage lending institutions in transition countries", Innovatsijna ekonomika, vol. 5, pp. 278—284.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

С. В. Ірхіна,
аспірант, Національна академія державного управління при Президенті України, м. Київ

ОЦІНКА КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ ДОСТУПНОГО ЖИТЛА В УКРАЇНІ

S. Irkhina,
graduate student, National Academy of Public Administration, the President of Ukraine, Kyiv

ASSESSMENT OF THE COMPETITIVE ADVANTAGES OF HOUSING IN THE CONTEXT OF BUILDING AFFORDABLE HOUSING IN UKRAINE

У статті розглянуто нинішній стан забезпеченості населення житлом в Україні, виявлено особливості конкуренції в будівельній галузі. Також в роботі окреслено основні конкурентні фактори, які впливають на будівництво доступного житла.

Examined the current status provision population with housing in Ukraine, the peculiarities of competition in the construction industry. Also in the paper outlines the key competitive factors affecting the construction of affordable housing.

Ключові слова: житлове будівництво, доступне житло, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, оцінка конкурентних переваг.

Key words: housing, affordable housing, competitiveness, competitive advantage, evaluation of competitive advantage.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основним показником, що характеризує соціально-економічний розвиток держави, є зростання добробуту населення, ключовими характеристиками якого виступає забезпеченість первинних потреб людини, до яких відносять і рівень забезпеченості населення житлом, комфортність та упорядкованість житла. Враховуючи масштаби існування значної потреби з боку переважної більшості населення країни у поліпшенні житлових умов, в умовах обмежених можливостей будівельної галузі задовольнити цей попит, практичної відсутності та неефективності державних програм з фінансування житлового будівництва, а також відсутність у більшості населення можливості придбання житла, нагальною потребою стає питання будівництва доступного житла в Україні та визначення конкурентних переваг житлового будівництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми будівництва в останній час приділялася значна увага як у теоретичному, так і в методичному аспектах. Дослідженню сфери побудови доступного житла присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як А.Н. Асаул, В.В. Бузирева, Н.В. Васильєва, А.О. Воронова, Г.В. Горчаківська, А.В. Кравець, В.М. Котова, Д.О. Фаріон та ін. Проте, деякі питання залишилися не висвітленими і потребують подальших досліджень, а саме оцінка конкурентних переваг будівництва доступного житла з врахуванням національних особливостей розвитку економіки.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є оцінка конкурентних переваг житлового будівництва в контексті побудови доступного житла в Україні. Відповідно до мети в рамках дослідження проаналізовано рівень забезпеченості житлом в Україні, стан будівництва доступного житла в Україні, виявити особливості досліджуваного ринку, а також виділити їх основні конкурентні фактори, які впливають на будівництво доступного житла.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Забезпечення доступності житла для громадян є основним викликом, що стоїть перед державною житловою політикою. Законодавство України визначає доступне житло як "недороге житло, яке спроможні придбати громадяни з невисоким рівнем доходів, що потребують поліпшення жит-

лових умов" [1]. У міжнародній практиці поняття "доступне житло" (housing affordability) означає те житло, яке може бути придбане споживачем. У різних країнах за критерій доступності приймають "доступність оплати" житла, можливість придбання комерційного житла або доступність оплати на утримання соціального житла.

В Україні протягом останніх 20 років значно загострилась житлова проблема, яка наразі викликає найбільше занепокоєння більшості громадян України. Так, середня забезпеченість населення України згідно зі статистичними даними становить 21,9 кв. м загальної площі житла в середньому на одного міського жителя та 26,8 кв. м у середньому на одного сільського жителя, що нижче середньої забезпеченості житлом в Європі — 30—35 кв. м. на одну особу [4, с. 92]. Придбання житла сьогодні є недоступним для основної частини населення України. Рівень доходів переважної більшості громадян не дозволяє купувати житло не тільки за ринковими цінами, а й за собівартістю. У той же час ціни на житло стрімко зростають. У великих містах України темпи такого зростання становлять 60—80% [5, с. 41]. Найбільш складним є питання отримання житла молодими сім'ями, що не мають достатнього рівня доходів. Рівень забезпечення молоді житлом є дуже низьким лише третя частина молоді живе в окремих квартирах, кожна десята молода сім'я проживає у комунальних квартирах, стільки ж проживає і гуртожитках, кожна сота сім'я мешкає у непристосованих приміщеннях. Близько 30% молодих родин взагалі не забезпечені житлом. Із 2,5 млн молодих родин в Україні близько 800 тис. мають потребу в поліпшенні житлових умов. Водночас саме в цих родинах народжується до 80% дітей [9, с. 24].

Темпи будівництва житла залишаються значно нижчими ніж до кризи. Так, у 2009 р. було здано на 39,0% житла менше ніж у 2008 р., у 2010 р. показник збільшився майже в півтори рази, проте залишився істотно нижчим від докризового. У 2011 р. даний показник збільшився лише на 71 тис. кв. м або на 0,8%, що становить лише 89,65% від показника 2008 р. Зазначимо, що зростання кількості зданих в експлуатацію житлових метрів переважно зумовлено зростанням інтенсивності будівництва доступного житла, внаслідок реалізації державної програми (рис. 1). Введення доступного житла за рахунок коштів державного бюджету скоротилось у 2009 р. на 42,3% у порівнянні з 2008 р., а у 2012 р. збільшилось на 10,3% у порівнянні з 2011 р.

Однак, навіть при позитивній динаміці зростання обсягів введення в експлуатацію житла, забезпеченість населення житлом зростає досить повільними темпами. На даний процес впливає і якість наявного житлового фонду, і переважне будівництво елітних будинків та коледжів як одного із активів з високою дохідністю. Сьогодні в черзі громадян, що потребують поліпшення житлових умов перебувають 1084 тис. громадян. Саме збереження донині такого інституту як черга на отримання житла є слабкою ланкою економіки дефіциту, для якої була властива суттєва невідповідність між попитом і пропозицією житла. На сьогодні черга залишається скоріше формальним інститутом, оскільки за чисельністю черговиків неможливо визначити реальний попит населення на житло. Разом з тим чисельність черговиків може виступати опосередкованим індикатором неплатоспроможного попиту на житло.

У житловій сфері нині наявні й інші деформації. Безплатна приватизація дала можливість стати власниками житла сім'ям з різним рівнем доходів. Внаслідок цього виникла значна соціальна неоднорідність серед власників квартир у житлових будинках, що зумовлює появу проблем у процесі управління житлом [6, с. 75].

Загалом стан справ у житловій сфері слід визначити як незадовільний, з очевидними негативними тенденціями до погіршення. Фахівці називають цілий ряд невирішених проблем, що притаманні будівельній галузі [2; 3]:

- низький рівень інвестицій у будівельну галузь, особливо на регіональному рівні;
- зростання обсягів дебіторської й кредиторської заборгованості в будівельних організаціях;
- відсутність чи обмежений вибір реально платоспроможних замовників, низька платоспроможність наявних замовників, несвоєчасні розрахунки за виконані будівельні роботи;
- високий рівень збиткових підприємств і організацій;
- відсутність джерел фінансування будівництва;
- високий ступінь зносу основних фондів, їх занедбаність через відсутність інвестиційного попиту;
- практична ліквідація великих будівельних підрозділів, здатних виконувати багатомільйонні проекти (неможливість конкурувати з крупними іноземними структурами);
- недосконала система ціноутворення;
- бюрократичні перешкоди на шляху реалізації інвестиційних проектів;
- відсутність рівних правових умов діяльності всім учасникам інвестиційного процесу;
- недосконала система механізмів нормативно-правового регулювання економічних, соціальних і правових відносин у житловій сфері).

Вихід України на рівень сучасних житлових стандартів країн Центрально-Східної Європи (23—30 кв. м на одну особу) потребує радикальної корекції нинішньої житлової політики [8, с. 109]. Вирішення житлової проблеми можливе за рахунок створення державою умов, коли кожен мешканець міста отримає можливість побудувати житло, придбати його у власність, орендувати. Це має формуватися переважно на ринкових засадах, і всі громадяни, крім малозабезпечених, повинні задовольняти потреби в житлі за власні кошти, використовуючи систему кредитування.

Основною функцією держави є створення умов для ефективного відтворення житлового фонду через стимулювання припливу в житлову сферу позабюджетних ресурсів, і насамперед коштів громадян, уведення порядку, що забезпечує рівні і сприятливі умови доступу до земельних ділянок, а також об'єктів незавершеного житлового будівництва. Держава також має взяти на себе захист прав споживачів житлових послуг і житла як об'єкта власності.

Конкуренція є основою розвитку інвестиційної активності тієї чи іншої галузі, будівельна галузь не є винятком. Проблема підвищення конкурентоспроможності розроблена М. Портером. Як зазначив М. Портер, конкуренція — це

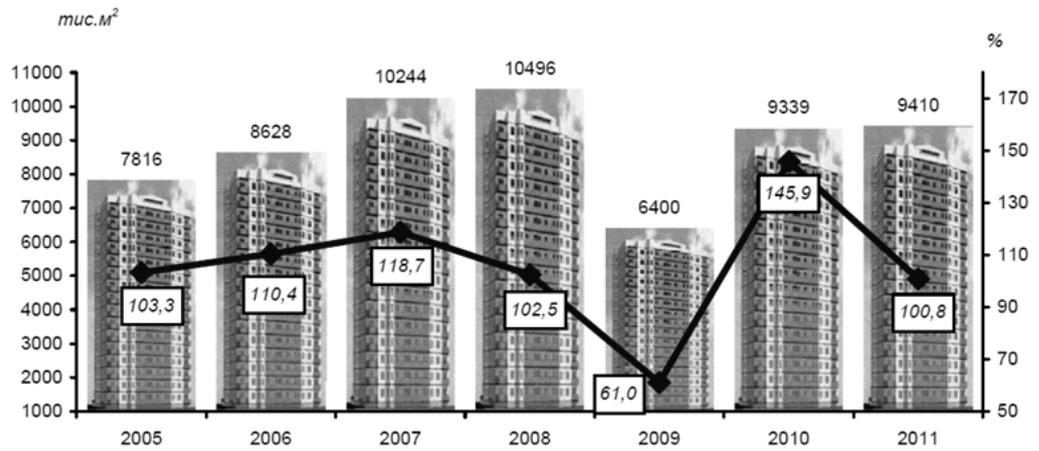

Рис. 1. Прийняття в експлуатацію житла в Україні у 2005—2011 рр.

Джерело: [4, с. 16].

динамічний процес, що швидко розвивається [8, с. 39]. Основною конкурентних переваг за М. Портером є науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі — НДДКР). Однак необхідно зазначити, що інвестиції у НДДКР не принесуть миттєвої віддачі, тому що це інвестиції у знання, досвід та нові технології виробництва. Отже, це інвестиції у майбутнє будівельної галузі. Вони мають сприяти науковому підходу до розвитку цієї галузі економіки. Розробки, що відбудуться, спинятимуть зниженню кошторисної вартості будівельних інвестиційних проектів, що у свою чергу принесе загальну знижку кошторисної вартості житла та зростанню конкурентних переваг, а в наслідок всіх цих подій відбудеться підвищення попиту на ринку житла.

Специфіка будівельної діяльності, а також непристосованість будівельних підприємств до дій в конкурентному середовищі, використання неринкових інструментів регулювання ринку будівельної продукції визначають унікальність розроблюваних стратегій та орієнтирів розвитку в рамках побудови доступного житла в Україні. Мінливість і складність існуючих в сучасних соціально-економічних системах взаємозв'язків визначає необхідність вдосконалення системи маркетингу, шляхом включення до числа маркетингових змінних регіональних і соціальних аспектів, що впливають на вектори розвитку суб'єктів будівельного ринку. Розробка та реалізації стратегії будівельного підприємства вимагає вивчення системних характеристик його розвитку з позиції конкурентоспроможності.

Розглянемо основні конкурентні переваги будівництва доступного житла в Україні:

- людські ресурси — створення нових робочих місць, зростання рівня зайнятості населення та зменшення безробіття.
- капітал — з'являться додаткові джерела капітальних вкладень (державний капітал, банківський сектор, приватні інвестиції) та механізми реалізації капітальних вкладень і участі приватних осіб у цьому процесі у формі державно-приватного партнерства.
- адміністративна інфраструктура — спрощення процедур отримання дозвільних документів та введення житла у експлуатацію.
- інформаційна інфраструктура — створення інтернет-порталів в сфері будівництва, ЖКГ та нерухомості, медійних проектів, регулярних конференцій, семінарів та ярмарків іпотечки та будівельних виставок, на яких будуть представлені всі нові проекти у сфері житлового будівництва.

Деякі аспекти можливостей регіональної економіки, що визначаються в процесі створення та реалізації програм доступного житла в Україні:

- Стратегічний аспект:
 - реалізується ефективний механізм підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки;
 - створення програм будівництва доступного житла є інструментом диверсифікації регіональної економіки;
 - програма будівництва доступного житла є однією з ефективних форм взаємодії регіональної влади та бізнесу.

Економічний аспект:

- будівництво доступного житла несе в собі очевидний потенціал поліпшення статистичних показників регіональної економіки (зростання ВВП, підвищення продуктивності праці, створення нових робочих місць);

— передбачається підвищення рівня ефективності вкладення бюджетних коштів в інфраструктурні проекти в рамках комплексної забудови;

— передбачається активізація розвитку суміжних галузей промисловості: машинобудівний комплекс, виробництво обладнання та інструментів, вантажоперевезення, система професійної освіти і т. ін.

Технологічний аспект:

— стимулює модернізацію будівельної та суміжних галузей за рахунок створення стійких каналів передачі передових знань та обміну досвідом в рамках єдиного технологічного та інформаційного простору;

— у галузі будуть більш ефективно поширюватися і контролюватися нові стандарти якості за рахунок підвищення рівня конкуренції, активізації робіт з просування нових технологій на ринок.

Соціальний аспект:

— передбачається підвищення рівня зайнятості населення, зростання добробуту і поліпшення якості життя населення за рахунок інтенсифікації діяльності окремих підприємств, які співпрацюють з державою у рамках програми.

Сукупний синергетичний ефект від роботи підприємств, держави та банків полягає в посиленні конкурентних переваг як в галузі будівництва доступного житла, так і виробництва будівельних матеріалів, що позитивно позначається на якості життя населення.

Споживач (населення), забудовники, банки, держава і підприємства-виробники будівельних матеріалів взаємодіють в єдиному інформаційному просторі. Стимульований будівельними компаніями рівень інформованості (а також підтримуваний рівень інтересу до продукту) призводить до збільшення попиту з боку споживача на доступне житло, що в свою чергу стимулює забудовників зводити об'єкти будівництва, в тому числі реалізовувати проекти комплексної забудови як з використанням традиційних технологій і матеріалів, так і нових.

Участь у програмі будівництва доступного житла дасть будівельним компаніям можливість завершити житлові об'єкти з високим рівнем готовності, покращити фінансові результати від господарської діяльності внаслідок скорочення податкових витрат. Через отримання кредиту за низькою ставкою держава покриває різницю у ставках, а будівельна організація виконує певні задачі держави. Державне замовлення на будівництво — це найпоширеніша форма стимулювання будівельних організацій на виконання соціально-економічних програм будівельної галузі.

З боку забудовників також збільшується попит на традиційні будівельні матеріали, виникає потреба в нових, що призводить до збільшення рівня конкуренції між виробниками будівельних матеріалів. Виробники будівельних матеріалів в умовах підвищеної конкуренції та зростаючого попиту на їх продукцію збільшують асортиментний ряд, підвищують якість готових виробів, прагнуть до зниження витрат виробництва, збільшення продуктивності праці, застосовуючи більш ефективні маловитратні ресурси і енергозберігаючі технології виробництва. У результаті знижується собівартість виробництва будівельних матеріалів, знижується їх відвантажувальна ціна, що веде до зменшення вартості 1 кв. м житла, роблячи його більш якісним і доступним для населення.

ВИСНОВКИ

Підсумовуюче вищевикладене, необхідно зазначити, що питання оцінки конкурентних переваг житлового будівництва в контексті поліпшення становища у сфері забезпечення населення України доступним житлом закономірно посідають центральне місце в сучасній політиці. Підвищення конкурентоспроможності житлового будівництва матиме суттєвий позитивний ефект для пом'якшення соціальної напруженості, утвердження легітимності здійснюваної соціально-економічної політики та суспільного консенсусу щодо напрямів і пріоритетів соціально-економічних перетворень. Діяльність держави у підвищенні конкурентних переваг будівельної галузі та впровадження доступного житла створить більш сприятливі умови для формування доступності житла для населення України.

Перспективним напрямом дослідження є удосконалення моделі забезпечення конкурентоспроможності будівництва соціально доступного житла, що дасть можливість залучити до побудови доступного житла більшу кількість будівельних підприємств та дозволить задовольнити попит

більшості нужденних верств населення на придбання такого житла у власність?

Література:

1. Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом: указ Президента України від 08.11.2007 р. № 1077/2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/6956.html>

2. Гнат Г.О. Соціально-психологічні аспекти формування квартири соціального та доступного житла / Г.О. Гнат // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво: міжвідомчий науково-технічний збірник з матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції "Інновації в освіті, науці та виробництві". — Вип. 6. — Полтава: ПЕП, 2009. — С. 184—190.

3. Гнесь І.П. Методологічні напрямки оптимізації планувальної структури квартири соціального і доступного житла // І.П. Гнесь, Г.О. Гнат // Сучасні проблеми архітектури та містобудування — К.: КНУБА — 2011. — № 26. — С. 247—262.

4. Житлове будівництво в Україні у 2005—2011 роках. Статистичний збірник // Державна служба статистики України. — К.: Держстат України, 2012. — 102 с.

5. Кравченко В.І., Паливода К.В. Фінансування будівництва житла. — К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. — Ч. 1: Новітні тенденції. — 173 с.

6. Олійник Н.І. Розвиток ринку житла в Україні: теорія та практика державного регулювання: монографія / Н.І. Олійник. — К.: НАДУ, 2011. — 288 с.

7. Портер М. Конкуренція / М. Портер; [пер. с англ.]. — М.: Изд-кий дом "Вільямс", 2006. — 608 с.

8. Радіонова О. М. Динаміка розвитку міста та міської зайнятості: теоретико-методологічний аспект / О.М. Радіонова // Вісн. Нац. юрид. академії України ім. Ярослава Мудрого. — № 2 (5). — 2011. — С. 108—121.

9. Шеглова О.Ю. Методологічні проблеми та тенденції розвитку житлового фонду в Україні на державному та регіональному рівнях / О.Ю. Шеглова // Наукові праці КНТУ. — Економічні науки. — 2010. — Вип. 17. — С. 21—25.

References:

1. Administration of the President of Ukraine (2007), Decree of the President of Ukraine "On measures for affordable housing in Ukraine and improvement of public housing", available at: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/6956.html> (Accessed 28 May 2013).

2. Gnat, G.A. (2009), "Social and psychological aspects of social apartments and affordable housing", *arkhitektura, obrazotvorche mystetstvo: mizhvidomchyj naukovotekhnichnyj zbirnyk z materialiv VI vseukrains'koi naukovopraktychnoi konferentsii*, [Design, architecture, art: interdepartmental scientific and technical collection of materials VI All-Ukrainian scientific-practical conference], *Innovatsii v osviti, nauksi ta vyrobnytstvi*, [Innovations in education, science and production], Poltava National Technical University named Yuriy Kondratyuk, Poltava, Ukraine, pp.184—190.

3. Hnes, I.P. (2011), "Methodological optimize the urban fabric of social apartments and affordable housing", *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*, KNUCA, vol. 26, pp. 247—262.

4. State Statistics Service of Ukraine (2012), "Zhytlove budivnytstvo v Ukraini u 2005—2011 rokakh. Statystychnyj zbirnyk" [Housing in Ukraine in 2005—2011, respectively, Statistical Yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

5. Kravchenko, V.I. and Palyvoda, K.V. (2006), *Finansuvannia budivnytstva zhytla* [financing of housing], Publishing House of "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, Ukraine.

6. Oleinik, N.I. (2011), *Rozvytok rynku zhytla v Ukraini: teoriia ta praktyka derzhavnoho rehulivannia*, [Development of the housing market in Ukraine: the theory and practice of state regulation] NAPA, Kyiv, Ukraine.

7. Porter, M. (2006), *Competition, cue house "Williams"*, Moscow, Russia.

8. Radionova, O.M. (2011), "Dynamics of cities and urban employment: theoretical and methodological aspects", *Visn. Nat. jurid. Akademii*, vol. 2 (5), pp.108—121.

9. Shcheglova, O. Y. (2010), "Methodological issues and trends in housing in Ukraine at national and regional levels", *Naukovi pratsi KNTU*. — *Ekonomichni nauky*, vol. 17, pp. 21—25.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2013 р.

Д. О. Бакай,
аспірант, Національний університет "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого", м. Харків

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ В НАФТОГАЗОВОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

D. Bakay,
postgraduate, National university "Yaroslav Mudry Academy of Law Ukraine", Kharkiv

CIVIL CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF THE BODIES OF EXECUTIVE POWER DURING THE ESTABLISHMENT OF THE STATE CONTROL IN OIL-AND-GAS SECTOR OF UKRAINE

У статті проаналізовано роль громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади при здійсненні державного контролю в нафтогазовому секторі. Встановлено, що громадський контроль забезпечує підвищення ефективності діяльності як органів державної влади, так і підприємств, установ й організацій, які здійснюють господарську діяльність у нафтогазовому секторі України.

The role of the civil control over the activities of the bodies of executive power during establishment of the state control in oil-and-gas sector is analyzed in the article. It is specified that the civil control ensures the increase of efficiency of activity as of the bodies of state power, so too of the institutions and organizations, which establish economic activity in the oil-and-gas sector of Ukraine.

*Ключові слова: громадський контроль, державний контроль, нафтогазовий сектор.
Key words: civil control, state control, oil-and-gas sector.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перспективним напрямом забезпечення законності й дисципліни в діяльності органів контролю в нафтогазовому секторі є розвиток громадського контролю, що здійснюється як з боку різних громадських формувань (профспілок, трудових колективів, партій, фондів, інших утворень), так і з боку окремих громадян.

Традиційно роль громадських організацій у нашій країні визначалась як допоміжна щодо діяльності державних органів влади й управління різних рівнів. Характерно, що правогромадських організацій якимось чином контролювати державні контрольні (наглядові) органи і критикувати їх навіть непередбачалось, оскільки самі ці організації розглядалися лише як додаток останніх. Однак у процесі своєї діяльності і самопізнання громадяни й громадські організації прийшли до розуміння, що вони не повинні залишатися додатком державних органів, виконувати їхні доручення. Таке розуміння, в умовах поступової демократизації суспільства, призвело до перших конфліктів між громадськими організаціями та державними органами. Спочатку були звернення, намагання змінити окремі дії органів влади, потім — відкриті виступи проти будівництва окремих об'єктів (канал Дунай — Дніпро, Кримська АЕС), за закриття вже діючих (Чорнобильська АЕС) тощо [1].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — з'ясувати способи побудови ефективної співпраці громадськості з державними органами, що здійснюють контроль у нафтогазовому секторі України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Найсуттєвішою особливістю громадського контролю є те, що діяльність громадських контролюючих органів назвати контролем можна тільки із значною долею умовності, оскільки в роботі багатьох з них відсутні обов'язкові ознаки контролю — право втручатися в оперативну діяльність того, кого контролюють, та право самостійно притягувати винних до юридичної відповідальності. Водночас, окремі громадські утворення мають хоча і не повні (скорочені), але все ж таки досить істотні контрольні повноваження, що наближають їх до контрольних повноважень державних контролюючих органів і, перш за все, органів адміністративної юрисдикції. Це утворення, які мають повноваження складати протоколи про адміністративні правопорушення, застосовувати заходи адміністративного примусу, оформляти акти перевірок, що породжують юридичні наслідки тощо [2; с. 113].

До таких утворень слід віднести — профспілки. У 1990 році на IV Українській республіканській конференції працівників нафтової та газової промисловості була прийнята Декларація "Про вільну, незалежну профспілку працівників нафтової і газової промисловості України". Важливим етапом на шляху становлення профспілкового руху в галузі став Перший з'їзд Профспілки, який відбувся 5 грудня 1995 року, на якому був затверджений Статут галузевої профспілки та обраний керівний орган — Рада профспілки працівників нафтової і газової промисловості України [3].

Згідно з Законами України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII "Про охорону праці" [4], від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" [5], від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV "Про за-

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Питанням громадського контролю приділялась пильна увага низки як українських, так і російських науковців, серед них В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Я.М. Буздуган, В.М. Гаращук, А.С. Крупник, М.М. Іжа, О.Ю. Полтораков, Ю.С. Шемшученко та ін. Проте незважаючи на вагомий здобутки, питання дослідження громадського контролю за діяльністю органів державної влади ще не завершено.

гальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" [6] діяльність Укрнафтогазпрофспілки зосереджена на забезпеченні ефективного громадського контролю за виконанням роботодавцем законодавства про працю та про охорону праці, за створенням на підприємствах безпечних та нешкідливих умов праці, виробничої санітарії, підвищенні ролі й впливу профспілки у вирішенні питань соціального захисту працюючих через координацію й узгодження дій органів державного управління, державного нагляду у сфері охорони праці та профспілки.

Враховуючи складність виробничих процесів та технологічного обладнання у складі Профспілки діє технічна інспекція праці, яка співпрацює із службами охорони праці підприємств нафтогазового сектору, Державним комітетом України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду, його територіальними управліннями та інспекціями.

Відповідно до Галузевої угоди укладеної між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України, Національною акціонерною компанією "Нафтогаз України" з однієї сторони, і Профспілкою працівників нафтової і газової промисловості України, з другої сторони, Профспілка здійснює контроль за виконанням на підприємствах законодавства та нормативно-правових актів з питань зайнятості та праці, в тому числі за режимом робочого часу, часу відпочинку; за виплатою заробітної плати та соціальних виплат; надає безоплатну правову допомогу з питань законодавства про працю, проводить правороз'яснювальну роботу, у разі потреби представляє трудові та соціально-економічні права та інтереси членів або інших працівників у судових та інших органах державної влади і місцевого самоврядування; здійснювати громадський контроль за використанням коштів на соціальне страхування, своєчасною виплатою допомоги з тимчасової непрацездатності вагітності та у інших випадках; здійснювати громадський контроль за додержанням законодавства з питань охорони праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спеодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту та вносити відповідні подання керівникам підприємств; здійснювати громадський контроль за реалізацією прав працівників у сфері охорони здоров'я, медико-соціальної допомоги та вносити відповідні пропозиції керівникам підприємств. Профспілка може брати участь у роботі комісії з розслідування нещасних випадків на виробництві та у розробленні заходів щодо запобігання їм, з атестації робочих місць, з перевірки знань з охорони праці [7].

Наприклад, у травні 2013 року було проведено спільне пленарне засідання Івано-Франківської обласної ради профспілки працівників нафтової і газової промисловості та територіального управління Держгірпромнагляду в Івано-Франківській області, на якому учасниками пленуму було зауважено про невинне щорічне зростання загальної захворюваності працівників, моральну та фізичну зношеність устаткування та механізмів, підкреслена відсутність конструктивної модернізації в комплексних планах по охороні праці, дефіцит фінансування заходів по охороні праці та ін. Учасники засідання констатували, що в структурних одиницях ПАТ "Укрнафта" мають місце випадки приховування виробничого травматизму, що вже стало загальнодержавною небезпечною тенденцією протягом останніх 10-ти років та підтверджується порівняльним аналізом співвідношення числа загиблих до загального числа травмованих на виробництві. Окрім того, було відмічено негативний факт передбаченого законодавством завчасного повідомлення про перевірки та детальний перелік питань, що зводить нанівець контрольну функцію профспілок за станом охорони та безпеки праці на ви-

робництві. Завдання докорінного посилення профспілкового контролю за безпекою та охороною праці, вимагають активізації навчання представників профспілок з цих питань, більш відповідального ставлення всіх організаційних ланок профспілки до виконання функцій, передбачених законодавством України та посилення вимогливості до керівників структурних одиниць за дотриманням законодавства про працю, про охорону праці та професійні спілки.

Серед інших громадських формувань, які мають контрольні повноваження, можна виділити об'єднання споживачів. Згідно з положеннями Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ "Про захист прав споживачів" [8] з метою захисту своїх законних прав та інтересів споживачі мають право об'єднуватися у громадські організації споживачів (об'єднання споживачів). Так, наприклад, на сьогоднішній день діє Всеукраїнська громадська організація "Комітет захисту споживачів нафтопродуктів", яка має право вивчати фізико-хімічні властивості нафтопродуктів, попит на них, проводити опитування споживачів для виявлення громадської думки про якість палива, що випускається і реалізується, та ціни на нього; проводити самостійно або звертатися до уповноважених державних органів щодо проведення експертизи нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів; сприяти відповідним державним органам у здійсненні контролю за якістю нафтопродуктів; надавати юридичну і консультаційну допомогу споживачам згідно із законодавством; вносити пропозиції щодо розроблення нормативних документів, які встановлюють вимоги до якості продукції (наприклад, проект Закону України "Про впорядкування обігу нафтопродуктів"); захищати в суді права споживачів, які не є членами громадської організації; звертатися до правоохоронних органів та органів виконавчої влади про притягнення до відповідальності осіб, винних у випуску та реалізації нафтопродуктів неналежної якості; інформувати громадськість про права споживачів тощо.

Відповідно до Закону України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ "Про охорону навколишнього природного середовища" [9] громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля згідно з Положенням про громадських інспекторів з охорони довкілля, затвердженим Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 р. № 88 [10], що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Громадські інспектори з охорони довкілля спільно з працівниками Держекоінспекції та інших державних органів, які здійснюють державний контроль, можуть брати участь у проведенні рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів; за направленням органу Держекоінспекції проводити перевірки, складати акти перевірок, протоколи про виявлені правопорушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища на підставі статті 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення, подавати їх органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності.

Як бачимо, повноваження громадських інспекторів мають такі ознаки контролю, як право від імені держави здійснювати перевірку об'єкта й надавати офіційний висновок щодо результатів такої перевірки.

Окрім того, при Міністерстві екології та природних ресурсів України діє Громадська рада, яка є постійно діючим колегіальним виборчим консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі інститутів громадянського суспільства в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяль-

істю Мінприроди України, налагодження ефективної взаємодії з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики.

Основними завданнями Громадської ради є створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; здійснення громадського контролю за діяльністю Мінприроди України; сприяння врахуванню громадської думки під час формування та реалізації державної політики в сферах діяльності Мінприроди України; співпраця з Мінприроди України підготовці та проведенні громадських обговорень з питань, що відносяться до його повноважень; підготовка пропозицій до проєктів нормативно-правових актів з питань забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, розробником яких є Мінприроди України [11].

Неабияке занепокоєння громадськості викликало підписання у 2012 році Угод про видобування нетрадиційних видів вуглеводів та розробку Юріївської, Олеської та Скіфської ділянок. У зв'язку з цим 20 листопада 2012 року відбулось позачергове засідання Громадської ради при Мінприроди України за участю керівників Державної служби геології та надр України, НАК "Надра України", ДКЗ, "СПК Геосервіс", представників компаній Chevron та Shell, профільних фахівців, експертів, під час якого розглядалось питання екологічної складової видобування нетрадиційних видів вуглеводів в Україні (детальні техніко-економічні обґрунтування умов видобутку сланцевого газу, заходи з охорони навколишнього природного середовища та розвитку місцевої виробничої та соціальної інфраструктури, перевезення та зберігання хімікатів, процедури утилізації відходів та інше). За результатами засідання було прийнято рішення про необхідність укладення Меморандуму про доступ громадськості до інформації та забезпечення громадського контролю [12; с. 2—3].

22 листопада 2012 року між Міністерством екології та природних ресурсів України та Громадською радою при Мінприроди України було підписано Меморандум про взаємопорозуміння та спільні дії задля забезпечення дотримання вимог природоохоронного законодавства, захисту навколишнього природного середовища, забезпечення доступу громадськості до інформації, а також гарантування можливості участі громадськості під час проведення робіт по видобутку нетрадиційних вуглеводів в Україні [13].

В основі Меморандуму є вимоги громадських організацій здійснення контролю щодо екологічної та технологічної безпеки при видобутку нетрадиційних вуглеводів в Україні та інформування населення; проведення постійного екологічного моніторингу при видобутку нетрадиційних вуглеводів, державної екологічної експертизи об'єктів та споруд по видобутку нетрадиційного газу; гарантування прав громадськості на ознайомлення з проєктною документацією та проєктом оцінки впливу на навколишнє середовище; забезпечення обов'язкового надання відповідей на зауваження громадськості від проєктної організації; широкий доступ громадськості до інформації, пов'язаної з видобутком нетрадиційних вуглеводів в Україні.

Стаття 34 Закону України від 16 листопада 1992 р. № 2782-ХІІ "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" передбачає право всіх громадян України, юридичних осіб і державних органів на оперативне одержання через друковані засоби масової інформації публічно поширюваної інформації про діяльність державних органів і організацій, об'єднань громадян та їх посадових осіб, а також інших відомостей, необхідних для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій [14].

Отже, до утворень, що здійснюють громадський контроль, уявляється доцільним віднести засоби масової інформації. Сучасні ЗМІ набули величезної сили і впливу, оскільки саме завдяки ним громадяни дізнаються про

діяльність Президента, уряду, праламенту, інших центральних органів виконавчої влади; ЗМІ забезпечують можливість представникам різних громадських об'єднань публічно висловлювати думки, чітко формулювати і представляти громадській думці свої інтереси; привертати увагу громадської думки і влади до певних проблем суспільно-політичного життя, висвітлювати негативні наслідки їх невіршеності, пропонуючи нові підходи до проблем.

Особливим засобом забезпечення законності та дисципліни в нафтогазовому секторі є звернення громадян.

На підставі статті 40 Конституції України, кожен має право направляти індивідуальні та колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановленим законом строк.

Звертаючись до компетентних органів з заявами та скаргами, громадяни не лише сигналізують про виявлені ними порушення законності та дисципліни, а й надають змогу уповноваженим державним органам розібратися у суті справи та притягнути до відповідальності винних осіб. Таким чином, контрольні повноваження громадян обмежуються лише виявленням правопорушень та передачею інформації про них компетентним структурам. В.М. Гаращук визначає такі дії, як "скорочений контроль" [2; с. 121].

Звернення громадян є певним спонуканням до проведення контрольних дій. При цьому, доцільно зазначити, що відповідно до положень Закону України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР "Про звернення громадян" [15], серед усіх видів звернень (пропозиції, зауваження, заяви, клопотання, скарги) лише заяви і скарги на дії чи рішення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, засобів масової інформації, посадових осіб, ініціюють компетентні органи державної влади на проведення контрольних дій з метою усунення порушень.

Як показує практика сьогодення, громадяни та їх об'єднання все активніше виступають суб'єктами державного контролю. В умовах демократизації соціальних процесів громадськість отримує все більше можливостей для участі в державному управлінні й активно їх реалізує як самостійно, так і на партнерських засадах з органами державної влади. Безумовно, цей ефективний напрям громадської діяльності потребує належного нормативного забезпечення.

ВИСНОВКИ

Враховуючи викладене, слід визначити наступні напрями організації громадського контролю в нафтогазовому секторі:

- надання безоплатної правової допомоги особам при захисті їх прав, свобод і законних інтересів;
- забезпечення підвищення рівня правової обізнаності населення;
- створення дієвої системи співпраці з громадськістю шляхом розміщення в засобах масової інформації, інтернет мережах контактних телефонів органів державного контролю та правоохоронних органів, графіків прийому громадян посадовими особами таких органів, номерів телефонів довіри;
- громадські обговорення питань щодо діяльності об'єктів нафтогазового сектору, ефективності роботи органів державного контролю та правоохоронних органів;
- впровадження практики залучення представників громадськості до формування державної політики у сфері забезпечення законності та правопорядку у нафтогазовому секторі;
- проведення спільних нарад, семінарів, круглих столів, інших заходів за участю громадськості та органів державного контролю, правоохоронних органів з актуальних проблем протидії правопорушенням у нафтогазовому секторі;

— утворення громадських рад при органах державного контролю та правоохоронних органах;
— роз'яснення через засоби масової інформації, інтернет мережі державної стратегії розвитку органів державної влади, правоохоронних органів, питань їх реформування, запровадження нових форм та методів роботи;
— доведення до населення змісту державних програм, напрямів діяльності органів державного контролю та правоохоронних органів.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на вивчення зарубіжного досвіду організації громадського контролю та розробку заходів щодо його адаптації до національного законодавства.

Література:

1. Іванков Р.Ш. Роль і місцегромадськості в екологічному управлінні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12IRSHGEU.pdf
2. Гарашук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні / Монографія. — Х.: "ФОЛІО", 2002. — 176 с.
3. Офіційний веб-портал Федерації професійних спілок України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.fpsu.org.ua/pro-fpu/chlenski-organizatsiji/vseukrajinski-galuzevi-profspilki/170-profspilka-pratsivnikiv-naftovoji-i-gazovoji-promislovosti-ukrajini.
4. Закон України "Про охорону праці" від 14.10.1992 р. № 2694-XII. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 49. — Ст. 668.
5. Закон України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" від 15.09.1999 р. № 1045-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 45. — Ст. 397.
6. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. // Відомості Верховної Ради України. — № 46—47. — Ст. 403.
7. Галузева угода між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України, Національною акціонерною компанією "Нафтогаз України" і Профспілкою працівників нафтової і газової промисловості України на 2012-2014 роки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=217112>
8. Закон України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 30. — Ст. 379.
9. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
10. Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, затв. Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27.02.2002 р. № 88 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 12. — Ст. 631.
11. Положення про громадську раду при Міністерстві екології та природних ресурсів України від 16.10.2012 р. www.menr.gov.ua/index.php/public/rada/196-polozhennya/647-polozhennya-pro-hromadsku-radu-pry-ministerstvi-ekologii-ta-prirodnykh-resursiv-ukrainy
12. Громадськість контролюватиме видобуток сланцевого газу в Україні // Вісник екологічної безпеки. — 2012. — № 11. — С. 2—3.
13. Меморандум про взаємопорозуміння та спільні дії задля забезпечення дотримання вимог природоохоронного законодавства, захисту навколишнього природного середовища, забезпечення доступу громадськості до інформації, а також гарантування можливості участі громадськості під час проведення робіт по видобутку нетрадиційних вуглеводнів в Україні [Електрон-

ний ресурс]. — Режим доступу: www.menr.gov.ua/index.php/public/rada/636-memorandum

14. Закон України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" від 16.11.1992 року № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 1. — Ст. 1.

15. Закон України "Про звернення громадян" від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 47. — Ст. 256.

References:

1. Ivankov, R.Sh. The role and the place of community in the ecological management [Electronic source] // Access mode: www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12IRSHGEU.pdf
 2. Garashyuk, V.M. Control and supervision in the state management / Monograph. — KH.: "FOLIO", 2002. — 176 p.
 3. Official web-portal of the Federation of the trade unions of Ukraine [Electronic source]. — Access mode: www.fpsu.org.ua/pro-fpu/chlenski-organizatsiji/vseukrajinski-galuzevi-profspilki/170-profspilka-pratsivnikiv-naftovoji-i-gazovoji-promislovosti-ukrajini.
 4. The Law of Ukraine "About protection of labour" dated 14.10.1992. № 2694-XII. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — 1992. — № 49. — P. 668.
 5. The law of Ukraine "About trade unions, their rights and guaranties of activities" dated 15.09.1999. № 1045-XIV. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — 1999. — № 45. — P. 397.
 6. The Law of Ukraine "About common obligatory state social insurance against accidents on the shop floor and profession-related diseases, which caused the loss of capacity for work" dated 23.09.1999. № 1105-XIV. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — № 46—47. — P. 403.
 7. Industry agreement between the Ministry of Power and coal industry of Ukraine, National joint-stock company "Naftogaz of Ukraine" and the Trade union of workers of oil and gas industry of Ukraine for the years 2013—2014. [Electronic source] // Access mode: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=217112>.
 8. The Law of Ukraine "About protection of consumers' rights" dated 12.05.1991. № 1023-XII. // The News of the Supreme Rada of USSR. — 1991. — № 30. — P. 379.
 9. The Law of Ukraine "About environmental protection" dated 25.06.1991. № 1264-XII. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — 1991. — № 41. — P. 546.
 10. The provision about social inspectors for environmental protection, endorsed by the Direction of the Ministry of Ecology and natural resources of Ukraine dated 27.02.2002. № 88. // Official messenger of Ukraine. — 2002. — № 12. — P. 631.
 11. The provision about social Rada by the Ministry of ecology and natural resources of Ukraine dated 16.10.2012. www.menr.gov.ua/index.php/public/rada/196-polozhennya/647-polozhennya-pro-hromadsku-radu-pry-ministerstvi-ekologii-ta-prirodnykh-resursiv-ukrainy
 12. The community will control the winning of shale gas in Ukraine // Messenger of ecological safety. — 2012. — № 11. — P. 2—3.
 13. Memorandum about mutual understanding and mutual actions for securing of a bidance by the requirements of the environmental legislation, the environmental protection, affording access of community to the information, along with the guarantee of participation of community during the performance of work related to the mining of non-conventional carbohydrates in Ukraine www.menr.gov.ua/index.php/public/rada/636-memorandum
 14. The Law of Ukraine "About printed mass-media (press) in Ukraine" dated 16.11.1992 № 2782-XII // The Nws of the Supreme Rada of Ukraine. — 1993. — № 1. — P. 1.
 15. The Law of Ukraine "About resort of the citizens" dated 02.10.1996. № 393/96-SR. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — 1996. — № 47. — P. 256.
- Стаття надійшла до редакції 11.11.2013 р.

УДК 351.7

А. П. Оверчук,
здобувач, державний заклад "Український науково-практичний центр екстреної медичної
допомоги та медицини катастроф МОЗ України"

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ВИРОБІВ МЕДИЧНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ НАДАННЯМ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

L. Overchuk,
Researcher, State Institution "Ukrainian Scientific-Practical Center for Emergency Medical Aid and Disaster Medicine of
the Ministry of Public Health of Ukraine"

AREAS OF IMPROVEMENT OF MECHANISMS OF STATE REGULATION OF EXPERT MEDICAL PRODUCTS IN THE CONTEXT OF THE DELIVERY OF HUMANITARIAN AID IN EMERGENCY SITUATIONS

*Наведено напрями удосконалення механізмів державного регулювання експертизи виробів медичного
призначення в контексті управління наданням гуманітарної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій.*

*Shows the direction of improvement of mechanisms of state regulation of expert medical products in the context
of the delivery of humanitarian assistance in emergency situations.*

*Ключові слова: надзвичайна ситуація, державне регулювання, виробів медичного призначення, гуманітарна
допомога.*

Key words: emergency, government regulation, medical supplies, humanitarian aid.

ВСТУП

Високий ступінь концентрації промисловості України перебуває в суперечності з невисокою технологічною дисципліною виробництва, що створює об'єктивні передумови зростання техногенних і техногенно-екологічних аварій, катастроф та інших надзвичайних ситуацій (НС). Територія нашої країни вкрита мережею потужних транспортних магістралей, по яким транзитом проходять у великій кількості екологічно небезпечні вантажі. Серйозну техногенну та екологічну небезпечу для густонаселених районів країни становлять нафтопроводи, газопроводи та аміакопроводи, які теж, на жаль, значною мірою знаходяться в зонах, що потенційно можуть стати зонами повені. Окрім зазначених чинників, НС можуть бути спричинені екстремальними атмосферними явищами, непередбачуваними природними подіями, а також епідеміями.

Визначення факторів ризику та епідеміології можливих НС із урахуванням кількості населення та ймовірної кількості постраждалих, які можуть потребувати надання ЕМД для максимально можливого зниження рівня санітарних втрат населення за умов НС та обсягів надання потрібної гуманітарної допомоги.

Зважаючи на те, що на сьогоднішній день майже всі НС у світі мають комплексний характер і суттєво впливають на рівень життя не тільки постраждалих регіонів і країн, погіршують світові економічні показники, виникає стійка тенденція щодо більш зваженого надання гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок НС.

Кожна катастрофа визначає свої особливості реагування, але існують схожі потреби постраждалого населення як під час планування до реагування на НС, що також слід враховувати.

Зважаючи на вищенаведене, ми вважаємо за доцільне вивчити дане питання, насамперед в аналітичному аспекті.

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї публікації є висвітлення вивчення напрямів удосконалення механізмів державного регулювання експертизи виробів медичного призначення в контексті управління наданням гуманітарної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України має супроводжуватися формуванням безпечного для суспільства і кожної людини стану життєвого довкілля, забезпеченням прийняттого рівня ризику, сучасною системою безпеки, яка базується на принципах міжнародного права.

Актуальність дослідження зумовлюється наявністю в останні роки не лише у вітчизняній, а і в зарубіжній науці дискусійних, проблемних питань стосовно державного регулювання процедури експертизи виробів медичного призначення, забезпечення прозорості всього процесу і виключення можливостей виникнення корупційних схем. А сприймання суперечностей у державному управлінні поглиблює розуміння об'єктивних закономірностей його функціонування, розвитку та удосконалення, має вирішальне значення для адекватного трактування сутності управлінських явищ та процесів, є основою діалектичного методу наукового пізнання.

Серед низки проблем галузі охорони здоров'я особливої увагу потребує проблема реформування системи надання екстреної медичної допомоги (ЕМД), та її специфічний елемент як надання медичної допомоги постраждалим внаслідок НС природного і техногенного характеру.

Одним із важливих видів медичної допомоги, який суттєво впливає на смертність населення, є екстрена медична допомога населенню в повсякденних умовах та за

умов НС. Під екстреною медичною допомогою ми розуміємо вид медичної допомоги, що надається хворим або постраждалим, стан яких розцінюється як невідкладний. Невідкладний стан хворого або постраждалого — це стан організму людини, який безпосередньо загрожує життю або призводить до значного погіршення здоров'я при відсутності або при запізненні адекватної медичної допомоги.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На основі Концепції Загальнодержавної цільової програми розвитку цивільного захисту на 2009—2013 роки [1], Закону України "Про екстрену медичну допомогу" [2], враховуючи основні принципи служби медицини катастроф, системного аналізу, було запропоновано напрями удосконалення державного регулювання експертизи виробів медичного призначення для застосування в умовах НС і можливості їх реалізації.

Зважаючи на попередній досвід дослідження проблеми медичного забезпечення в умовах НС [3, 4] нами було розроблено акторське бачення принципів, тому під поняттям принципів забезпечення медикаментами і виробами медичного призначення (ВМП) постраждалих в умовах НС розуміємо основні підходи та правила діяльності установ та підрозділів служби медицини катастроф із забезпечення постраждалих медикаментами і ВМП при виникненні НС і подоланні їх медико-санітарних наслідків.

До основних принципів віднесено наступні:

— загальнодержавний характер. Медичне забезпечення є елементом служби медицини катастроф — централізованою загальнодержавною службою, яка є складовою частиною загальнодержавної системи з попередження і ліквідації НС. Служба медицини катастроф забезпечує надання екстреної медичної допомоги при різних видах НС мирного і воєнного часу;

— централізація і децентралізація управління. Централізація управління передбачає координацію взаємодії сил і засобів центрального рівня з силами і засобами територіального рівня. Децентралізація управління здійснюється шляхом прийняття рішення кожним елементом системи організації лікарського забезпечення з урахуванням економічних, медико-географічних та інших особливостей регіону чи адміністративної території та самостійного виконання завдання з надання медичної допомоги постраждалим у НС;

— територіально-виробничий принцип. Організація лікарського забезпечення в умовах НС проводиться за територіальним принципом з урахуванням економічних та регіональних особливостей на базі існуючих аптечних та фармацевтичних установ і виробництв;

— плановий характер. Плановий характер передбачає завчасне вивчення можливих потреб, порядку створення, обліку, контролю, оновлення і використання резервів (незнижуваного запасу) медикаментів і ВМП, санітарно-господарського та спеціального майна для установ і формувань різного рівня, які надають медичну допомогу при НС;

— двоетапний підхід до лікарського забезпечення постраждалих. Лікарське забезпечення постраждалих здійснюється у вогнищі (зоні) ураження або на межі зони — засобами бригад швидкого реагування і в медичних стаціонарних установах поточними та плановими резервами медикаментів і ВМП;

— мобільність, оперативність і постійна готовність лікарського забезпечення постраждалих в умовах НС. Це досягається своєчасним створенням і раціональним розміщенням резервів (незнижуваних запасів) медикаментів і ВМП, табельного оснащення необхідним медичним, санітарним і спеціальним майном установ і формувань, що беруть участь у ліквідації медико-санітарних наслідків НС, готових у будь-який момент надати фармацевтичну допомогу постраждалим;

— єдність фармацевтичної науки і практики, медичного та лікарського забезпечення, що передбачає вико-

ристання новітніх досягнень вітчизняної та зарубіжної науки в практиці надання допомоги постраждалим;

— збереження функцій аптечних і фармацевтичних установ. Функції аптечних і фармацевтичних установ та організація їх роботи в умовах НС повинні проводитися без суттєвої їх перебудови, а забезпечення населення медикаментами і ВМП в умовах НС зберігається у відповідності з організаційною структурою, яка працює у режимі повсякденної діяльності;

— принцип само- та взаємодопомоги. Він полягає у навчанні населення правилам надання домедичної допомоги у вигляді само- та взаємодопомоги і адекватної поведінки при різних видах катастроф;

— принцип уніфікації розробки запасів медикаментів і ВМП для установ та формувань, що беруть участь у подоланні медико-санітарних наслідків НС. Формування запасів медикаментів і ВМП проводиться на основі єдиних вимог і нормативів споживання (табелів оснащення);

— принцип професіоналізму і відповідальності фармацевтичних та аптечних працівників, задіяних у наданні лікарської допомоги ураженим. Механізм реалізації принципу закладається в процесі навчання фармацевтичних працівників для роботи в умовах НС, в законодавчих актах і підзаконних актах.

Такі принципи забезпечують ефективність, доступність і своєчасність надання ЕМД в екстремальних умовах і повинні реалізовуватися при організації діяльності служби медицини катастроф та її підрозділів медичного постачання.

Запропоновані принципи стали теоретичною основою для розробки концепції державного управління організацією медичного постачання в умовах НС, зокрема забезпеченні ВМП процесу надання ЕМД постраждалим у НС. Поняття державного управління медичним постачанням в умовах НС є похідним від поняття державного управління в цілому. Під останнім розуміють певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий і розпорядчий характер, полягає в організуючому впливі на суспільні відносини шляхом застосування державно-владних повноважень.

З урахуванням цього державне управління забезпеченням ВМП в умовах НС є видом діяльності органів виконавчої влади з реалізації державної політики цивільного захисту, однієї з її основних складових — медичного захисту шляхом здійснення функцій створення, обліку, контролю, оновлення і використання резервів (незнижуваного запасу) медикаментів і ВМП.

За результатами опрацювання досвіду участі мобільних медичних формувань служби медицини катастроф у подоланні медико-санітарних наслідків НС природного характеру як на території України, так і за її межами у складі міжнародних гуманітарних місій [5—7], а також досвіду отримання гуманітарної допомоги за цих умов нами була розроблена організаційна схема залучення додаткових матеріальних ресурсів, зокрема ВМП, в умовах ліквідації наслідків НС, що потребує залучення міжнародної гуманітарної допомоги (рис. 1).

На нашу думку, при формуванні запитів щодо отримання додаткових матеріальних ресурсів дуже важливим моментом є володіння адекватною та своєчасною інформацією щодо оперативної обстановки у зоні НС та кількості санітарних втрат серед населення постраждалої території, а також про наявні матеріально-технічні ресурси, що можуть бути залучені для надання допомоги постраждалим [7].

Суттєвим елементом процесу організації надання ЕМД постраждалим внаслідок НС є встановлення взаємодії між силами, які залучаються до ліквідації наслідків НС на всіх рівнях реагування, а також вирішення питання з міжнародними неурядовими гуманітарними організаціями такими, як Всесвітнє товариство Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, що є одним з найбільших донорів світової гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок НС [8].

При вирішенні питання щодо залучення національних матеріальних ресурсів, а також міжнародної гума-

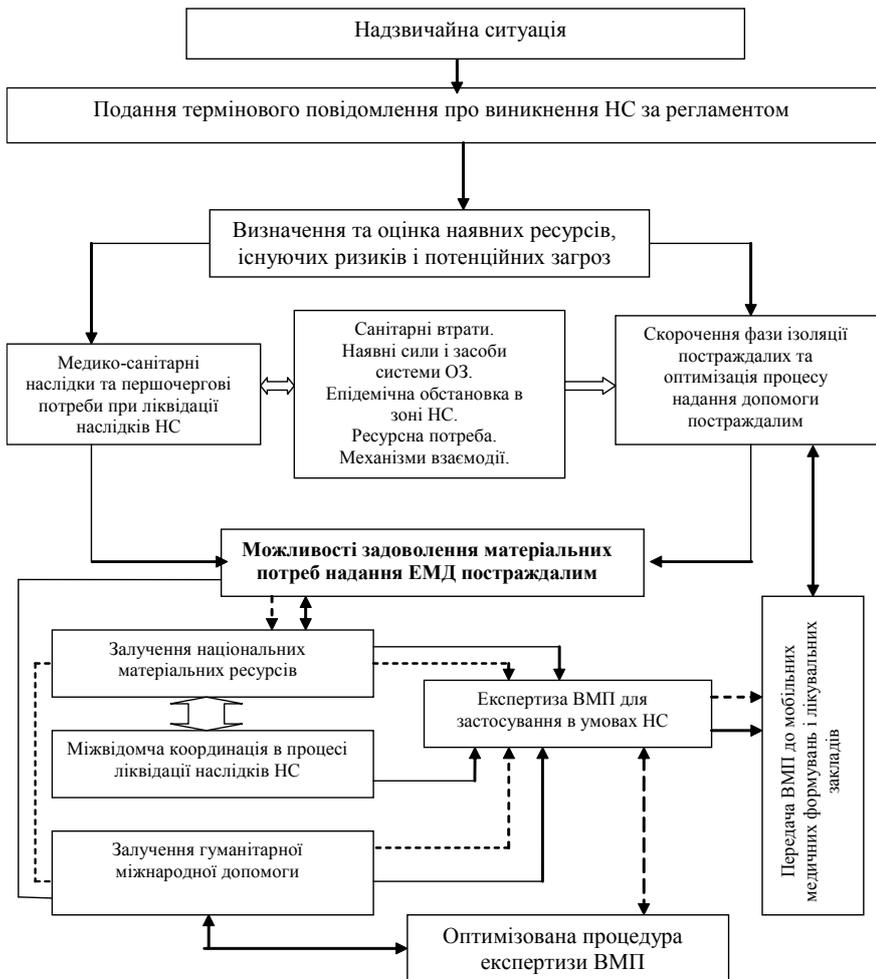

Рис. 1. Організаційна схема залучення додаткових матеріальних ресурсів, зокрема ВМП, в умовах ліквідації наслідків НС, що потребує залучення міжнародної гуманітарної допомоги

нітарної допомоги, важливим моментом цієї процедури стає проведення експертизи ВМП, що надходять у складі гуманітарної допомоги, для визначення відповідного рівня якості та можливості застосування в умовах НС для надання ЕМД постраждалим. Для цього коректним є використання оптимізованої процедури експертизи ВМП, що полягає у скороченні терміну її проведення та чіткого визначення етапів проведення та досліджуємих параметрів на кожному етапі експертизи.

Також має бути врегульований механізм передачі ВМП до мобільних медичних формувань та лікувальних закладів, що надають допомогу постраждалим у НС для скорочення фази ізоляції постраждалих та оптимізації процесу надання допомоги постраждалим, збереження їх здоров'я та життя.

У дані організаційній схемі (рис. 1) нами враховано таж певну циклічність процесу залучення національної та міжнародної ресурсної підтримки та включення на цьому етапі процедури експертизи ВМП. За аналогічним принципом можна проводити експертизу ВМП, що знаходяться на оснащенні мобільних медичних формувань, що залучаються до роботи у складі міжнародних гуманітарних місій.

Зважаючи на це, на нашу думку, корисним буде застосування запропонованої нами процедури експертизи ВМП для застосування в умовах НС у разі медичного постачання згідно з табелями оснащення мобільних медичних формувань, що будуть залучатися до надання ЕМД постраждалим внаслідок НС у складі міжнародних гуманітарних місій.

Експертиза ВМП та експертиза реєстраційного досьє — це встановлення відповідності характеристик ВМП, у

тому числі задекларованих заявником показників, та реєстраційного досьє на них відповідним нормативним документам і чинному законодавству України щодо якості та безпеки для людини, середовища, а також визначення критеріїв, показників, нормативів шляхом досліджень, випробувань тощо.

Експертиза включає такі етапи:

1) отримання експертною установою доручення на проведення експертизи та отримання реєстраційного досьє для проведення експертизи;

2) укладення договору на проведення експертизи між експертною установою та заявником;

3) проведення експертизи реєстраційного досьє та експертизи ВМП шляхом аналізу даних та здійснення відповідних досліджень;

4) складання протоколу досліджень;

5) складання висновку експертизи.

Експертиза ВМП проводиться експертними установами, визначеними відповідним наказом МОЗ України, яка несе всю відповідальність щодо об'єктивності, достовірності та своєчасності проведення експертизи ВМП, а також дотримання конфіденційності документації заявника, термін якої складає до 60 діб.

У разі потреби проведення додаткових досліджень, непередбачених обставин, що виникли під час проведення робіт, заявникові подається відповідне обґрунтування продовження терміну експертизи, що повинно бути передбачено умовами договору на проведення експертизи.

Експертиза ВМП в експертній установі починається з дати та за умови отримання експертною установою від заявника реєстраційного досьє та укладення договору з заявником. Експертиза ВМП здійснюється до їх увезення чи реалізації в Україні за винятком випадків, що встановлені додатково.

Кількість зразків та/або маса проб для експертизи визначається відповідною нормативною документацією, гагузевими та державними стандартами, правилами відбору зразків на продукцію та методами досліджень і повинна бути визнана експертною установою достатньою для проведення випробувань у повному обсязі.

Зберігання, використання, утилізація зразків, складування, списання (повернення заявнику) зразків ВМП здійснюється у відповідності з договором на проведення експертизи.

Перед початком досліджень експертна установа визначає програму експертизи ВМП. Обсяг показників, за якими проводиться експертиза, визначається в кожному окремому випадку. Якщо результатів досліджень, отриманих при проведенні експертизи відповідно до затвердженої програми, об'єктивно недостатньо для гарантованого визначення якості та безпеки ВМП, то експертною установою, що здійснює експертизу, можуть бути призначені інші (додаткові) дослідження.

Експертиза здійснюється відповідно до чинної в Україні нормативної документації, а також до вимог міжнародного законодавства (до пункту 9 Порядку державної реєстрації медичної техніки та виробів медичного призначення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.11.2004р. № 1497 [9], вимог національних стандартів ДСТУ 4659-1:2006 "Клінічні дослідження медичних виробів для людей. Частина 1. Загальні вимоги" (ISO 14155-1:2003, MOD) [10], ДСТУ 4659-1:2006 "Клінічні дослідження медичних виробів для

людей. Частина 2. Плани клінічного дослідження" (ISO 14155-2:2003, MOD) [11], з урахуванням норм з питань клінічних випробувань, що застосовуються у міжнародній практиці: "Правил етичних принципів проведення наукових медичних досліджень за участю людини", затверджених Гельсінської декларацією (1964), та додатка X Директиви 93/42/ЄС "Про медичні вироби".).

У разі відсутності відповідних (належних) даних у реєстраційному досяг за вимогою експертної установи проводиться комплексне вивчення, в ході якого визначаються критерії, показники, нормативи показників якості та безпеки ВМП для людини, середовища, а також задекларовані заявником показники, шляхом проведення необхідних досліджень.

Експертні дослідження ВМП проводяться згідно методиками, що затверджені в установленому порядку. У разі відсутності затверджених методик допускається використання методів, що визнані в Україні, Європейському співтоваристві тощо, з посиланням на джерело.

Результати експертних досліджень оформлюються протоколом досліджень у відповідності з Правилами проведення досліджень, що затверджуються експертною установою.

По закінченні експертизи експертна установа надає до МОЗ України висновок експертизи — документ встановленої форми (з висновками про можливість державної реєстрації ВМП).

Керівник експертної установи або уповноважена ним особа підписує висновок експертизи та засвідчує його печаткою установи.

Усі документи, що були представлені до експертизи, та протоколи досліджень зберігаються експертною установою протягом п'яти років, після чого передаються до архіву МОЗ України.

Копії протоколів досліджень, інші документи експертизи можуть видаватись експертною установою заявнику, всім зацікавленим особам на підставі письмового запиту.

Грунтуючись на вищевикладеному нами розроблена узагальнена структура моделі державного регулювання експертизи ВМП для застосування в умовах НС, що показана на схемі (рис. 2).

На початковій стадії експертизи ВМП відбувається встановлення тотожності характеристик запропонованого зразка ВМП згідно з нормативною і технічною документацією, перевіряється маркування та угоди постачання.

При відповідності даного зразка встановлюється тотожність зразка за якісними, кількісними та асортиментними характеристиками. За умови встановлення відповідності запропонованого зразка ВМП приймається позитивне рішення щодо експертного заключення з приводу відповідності ВМП.

У разі відсутності відповідності з'ясовуються характеристики для проведення ідентифікації ВМП, опису характеристик виробу (ВМП), щодо умов використання, експлуатаційних властивостей та небажаних дій (впливів) під час використання (застосування) ВМП, а також ризик взаємних впливів у разі якщо ВМП є

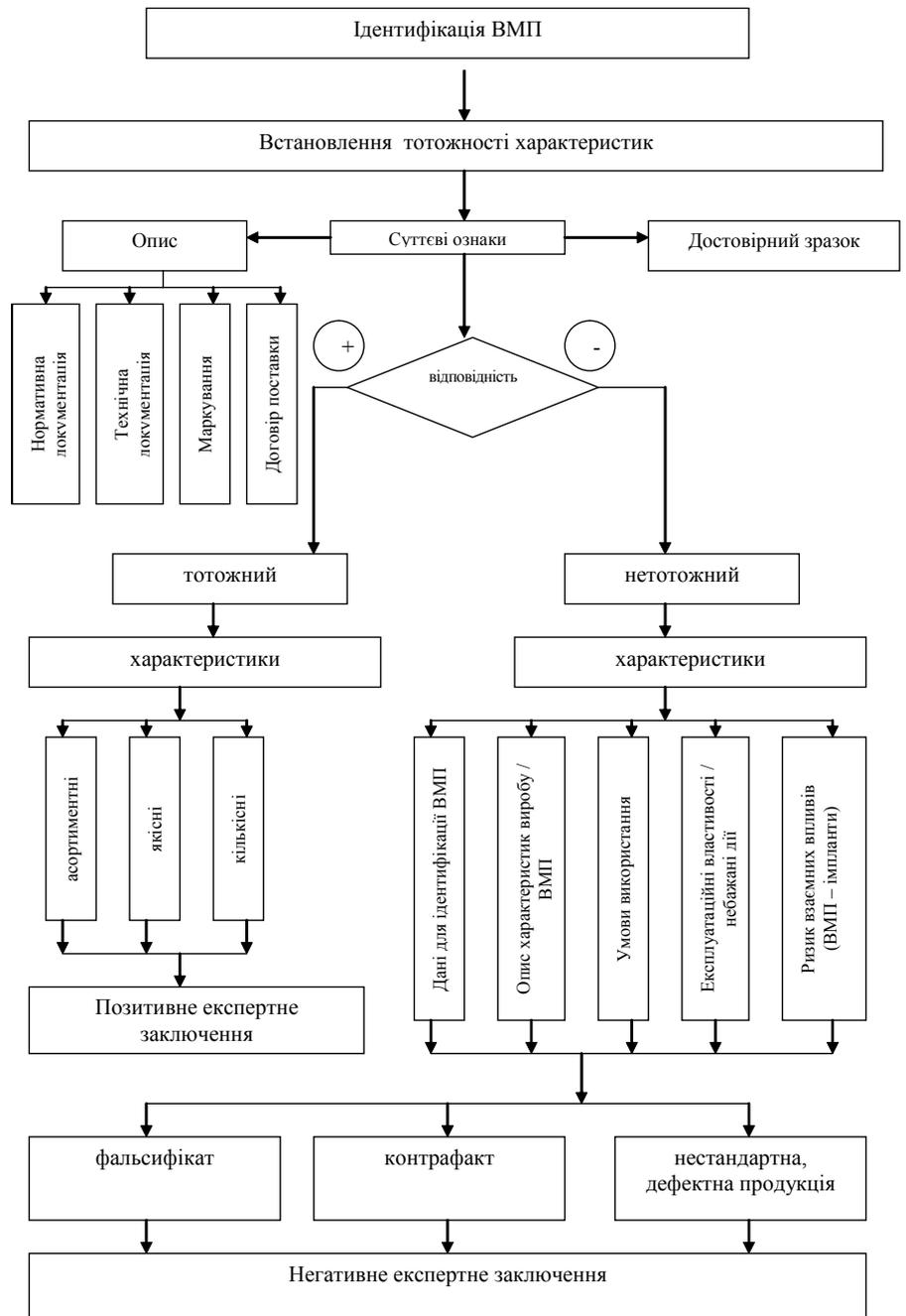

Рис. 2. Процедура експертизи ВМП для застосування в умовах НС

імплантом. За сукупністю даних характеристик може бути встановлений факт наявності нестандартної, дефектної продукції, можливим також є варіант, що ВМП може бути визнано фальсифікатом або контрафактною продукцією. За даних умов приймається негативне експертне заключення.

Згідно із запропонованою процедурою експертизи може відбуватися встановлення тотожності запропонованих зразків та експертної документації може відбуватися у скорочений термін, що дозволить прискорити отримання допомоги та ресурсної підтримки мобільними медичними формуваннями для надання ЕМД постраждалим внаслідок НС.

ВИСНОВКИ

Аналіз вітчизняного досвіду державного регулювання експертизою ВМП для застосування за умов НС дозволив визначити шляхи удосконалення алгоритму експертизи виробів медичного призначення для можливості оптимізації процедури експертизи ВМП в умовах

НС для вирішення завдання організації надання постраждалим внаслідок НС на території України своєчасної та адекватної медичної допомоги, а також спростити процедуру участі мобільних медичних формувань у міжнародних гуманітарних місіях.

У зв'язку з введенням в дію Технічного регламенту, можливі ускладнення, пов'язані з митним оформленням продукції (товару), яка підлягає оцінці відповідності вимогам цих технічних регламентів. Найближчим часом планується скасувати обов'язкову сертифікацію виробів медичного призначення, натомість запровадивши обов'язкову оцінку відповідності продукції вимогам технічних регламентів. Проте нині використання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності для митного оформлення сертифікатів відповідності (свідочтв про визнання відповідності), виданих на продукцію, що підпадає під дію технічних регламентів, які вже набули чинності, можливе до виключення такої продукції з Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні. За порушення та/або невиконання оцінки відповідності, встановленої технічним регламентом, посадові особи можуть притягуватися до адміністративної відповідальності, в окремих випадках — кримінальної, а до суб'єктів господарювання можуть застосовуватися штрафні санкції.

Визначено, що під поняттям принципів забезпечення медикаментами і виробів медичного призначення постраждалих в умовах НС розуміємо основні підходи та правила діяльності установ та підрозділів служби медицини катастроф із забезпечення постраждалих медикаментами і ВМП при виникненні НС і подоланні їх медико-санітарних наслідків. Ґрунтуючись на досвіді роботи мобільних медичних формувань служби медицини катастроф у складі міжнародних гуманітарних місій з ліквідації наслідків потужних землетрусів, нами встановлено, що до найвищого рангу критичних потреб віднесено потреби, які виникають під час надання ЕМД постраждалим, зокрема гостра нестача матеріальних ресурсів — медикаментів і виробів медичного призначення.

Література:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.08.2008р. № 1156-р "Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми розвитку цивільного захисту на 2009-2013 роки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1156-2008-%D1%80/print136000-3604244711>
2. Закон України "Про екстрену медичну допомогу" від 05.07.2012 № 5081-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5081-17/page2>
3. Гур'єв С.О., Іскра Н.І., Терент'єва А.В. Принципи управління наданням гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій // Економіка & держава. — 2011. — № 5. — С. 105—111.
4. Лермонтова Ю.О. Формування принципів та концепції державного управління лікарським забезпеченням в умовах надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/5/05.pdf>
5. Мобільні формування Державної служби медицини катастроф: монографія / Гур'єв С.О., Волянський П.Б., Миронець С.М. та ін. — К.: [б. в.], 2009. — 348 с.
6. Організація та управління процесом надання медичної допомоги постраждалим внаслідок землетрусів: монографія / Гур'єв С.О., Волянський П.Б., Терент'єва А.В. та ін. — Переяслав-Хмельницький: СКД, 2008. — 188 с.
7. Волянський П.Б. Методологічні підходи формування концепції державного управління медичним захистом у зоні надзвичайних ситуацій // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 21. — С. 125—126.

8. Кризовий менеджмент та принципи управління ризиками в процесі ліквідації надзвичайних ситуацій: монографія / Гур'єв С.О., Терент'єва А.В., Волянський П.Б. — К.: [б. в.], 2008. — 148 с.

9. Порядок державної реєстрації медичної техніки та виробів медичного призначення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.11.2004р. № 1497 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/1042>

10. ДСТУ 4659-1:2006 "Клінічні дослідження медичних виробів для людей. Частина 1. Загальні вимоги" (ISO 14155-1:2003, MOD) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1461-12>

11. ДСТУ 4659-1:2006 "Клінічні дослідження медичних виробів для людей. Частина 2. Плани клінічного дослідження" (ISO 14155-2:2003, MOD) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1461-12>

References:

1. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2008), Decree of Cabinet of Ministry of Ukraine 20.08.2008 № 1156-r "Pro shvalennya Konceptii Zagalnodержavnoi programy rozvitku cyvilnogo zahystu na 2009—2013 roky", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1156-2008-%D1%80/print1360003604244711> (Accessed 8 Aug 2013).
2. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2012), 05.07.2012 № 5081-VI Law of Ukraine "Pro ekstrenu medychnu dopomogu" available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5081-17/page2>. (Accessed 8 Aug 2013).
3. Guriev, S.O. Iskra, N.I. Terentieva, A.V. (2011) "Principles of humanitarian aid for affected population in emergencies". *Ekonomika ta derzava*. vol. 5, pp. 105—111.
4. Lermontova, Yu.O. (2013), "Forming of principles and conception of public administration of medicinal supplies in emergencies", *Derzava ta suspilstvo*, [Online], vol 3, available at: — <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/5/05.pdf> (Accessed 20 Aug 2013).
5. Guriev, S.O., Volynskiy, P.B. Myronets, S.M. and others (2009), *Mobilni formuvannya Derzavnoj sluzby medicyny katastrof* [Mobil teams fo State Service of Disaster Medicine], Kyiv, Ukraine.
6. Guriev, S.O. Volynskiy, P.B. Terentieva, A.V. and others (2008), *Organizacia ta upravlinnya procesom nadannya medychnoj dopomogy postrazdalym vnaslidok zemletrusiv* [Organization and management of process of medical aid of affected in emergencies], Pereyaslav-Khmelnytskyi, Ukraine.
7. Volynskiy, P.B. (2012), "Methodological ways of forming of conception of public administration in emergency zone", *Investicii: practika ta dosvid*, vol. 21, pp. 125—126.
8. Guriev, S.O. Terentieva, A.V. Volynskiy, P.B. (2008), *Kryzoviy menedzment ta principy upravlenia rizykami v procesi likvidacii nadzvychnykh sytuacij* [Crisis Management and principles of Risk Management in process of liquidation of the emergencies], Kyiv, Ukraine.
9. The news paper "Apteka" (2012), Order of state registration of medical technique and equipment. Decree of Cabinet of Ministries of Ukraine, 09.11.2004 № 1497, available at: <http://www.apteka.ua/article/1042> (Accessed 27 October 2012).
10. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2008), Decree of Cabinet of Ministry of Ukraine, Standart 4659-1:2006 "Clinical trials of medical devices for people. Part 1. General requirements" (ISO 14155-1:2003, MOD), available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1461-12> (Accessed 27 October 2012).
11. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2008), Decree of Cabinet of Ministry of Ukraine, Standart 4659-1:2006 "Clinical trials of medical devices for people. Part 2. Plans for clinical research" (ISO 14155-1:2003, MOD), available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1461-12> (Accessed 27 October 2012).

Стаття надійшла до редакції 03.09.2013 р.

І. А. Герасименко,
магістр з управління суспільним розвитком,
Національна академія державного управління при Президенті України

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ДІЄВІСТЬ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

I. Gerasymenko,
Master of Public Administration, National Academy of Public Administration, office of the President of Ukraine

IMPACT PUBLIC ORGANIZATIONS ON THE EFFECTIVENESS OF STRATEGIC PLANNING IN GOVERNMENT

У статті визначено основні засади державного стратегічного планування. Проаналізовано основні проблеми становлення ефективної взаємодії між інституціями громадянського суспільства та органами державної влади. Висвітлено основні засади та принципи взаємодії громадських організацій з органами державної влади.

In the article the basic principles of state strategic planning. The basic problems of effective cooperation between civil society and public authorities. The basic framework for the interaction between public organizations public authorities.

Ключові слова: громадськість, громадські організації, стратегічне планування в органах державної влади, взаємодія громадських організацій та органів державної влади.

Key words: the public, community organizations, strategic planning in government, cooperation public organizations and public authorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегічне планування відіграє значну роль у подоланні застарілих підходів до управління і сприяє втіленню у життя прогресивних ідей сучасної парадигми суспільного управління, спрямованого на людину. Відтак, актуальність теми дослідження визначається насамперед вибором Україною курсу демократичних реформ, об'єктивними процесами розвитку й модернізації суспільства в цілому, переходом від традиційної моделі державного управління до розбудови механізму держави на засадах демократичного врядування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблемою взаємодії громадських організацій з органами державної влади в сфері державного управління займаються такі науковці: О. Бабінова, В. Бакуменко, О. Берданова, В. Ваклуєно, В. Дзюндзюк, Н. Драгомирецька, О. Кілієвич, В. Мамонова, Н. Нижник, В. Ребкало, В. Тертичка та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широке коло наукових розвідок, потреба в ґрунтовному дослідженні в межах проблематики впливу громадських організацій на органи державної влади в сфері державного управління залишається актуальною.

Враховуючи розвиток інформаційного суспільства та прагнення України стати повноправним партнером розвинених європейських країн, у реалізації державної політики спостерігається тенденція до дедалі більшого залучення громадських організацій. Це зумовлює потребу продовження досліджень у даному напрямі, і передусім — осмислення теоретичних і практичних аспектів в контексті впливу громадських організацій на дієвість стратегічного планування в органах державної влади.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження впливу громадських організацій на дієвість стратегічного планування в органах державної влади України на сучасному етапі державотворення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як процес прийняття рішень стратегічне планування фокусується на довгостроковій перспективній діяльності державної інституції і визначає засоби, за допомогою яких цілі цієї діяльності можуть бути досягнуті. Успішне його використання дає можливість досягти ефективної діяльності.

Стратегічне планування в державному управлінні — планування цілей розвитку держави, що передбачає пошук оптимального набору траєкторій її руху, зорієнтованих на

досягнення певних довгострокових цілей в умовах реальних ресурсних обмежень. Таке планування є одним із найважливіших завдань державно-управлінської діяльності. Воно охоплює концептуалізацію політик, програм і проєктів, нормативно-правове, організаційне і координаційно-планове проєктування і передає досягнення їх балансу та забезпечення синхронного розвитку [2].

Стратегічне планування в державному управлінні фактично поєднує в собі кілька видів управлінської діяльності, а саме: визначення цілей організації, прогнозування, оцінку адекватності ресурсів, адаптацію до зовнішнього середовища та внутрішню координацію, які відображені в докладному комплексному плані, спрямованому на забезпечення досягнення поставлених цілей.

Формулювання стратегічного плану представляє собою систематичну та ретельну підготовку до майбутнього. Якщо всім керівникам, в тій чи іншій мірі, слід займатися формальним стратегічним плануванням, то складання стратегічних планів для всієї організації є, в першу чергу, обов'язком вищого керівництва. Керівники середнього та нижчого рівня надають відповідну інформацію і забезпечують зворотній зв'язок. Але не можна розглядати стратегічний план як кінцевий продукт. Процес обговорення і аналізу має тривати постійно, його потрібно регулярно переглядати, вносити зміни, узгоджувати, усі пропозиції та припущення виносити на відкриті обговорення. Правильно обрана, своєчасно скоригована стратегія є однією із запорок успішної діяльності [8].

Основні засади державного стратегічного планування ґрунтуються на:

- якісному прогнозу світових і регіональних тенденцій, напрямів розвитку суспільства, держави, окремих сфер життєдіяльності, їх перспективного стану;
- реалістичності оцінок соціально-економічного потенціалу країни, ресурсних потреб, вартості та доступності ресурсів;
- всебічній обґрунтованості вибору стратегічних цілей та ефективних альтернатив забезпечення безпеки держави з урахуванням результатів прогнозу та оцінок соціально-економічного потенціалу країни;
- урахуванні інтересів різних соціальних груп, що є підґрунтям для консолідації суспільства, мотивації діяльності провідних політичних, соціальних та економічних сил;
- раціональному рівні державного втручання, яке в умовах ринкової економіки має здійснюватися в обґрунтованих, чітко обумовлених формах і масштабах;
- стабільності, обов'язковості і рівності для всіх правил політичної, соціальної та економічної діяльності;
- гнучкості системи визначення стратегічних цілей розвитку, програмних і планових завдань.

Тим часом, в Україні ще не вдалося досягти такого рівня організації державної влади, за якого б її органи забезпечували функціонально достатню і структурно несуперечливу систему управління. Організуючий вплив державного управління на суспільні процеси не є адекватним потребам соціально-економічного розвитку країни, становлення громадянського суспільства, формування демократичної, соціально-правової держави. Розрив між очікуваннями населення і реальною управлінською практикою стає все відчутнішим. Усе це обумовлює потребу в впровадженні наукових підходів до оцінки сучасного стану і визначення пріоритетів та завдань державної політики, наповнення її концепцій, державних програм практичними здобутками, новими теоретичними положеннями з орієнтацією на світові стандарти.

В Україні застосовують такі підходи до розроблення стратегії [5]:

- орган влади доручає розроблення стратегії своїм підрозділам;
- стратегію на конкурсних засадах розробляють консультативна організація, науково-дослідна установа, вищий навчальний заклад тощо, які мають потенціал для опрацювання стратегії;
- до розроблення стратегії залучають міжнародних експертів, робота яких фінансується з міжнародних фондів або донорських організацій;
- застосовується змішаний підхід (експертно-громадський або партнерський).

Зрозуміло, що перехід до демократичних форм управління державою через розвиток і посилення впливу, в тому числі, громадських організацій важливий для України. Прискоренню цього процесу сприятимуть зміцнення

громадських організацій та їх дедалі тісніша співпраця з органами державної влади всіх рівнів. Такі цілі вимагають створення повноцінних, а не декоративних інституцій громадянського суспільства, здатних отримати інформацію на початкових стадіях ухвалення політичних рішень, запропонувати альтернативи, здійснити контроль. Практика прийняття політичних рішень, реалізації державної політики в Україні без обговорення і схвалення з боку громадськості свідчить про уповільнені темпи поширення необхідного мінімуму процедур публічної політики. Відстоювання інтересів суспільства як органами державної влади, так і громадським сектором є фрагментарним, що несе особливі ризики в умовах неструктурованості суспільства. Натомість, напрацювання цивілізованих алгоритмів і конструктивних форм захисту інтересів різних соціальних груп, узгодження конфліктів інтересів, сприяють мінімізації соціально-економічних і політичних ризиків.

За даними опитування, що було проведене соціологічною службою Центру досліджень ім. О. Разумкова, в Україні наявний високий показник, з одного боку, усвідомлення серед українських громадян необхідності їх впливу на зміст державної політики та прийняття політичних рішень, з іншого — підвищення відповідальності й підконтрольності органів державної влади та їх посадових осіб суспільству. Так, за те, щоб реальний вплив на прийняття державних рішень здійснювали всі громадяни, яких це стосується, незалежно від рівня їх компетентності висловилися 41,0 %, за вплив тільки тих громадян, що є компетентними у питаннях, що вирішуються — 37,2 %; за те, щоб цим займалися виключно державні управлінці і політики — 9,1 %, не визначилися — 12,8 % [6]. У свою чергу в опитуванні громадян в питанні підконтрольності дій влади громадськості, суспільству відповіді були розподілені таким чином: усі, крім тих, що стосуються сфери безпеки і становлять державну таємницю — 35,0 %, що всі без винятку дії влади повинні бути підконтрольними суспільству — 23,3 %, лише ті дії, які безпосередньо торкаються інтересів громадян (або окремих груп громадян) — 19,6 %, лише в окремих випадках — 5,9 %, не повинні бути підконтрольними — 2,8 %, 13,5 % — не визначились [7].

Також в останні роки формування нормативно-правової бази з питання впливу громадських організацій на формування державної політики значно активізувалось. Зокрема, було прийнято Указ Президента від 24.03.2012 р. № 212/2012 "Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації", Розпорядження КМУ від 05.04.2012 р. № 220-р "Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд", Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI "Про громадські об'єднання", Постанову КМУ від 03.11.2010 № 996 "Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" та інші. Але більшість прийнятих норм є лише декларативними, і в цілому думка та пропозиції, громадські експертизи і моніторинги, громадські слухання, інформаційні запити до органів державної влади громадських організацій не мають належного впливу на остаточні рішення органів державної та місцевої влади.

У цілому, рівень мотивації органів державної влади і місцевої влади до взаємодії та продуктивної співпраці з громадськими організаціями є недостатнім. Однією з ключових задач політичного класу повинні стати сприяння звільненню громадян від віджилих стереотипів сильної держави, наділеної необмеженими правами. Сильною є тенденція, що здатна послідовно і неухильно реалізувати точно визначене коло функцій, покладених на неї суспільством.

Також перешкодою для активізації участі громадських організацій у процесі вироблення державної політики є необхідність із відповідними процедурами і механізмами.

Важливими є й інші проблеми: слабкий інституціональний потенціал для участі в процесі ухвалення рішень; низький професійний рівень та неефективне управління; недостатні навички планування, розробки програм і підготовки бюджетів; невміння проводити громадські консультації та обговорення; брак досвіду громадського моніторингу та оцінки; слабкі аналітичні навички.

Ще однією слабкою рисою громадських організацій є залежність від зарубіжних інвесторів. Добре відомо, що

Україна щороку отримує сотні мільйонів доларів закордонної допомоги, спрямованої на розвиток демократії у державі.

За даними Державної служби статистики України для своєї діяльності громадськими організаціями у 2011 р. з різних джерел було отримано 3,4 млрд грн., з них зокрема 43,2% від благодійності, і лише 8,0% з державного бюджету [1].

Очевидно, що вітчизняні громадські організації погоджуються на іноземне фінансування, тому що не можуть розраховувати на особливу допомогу на батьківщині. А вже співпраця громадських організацій з державними структурами — вельми болуча тема для більшості громадських організацій, камінь спотикання на шляху до порозуміння. Звичайно, що цілий ряд складових громадянського суспільства повинні підтримуватися та фінансуватися державою. Така традиція поширена на Заході. Понад те, в країнах розвинутої демократії влада часто фінансує навіть опозиційні НУО, котрі відстоюють права і свободи громадян, захищають навколишнє середовище і таке інше.

Співпрацюючи з органами влади, політичними партіями та впливаючи на громадську думку, громадські організації здатні добитися прийняття належних політичних рішень, проведення відповідної соціальної політики і матеріальної підтримки від держави. Вони впливають на законодавство та державотворення, на розвиток суспільства, прискорюють демократичні процеси й роблять їх незворотними. У розвинутому демократичному суспільстві громадські організації крім здійснення політичної діяльності відіграють і важливу соціальну роль.

Ефективна модель взаємодії громадських організацій із органами державної влади потребує [4]:

— Забезпечення інформаційної відкритості з боку органів державної влади, вчасне інформування про підготовку політичних рішень.

— Подальшого вдосконалення нормативно-правового поля, усунення його прорахунків і прогалів, що має забезпечити результативність процедур консультацій з громадськістю, повноцінне здійснення громадського контролю, громадських експертиз, зокрема й антикорупційної експертизи нормативно-правових актів.

— Розширення меж і змісту громадського контролю за діяльністю органів державної влади, створення додаткових механізмів ефективного контролю громадськості в сферах, які не мають належного правового регулювання.

— Охоплення механізмами громадського контролю, громадської експертизи, моніторингу, консультацій з громадськістю питань, що мають першочергове значення для суспільства. Це передусім оцінки ефективності дотримання законодавства, використання бюджетних коштів; прийняття рішень органів державної влади у сфері регуляторної політики; виконання державних програм, загальнонаціональних та місцевих програм розвитку, стратегічних документів, планів, програм розвитку сфер, галузей, регіонів тощо.

— Забезпечення належних умов для виконання моніторингових функцій громадських організацій щодо дотримання законодавства в перебігу передвиборчої кампанії та виборчого процесу, дій органів державної влади, політичних партій, ЗМІ, виборчих комісій.

— Активізації громадських організацій заходів, пов'язаних із здійсненням інформаційно-просвітницьких, експертно-аналітичних, правозахисних функцій; стимулювання громадської активності, підвищення громадянської компетентності, зокрема спеціальних навичок взаємодії із органами державної влади та обізнаності щодо визначених законодавством процедур.

ВИСНОВКИ

Стратегічне планування є визнаним світовою практикою елементом у системі державного управління, який дає змогу створювати умови та використовувати потенціал для перспективного розвитку. Дієвість стратегічного планування в органах державної влади зумовлює політичні, економічні та соціальні ефекти, визначає ступінь розвитку суспільства, безпосередньо впливає на ступінь задоволення потреб, інтересів та цілей конкретної особи.

Участь громадських організацій сприяє підвищенню якості державного управління завдяки забезпеченню прозорості та стабільності демократичних перетворень. Тому в Україні важливо стимулювати активну участь громадських організацій у виробленні державної політики; прогно-

зування наслідків; забезпечення контролю громадськості за реалізацією цієї політики. Стратегічне планування виступає інструментом, здатним консолідувати зусилля влади та громади в розв'язанні проблем розвитку громадянського суспільства.

Зважаючи на вищевикладені результати дослідження можна визначити перспективи подальших розвідок щодо впливу громадських організацій на дієвість стратегічного планування в органах державної влади. Першочергового значення набуває потреба у впровадженні наукових підходів до оцінки сучасного стану і визначення пріоритетів та завдань державної політики, наповнення її концепцій, державних програм практичними здобутками, новими теоретичними положеннями з орієнтацією на світові стандарти.

Література:

1. Громадські організації в Україні у 2011 році: Статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України; відповід. за випуск І. Калачова — К.: 2012 — 157 с.
2. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.
3. Запровадження стратегічного планування в Україні: Збірка документів і матеріалів: Укл. В. Тертичка. — К.: ЦДАР НАДУ, 2004. — 437 с.;
4. Палій Г.О. Щодо активізації взаємодії організацій громадянського суспільства із органами державної влади [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. Аналітична записка. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/881/>
5. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: Практичний посібник / Б. Боврон, А. Вігода, Г. Девідсон, В. Мамонова, І. Федів, І. Санжаровський; за ред. І. Санжаровського — К.: Вид-во К.І.С., 2008. — 214 с.
6. Центр Разумкова. Чи повинні прості громадяни мати реальний вплив на прийняття державних рішень? [Електронний ресурс] // Соціологічне опитування. — Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=360
7. Центр Разумкова. Якою мірою дії влади повинні бути підконтрольні громадськості, суспільству? [Електронний ресурс] // Соціологічне опитування. — Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=361
8. Юшкевич О.О. Стратегічне планування як основа управлінських рішень / О.О. Юшкевич // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. — 2004. — В 5 т. — Том V. — С. 1398—1403.

References:

1. SSC of Ukraine (2012), 'Hromads'ki orhanizatsii v Ukraini u 2011 rotsi: Statystychnyj biuletyn' [Public organizations in Ukraine in 2011: Statistical bulletin], Kyiv, Ukraine.
2. Surmin, Yu.P., Bakumenko, V.D. and Mykhnenko, A.M. (2010), 'Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia' [Encyclopedic dictionary of governance], NADU, Kyiv, Ukraine.
3. Tertychka, V. (2004), 'Zaprovadzhennia stratehichnoho planuvannia v Ukraini: Zbirka dokumentiv i materialiv' [Introduction of strategic planning in Ukraine: Collection of documents and materials], TsDAR NADU, Kyiv, Ukraine.
4. Palij, H.O. (2013), 'To enhance the interaction organizations of civil society with the state authorities.' Analytical note", NISS, [online], available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/881/> (Accessed 29 Oct 2013).
5. Bovron, B. Vihoda, A. Davidson, H. Mamonova, V. Fediv, I. and Sanzharov's'kyj, I. (2008), 'Rozroblennia ta vprovadzhennia stratehichnoho planu rozvytku rehionu' [Developing and implementing a strategic development plan for the region], K.I.S., Kyiv, Ukraine.
6. Razumkov Centre (2008), 'Should ordinary citizens have a real influence on adoption of state making? Sociological survey' [online], available at: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=360 (Accessed 29 Oct 2013).
7. Razumkov Centre (2008), 'To what extent the actions of the government should be controlled by the public, the society? Sociological survey', [online], available at: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=361 (Accessed 29 Oct 2013).
8. Yushkevych, O.O. (2004), 'Strategic planning as a basis for management decisions', 'Ekonomika: problemy teorii ta praktyky. Zbirnyk naukovykh prats', vol.5, pp. 1398—1403.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2013 р.

*О. В. Ричко,
аспірант кафедри політичної аналітики і прогнозування,
НАДУ при Президенті України, м. Київ*

ГУМАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*О. Rychko,
graduate student of Political Analysis and Forecasting NAPA the President of Ukraine, Kyiv*

HUMANIZATION GOVERNMENT IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття "гуманізм", "гуманізація державного управління", запропоновано авторське бачення даного явища, а також проаналізовано особливості гуманізації державного управління в Україні.

The article reviews the main approaches to the definition of "humanity", "humanization of Public Administration" The author vision of the phenomenon, as well as the peculiarities of the humanization of state governance in Ukraine.

*Ключові слова: гуманізм, гуманізація, державне управління, держава, влада, суспільство.
Key words: humanity, humanism, public administration, government, government and society.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом все більшу увагу науковців, політичних діячів, державних службовців привертає питання удосконалення системи державного управління в контексті запровадження основних принципів гуманізму, переоцінки та підтвердження основоположних функцій держави у забезпеченні миру, безпеки і стабільності, законності й порядку, а також у створенні й підтримці сприятливих умов для розвитку особистої ініціативи та ініціативи приватного сектору економіки.

Трансформація поняття "гуманізм" у державному управлінні включає синтез конструкту соціальної держави з ідеєю гуманізму. По суті, це нове розуміння сутності соціального гуманізму, в основу якого покладена ідея соціальної творчості, гуманізації політичної системи і соціальних відносин і, перш за все, визнання рівності людської гідності всіх учасників суспільних відносин.

При цьому слід враховувати, що кожній соціальній парадигмі відповідає своя парадигма гуманізму. Процес гуманізації реалізується в них досить суперечливо. У спадкоємному ядрі кожної парадигми кумулятивно накопичуються абсолютні цінності гуманізму, у змінній частині парадигми залишаються релятивістські елементи [1, с. 63].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням гуманізму та його застосуванню у різних напрямках суспільної діяльності присвячено численні роботи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема можна відзначити роботи Х. Альберта, Д. Шафритца, Ф. Бородкіна, О. Кудрявцева, П. Брауна, С. Неффа, В. Покровського, В. Пугачова, О. Соловйова, І. Фролова.

Проблему гуманістичної складової державного управління досліджували В. Князев, Н. Нижник, М. Нилюк, М. Пірен, В. Ребало, В. Скуратівський, Г. Атаманчук, А. Бандурка, М. Білинська, Р. Войтович, В. Голубь, Н. Грицяк, В. Жукова, Ю. Кальниш, В. Литвин, В. Луговий, Н. Мельтюхова, О. Оболенський, Г. Одінцова, Я. Радиш, С. Серьогін, Г. Ситник, А. Сіцинський, В. Чмига та ін.

Окремі складові гуманізації державного управління висвітлювалися в працях В. Бакуменка, В. Бодрова, В. Вакуленка, В. Воротіна, С. Дубенко, Ю. Ковбасюка, М. Кравченко, О. Лебединської, Н. Липовської, І. Надольного, Т. Пахомової, О. Петроє, А. Рачинського, В. Рижих, І. Розпутенка, Є. Ромата, М. Рудакевич, П. Ситнік, С. Сьоміна, В. Троцинського, Г. Чміль, А. Шкляра.

Невирішені частини загальної проблеми. До сьогодні не в повному обсязі вивченими є основоположні функції держави, включаючи гуманізацію державного апарату шляхом реалізації таких завдань та цінностей, як забезпечення миру, безпеки і стабільності, законності та порядку, а також у створенні й підтримці сприятливих умов для розвитку особистої ініціативи та ініціативи приватного сектора для економічного зростання і розвитку людського потенціалу.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є розгляд специфіки гуманізації державного управління в Україні на сучасному етапі. Виходячи з цього, основними завданнями статті є: 1) розкрити поняття "гуманізм" та його історичні витoki; 2) здійснити аналіз особливостей визначення зазначеного терміну українськими та зарубіжними вченими, дослідити основні проблеми його вживання у вітчизняній науковій літературі; 3) проаналізувати шляхи гуманізації державного управління в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Складна диференціація суспільно-політичних процесів розвитку західноєвропейської цивілізації на рубежі XIX — XX ст. не могла вже обмежитися лише аксіологічними засобами легітимізації структури державного управління. У цей час інституціоналізується наука державного управління, яка значною мірою ґрунтувалася не на метафізичних конструкціях політичної теорії, а на практичних потребах державної політики та управління суспільним розвитком [2, с. 63]. Досить сильний вплив на свідомість керівників справили в 50—60-ті рр. XX століття спочатку ідеї "постбюрократичних організацій" та "організаційного гуманізму".

Ставлення до наукового, зокрема математичного інструментарію, так само як і до біхевіористських прийомів маніпулювання поведінкою людей, стало ще більш спокійним, коли на початку 1980-х рр. була обґрунтована величезна важливість "організаційної культури" як інтегруючого феномену, що збирає, немов у фокусі, всі особливості управлінської структури — і системні, і поведінкові. Маятник знову хитнувся від технократизму й утилітаризму до гуманізму в управлінні.

У філософській літературі гуманізм визначається як відрефлексований антропоцентризм, об'єктом якого є людина як вища цінність [3, с. 461]. У числі гуманних якостей людей ще стародавні греки називали дружлюбність (Демокрит), людинолюбство (Арістотель), а римляни — людяність (Цицерон). Зазначимо, що спочатку гуманізм існував переважно у формі філантропії, тобто гуманного ставлення до людей. Поширення терміна "гуманізм" і впровадження його в широкий обіг пов'язують з ім'ям Цицерона [4, с. 37]. В античності було сформовано ціннісне ядро гуманізму, що складається з релятивістських й абсолютистських елементів, які залежно від історичних умов наповнювалися різним змістом.

Кожній соціальній парадигмі відповідає своя парадигма гуманізму. Процес гуманізації реалізується в них досить суперечливо. У спадкоємному ядрі кожної парадигми кумулятивно накопичуються абсолютні цінності гуманізму, у змінній частині парадигми залишаються релятивістські елементи [1, с. 63].

Б. Марков у своїй праці "Ніцше та гуманізм" відмічає, що ми сьогодні знаходимося по відношенню до буржуазних гуманістів в такому ж положенні, як римляни до греків. Грецькі поліси були дуже маленькими і могли приділяти "турботі про себе" всю свою увагу. Мова йде про те, що крім текстів, необхідні були і гімназії та інститут наставництва, бо тексти необхідно було вміти читати, сприймати і розуміти. Рим же став величезною імперією, в рамках якої письмова культура виявилася занад-

то дорогою і неефективною. Тому театр і арена стали більш ефективною формою складання колективного тіла імперії. "Хліба і видовищ" — це гасло означало поворот від вербальної культури до візуальної, що призвело, як вважали гуманісти, до bestialізації людей [5].

На думку вітчизняного науковця Н. Нижник, за сучасних умов професіоналізм державно-управлінської діяльності вимагає "...радикальної переорієнтації на гуманістичну доміную, на пошук шляхів розширення об'єктивного протиріччя між технократизмом і гуманізмом" [6, с. 111].

Як відмічає український дослідник Н. Казанцев, якщо реально не наситити свідомість громадянина, причетного до справ управління державою, гуманістичним світоглядом, то порожнеча, яка утворюється внаслідок відмови від цінностей, щедро культивованих колишньою системою державного управління, швидко заповниться радикальними або екстремістськими ідеями. Оскільки у країні з порушеними народними традиціями, з відсутньою релігійною моральністю, з побутовою культурою, яка не сформувалася, невігластво швидко перетворюється в цинізм.

На відміну від утилітаристської системи цінностей, парадигма гуманізму полягає в тому, що: "Благо особистості — є вищий закон". Варто звернути увагу на те, що благо особистості гуманізмом розглядається не як абстрактне благо — "добробут" суспільства або як винятково добробут кожного індивіда. Воно — у реалізації його природних і громадянських прав. Виявляється не добробут, а права людини — головна цінність, джерело гуманності законів і "керівництво до дії" для демократичної держави [7, с. 11].

Великий вплив на формування багатьох наукових напрямів та шкіл управління має вчення Р. Оуена. Його ідеї гуманізації управління виробництвом, а також визнання необхідності навчання, поліпшення умов праці та побуту робітників актуальні й сьогодні [8, с. 14].

А.П. Прохоров яскраво показує, до чого в умовах морального дефіциту пострадянської дійсності призводить "суспільний договір", на який М. Вебер покладався як на засіб гуманізації бюрократичної системи управління. Унаслідок цього у нас було досягнуто історичного компромісу (негласної домовленості) між системою управління і населенням, який полягав у створенні подоби до тримання цивільних обов'язків. "Система робить вигляд, що вона, як і раніше, виконує управлінські функції в повному обсязі..., а виконавці підігрують і роблять вигляд, що вони дотримуються всіх цих непомірних вимог..., хоча насправді велику частку своїх обов'язків вони вже ігнорують, виконують лише зовнішній ритуал" [9, с. 44].

При цьому "суспільний договір" досягається не шляхом легітимного його оформлення між державою і народом, а спонтанно, щогодини, в життєвій практиці взаємин між повноважними представниками держави (чиновниками) і громадянами, що потребують їхніх послуг щодо пом'якшення вимог законів, надання пільг, прискорення отримання ліцензій та ін. [10].

У системі державного управління мають втілюватися такі гуманістичні цінності демократичної держави, як насамперед це природні права людини, які належать їй з самого моменту народження й тому ніхто, у тому числі й держава, не має права обмежувати їх і не може їх відняти. Ідея прав людини виникла в рамках християнської традиції. У ст. 39 Великої Хартії Вольностей (1215 р.) записано, що: "Ніхто не може бути позбавлений власності, вигнаний із країни або взятий під варту без рішення суду". Нарешті, в 1776 р. з'являється Декларація незалежності США, у преамбулі якої проголошується, що: "Усі люди наділені Творцем певними невідчужуваними правами: на життя, волю й прагнення до щастя". З тих пір — чим цивілізованішою й демократич-

нішою ставала держава, тим частіше в її правових актах з'являлася вказівка на необхідність дотримання природних прав людини. У такий спосіб держава, що еволюціонує, нарешті, зрозуміла свій основний обов'язок: забезпечення блага особистості за допомогою неухильного дотримання її прав. Людина є розумна істота й тому вона не тільки має природні права, але й усвідомлює їх, готова за них боротися й домагатися їх реалізації [7, с. 44].

Фактором споріднення утилітаристського і гуманістичного підходів є базова ідея соціально-ціннісної системи державного управління — прагнення до суспільного блага. Однак утилітаризм розглядає дефініцію "блага" як "благо всього суспільства", а гуманізм — як "благо кожної людини". Відповідно, ціннісна система тоталітарної демократії прагне до високого рівня усереднених соціальних показників (які виражають рівень добробуту суспільства в цілому, але не зобов'язують державу забезпечити високий рівень блага для кожного індивіда), ціннісна система ліберальної демократії прагне до максимальних показників (досягнення яких для кожного члена суспільства є в принципі неможливим) [10].

Отже, розглядаючи юридичні, адміністративні, моральні аспекти питань, пов'язаних із моральним оцінюванням соціальної поведінки чиновників, варто враховувати об'єктивні фінансово-економічні й організаційні умови їхньої діяльності. При цьому треба брати до уваги також і міру функціональності чи дисфункціональності цього вчинку з погляду інтересів суспільства, навіть якщо його зроблено небезкорисливо і з порушенням закону або перевищенням своїх повноважень (звісно, це не має позбавляти посадову особу юридичної або адміністративної відповідальності). Але важливим з етичного та практичного погляду є й зважене оцінювання соціальних наслідків учинку порівняно з завданням матеріальним і моральним збитком суспільству і своїй організації. Не виключено, що цей збиток у певному конкретному випадку буде меншим, ніж користь для суспільства в цілому (якщо закони і правила не сприяють підвищенню ефективності суспільної праці в даній сфері життєдіяльності) [10].

Констатація фактів: політика — справа невдячна, економіка — річ бездушна, виробництво — згубне для природи, держава та особа — антиподи, в такій ситуації активізується увага до проблем "олюднення" і політики, і економіки, і державного устрою. Ці проблеми слід стикувати й з міркувань етичного порядку для того, щоб поняття справедливості, рівності, гідності, добро, щастя не залишалися цінностями тільки свідомості, а перетворювались в імперативи діяльності політиків, державних структур, втілювались в "оптимально" можливому вигляді в життя.

Одним словом, незважаючи ані на які реальні перешкоди, домінуючі стереотипи та упередження, суспільство прагне до того, щоб знов і знов спробувати зробити політику гуманною, а гуманізм — практичним та дієвим. Але це зовсім не означає розчинення гуманізму в політиці, втрати його контролюючих функцій у ставленні до політики. Повне підпорядкування гуманізму політиці відкриває дорогу до торжества безпутності, до зневаження свободи, гідності людини.

Таким чином, трансформація поняття "гуманізм" у державному управлінні включає, зокрема синтез конструкції державного управління з ідеєю гуманізму та нове розуміння сутності гуманізму, в основу якого покладена ідея пріоритету гуманістичних цінностей над цінностями потреб гуманізації політичної системи і соціальних відносин і, перш за все, визнання рівності людської гідності всіх учасників суспільних відносин, як відмічає Н. Казанцев, — права в жодному разі не є продукт держави. Вони — основа існування людини й суспільства [7, с. 128].

Принцип гуманізму означає закріплення у правових формах відносин між людиною, державою і суспільством на основі визнання самоцінності людської особистості, невід'ємності її прав і свобод, поважання її гідності, захисту від свавільного втручання у сферу особистого життя.

Принципи гуманізму в країнах Західної Європи були реалізовані в процесі побудови соціальної держави, де політичні лідери дотримувалися ідеології християнської демократії і усвідомлювали, що ніякі соціальні реформи не досягнуть своєї мети — добробуту людини — без моральної складової. Тільки там, де політики керуються моральними нормами, совістю і справедливістю, можна досягти успіхів у соціально-економічному розвитку.

Таким чином, інтегральний гуманізм являє собою послідовну концепцію здійснення принципів свободи, справедливості та солідарності, на основі якої можливе всебічне вільний гармонійний розвиток особистості. Зустрічний рух особистості і суспільства, соціалізація людини і персоналізація суспільства уможливує глибокі соціальні реформи з опорою на моральну організацію суспільства [11, с. 128].

Людський вимір, або, за іншим трактуванням, гуманістичний вимір у системі державного управління — це така якість діяльності системи державного управління, за якої людина визнається найвищою соціальною цінністю, а забезпечення її прав і свобод визначає зміст і спрямованість цієї діяльності. Людський вимір у всі часи розглядався як сприйняття системою державного управління сукупності ідей, поглядів, переконань, поваги до честі, гідності і прав людини, турботи про її благо, різнобічний розвиток, про створення гідних людини умов суспільного життя [12, с. 128].

У практичному втіленні ідеалів гуманізму прихована певна небезпека. Насторожує те, що він використовується тими, проти кого він колись був направлений, а саме машинами державної влади. Якщо раніше протиріччя людини і держави було речовим і зримим, то сьогодні держава "з людським обличчям" видає себе за кращого друга людини. Гуманізм сьогодні — це велика політика і в цьому зв'язку він потребує критико-ідеологічної рефлексії. Прикладом є контроль над дотриманням прав людини. У деяких випадках, очевидно, що він виходить за рамки морального осуду і стає формою політичної репресії. Гуманізм, людина і людяність — це не тільки загальнолюдські ідеали і базові цінності, що орієнтують наш рух вперед, а й конкретно-історичні реалії, які можуть сильно відрізнитися один від одного в різних просторово-часових відрізках людської історії. Політичний і правовий гуманізм повинен здійснюватися не формально, а, так би мовити, апоретично, що передбачає суперечка і досягнення рівноваги між різними розуміннями "людського" [5].

Розмивання гуманістичних цінностей у наш час набуває іноді загрозливих обсягів. Досить звернути увагу на те, як часто норми і поняття гуманізму стають "засобом виробництва" у створенні позитивного іміджу того чи іншого політичного діяча.

ВИСНОВКИ

Аналіз дозволяє зробити наступні висновки, що гуманізм — це соціально-філософська категорія, яка відображає процес культурно-історичного виявлення соціально-сутнісних сил людини, як самоцінності, що виражається у взаємоповазі, взаємовизнанні особистості неповторності індивідуумів, суспільного визнання її права на життя, свободу волевиявлення, фізичну, моральну, політичну недоторканність, захищених суспільством і його інститутами від втручання зовнішніх сил, що можуть перешкоджати її обґрунтуванням, здібностям й умонастроєм.

Для здійснення глибоких наукових досліджень і ефективного впровадження їх досягнень у суспільне життя доцільна класифікація видів гуманізму за своїм проявом в різних формах свідомості людей (моральний, правовий, політичний, естетичний, релігійний і т.д.), за кінцевими цілями свого напрямку (справжній, псевдогуманізм, дегуманізм), за суб'єктом носія (індивідуальний, колективний) і за об'єктом пізнання (абстрактний, реальний).

Процес сучасного реформування державного управління України, орієнтується на загальнолюдські цінності, в тому числі гуманізм. Однак Україна не може копіювати приклад однієї з європейських країн, оскільки система пов'язана з національними традиціями, ментальністю народу України, іншими інститутами українського суспільства. Необгрунтоване притягнення елементів з чужої системи, штучне перенесення їх у наш адміністративний простір і державний апарат не тільки не сприяє досягненню очікуваного мети — гуманізації державного управління, але й може призвести до несподіваних наслідків.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Гуманізація управління — зміна спрямованості політики управління у бік людини як особи, тобто передусім не результат, а людина. У зв'язку з цим налагодження і підтримка партнерських зв'язків і взаємодії між інститутами державного сектора, громадянським суспільством і приватним сектором містить широке коло підстав для подальшого вивчення. Заохочення співпраці між інститутами держави і державного управління в різних країнах з метою сприяння обміну успішним досвідом у справі оновлення системи державного управління на позиціях гуманізації спонукає до дослідження.

Література:

1. Бранский В.П. Искусство и философия / В.П. Бранский — М.: Посад, 1999. — 670 с.
2. Козаков В.М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні: монографія / В. М. Козаков. — К.: Вид-во НАДУ, 2007. — 284 с.
3. Філософія: навч. посіб. / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. — К.: Вікар, 1998. — 623 с.
4. Філософія політики: хрестоматія: у 4 т. / Авт.-упоряд. В.П. Андрущенко (кер.) та ін. — К.: Знання України, 2003. — Т. 1. — 363 с.
5. Марков Б.В., Ф. Ницше и гуманизм / Б.Ф. Марков. Електронний ресурс. — Дата доступу 18. 02. 2013 р. — Режим доступу: <http://libelli.ru/works/nizhum.htm>
6. Нижник Н., Пашко Л. Управлінська культура: теоретичне поняття чи управлінська поведінка? // Політичний менеджмент. — 2005. — № 5. — С. 105—111.
7. Казанцев Н. Соціальна держава: влада і управління // Проблеми теорії і практики управління. — 1992. — № 5. — С. 84.
8. Третяк А.М., Дорош О.С. Управління земельними ресурсами / За редакцією професора А.М. Третя-

ка. Навчальний посібник. — Вінниця: Нова Книга, 2006 — 360 с.

9. Прохоров А.П. Русская модель управления: компромисс между системой и населением // Вопросы философии. — 2003. — № 2.

10. Науменко О. М. Етизація державної служби як фактор гуманізації суспільства / О.М. Науменко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Naumenko.htm

11. Иванов С. Интегральный гуманизм как идеология прав человека. Випуск № 5 (32) Грудень 2012/С. Иванов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dopfo.ru/?num=33&id=451>

12. Управління суспільним розвитком: Словник-довідник / За заг. ред. А.М. Михненка, В.Д. Бакуменка; Уклад.: В.Д. Бакуменко, С.О. Борисевич, О.А. Бутрін та ін. — К.: Вид-во НАДУ, 2006. — 248 с.

References:

1. Branskij, V. P. (1999), *Iskusstvo i filosofija* [Art and Philosophy], Posad, Moskva, Russian Federation.
 2. Kozakov, V. M. (2007), *Social'no-cinnisni zasady derzhavnogo upravlinnja v Ukraini* [Socio-value principles of public administration in Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.
 3. Nadol'nyj, I. F. Andrushhenko, V.P. Bojchenko, I.V. (1998), *Filosofija* [Philosophy], Vikar, Kyiv, Ukraine.
 4. Andrushhenko, V.P. (2003), *Filosofija polityky* [Political Philosophy], Znannja Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
 5. Markov, B. V. (2013), "F. Nietzsche and Humanism", available at: <http://libelli.ru/works/nizhum.htm> (Accessed 1 Aug 2013).
 6. Nyzhnyk, N. Pashko, L. (2005), "The management culture: a theoretical concept or management behavior? ", *Politychnyj menedzhment*, vol. 5, pp. 105—111.
 7. Kazancev, N. (1992), "The welfare state: power and control" *Problemy teorii i praktyku upravlinnja*, vol. 5, p. 84.
 8. Tretjak, A. M. Dorosh, O. S. (2006), *Upravlinnja zemel'nyh resursamy* [Land Management], Nova Knyga, Vinnycja, Ukraine.
 9. Prohorov, A.P. (2003), "Russian model of governance: compromise between the system and the public", *Voprosy filosofii*. vol. 2.
 10. Naumenko, O. M. (2013), "Etyzatsiya public service as a factor in the humanization of society", available at: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Naumenko.htm (Accessed 13 Aug 2013).
 11. Yvanov, S. (2012) "Integral humanism as an ideology of human rights", vol. 5, available at: <http://www.dopfo.ru/?num=33&id=451> (Accessed 18 Dec 2012).
 12. Myhnenka, A.M. Bakumenka, V. D. Bakumenko, S.O. Borysevych, O.A. (2006), *Upravlinnja suspil'nym rozvytkom*, [Management of Social Development], NADU, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 10.09.2013 р.*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"